

ACTA HISTRIAE

11, 2003, 1

Desetletnica slovenske osamosvojitve nam nudi priliko za prvi zgodovinski pristop k temu dogodku, ki je tako globoko in usodno zaznamoval usodo našega naroda. Šlo je za odločitev, ki je v prvi vrsti izvirala iz jugoslovanske krize. Medtem ko je v Beogradu prevladovalo mnenje, da se je treba vrniti k centralizmu in ekonomski avtarhiji, brez katerih države ni mogoče rešiti pred propadom, je v Sloveniji prevladovalo nasprotno mnenje, ki je težilo h konfederaciji in demokratizaciji jugoslovanske družbe ter njenemu vključevanju v evropske integracijske tokove.

Razkol med tema različnima videnjema, kako iz zagate, v katero je zašla socialistična Jugoslavija, je dal pečat burnemu političnemu in intelektualnemu boju osemdesetih let, v katerem se je slovenska intelektualna elita izkazala kot nosilka političnih teženj velike večine prebivalstva. Znotraj same komunistične partije Slovenije je prišlo do razslojevanja in osvobajanja iz tradicionalnih ideoloških kalupov, kar je ustvarjalo ugodne pogoje za razvoj demokratične miselnosti in za uveljavitev novih političnih struj. Pri tem seveda ne gre spregledati mednarodnega okvira, v katerega se je vključevala jugoslovanska kriza, saj sta jo močno pogojevala istočasni razpad sovjetskega imperija in z njim zaton bipolarizma v Evropi, kakor se je udeležil po konferenci v Jalti leta 1945. Kontekst, v katerem je neuvrščena Jugoslavija izgubila svojo vlogo nevtralne cone med obema nasprotnima blokoma vlogo, ki je bila poglavitni razlog njenega obstoja, so znali Slovenci imenitno izrabiti, da so se rešili iz njenega hromilnega objema in se osamosvojili. Kljub velikemu tveganju, ki ga je v pogojih mednarodne osame in notranje vojaške nevarnosti zahtevalo dejanje osamosvojitve, se je slovenski politični razred s podporo ogromne večine prebivalstva odločil zanjo in jo tudi srečno izvršil.

Ker gre za proces, ki predstavlja v naši zgodovini pravo prelomnico in se zaradi svojega prispevka k utrjevanju principa o samoodločbi narodov vključuje v širšo zgodovino Evrope, se zdi znanstveno-raziskovalnemu središču v Kopru potrebno, da mu posveti pričujočo publikacijo.

prof. dr. Jože Pirjevec

The 10th anniversary of the independence of Slovenia represented an opportunity for the first historical investigation into the event that so significantly marked the history of the Slovene nation. The main motivation for the decision for independence was the Yugoslav crisis. To keep the state together, Belgrade strove to return to centralism and economic autarchy, while Slovenia advocated the confederation system, the democratisation of Yugoslav society and its integration into the European integration processes.

The discrepancy between these two visions, both representing attempts that would lead to the liberation from the deadlock socialist Yugoslavia was in, indelibly marked the turbulent political and intellectual fight of the 1980s, from which the Slovene political elite emerged as the representative of the political orientation of the vast majority of the Slovene people. The Slovene Communist Party itself endured internal schisms and attempts to break free from traditional ideological moulds, which resulted in favourable conditions for the development of democratic tendencies and the emergence and recognition of new political currents. Undoubtedly, the international temporal context bore crucial importance the Yugoslav crisis intertwined with the concurrent disintegration of the Soviet Empire and the consequent downfall of the bloc bipolarism that had reigned in Europe since the Yalta Conference of 1945. In this temporal context non-aligned Yugoslavia lost its role as a neutral zone between two opposing blocs the inherent reason for its very existence. The Slovenes managed to seize the opportunity to free themselves of the paralyzing embrace and achieve independence. The Slovene political class, supported by the vast majority of the population, made the decisive step despite the huge risk of consequent international isolation and internal military danger.

The Science and Research Centre of Koper has decided to dedicate the present publication to a turning point in the history of the Slovene nation that, as it is a contribution to the consolidation of the principle of the self-determination of nations, is also an important contribution to the history of Europe.

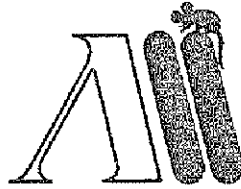
Prof. dr. Jože Pirjevec

ISSN 1318-0185

9 771318 018070

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

PRISPEVKI Z MEDNARODNE ZNANSTVENE KONFERENCE
"DAN PREJ" IN ODHOD ZADNJEGA VOJAKA ILA Z OZEMLJA
REPUBLIKE SLOVENIJE

Ob deseti obletnici samostojnosti Republike Slovenije

CONTRIBUTI DAL CONVEGNO INTERNAZIONALE
"IL GIORNO PRIMA" E LA PARTENZA DELL' ULTIMO SOLDATO DELL'API
DAL TERRITORIO DELLA REPUBBLICA DI SLOVENIA

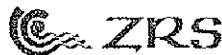
In occasione del decimo anniversario d'indipendenza della Repubblica di Slovenia

CONTRIBUTIONS FROM THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC MEETING
"A DAY BEFORE" AND DEPARTURE OF THE LAST SOLDIER
OF THE YUGOSLAV ARMY FROM THE TERRITORY
OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

On the Tenth Anniversary of the Republic of Slovenia Gaining its Independence

Koper, 25. – 26. oktober 2001
Capodistria, 25 – 26 ottobre 2001
Koper, 25 – 26 October 2001

ACTA HISTRIAE, 11, 2003, 1

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper
Università della Primorska, Centro di ricerche scientifiche di Capodistria
University of Primorska, Science and Research Centre of Koper

ACTA HISTRIAE • 11 • 2003 • 1

ISSN 1318-0185

UDK/UDC 94(05)

Letnik 11, leto 2003, številka 1

**Odgovorni urednik/
Redattore responsabile/
Chief Editor:
Urednika/
Redattori/Editors:**

dr. Darko Darovec
Alenka Obid, Egon Pelikan

**Programski odbor/
Comitato scientifico/
Programme Committee:
Častni član
Programskega odbora/
Membro d'onore del
Comitato scientifico/
Honorary Member of the
Programme Committee:**

Darko Darovec, Boris M. Gombač, Jože Pirjevec,
Egon Pelikan, Karl Stuhlpfarrer

Milan Kučan

**Lektorji/Supervisione/
Language Editor:
Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Tea Mejak (sl.), Rick Harsch (angl.)

Ester Časar (sl./it.), Tullio Vianello (sl./it.), Sergio Settomini
(sl./it.), Henrik Ciglič (sl./angl., angl./sl.), Iztok Družina (sl./angl.,
angl./sl.), Elizabeta Šušmelj Vidovič (sl./angl., angl./sl.),
Violeta Jurkovič (sl./angl.), Smiljka Pobega Koprive (fr./sl.)

**Oblikovalec/Progetto
grafico/Graphic design:
Stavek/Composizione/
Typesetting:
Izdajatelj/Editori/
Published by:**

Dušan Podgornik

Franc Čuden, Medit d.o.o.

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper/
*Università della Primorska, Centro di ricerche scientifiche di
Capodistria/University of Primorska, Science and Research Centre
of Koper*©, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko/
Società storica del Litorale©

Sedež/Sede/Address:

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče
Koper, SI-6000 Koper-Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18,
tel.: ++386 5 663-77-00; fax: 663-77-10;
E-mail: annales@zrs-kp.si; **Internet:** <http://www.zrs-kp.si/>
Grafis trade d.o.o.

**Tisk/Stampa/Print:
Naklada/Tiratura/
Copies:**

500 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije / *Ministero di cultura
della Repubblica di Slovenia / Ministry of Culture of the Republic
of Slovenia*, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport Republike
Slovenije / *Ministero per l'educazione, la scienza e lo sport della
Repubblica di Slovenia / Ministry of Education, Science and Sport
of the Republic of Slovenia*, Mestna občina Koper / *Comune città
di Capodistria / Municipality of Koper*, Občina Izola / *Comune di
Isola / Municipality of Izola*, Občina Piran / *Comune di Pirano /
Municipality of Pirano*

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Milan Kučan: Nagovor predsednika Republike Slovenije, gospoda Milana Kučana	1
<i>Discorso del presidente della Repubblica di Slovenia, Milan Kučan</i>	
<i>Address of the President of the Republic of Slovenia, Mr. Milan Kučan</i>	
Egon Pelikan: Kratka kronologija osamosvojitve Republike Slovenije	9
<i>Breve cronologia del processo d'indipendenza della Repubblica di Slovenia</i>	
<i>A Brief Chronology of the Process for the Independence of the Republic of Slovenia</i>	
Jože Pirjevec: Vojna v Sloveniji	27
<i>La guerra in Slovenia</i>	
<i>War in Slovenia</i>	
Sabrina Petra Ramet: The United States and Slovenia, 1990-1992	53
<i>Gli Stati Uniti e Slovenia, 1990-1992</i>	
<i>Združene države in Slovenija, 1990-1992</i>	
Georges Castellan: L'Indépendance de la Slovénie d'après le journal français "Le Monde"	73
<i>L'indipendenza della Slovenia vista dal giornale "Le monde"</i>	
<i>Samostojnost Slovenije z vidika francoskega časopisa "Le monde"</i>	
Luigi Vittorio Ferraris: Alcune considerazioni sulle relazioni italo-slovene	81
<i>Some Considerations of Italian-Slovene Relations</i>	
<i>Nekaj razmišljanj o italijansko-slovenskih odnosih</i>	
Zdravko Tomac: Hrvatska i Slovenija u zajedničkoj borbi za neovisnost	103
<i>La Croazia e la Slovenia nella lotta comune per l'indipendenza</i>	
<i>Croatia and Slovenia in their Joint Struggle for Independence</i>	
Janez Janša: Zavarovanje slovenske osamosvojitve z realno silo	111
<i>La protezione dell'indipendenza slovena con la forza reale</i>	
<i>Protection of Slovenia's Independence</i>	
Dimitrij Rupel: Zunanjepolitični vidiki osamosvojitve Slovenije	119
<i>Aspetti politico-esteri dell'indipendenza della Slovenia</i>	
<i>Foreign Policy Aspects of Slovene Independence</i>	

Anton Bebler: O vojaškopolitičnih vidikih osamosvojitve Slovenije	129
<i>Sugli aspetti politico-militari concernenti l'indipendenza della Slovenia</i>	
<i>Military-Political Aspects of Slovenia's Independence</i>	
Aurelio Juri: Z mirom na vojno - kontroverzno "vmešavanje" koprskih lokalnih oblasti?!	147
<i>Con la pace contro la guerra – "ingerenze" controverse delle autorità locali capodistriane</i>	
<i>Peace Over War - the Controversial "Interference" by the Local Koper Authorities</i>	
Tomo Šajn: Vojna za Slovenijo na Ilirskobistriškem	155
<i>La guerra per la Slovenia sul territorio di Ilirska Bistrica</i>	
<i>The War for Slovene Independence in the Ilirska Bistrica Region</i>	
Anton Peršak: Kočljivo ravnovesje 1990	163
<i>Un equilibrio delicato 1990</i>	
<i>The Delicate Balance in 1990</i>	
France Bučar: Razpad Jugoslavije s sistemsko teoretskega vidika	175
<i>Lo sfaldamento della Jugoslavia come fallimento teorico del sistema</i>	
<i>The Disintegration of Yugoslavia from the System-Theoretical Aspect</i>	
Spomenka Hribar: Sistemska nujnost razpada Jugoslavije	181
<i>Lo sfaldamento della Jugoslavia come necessità insita nel sistema</i>	
<i>Systemic Necessity of Yugoslavia Falling Apart</i>	
Petar Strčić: Nastanak i raspad četiriju Jugoslavija	193
<i>Nascita e dissoluzione di quattro Jugoslavie</i>	
<i>The Origin and Downfall of the Four Yugoslavias</i>	
Janko Pleterski: Zgodovinski pluralizem motivov za osamosvojitvev Slovenije	209
<i>Pluralismo storico - motivi per l'indipendenza della Slovenia</i>	
<i>Historical Pluralism of Motives for the Independence of Slovenia</i>	
Egon Pelikan: Katoliška cerkev v Sloveniji in leto 1991	221
<i>La chiesa cattolica e l'anno 1991</i>	
<i>The Catholic Church and the Year 1991</i>	
Milan Pahor: Tržaški pogled	233
<i>I punti di vista triestini</i>	
<i>Trieste's View</i>	

Boris M. Gombač: Vrnitev vojakov 241

Il rientro dei soldati

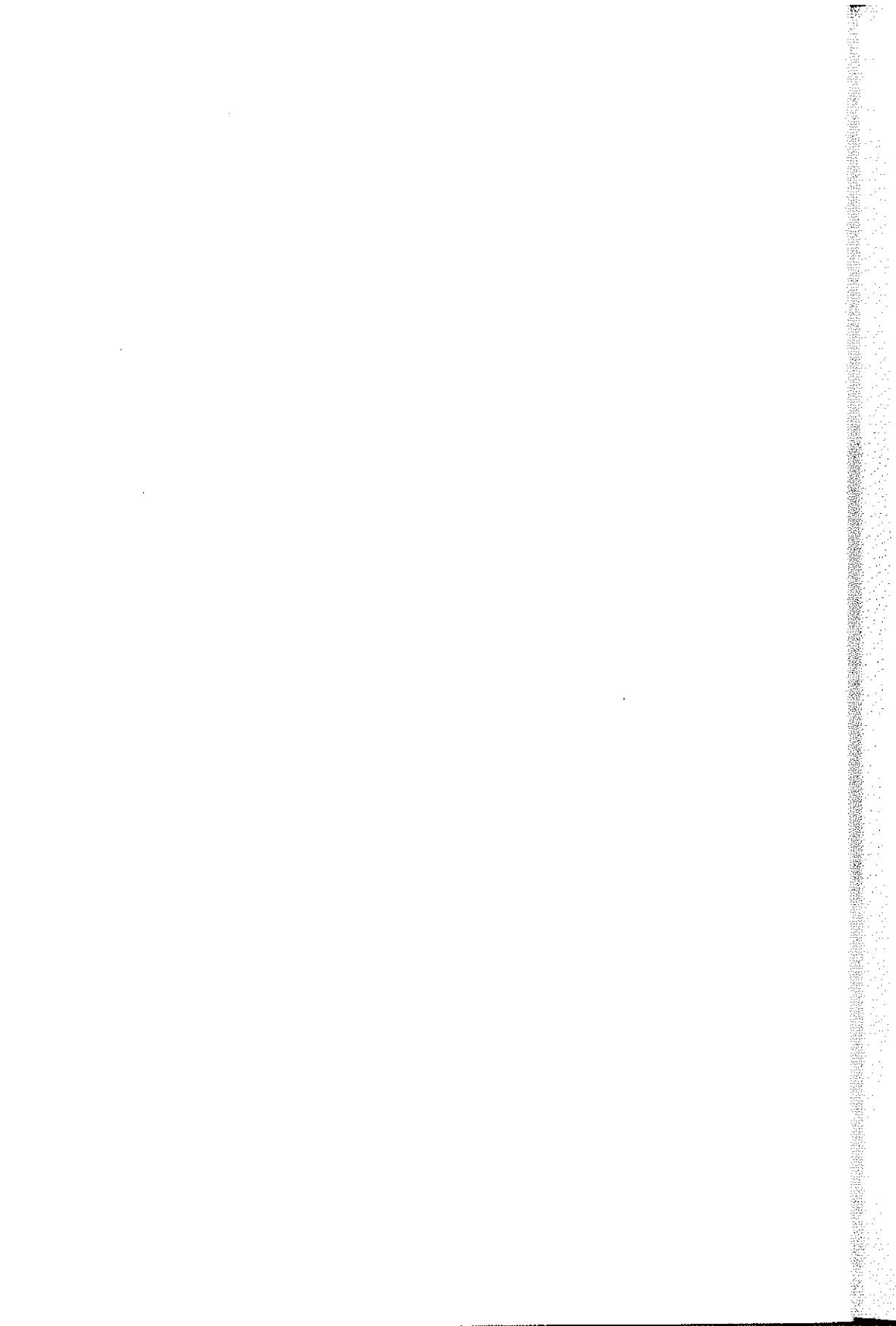
The Return of Soldiers

Slobodan Valentinčič: "Dan prej" - od kod in zakaj? 295

"Il giorno prima" – da dove e perché?

Why "a Day Before"?

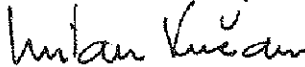

NAGOVOR PREDSEDNIKA REPUBLIKE SLOVENIJE,
GOSPODA MILANA KUČANA

MILAN KUČAN

Pisarna bivšega predsednika republike, SI-1000 Ljubljana, Tržaška 21

e-mail: info-kucan@up-rs.si

IZVLEČEK

Predsednik Republike Slovenije, gospod Milan Kučan, ki je bil pokrovitelj mednarodne konference ob deseti obletnici samostojnosti Republike Slovenije, je v uvodnem nagovoru udeležencem in gostom konference izpostavil zlasti dve, po njegovi sodbi bistveni značilnosti slovenske osamosvojitve, ki sta bili najbrž premalo zaznani in ovrednoteni. Prva je dosledno vztrajanje pri načelu legalitete v vsem procesu osamosvajanja, druga pa izpeljava te odločitve kot razdružitve in ne kot odcepitve od bivše skupne države.

Kot je poudaril, je bil diplomatski vidik osamosvajanja posebno pomemben, vendar je bil mogoč oziroma je polno veljavo dobil šele po končanem vojaškem spopadu junija in julija 1991. V vojni je bilo treba najprej zmagati. Kako je bila zmaga mogoča, je prav tako pomembno, še vedno neodgovorjeno in tudi za zgodovinarje nedvomno zanimivo vprašanje.

Ključne besede: osamosvojitve Slovenije, slovenska politika, vojna za Slovenijo, politične stranke, Slovenci, 1990-1992, mednarodna politika, diplomacija

DISCORSO DEL PRESIDENTE DELLA REPUBBLICA DI SLOVENIA,
MILAN KUČAN

SINTESI

Nel suo discorso solenne, il presidente della repubblica, Milan Kučan, patrocinatore della conferenza internazionale tenutasi in occasione del decimo anniversario dell'indipendenza della Slovenia, rivolgendosi ai partecipanti e agli ospiti ha fatto notare soprattutto due aspetti, fondamentali secondo il suo giudizio, del processo d'indipendenza sloveno, aspetti che probabilmente sono stati percepiti e valorizzati in maniera insufficiente. Il primo è stato quello di una coerente perseveranza nell'agire secondo principi di legalità durante l'intero processo che ha

condotto all'indipendenza, l'altro è stato quello di aver attuato le decisioni prese sotto forma di mutua separazione e non di secessione dall'ex stato comune.

Come ha rilevato il presidente nella sua allocuzione, l'aspetto diplomatico del processo d'indipendenza è stato particolarmente interessante e importante, ma fu possibile attuarlo in tutta la sua valenza soltanto alla fine degli scontri armati di giugno e luglio del 1991. Quella guerra andava prima di tutto vinta. Come mai quella vittoria sia stata possibile è un'altra questione importante, ancora oggi priva di risposta e per gli storici senza dubbio interessante.

Parole chiave: indipendenza della Slovenia, politica slovena, guerra per la Slovenia, partiti politici, Sloveni, 1990-1992, politica internazionale, diplomazia

Pobuda Znanstvenoraziskovalnega središča v Kopru, da ob desetletnici samostojnega življenja slovenske države in odhoda enot JLA iz Slovenije o tem verjetno največjem dejanju, ki smo ga zmogli Slovenci v procesu svojega zorenja v nacijo, pripravi znanstveni posvet, je hvalevredna. Z veseljem sem sprejel pokroviteljstvo nad srečanjem. Deset let sicer ni zelo dolga doba, vsaj ne toliko, da bi že bilo mogoče iz časovne razdalje povsem objektivno in kritično vrednotiti takratna dejanja in okoliščine, v katerih in zaradi katerih so nastajala. Nekako je ta sicer že preseženi čas vendarle tudi še naš sedanji čas; preteklost in sedanjost si v teh desetih letih nista povsem razklenili svoje, v marsičem usodne povezanosti, saj je preteklost še živa in še vedno močno vpliva na našo zavest in tudi na naša zdajšnja dejanja, opredeljevanja in vrednostne sodbe. A vendarle pretečeni čas desetih let že daje priložnost, da zgodovinska stroka iz primerne razdalje objektivno in s svojo znanstveno metodo in instrumentarijem raziskuje in ovrednoti prizadevanje Slovenije za samostojno državo, notranje in zunanje okoliščine, ki so to narekovale in omogočile, ter objektivni potek ravnanj in dejanj ustanov takratne slovenske oblasti in njihovih nosilcev. Slovensko dejanje je takrat izzvalo in tudi danes vzbuja zanimanje v tujini. Dokaz je udeležba uglednih strokovnjakov iz tujine na tem srečanju. Njim še posebej veljata moj pozdrav in zahvala.

Zdaj so o takratnem času že na voljo tudi precej urejeni pisni in drugi materialni viri, čeprav ne vsi, kajti nekaj jih je iz različnih, a vsekakor nedopustnih razlogov odtujenih in so v zasebni lasti, precej zelo pomembnih pa je v arhivih nekdanje zvezne države in bodo dostopni šele z veljavo sporazuma o nasledstvu. Pa vendarle, tudi dostopni materialni viri so pomembno dopolnilo in korektiv subjektivnim, na spominu temelječim in doslej prevladujočim videnjem takratnih dogajanj, razlagam in vrednotenjem. Spomini in osebna videnja so nedvomno izredno pomembni in dragoceni viri za predstavitev takratnih dogajanj in za njihovo razumevanje. Dobro je, da je na tovrstnih srečanjih, ki imajo strokovno in celo znanstveno ambicijo, mogoče

slišati tudi poglede in interpretacije neposrednih udeležencev takratnih dogodkov, ki so osamosvojitve razumeli tudi kot svoj osebni projekt in so se z njim poistovetili. Ta pričevanja bodo gotovo dragocena za vsa sedanja in poznejša proučevanja poteka slovenskega osamosvajanja, dilem, ki so bile z njim povezane, negotovosti in bojazni, političnih, pravnih, diplomatskih in drugih ozadij, odločitev in samega odločanja, odnosov in tudi nezaupanja med neposrednimi akterji odločitev. Živ človek je povsem drugačen pričevalec kot papir.

Deset let je doba, ko je spomin še razmeroma svež in celovit in se je mogoče na njegovo verodostojnost še zanesti. Kajti na žalost je človeški spomin varljiv in z leti tudi čedalje bolj selektiven. Ne glede na to pa sem prepričan, da bodo izsledki tega srečanja skupaj s tistimi s spomladanskega podobnega srečanja v Brežicah nov pomemben prispevek k resni zgodovinski analizi tudi globljih vzrokov razpada nekdanje skupne države ter utemeljenosti slovenske odločitve za razdružitve in osamosvojitve. Takšna analiza bi odgovorila tudi na številna nerazumevanja in napačne interpretacije, ki o takratnem dogajanju na tleh nekdanje Jugoslavije in tudi o vlogi Slovenije v svetu še vedno obstajajo.

Moje trdno prepričanje je, da za zgodovinopisje pa tudi za druge znanstvene discipline, na primer za pravo, politologijo in sociologijo, ni zanimiv samo fenomen slovenske osamosvojitve, ampak je pomemben in zanimiv tudi sami način osamosvojitve. Splošno znano je, da je Slovenija svojo odločitev utemeljila s pravico do samoodločbe in jo nanjo tudi oprla. To pravico so zagotavljali takratna jugoslovanska ustava in tudi mednarodni akti, zlasti Ustanovna listina OZN. Manj znano pa je, kakšne so bile razmere, politične, ekonomske, varnostne in druge v takratni Jugoslaviji, zaradi katerih se je Slovenija znašla v položaju, ko tako rekoč ni imela več druge izbire in je morala uveljaviti to svojo pravico. Mogoče je reči, da se je proces zorenja slovenske odločitve za samostojno državo razraščal in dobival moč znotraj poglobljanja vsesplošne krize takratne jugoslovanske družbe in države, ko se je perspektiva osamosvojitve bistrila z razkrajanjem perspektive skupne države, njenega obstoja in potrditve njene upravičenosti v novih zgodovinskih in mednarodnih razmerah. Manj znano je tudi, kakšne so bile dejanske mednarodne okoliščine in interesi, ki so po padcu berlinskega zidu in koncu dvopolnega sveta narekovali stališča, ocene in odnos mednarodne skupnosti do nekdanje Jugoslavije in do krize, ki jo je, dovolj jasno prepoznano tudi za tujino, pretresala in nezaježljivo razjedala, in kje so bili razlogi za, vsaj na začetku, strogo in nenaklonjeno stališče do slovenskega projekta osamosvojitve, kljub njegovi veliki legitimnosti in moralni utemeljitvi. Je bil to le šok, izzvan z nepričakovanim konfliktom po padcu berlinskega zidu, ko je kazalo, da je v Evropi zavladalo dolgo pričakovano obdobje medsebojnega razumevanja in sodelovanja, in posledica travmatičnega soočanja z dejstvom, da se je po 50 letih na evropskih tleh spet zgodila vojna, ali pa so bili razlogi tudi druge?

Resda je bil diplomatski vidik osamosvajanja posebno zanimiv in pomemben. A

bil je mogoč oziroma je polno veljavo dobil šele po končanem vojaškem spopadu junija in julija 1991. V vojni je bilo treba najprej zmagati. Kako je bila zmaga mogoča, je prav tako zelo pomembno, a še vedno neodgovorjeno in tudi za zgodovinarje nedvomno zanimivo vprašanje. Osvetlitev teh odgovorov bo najbrž pomagala vsaj deloma razumeti tudi težave, ki jih ima ob nesporno izredno velikem angažiranju s stabilizacijo razmer na tleh nekdanje Jugoslavije in na vsem jugovzhodu Evrope mednarodna skupnost vse do danes.

Dovolite mi, da zlasti opozorim na dve, po moji sodbi bistveni značilnosti načina slovenske osamosvojitve, ki sta bili v dosedanjih podobnih osvetljevanjih premalo zaznani in ovrednoteni. Prva je dosledno vztrajanje pri načelu legalitete v vsem procesu osamosvajanja. Nastajanje današnje Republike Slovenije je najtesneje povezano s pravom. Nastala je in se je v mednarodnem življenju uveljavila z zavestno naslonitvijo na pravo in z njegovo uporabo. Usmeritev na načelo legalitete je bila predvsem posledica spoznanja v takratni državopolitični strukturi Slovenije, da v sodobnem svetu, ki sebe in svoja razmerja utemeljuje na vladavini prava in vladavini človekovih pravic, štejejo praviloma pravni argumenti, in ne politika sile in izvršenih dejstev. In tudi spoznanje, da je pravna utemeljenost političnih dejanj Slovenije v sporu z Beogradom vse od sredine 80. let najzanesljivejše poročilo, da v Sloveniji z razglasitvijo izrednih razmer zvezne oblasti ne bodo mogle odpraviti dosežkov demokratičnega razvoja. Pri odločilnih političnih dejavnih je prevladovalo spoznanje, čeprav ne zlahka, da izpeljava tega enkratnega zgodovinskega dejanja na pravno urejen način ni pomembna samo za dejanje osamosvojitve, ampak tudi za nadaljnji notranji razvoj družbe in države, za mednarodno priznanje Republike Slovenije, za njen položaj v mednarodni skupnosti in za njene možnosti pri vključevanju v mednarodne integracijske procese.

Odločitev za pot pravnega utemeljevanja pravice do samoodločbe in njene uveljavitve se je potrdila kot pravilna in uspešna. Že dopolnila k takratni ustavi Socialistične republike Slovenije septembra 1989. leta so dala pravne podlage za zavarovanje trajne, celovite in neodtujljive pravice slovenskega naroda do samoodločbe ter za demokratične politične in gospodarske reforme. Takratna skupščina Socialistične republike Slovenije je z njimi dobila pooblastila, da sprejme ukrepe za zavarovanje z ustavo določenega položaja Republike Slovenije, če bi zvezni organi v nasprotju s svojimi v ustavi določenimi pristojnostmi posegli v ustavni položaj države Slovenije. Ustavnopravno urejen položaj Republike Slovenije v okviru skupne države Jugoslavije kot mednarodnopravno priznanega subjekta in ustavna pot razdružitve z nekdanjo skupno državo sta bila odločilna, ko je mednarodna skupnost državi Sloveniji po osamosvojitvi priznala mednarodnopravni status z mejami, kakršne je imela Republika Slovenija v okviru Jugoslavije z Italijo, Avstrijo in Madžarsko ter s sosednjo Republiko Hrvaško.

V procesu osamosvajanja Republike Slovenije v samostojno in neodvisno državo

je bilo odločilnega pomena, da je bila odločitev, da Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država, sprejeta na plebiscitu, ki je bil pravno urejen in ustavno utemeljen. Tako je bila ljudska volja prepričljivo izražena na najbolj demokratičen in pravno povsem korekten način. Zakon o plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije je pravno uredil razmerje med zakonitostjo in legitimnostjo tega dejanja. Po dolgih političnih razpravah so ob političnih vendarle obveljali tudi pravni argumenti. Tako je bila sprejeta rešitev, da šteje odločitev na plebiscitu za veljavno, če se zanjo izrazi večina vseh glasovalnih upravičencev in ne le udeležencev referendumu. To je dalo plebiscitni odločitvi tako visoko stopnjo legalnosti in tudi legitimnosti, da je bil to v poznejših prizadevanjih za mednarodno priznanje Slovenije v sicer dovolj nenaklonjenih zunanjih okoliščinah pglavitni argument.

V procesu osamosvajanja Slovenije v samostojno in neodvisno državo se je vezanost k spoštovanju prava izražala v vrsti dokumentov. Naj omenim le Izjavo o dobrih namelih ob razpisu plebiscita, Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije 25. junija 1991, Ustavni zakon za izvedbo te temeljne listine in Deklaracijo o neodvisnosti. Republika Slovenija je s temi akti na pravno urejen način prevzela vse pravice in dolžnosti, ki so bile z ustavo Republike Slovenije in ustavo SFRJ prenesene na organe SFRJ, prevzela je veljavnost mednarodnih pogodb, ki jih je sklenila Jugoslavija in se nanašajo na Republiko Slovenijo, uredila je smiselno uporabo tistih zveznih predpisov, ki so do takrat veljali v Republiki Sloveniji, če niso nasprotovali njenemu pravnemu redu. In kar je še zlasti pomembno, zagotovila je varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na ozemlju Republike Slovenije, ne glede na njihovo narodno pripadnost, brez sleherne diskriminacije, skladno s takrat veljavno ustavo Republike Slovenije in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami. Še posebej je zagotovila vse pravice italijanski in madžarski narodni skupnosti in njunim pripadnikom v Republiki Sloveniji. Prav te odločitve so omogočile, da je bila Slovenija hitro in brez težav že leta 1992 sprejeta v OZN in 1993 v Svet Evrope.

Spoštovanje prava, ustavnosti in zakonitosti ter mednarodnega prava seveda ni samo enkratno dejanje, ki se je izrazilo v zgodovinskem procesu državnega osamosvajanja Republike Slovenije. Pravno urejen in utemeljen način osamosvajanja Slovenije je zanimiv tudi v primerjavi osamosvojitvenih procesov drugih republik nekdanje Jugoslavije. Ta način osamosvajanja ni samo velik dosežek in dragocena izkušnja, ampak je tudi podlaga in merilo za presojo vsega poznejšega delovanja v slovenski državi. Sprejetje Ustave Republike Slovenije decembra 1991 je nedvomno pomenilo pravni vrh oblikovanja samostojne in neodvisne države Republike Slovenije, mednarodno priznanje v začetku leta 1992 pa potrditev njene mednarodnopravne subjektivitete. Še vedno pa so ostala nerešena nekatera pomembna vprašanja, zlasti pravno nasledstvo po nekdanji skupni državi Jugoslaviji, nasledstvo – za Slovenijo in Slovence izredno pomembne Avstrijske državne pogodbe in izpolnitve vseh obveznosti

po Osimskih sporazumih ter tudi pravna ureditev spornih vprašanj z Republiko Hrvaško, skupaj z mejo na morju, ki v jugoslovanski federaciji ni bila določena.

Druga značilnost načina slovenske osamosvojitve je izpeljava te odločitve kot razdružitve in ne kot odcepitve. S tem je Slovenija sledila svojim zgodovinskim odločitvam o prostovoljnem združevanju v skupno državo leta 1918, na II. zasedanju Avnoja leta 1943 in vrsti kasnejših ustavnopravnih odločitev v novi skupni državi. Žal pravno urejena ponudba Republike Slovenije za sporazumno razdružitve z vsemi članicami federacije ni bila sprejeta. Trdno sem prepričan, da bi soglasje k predlogom Republike Slovenije za sporazumno razdružitve lahko preprečilo vojne tragedije s hudimi človeškimi žrtvami in materialno škodo na območju nekdanje Jugoslavije, kar so mi potrdila tudi številna poznejša srečanja z akterji takratnih dogodkov v drugih republikah nekdanje skupne države in njenih osrednjih organih. Omogočalo bi, da bi bila lahko vsa vprašanja nasledstva urejena v skupno dobro. V zgodovino pa bi se lahko uvrstili k primerom sporazumne razdružitve tako Švedske in Norveške leta 1905, nekdanje Sovjetske zveze 1991. ter Češke in Slovaške leta 1992. To je vsekakor eden tistih vidikov slovenske osamosvojitve, ki je glede na zanimive okoliščine nastanka nekdanje Jugoslavije, na zaporedje njene diskontinuitete in kontinuitete med drugo svetovno vojno in po njej za zgodovinarje lahko posebno zanimiv. Za državotvorno zgodovino Slovencev in za praktične posledice, tudi glede državnopravnega nasledstva, pa ima to razlikovanje med odcepitvijo in razdružitvijo več kot zgolj teoretičen pomen.

Preseglo bi namen takšnega znanstvenega srečanja, a se vendarle ne bo mogoče povsem ogniti vprašanju, koliko je podoba današnje Slovenije, samostojne države Slovenije, skladna s pričakovanji državljanov in državljanek, ki so se za osamosvojitve izrekli na plebiscitnem referendumu decembra 1990. To je odvisno od pričakovanj, ki so bila na osebni ravni najbrž tudi različna. A vsaj pri dveh vprašanjih bi se država morala odzvati bolj občutljivo. Glede nezadržnega procesa socialnega razslojevanja slovenske družbe, ki je del državljanov oziroma cele skupine državljanov izrinil na družbeno obrobje, na rob revščine in v življenje brez prihodnosti, čeprav ni mogoče reči, da ključni tranzicijski procesi, zlasti proces privatizacije, v izhodišču niso upoštevali praga socialne vzdržljivosti slovenskih ljudi, ali celo da Slovenija ni tudi socialna država. Bolj občutljivo in odgovorno pa bi se država morala odzvati tudi glede preseganja posledic dogajanj med drugo svetovno vojno in izvensodnih množičnih pobojev tik po njej, ki še danes močno razdvajajo Slovence in pozornost pretirano obračajo v preteklost. Menim, da je država zdaj, po desetih letih življenja dovolj zrela, da opravi nekatera nujna dejanja za končanje teh sporov in izključujočih delitev. Bilo je že več poskusov, da se to zgodi. Sam plebiscit je bil najverodostojnejše takšno dejanje, še pred tem je bila spravna slovesnost v Rogu in pozneje povsem konkretni, v državnem zboru tudi formalno sprejeti predlogi ob 50-letnici konca druge svetovne vojne in ob sprejemanju Zakona o popravni krivic. Toda

vsa ta dejanja niso bila uspešna in sklepi niso bili uresničeni. Zdi se, kot da za takšno dejanje moralne moči naroda še nismo bili dovolj zreli, nismo ga zmogli ali tudi ni bilo dovolj političnega interesa. In vendar je to treba storiti. Treba se je soočiti s svojo preteklostjo, jo sprejeti in ne dovoliti, da bi še naprej bremenila in delila nove rodove. To je treba storiti z vso pieteto do vseh mrtvih in se odpovedati razvadi, da bi mrtvi služili živim za njihove politične obračune, da bi obtoževanje enih rabilo kot opravičevanje drugih. Ni opravičila za kolaboracijo in ni opravičila za izvensodne poboje. Zločin je zločin. Storiteli morajo zanj odgovarjati. Mrtvi pa si zaslužijo dostojen spomin in mir, ne glede na različne sodbe o njihovih morebitnih zmotah. To je treba storiti in zrel narod to zmore. To bo hkrati odgovor, kam želimo umestiti svojo preteklost. Do kod ji bomo dovolili, da pritiska na našo sedanost. Preteklost ne more biti naš program. Živeti v njej, pomeni samo sprejemati prekletstvo nikoli končanega maščevanja, ki sinove vedno znova sili v kaznovanje sinov drugih za grehe, ki so jih storili očetje. Ostati v preteklosti in še naprej bojevati njene boje bi pomenilo pozabiti nase, na to, da smo mi vsi ljudje našega časa, da smo zanj odgovorni in da moramo biti odprti za izzive prihodnosti. Čakajo nas velike naloge, da bomo znotraj EU in v globalnem, tudi grobem svetu zavarovali in razvijali slovensko nacionalno identiteto in zagotovili prihodnost slovenstva. To smo dolžni najprej rodovom, ki pridejo za nami, to smo dolžni vsem tistim rodovom, ki so odsanjali sen o samostojni slovenski državi in to smo dolžni sebi in svoji odločitvi na plebiscitu pred enajstimi leti, s katero se je rodila samostojna slovenska država. Ni namreč res, da smo Slovenci povsem enotnih pogledov glede prihodnosti in se razlikujemo le v razumevanju in vrednotenju preteklosti. Prej je res, da za različnost pogledov na prihodnost iščemo argumente v svoji preteklosti. Zato – in ker država še ni v celoti izpolnila svoje dolžnosti – jo tako travmatično podaljšujemo v sedanost in je nikakor nečemo izročiti zgodovini in vam, spoštovani zgodovinarji.

Želim vam uspešno delo, gostom iz tujine pa tudi prijazno in prijetno bivanje v Sloveniji.

ADDRESS OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA,
MR. MILAN KUČAN

Milan KUČAN

Office of the former President of the republic, SI-1000 Ljubljana, Tržaška 21

e-mail: info-kucan@up-rs.si

ABSTRACT

The President of the Republic of Slovenia, Mr. Milan Kučan, the sponsor of the international conference organized for the 10th anniversary of the independence of Slovenia, addressed the participants and guests at the conference. In his speech, he emphasised two crucial principles of the Slovene independence process that have, in his view, been given too little attention and value – the respect of the principle of legality and the process as a disintegration of, and not secession from, the common state.

In addition, he stressed the exceptional interest and significance of the diplomatic aspect of the independence process, but pointed out that it was only viable and fully valuable after the military confrontations in June and July, 1991, had been finished. The question how this victory was possible still is important and as yet unanswered, and undoubtedly remains an interesting question for historians.

Key words: independence of Slovenia, slovenian politics, war for Slovenia, political parties, Slovenes, 1990-1992, international politics, diplomacy

KRATKA KRONOLOGIJA OSAMOSVOJITVE REPUBLIKE SLOVENIJE

Egon PELIKAN

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18
e-mail: egon.pelikan@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Na podlagi nekaterih omenjenih gradiv smo pripravili kronologijo slovenske osamosvojitve, upoštevajoč predvsem nesporna dejstva, ki jih lahko izpeljemo iz stanja v slovenski historiografiji danes. Ta naj bralcu zbornika omogoči časovno orientacijo ob prebiranju posameznih referatov.

V kratki kronologiji predstavljamo glavna dejstva osamosvojitve in ob tem opozarjamo na tiste elemente (zunanjepolitične, notranjepolitične, vojaške itd.), ki so ob koncu osemdesetih in na začetku devetdesetih let pogojevali doseganje samostojnosti in suverenosti Republike Slovenije.

Seveda se nam ob tem takoj postavljata tako vprašanje, kateri dogodki so bili zares prelomnega značaja, kakor tudi vprašanje, od kdaj bi časovno lahko šteli dogodke oziroma procese, ki so privedli do osamosvojitve. Najbrž bodo na ta vprašanja vsaj deloma odgovorili tudi referati udeležencev znanstvenega posveta.

Ključne besede: Slovenija, osamosvojitve Slovenije, vojna za Slovenijo, Jugoslavija, razpad Jugoslavije, vojna v Jugoslaviji, slovenska politika, politične stranke, Demos, 1988-1992

BREVE CRONOLOGIA DEL PROCESSO D'INDIPENDENZA DELLA REPUBBLICA DI SLOVENIA

SINTESI

In conformità ad alcuni dei materiali citati abbiamo preparato una cronologia dell'indipendenza slovena, tenendo presenti soprattutto i fatti certi, comprovati dalla storiografia slovena di oggi. Essa ha lo scopo di aiutare il lettore ad individuare la giusta sistemazione temporale degli argomenti trattati nelle varie relazioni.

La breve cronologia presenta i fatti principali del processo d'indipendenza e richiama l'attenzione su quegli elementi (di politica estera, di politica interna,

militari, ecc.) che alla fine degli anni '80 e agli inizi degli anni '90 condizionarono il conseguimento dell'indipendenza e della sovranità della Repubblica di Slovenia.

Naturalmente, sorgono immediate le domande: quali furono gli eventi veramente decisivi e quando sarebbe partito il processo che portò all'indipendenza. A rispondere, almeno in parte, sono le relazioni presentate dai partecipanti al convegno scientifico.

Parole chiave: Slovenia, indipendenza della Slovenia, guerra per la Slovenia, Jugoslavia, disintegrazione della Jugoslavia, guerra nella Jugoslavia, politica slovena, partiti politici, Demos, 1988-1992

V naši historiografiji nimamo veliko del, ki bi nastala na izvirnem gradivu. Omeniti velja predvsem več razprav Boža Repeta (2002), ki je za študijo o osamosvojitvi Slovenije, ki jo je pripravljaj, črpal iz arhiva vlade Republike Slovenije, arhiva predsedstva in predsednika predsedstva Republike Slovenije, in knjigo Jožeta Pirjevca, ki predstavlja pregled celotnega desetletja balkanske tragedije (1991-2001) (Pirjevec, 2003).

Poleg omenjene razprave imamo na voljo vrsto spominov, Dimitrija Rupla (že troje spominov), Janeza Drnovška, Janeza Janše, Martina Špeglja, Konrada Kolška, Borisava Jovića itn.

Ostajajo nam seveda še časopisni viri, ki ponujajo sicer zgovoren kronološki pregled, a sežejo v globino posameznega problema le toliko, kolikor zmorejo to v dani situaciji napraviti novinarji ... Kljub temu časopisni viri omogočajo rezimiranje in sklepanje v sklopih oziroma daljših časovnih intervalih.

Poleg zgoraj omenjenih virov so bili ob deseti obletnici osamosvojitve prirejani trije simpoziji (v Brežicah, Kopru in Mariboru), na katerih so nastopili tedanji politiki, tj. akterji tedanjega dogajanja, zgodovinarji iz tujih evropskih držav, ki so pripravili pregled odnosa do osamosvajanja v svojih državah, in seveda slovenski zgodovinarji, kolikor smo imeli na voljo zgoraj omenjene vire.

Pričujoči zbornik predstavlja rezultate posveta, ki ga je Znanstvenoraziskovalno središče v Kopru priredilo ob deseti obletnici odhoda zadnjega vojaka JLA z ozemlja Republike Slovenije oktobra 2001.

Na podlagi nekaterih omenjenih gradiv smo pripravili kronologijo slovenske osamosvojitve, upoštevajoč predvsem nesporna dejstva, ki jih lahko izpeljemo iz stanja v slovenski historiografiji danes. Ta naj bralcu zbornika omogoči časovno orientacijo ob prebiranju posameznih referatov.

V kratki kronologiji predstavljamo glavna dejstva slovenske osamosvojitve in ob tem opozarjamo na tiste elemente (zunanjepolitične, notranjepolitične, vojaške itd.),

ki so ob koncu osemdesetih in na začetku devetdesetih let najpomembneje pogojevali doseganje samostojnosti in suverenosti Republike Slovenije.

Seveda se nam ob tem takoj postavljata tako vprašanje, kateri dogodki so bili zares prelomnega značaja, kakor tudi vprašanje, od kod bi lahko šteli dogodke oziroma procese, ki so privedli do osamosvojitve.

V tem kontekstu je vsekakor treba omeniti 57. številko Nove revije 18. februarja 1987, v kateri je šestnajst vidnih slovenskih intelektualcev javno razpravljalo o gospodarskem, družbenem in političnem položaju Slovencev v Jugoslaviji. Številka je prinesla nekakšen program – slovenske nacije.

Prav tako ob koncu osemdesetih let ne moremo tudi mimo kritičnega pisanja tednika Mladina, ki je razkrival ozadja načrtov za represijo nad slovensko opozicijo, zapletov okoli "štafete" itd., kar je zicalilo novo klimo v družbenopolitičnih razmerah v Sloveniji v drugi polovici osemdesetih let in nazadnje pripeljalo do aretacije Janeza Janše. Lahko pa bi segli še nazaj, do Kavčičevega liberalizma, akcije 25 poslancev, ustave 1974, ali še dlje v preteklost, do Avnoja itd.

V kratkem pregledu smo izbrali smo tiste prelomne dogodke, v katerih že nastopajo vsi ključni protagonisti osamosvojitve, in odštevanje začeli z aretacijo Janeza Janše ter ustanovitvijo Odbora za zaščito človekovih pravic (oziroma prvotno Odbora za zaščito pravic Janeza Janše).

Aretacija Janše in proces proti četverici (31. maja 1988)

Aretaciji Janeza Janše 31. maja 1988 je sledilo tako množično organiziranje civilne družbe v Sloveniji, da o čem podobnem pred tem ne moremo govoriti (če odmislimo študentske demonstracije konec 60. let, ki pa so imele povsem drugačno vsebino, predvsem pa niso zajemale vseh generacij in družbenih slojev). Kmalu po Janševi aretaciji je namreč začel delovati Odbor za varstvo človekovih pravic.

Odbor za varstvo človekovih pravic – ustanovljen 3. junija 1988

Organizirane in spontane prireditve, ki so v Slovenji potekale v senci ali pod okriljem Odbora, so predstavljale gibanje, ki je v temelju spreminjalo mentaliteto Slovencev in zavest o njihovi skupni volji. (Zborovanja na Kongresnem trgu 21. junija 1988 se je denimo udeležilo več deset tisoč ljudi, "Roška" pa je postala simbol novega družbenopolitičnega dogajanja na Slovenskem.)

Zborovanje v Cankarjevem domu (27. februarja 1989)

Naslednji prelomen dogodek na slovenskem družbenopolitičnem prizorišču je Cankarjev dom. Zborovanje "Za mir in sožitje" in v podporo Albancem 27. februarja

1989 je bilo korak, ki je do kraja zaostрил odnose med Srbijo in Slovenijo. V luči poznejšega razvoja, ki je pripeljal do slovenske osamosvojitve, je posebno pomembno zato, ker tedaj opozicija v organizacijah civilne družbe in uradna slovenska politika prvič javno in odločno nastopita skupaj.

Šlo je za odziv na spremembe srbske ustave, ki je odpravljala avtonomijo pokrajina. V odgovor so se v Starem trgu albanski rudarji zaprli v rudnik in zahtevali nespremenjeno ustavo iz leta 1974.

Po zborovanju se začne prava gospodarska vojna med Srbijo in Slovenijo, ki je zvezne oblasti niso mogle ali znale preprečiti.

Majniška deklaracija (8. maja 1989)

Naslednji mejnik pomeni Majniška deklaracija 8. maja 1989, ki je nastala po drugi aretaciji Janeza Janše. Na zborovanju 8. maja na Kongresnem trgu jo je prebral pisatelj Tone Pavček. V treh točkah oblikovan program je obsegal zahteve po samostojni državi Sloveniji, človekovih pravicah, političnem pluralizmu itn.

Ustavna dopolnila v slovenski skupščini (27. septembra 1989)

Jeseni 1989 smo bili v Sloveniji priča tudi premikom na ustavni ravni. Dopolnila k slovenski ustavi, sprejeta 27. septembra 1989, so sledila javni kritiki sprememb zvezne ustave, ki so zmanjševale pristojnosti republik nasproti federaciji. Tukaj je sprva najbolj angažirano delovalo Društvo slovenskih pisateljev. Prek Ustavne komisije v senci, ki jo je vodil Igor Bavčar, in tez za ustavo Republike Slovenije (popularno imenovanih "sociološko-pisateljska ustava", ki so izšle že aprila 1988) je civilnodružbena opozicija v tem času prehitevala oblast. Ta se je odzvala in septembra 1989 je tudi slovenska skupščina sprejela dopolnila, s katerimi je utrdila pravico do samoodločbe, pri čemer je upoštevala sugestije oziroma prevzela vrsto predlogov opozicije. Slovenija naj bi poslej sama odločala, katera dopolnila zvezne ustave zanj veljajo oziroma ne, črtana je bila tudi vodilna vloga partije, ki se je odločala za "sestop z oblasti". Amandmaji so ustavno omogočali prehod iz socialističnega v tržno gospodarstvo in prehod iz enopartijskega v večstrankarski sistem. V CK ZKJ je prevladalo mnenje, da so slovenska dopolnila v nasprotju z zvezno ustavo. Kljub neskončnim pisnim intervencijam in seji CK ZKJ tik pred sprejetjem dopolnil v slovenski skupščini slovenski člani CK niso popustili.

Demos (4. decembra 1989)

V tem času je potekala hitra demokratizacija političnega življenja v Sloveniji. Že v prvi polovici 1989. nastane vrsta strank (Slovenska kmečka zveza, Slovenska

demokratska Zveza, Socialdemokratska zveza Slovenije, Zeleni Slovenije, 2. novembra Krščanski demokrati itd.).

Sprva je hotela oblast politični pluralizem preprečiti in je propagirala nekakšen "sestop z oblasti v političnem pluralizmu brez strank" oziroma v okviru tedanje SZDL.

Opozicija je 4. decembra 1989 ustanovila predvolilno koalicijo Demos, njen predsednik je postal Jože Pučnik.

Odhod Slovencev s XIV. izrednega kongresa ZKJ – razpad partije ZKJ (24. januarja 1990)

Pluralizacijo političnega prizorišča v republikah so skušali zagovorniki centralizma preprečiti z utrditvijo zvezne, jugoslovanske partijske organizacije. **Januarja 1990** je bil sklican **14. izredni jugoslovanski partijski kongres**, ki naj bi discipliniral republiška partijska vodstva.

Na kongresu srbski komunisti predlagajo spremembe, ki bi vodile ali v unitaristični jugoslovanski ali velikosrbski nacionalni program (z načelom preglasovanja, en človek – en glas). Za kongres je slovenska partija pripravila predloge reform, za katere pa je večina že vedela, da ne morejo biti sprejeti (večstrankarstvo, človekove pravice, Kosovo itd.). Slovenci izredni kongres zapustijo, ko ni izglasovan noben predlog ZKS (beograjski tisk je sicer pisal, da so imeli dan prej hotel že objavljen in kovčke pospravljene, kar bi glede na razmere lahko bilo tudi res ...)

Prve večstrankarske volitve po 52 letih (8. in 22. aprila 1990)

8. in 22. aprila 1990 so potekale v Sloveniji prve večstrankarske volitve. Končale so se brez incidentov in v splošno korektivnem ozračju. Od 240 sedežev v treh zborih skupščine jih 126 dobi opozicijska koalicija Demos. Mandatar nove vlade postane Lojze Peterle, po predvolilni pogodbi, saj so Krščanski demokrati dobili največ glasov znotraj koalicije.

Razorožitev TO (17. maja 1990) in ustanovitev Manevrske strukture narodne zaščite

Mesec po volitvah je bila nova vlada, takoj ob izvolitvi, že postavljena pred velik izziv. Pod pretvezo, da je orožje neustrezno hranjeno, je JLA že 17. maja 1990 praktično razorožila TO Slovenije (ostala je brez več kot 80% orožja). Sledila je ena najbolj konspirativnih akcij v Sloveniji, ko je bila le tri mesece pozneje organizirana Manevrska struktura narodne zaščite, ki je štela 20.000 oboroženih mož in je bila ob nastanitvi na specialce in policijo sposobna obvladovati ozemlje Republike Slove-

nije. Pravno je to omogočala tudi zakonodaja o Narodni zaščiti. Izdelani so bili prvi načrti za primer napada na Slovenijo, formiranih je bilo veliko tajnih skladišč orožja itd.

Deklaracija o suverenosti Republike Slovenije (2. julija 1990)

Prvi pomembnejši osamosvojitveni akt na deklarativni ravni je bila **Deklaracija o suverenosti Republike Slovenije, sprejeta 2. julija 1990** na skupni seji vseh treh zborov. Razglašala je suverenost in nadrejenost republiške zakonodaje zvezni. Konkretno posledice ni imela, pomenila je le etapo oziroma pospešek na poti do osamosvojitve. Deklaracija je določala tudi enoletni rok za sprejetje nove slovenske ustave.

Osamosvojitvena zakonodaja (28. septembra in 4. oktobra 1990)

V sklopu osamosvojitvenega delovanja vlade in parlamenta so bili na zasedanju skupščine **28. septembra in 4. oktobra 1990 sprejeti prvi konkretni ustavni zakoni v tej smeri**. Novi zakoni so med drugim dajali Sloveniji pristojnosti pri določanju vojaškega roka in poveljevanja Teritorialni obrambi. Ob tem je bilo sočasno razveljavljenih 27 jugoslovanskih zakonov. Zvezni organi so zaman zahtevali preklic sprejetih slovenskih zakonov.

Plebiscit (23. decembra 1990)

Zdaj so se pojavili zapleti v zvezi s sprejemanjem nove ustave, o čemer ni bilo mogoče najti soglasja niti v Demosu. Ko je vlada ugotovila, da se položaj vse bolj zapleta in bo za sprejem nove ustave do decembra 1990 zmanjkalo časa, se novembra v koaliciji odločijo za plebiscit. 21. novembra je skupščina sprejela zakon o plebiscitu, ki je bil čez dober mesec, **23. decembra 1990**, tudi izveden. Rezultati so bili razglašeni 26. decembra, udeležba je bila 93,2-odstotna in 88,2% vseh upravičencev je glasovalo za samostojnost.

Na podlagi odločitve na plebiscitu se začnejo pogajanja z vodstvi drugih republik, pri čemer se zagovarja teza, da se Slovenija namerava "razdružiti", ne "odcepiti". Temu najodločneje nasprotuje srbsko politično vodstvo.

Ekonomija v času osamosvajanja

Za trenutek se ozrimo še na gospodarske razmere v tedanji Jugoslaviji in Slovenji. Ob minimalnih deviznih rezervah je zunanji dolg Jugoslavije ob koncu 80. let znašal že blizu 20 milijard ameriških dolarjev.

Branka Mikulića je marca 1989 nasledil Ante Marković s programom stabi-

lizacije. To so časi fiksnega tečaja dinarja, vezanega na nemško marko v razmerju 7:1, iskanja kreditov v tujini, liberalizacije trga itd.

Potem ko je postajalo vse bolj očitno, da je Markovičev program neuspešen, se Slovenija od jeseni 1990 vse odločneje pripravlja na ekonomsko osamosvojitve. 8. januarja 1991 se razve, da je Srbija ob koncu leta 1990 vdrla v monetarni sistem (s tiskanjem denarja), in tako kupila Miloševiću volitve – to je vsekakor bil srbski rop stoletja. 9. januarja 1991 Slovenija objavi memorandum, v katerem Markoviču očita nesposobnost. Zvezna vlada v vsem času obstoja ni bila sposobna niti preprečiti protekcionističnih ukrepov Srbije proti Sloveniji in Hrvaški, kaj šele dobiti denar nazaj. 11. januarja je skupščina RS sprejela ukrepe za ekonomsko osamosvajanje in naložila vladi, naj do 23. januarja pripravi program dejavnosti za združevanje od države.

Novi slovenski proračun je bil sprejet 1. aprila 1991. V njem so bile prvič vse postavke samostojne države, postavke za obrambo oziroma TO (in za JLA posebej), za plačevanje carin oziroma kotizacijo v zvezni proračun pa je bilo predvidenih štirikrat manj sredstev od zahtevanih.

Resolucija slovenskega parlamenta o sporazumni združitvi (20. februarja 1991)

Slovenski parlament je 20. februarja 1991 sprejel Resolucijo o sporazumni združitvi in jo posredoval jugoslovanskim parlamentom. Naslednji dan je podobno resolucijo sprejel hrvaški parlament (obe resoluciji je zvezno predsedstvo takoj razglasilo za nelegalni). 28. februarja pa so na drugi strani krajinski Srbi oziroma njihov nacionalni svet sprejeli sklep o odcepitvi od Hrvaške, ker iz Jugoslavije nočejo. 7. marca je bila ustanovljena vlada SAO Krajine v Kninu, 8. marca pa je bil v Sloveniji sprejet ustavni zakon o nepošiljanju nabornikov v JLA.

Nazadnje so se 31. marca vneli spopadi med milico SAO Krajine in hrvaško policijo na Plitvicah, ki so dejansko pomenili začetek državljanske vojne v Jugoslaviji. 19. maja 1991 se je 78% hrvaških volivcev na plebiscitu odločilo za samostojno državo.

Incident v Pekrah (23. maja 1991)

V Sloveniji se je prvi incident s smrtno žrtvijo zgodil 25. maja 1991 v Mariboru. Po izsiljenem incidentu v bližini učnega centra TO v Pekrah je JLA ugrabila načelnika mariborskega štaba TO Vladimírja Miloševića in stotnika Milka Ozmeča. Položaj v Pekrah je bil sicer ves čas do skrajnosti zaostren, saj bi vsak trenutek lahko izbruhnil oborožen spopad. Vojaški helikopterji in letala so v tem času preletavali vso Slovenijo, 25. maja ob 7. uri zvečer pa je ob demonstracijah pred vojašnico umrl demonstrant Josef Šimčik, ki ga je do smrti povozil vojaški transporter. V tem času

bi bil spopad z armado najbrž usoden, saj je TO še hudo primanjkovalo oborožitve. Glavna pošiljka orožja je šele tik pred oboroženim spopadom prispela v koprsko pristanišče, po morju (kar sicer kaže tudi na življenjski pomen prostega izhoda na morje oziroma vprašanje morske meje s Hrvaško).

Marković v Ljubljani (12. junija 1991)

Tudi zvezni premier Ante Marković je poskušal vse, da bi slovensko osamosvojitve, določeno za 26. junij, "zamrznili". Ob obisku v Ljubljani 12. junija 1991 je sicer še zagotavljal, da uporabe sile ne bo, že 21. junija pa je na zasedanju jugoslovanske skupščine izjavil, da bo ZIS z vsemi sredstvi preprečil spreminjanje notranjih ali zunanjih meja. Ameriški predsednik Bush in članice ES so mu na drugi strani še 23. junija obljubljali, da slovenske samostojnosti ne bodo priznali, s čimer so posredno dajali mandat za "ureditev razmer", kar je pomenilo zeleno luč za intervencijo omejenega obsega. Z ameriške strani naj bi prišlo celo do nekaj konkretnih namigov o odobravanju uporabe vojaške sile v majhnem obsegu, s čimer naj bi Slovence zastrašili ...

Osamosvojitve (25. in 26. junija 1991)

V Sloveniji je bil parlament prisiljen izvajati sprejeto osamosvojitveno zakonodajo. Vrsta odločilnih zakonov je bila sprejeta že 5. junija z veljavnostjo 25. junija. 25. junija je skupščina sprejela Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ustavni zakon za njeno izvedbo in Deklaracijo o neodvisnosti. Dan pred tem je sprejela tudi amandmaje k ustavi iz leta 1974, nov republiški grb in novo zastavo. V skladu z zakoni je 25. junija predsednik vlade Peterle obvestil carinsko službo, da je začel veljati (že prej sprejeti) slovenski zakon o carinah.

26. junija je potekala slovesna razglasitev samostojne Slovenije na Trgu revolucije. Prevzet je bil tudi nadzor nad kontrolo letenja.

Napad na Slovenijo

Formalno se je napad na Slovenijo začel s sklepom Zveznega izvršnega sveta (v noči s 25. na 26. junij 1991), ko je ob 3.30 zjutraj zvezna vlada sprejela sklep o prevzemu jugoslovanske meje, za kar naj poskrbi JLA. Na podlagi tega sklepa se je začela vojaška intervencija.

Mejni prehod Krvavi Potok (Foto: Arhiv Primorskih novic)
Krvavi Potok border crossing (Photo: Primorske novice archives)

Vojna (27. junija 1991)

27. junija se na slovenskih tleh začnejo prve vojaške operacije. Ob 1.30 prodre tankovska kolona iz Karlovca do Metlike. Ob 4.00 zjutraj pride pri blokadi (Poganci med Metliko in Novim mestom) do streljanja, kar je bil tudi prvi oboroženi spopad. Z Vrhnike ob 2.40 krene tankovska kolona. Sledila sta blokada vseh vojašnic in odklop njihove infrastrukture.

Do večera je JLA v večini zasedla mejne prehode.

Po začetni neodločnosti pa je sledil odločnejši nastop slovenske TO in že naslednji dan, 28. junija, je bilo hitro vzpostavljeno ravnotežje na bojiščih, kjer se JLA ni mogla več premikati. TO je začela protinapad (boji na Medvedjeku, Holmcu, v Limbušu itn).

Prav tako je steklo uspešno informiranje Evrope o poteku agresije. Odločni akciji slovenskih enot je sledila kriza v enotah JLA. S stopnjevanjem spopadov pa se je premieru Markoviču iztekel tudi "tihí mandat" Evropske skupnosti, ne da bi dosegel cilj, spopadi pa so daleč preseglí želje in potrpežljivost ES. 28. junija zvečer je v Jugoslavijo že priletela evropska trojica (Gianni de Michelis, Jacques Poos in Hans van der Brook). V Zagrebu so se ponoči sešli s slovenskim predsednikom Kučanom,

ministrom Ruplom, hrvaškim predsednikom Tujdmanom in predsednikom zvezne vlade Markovičem. 29. junija zjutraj je bilo doseženo premirje, ki pa ni obveljalo. V Ljubljano je na pogajanja prispel tudi general Andrija Rašeta ter zahteval deblokiranje vojašnic in enot na terenu. Prek beograjske televizije so prav tako sporočili ultimatum Sloveniji, v katerem je JLA grožila s stopnjevanjem napadov. Spopadi so se še zaostriili na mejnih prehodih Škofije, Vrtojba, na Medvedjeku itn.

Boji so potekali tudi med zasedanjem slovenskega parlamenta 29. junija zvečer, kjer so se poslanci sicer zavzeli za umiritev razmer, a ne na škodo osamosvojitve.

Po izteku ultimata so 30. junija v resnici poletela proti Sloveniji letala JLA, ki pa so se vrnila brez napadov. Blokirane enote in vojašnice so namreč rabile za talce v primeru širšega zračnega napada, poleg tega pa bi tak napad za JLA pomenil zunanjepolitično katastrofo. 30. junija zvečer sta na zahtevo evropske trojice v Ljubljano prispela Ante Marković in delegacija ZIS.

Spopadi (1. in 2. julija 1991)

1. junija so se vrstili poskusi preboja blokad, tankovsko kolono z Medvedjeka TO blokira v Krakovskem gozdu.

Spopadi se spet okrepijo 2. junija, ko JLA poskusi z novo ofenzivo. Tokrat uporabi letalstvo. Raketirani so oddajniki RTV (Krvavec, Nanos, Domžale itd.), Krakovski gozd, več je bilo poskusov prebojev blokad itd. Slovenska TO je sprožila odločen protinapad in 2. julija zvečer je bila že večina slovenske meje spet v rokah TO in policije. Podnevi sta se minister Rupel in predsednik Kučan v Avstriji pogovarjala z nemškimi zunanjim ministrom Genscherjem.

Zvečer je ob 21.00 Slovenija enostransko razglasila premirje, saj je bila večina vojaških ciljev dosežena (tj. zavarovanje meje), armada pa povsem blokirana.

V Zagrebu so naslednjega dne, 3. julija, priredili pogajanja med predstavniki zvezne vlade (Andrija Rašeta in Petar Gračanin) in Republike Slovenije in 4. julija se je vojska začela postopno umikati v vojašnice, ki so jim vračali infrastrukturo.

5. julija je general Blagoje Adžić v Beogradu nastopil z znanim govorom o načrtovanem stopnjevanju agresije na Slovenijo z vsemi sredstvi. A 6. julija je TO nadzorovala že 99% slovenskega ozemlja.

Medtem je že nastopilo obdobje pogajanj.

Statistika žrtev vojne za Slovenijo

JLA je imela 163 mrtvih in 44 ranjenih.

Med slovenskimi civilisti je bilo 5 mrtvih, 38 ranjenih.

Med tujci 10 mrtvih in 1 ranjen.

V slovenski policiji 4 mrtvi in 22 ranjenih.

Med teritorialci 5 mrtvih v boju in 89 ranjenih ter 4 smrtne žrtve nesreč. Zajetih je bilo 2600 vojakov in 260 častnikov JLA.

Brionska deklaracija (7. julija 1991)

Na Brionih, kjer so 7. julija potekala pogajanja delegacije iz Slovenije, zvezne vlade, Hrvaške, Srbije in ES, se je slovenska pogajalska skupina znašla pred ultimativno zahtevo, naj odstopi od sklepov z dne 25. junija. Predstavniki ES Jacques Poos, Hans van den Broek in Gianni de Michelis so zahtevali preklic. Najbolj oster je bil Nizozemec van der Broek. Pogajalci – Kučan, Drnovšek, Bučar, Peterle in Rupel – so se sicer dobro držali, a od ultimata, ki praktično ni dopuščal izbire, trojica ni odstopila.

Zahteve Brionske deklaracije so bile naslednje:

- na meji je lahko slovenska policija,
- federacija nadzira zračni promet,
- carine federaciji,
- na mejah stanje izpred 25. junija (tudi oznake).
- deblokirati objekte JLA in vrniti zaplenjene stavbe in opremo,
- prehodnost vseh cest in izpustitev ujetnikov.

Slovenska delegacija je diktat sprejela s pridržkom, da odločitev velja samo za trimesečni moratorij, in 10. julija je slovenska skupščina Brionsko deklaracijo potrdila. Nejasno formulirana deklaracija je puščala vrsto nerešenih vprašanj, posebno vprašanja, kako naj gre pravzaprav razumeti trimesečni moratorij, kaj narediti z mejnim pasom (ali naj se nanj znova pusti zvezna vojska?). Nobenega jamstva tudi ni bilo, da JLA ne bo spet napadla, razen obljube, da bi nas v tem primeru Evropa takoj priznala – da s tem v realni situaciji ne bi pridobili popolnoma nič, se je pozneje lepo pokazalo v Bosni.

Politiki ES še vedno niso razumeli, da so zvezna vlada (Marković), zvezno predsedstvo in navidezno prizadevanje Miloševića za Jugoslavijo samo pesek v oči – cilj srbske politike je bil uresničiti projekt velike Srbije, za navideznim interesom ohranitve Jugoslavije; Marković je bil napihnjen balon, za katerim je srbska politika le spretno skrivala srbizacijo JLA in celotne Jugoslavije, z načrtom etničnega čiščenja v končni konsekvenci – prvi konkreten dokaz je bil že vpad v monetarni sistem. Markovičev poskus reševanja Jugoslavije je bil krinka srbske politike, ki je Jugoslavijo že odpisala ...

Sklep predsedstva SFRJ o umiku JLA z opremo in oborožitvijo (18. julija 1991)

V tem času potekata dva vzporedna procesa (politični in vojaški) – na eni strani je cilj srbske politike velika Srbija, pri čemer se JLA pospešeno spreminja v poslušno orodje srbskega vodstva, na drugi strani vse bolj prevladuje spoznanje, da celotnega

slovenskega in hrvaškega ozemlja armada ne more zasesti oziroma obvladati. Torej obstaja tako politični kakor vojaški razlog.

Prvi jasni znaki o namenu JLA, da se iz Slovenije umakne, so bile že izjave Borisava Jovića Janezu Drnovšku na Brionih. Armado je skrbelo tudi za usodo več milijard dolarjev vredne vojaške opreme v Sloveniji.

Dejansko se je položaj na Hrvaškem vse bolj zaostroval in JLA je orožje potrebovala tam. Branili naj bi meje bodoče Jugoslavije, tj. velike Srbije, in ne izgubljali čas v Sloveniji.

Mirovna konferenca o Jugoslaviji v Haagu (7. septembra 1991)

Na njej sodelujejo zunanji ministri vseh držav ES, delo konference pa je potekalo v naslednjih treh mesecih. (Sledilo je še osem plenarnih zasedanj, do 5. novembra, ko je postalo jasno, da stališče republik ne bo mogoče uskladiti.) 26. septembra so imenovane tri komisije (za manjšine, ekonomska vprašanja in ustavna vprašanja), vendar je vsako posredovanje za kompromis med republikami neuspešno. 18. oktobra se na novi izredni seji pojavijo prvi predlogi o morebitnem priznanju v okviru republiških meja, kar Srbija seveda zavrača. Za Slovenijo je bila najbolj nevarna zamisel o carinski uniji, vendar je Carringtonov načrt k sreči še najbolj odločno zavračala Srbija in ga 5. novembra edina tudi povsem zavrnila, preostale članice so predlog sprejemale. Srbija in JLA sta bili tedaj že v osvajalni vojni, ki jo je Evropa lahko le opazovala.

Ko so propadli vsi poskusi sklenitve premirja, je bila ES končno prisiljena razmišljati tudi o možnosti, da bo najbrž treba priznati posamezne republike.

Umik JLA iz Kopra (26. oktobra 1991)

Generali so bili jeseni prisiljeni zaprositi za podaljšanje roka za umik iz Slovenije (dogovorjeni datum je bil 18. oktober 1991). Zaradi presekanih poti na Hrvaškem in slabe organizacije je JLA zapustila vojaški material in oborožitev v vrednosti 500 milijonov dolarjev (več kot 200 tankov in drugih vozil; 700 vagonov vojaške opreme itn.).

Nova ustava RS (23. decembra 1991)

Nova ustava je nastajala več kot eno leto. Posebno sporen je bil 55. člen o svobodnem odločanju o rojstvu otrok. Z novo ustavo je Republika Slovenija tudi v ustavnopravnem smislu postala sodobna demokratična država, kar je pogojevalo njeno vključevanje v evropske integracije.

Priznanje Evropske skupnosti (15. januarja 1992)

Republiko Slovenijo so (v kronološkem vrstnem redu) priznale (od 26. junija do 12. decembra 1991): Hrvaška, Litva, Gruzija, Latvija, Estonija, Ukrajina.

Islandija in Švedska sta Slovenijo priznali 19. decembra 1991. Najpomembnejše je bilo priznanje držav ES, ki se je začelo s pritiskom Nemčije na druge članice in z nemškim priznanjem 19. decembra 1991 – sicer z veljavnostjo 15. januarja 1991, ko so Slovenijo priznale tudi druge članice ES (kompromis je izumil italijanski zunanji minister Gianni de Michelis). V tem smislu je bilo pomembno tudi priznanje Vatikana, ki je Slovenijo priznal 13. januarja 1991.

Nazadnje velja omeniti še priznanje Združenih držav Amerike, za katero se je zunanjemu ministru Ruplu uspelo z Lawrenceom Eagleburgerjem dogovoriti, naj bo kar na njegov rojstni dan, 7. aprila 1992.

Slovenija v OZN (22. maja 1992)

Tega dne je Slovenija postala 176. polnopravna članica OZN. Sprva je bilo sprejetje nove članice sicer predvideno za mesec junij, a Avstrija se je kot nestalna članica Varnostnega sveta potrudila in spravila to vprašanje na dnevni red namesto ene od izpadlih točk zasedanja.

Zunanjepolitične okoliščine slovenske osamosvojitve

Slovenska osamosvojitve se je dogajala v zelo zapletenih mednarodnih okoliščinah. Velika zgodovinska priložnost oziroma splet zgodovinskih okoliščin sta privedla do samostojne slovenske države. S tem nikakor ni zmanjšan pomen enotne volje državljanov Slovenije. Če te ne bi bilo, ne bi pomagal niti izredno ugoden splet okoliščin.

Vendar sta bila še spomladi leta 1991 proti slovenski osamosvojitvi vsa Evropa in praktično ves svet (razen držav v istem položaju, tj. baltičkih držav, Hrvaške itn.).

Z mnogimi velikimi prelomnicami v zgodovini je tako kot s slovensko: če bi leta 1910 kdo izjavil, da bo Avstro-Ogrska kmalu razpadla in bo na Balkanu nastala država južnih Slovanov, je imel več možnosti, da ga zaprejo v umobolnico kot v zapor. Podobno je bilo z razmišljanji o Jugoslaviji in samostojni Sloveniji še ob koncu 80. let – če rečemo z Ivanom Cankarjem, utopije imajo pač pogosto to čudno lastnost, da se tudi uresničijo ...

Paradoksalno je k osamosvojitvi in priznanju Republike Slovenije prispevala vrsta spornih in celo nasprotujočih si dejavnikov oziroma zgodovinskih dejstev:

1. **Odločenost vodstva srbske politike za projekt velike Srbije.** V tem projektu je bila Slovenija moteč dejavnik. Projekt velike Srbije je bil brez Slovencev mogoč. Izgubili bi sicer pomemben ekonomski dejavnik, rešili pa bi se tudi večnega "trouble makerja" z zvezami v Evropi, kar se je kazalo že ob problemih na Kosovu ob koncu osemdesetih let.

Vojna proti dvema severnima republikama hkrati pa je pomenila tudi nemajhen problem v čisto vojaškem smislu.

2. **Vojna na Hrvaškem,** ki je jasno dokazovala, da je skupna država nemogoča prav v času, ko si je Slovenija prizadevala za priznanje, pa tudi učinek spopadov na Hrvaškem na javno mnenje in politiko v državah ES. Kar je bila v propagandnem smislu Srebrenica za usodo BiH in Kosova, to je bil Vukovar (ki je padel 18. novembra) za priznanje Republike Slovenije in Republike Hrvaške.

3. Paradoksalno je k osamosvojitvi prispevala **odločitev armade in Anteja Markovića za agresijo na Slovenijo.** Kot v svojem referatu opozarja tedanji minister Janez Janša: kaj bi se zgodilo, če se ne bi bilo zgodilo nič? Slovenija bi razglasila samostojnost – zgodilo pa se ne bi popolnoma nič ... tako stanje bi lahko trajalo mesece in zunanjepolitična priložnost bi bila zamujena, začela bi se spretna balkanska politika in najbrž bi se uresničile napovedi tedanjega finančnega ministra Dušana Šešoka, ki jih je izrekel še dober mesec pred razglasitvijo osamosvojitve. Upoštevati je namreč treba – če uporabim besede Dimitrija Rupla – da je nepriznanje neke države povezano z njenim statusom "dela druge države" (npr. Tajvan, Čečenija, Palestina itd.), če se zgodi to, je pozneje mogoče karkoli – tudi omenjeni trije scenariji.

4. **Presenečenje Evrope nad "razpadom",** ki ga v resnici nihče ni pričakoval in nanj nihče ni bil pripravljen. Seveda je hkrati obstajal tudi strah pred tako imenovanim učinkom domin – v zvezi s Sovjetsko zvezo, ne nazadnje Padanijo v Italiji in tamkajšnjim Bossijevim separatizmom Severne lige.

5. **Mlačno mednarodno okolje,** ko je pritisk med dvema blokoma popuščal (perestrojka v Sovjetski zvezi pod Gorbačovom). Navsezadnje je JLA ves čas balkanske krize iskala nasvete in orožje v Sovjetski zvezi in od tam bi lahko prišli usodni signali za nastop proti Sloveniji.

6. **Val razpadov vzhodnoevropskih socialističnih sistemov** (Vzhodna Nemčija, baltiške države, Romunija ...).

7. Dejanska nepripravljenost in **presenečenje armade nad uporom Slovencev**, ki je zaradi mešane nacionalne strukture itd. hitro razpadala. Akcija armade je bila pripravljena diletantsko in z njo je bila povzročena politična "kriza", ki se je nazadnje rešila v korist Slovenije. V resnici so generali, če uporabim krilatico, ki je tedaj krožila v armadnem vrhu, pričakovali, da bodo najhujša ovira za prodor tankovskih enot na slovensko mejo – polne ceste preplašenih Slovencev, ki bodo prek Šentilja in Ljubelja bežali v Avstrijo ...

8. **Pripravljenost srbskega vodstva, da Slovenijo "izpusti"** iz Jugoslavije oziroma njen odhod še pospeši (18. julija je, kot smo omenili, zvezno predsedstvo sprejelo sklep o umiku armade iz Slovenije – proti je glasoval le hrvaški član predsedstva Stipe Mesić).

9. **Odločitev vodstva JLA, da agresije po začetnem porazu ne stopnjuje**. V tem smislu so v armadnem vrhu preigravali vrsto scenarijev, od tistega, da je treba nastopiti najbolj brutalno z vso silo (npr. general Adžić), do tistega, da je treba Slovenijo, preden se jo izpusti, temeljito kaznovati tj. temeljito zbombardirati strateške objekte na slovenskem ozemlju (mostove, elektrarne, tovarne itd.), o čemer je govoril Janez Janša na posvetu v Kopru 26. oktobra, na podlagi tedanjih podatkov slovenske obveščevalne službe iz armadnega vrha ... in o čemer navsezadnje govori tudi general Konrad Kolšek v svojih spomnih.

10. **Naklonjenost Nemčije**, ki je tvegala spor v ES. Zakaj se je tako izpostavila, ni povsem jasno. Razloge iščemo v nekaj smereh:

- sama se je združila na principu samoodločbe,
- želela se je vključiti v evropsko politiko rehabilitirana kot evropska velesila,
- tradicionalno je šlo za "nemško srednjo Evropo" in zgodovinsko smer njenega političnega prodora proti jugovzhodu.

Notranjepolitične okoliščine slovenske osamosvojitve

1. **Enotna volja prebivalstva** (izražena na plebiscitu in pozneje). Vsi akterji osamosvojitve so enotnega mnenja, da brez takega moralnega mandata slovenskega naroda v kritičnih trenutkih ne bi zmogli ravnati tako, kakor so.

2. **Ljudje na pravih mestih** -- ne glede na poznejše politične usmeritve in kariere lahko rečemo, da je osamosvojitvena ekipa v času spopadov in osamosvojitve delovala izredno učinkovito. Mislim na predsednika tedanjega predsedstva Milana Kučana, zunanjega ministra Dimitrija Rupla, notranjega Igorja Bavčarja, Janeza Janšo, Lojzeta Peterleta ali Jelka Kacina in še vrsto drugih.

Šlo je za hkratno zmožnost odločne vojaške obrambe (Janša, Bavčar) na eni strani in za zmožnost pogajanja (Kučan, Drnovšek) na drugi. Posebno predsednik Milan Kučan je vedno znova poudarjal legalnost osamosvojitvenega procesa, tj. njegovo formalnopravno plat. Ob malo drugačnem spletu okoliščin bi Slovenija morda bila nazadnje samostojna država, a bi bila ob osamosvojitvi lahko videti tudi kakor Bosna ali Čečenija.

3. **Prepričanje o tem, da vojna bo** (kar sta zagovarjala predvsem Janez Janša in Igor Bavčar), in posledično zagotavljanje realne vojaške sile za odpor, kar takrat še zdaleč ni bilo vsem jasno (pomislimo samo na vrsto "mirovniških" pobud civilne družbe in uradne politike, Deklaracije za mir, do predloga o enostranski popolni razorožitvi tik pred vojno itd.). To dejstvo, ki ga moramo priznati Janezu Janši, priznava danes tudi marsikateri od njegovih zdajšnjih zagrizenih političnih nasprotnikov. Vojaška sila je v slovenski zgodovini velikokrat igrala odločilno vlogo: Maister v Mariboru in boji za severno mejo, priključitev Primorske po prvi vojni, vojna za Slovenijo itn.

4. **Politika slovenskega državnega vrha in partije.** S tem mislim predvsem na odločitev partije za tako imenovani mehki sestop z oblasti ob koncu osemdesetih let. Spoznanje je k sreči sovpadalo z generacijskim prelomom v partiji ravno ob praven času. "Trdi sestop" bi slovenski narod gotovo vnovič politično razdelil.

5. **Krhko ravnotežje** na političnem prizorišču v Sloveniji, ki je nastalo po okrnjeni zmagi Demosa na volitvah. (Okrnjeni, ker je imel v predsedstvu le dva člana in tudi ne večine v vseh treh parlamentarnih zborih.) To razmerje sil – kar je spet paradoks – je onemogočalo preradikalne, "pretrde" odločitve Demosa, ki bi lahko hitro povzročile razkol v osamosvojitvenih prizadevanjih med starimi in novimi političnimi silami, in tako posledično razkol v narodu (npr. lustracija, nesprava, lastninjenje itd.). Obe strani sta si morali prizadevati za dialog in pri Slovencih je uspelo nekaj, kar je v slovenski zgodovini redkost – taka enotnost jim je uspela samo še leta 1918 ob vstopu v Jugoslavijo, pa še takrat je šlo v prvi vrsti zgolj za enotnost elit ...

6. Vsaj omeniti moram **tudi sinergijo predstav različnih t. i. interesnih skupin, ki vedno tvorijo "skupno voljo naroda"**, s čimer se bo treba v nadaljnjih študijah še le ukvarjati. Mislim na pričakovanja, kot so bila:

- Cerkve v zvezi z rekatolizacijo,
- politikov v Demosu za afirmacijo in realizacijo lastnih političnih ambicij,
- predstavnikov komunistične partije in njihov strah pred tem, da jih "vržejo z oblasti",

– povojne emigracije, ki je računala na prevrednotenje medvojne in povojne zgodovine.

– ali ne nazadnje tudi pričakovanja povprečnega Slovenca, da bo Slovenija po osamosvojitvi v dveh letih najmanj Švica, s čimer krog skupin, ki jih bo treba analizirati, še zdaleč ni izčrpan.

Zbornik ob deseti obletnici republike Slovenije prinaša referate s posveta, ki je potekal v Kopru 26. in 27. oktobra 2001.

Avtorji referatov so kolegi zgodovinarji iz Slovenije, Avstrije, Italije, Hrvaške, Francije, Združenih držav Amerike itd.

Cilj organizatorjev posveta je bil prikazati osamosvojitve Slovenije iz čim širšega zornega kota evropske in svetovne javnosti. Ob tem naj omenim, da je ob deseti obletnici samostojnosti Republike Slovenije potekal samo še en znanstveni posvet (v Mariboru v organizaciji Zveze zgodovinskih društev Republike Slovenije), pri katerem pa so sodelovali samo zgodovinarji iz Slovenije. Poleg tega je slovenski del referentov na posvetu v Kopru prikazal razvoj osamosvojitvenega procesa iz "primorskega" zornega kota kakor tudi iz zamejstva. V tem smislu se bosta oba zbornika, kakor upamo, primerno dopolnjevala, saj sta hkrati dve redki publikaciji, ki z dveh zornih kotov osvetljujeata vprašanje osamosvojitve Republike Slovenije.

Naj opozorim, da v zborniku najdete razprave o osamosvojitvenem procesu, ki so jih pisali najboljši strokovnjaki za vprašanja srednje Evrope in Balkana, na primer Sabrina Petra Ramet iz ZDA ali Georges Castelan z univerze Sorbona v Franciji, omeniti pa vsekakor velja tudi odmevne nastope tedanjega predsednika republike gospoda Milana Kučana, zunanjega ministra Republike Slovenije dr. Dimitrija Rupla ali gospoda Janeza Janše in vrste drugih akterjev osamosvojitvenega procesa, ki so s pomembnimi razkritji političnega zakulisja tedanjih političnih odločitev nedvomno prispevali k temu, da zbornik prinaša zares nova in pomembna odkritja v zvezi z osamosvojitvijo Republike Slovenije.

Ta dva zorna kota – pogled iz evropskih držav na proces osamosvajanja in hkrati pričevanja tedanjih slovenskih akterjev, ki so vodili (vojaško in politično) osamosvajanje naše države – dajeta zborniku informacijsko originalnost in svežino, saj je bila vrsta tem, pri katerih so se tedanji akterji osamosvojitve soočili, pravzaprav načetih prvič.

A BRIEF CHRONOLOGY OF THE PROCESS FOR THE INDEPENDENCE OF
THE REPUBLIC OF SLOVENIA

Egon PELIKAN

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18
e-mail: egon.pelikan@zrs-kp.si

ABSTRACT

Based on the materials quoted, the article introduces a brief chronology of the Slovene process of independence, taking into account indisputable facts derived from current Slovene historiography. The article aims to provide a temporal framework for all readers of individual contributions in the proceedings.

The brief chronology presents the main facts of the process of independence and highlights those political (foreign and domestic), military and other factors that at the end of the 1980s and the beginning of the 1990s led to the independence and sovereignty by the Republic of Slovenia.

In relation to this process, two topical questions arise: which events represented turning points within the process and which point in time should be defined as the beginning of the processes that resulted in the independence of Slovenia. These questions will at least partially be answered by the contributions presented at the scientific conference.

Key words: Slovenia, independence of Slovenia, war for Slovenia, Yugoslavia, disintegration of Yugoslavia, war in Yugoslavia, slovene politics, political parties, Demos, 1988-1992

LITERATURA

- Drnovšek, J. (1996):** Moja resnica. Ljubljana.
- Janša, J. (1992):** Premiki. Nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992. Ljubljana.
- Jović, B. (2001):** Knjiga o Miloševiću. Beograd.
- Kacin, J. (1991):** Veliki zmagovalec. Maribor.
- Pirjevec, J. (2003):** Jugoslovanske vojne: 1991-2001. Ljubljana.
- Repe, B. (2001a):** Slovenci v osemdesetih letih. Ljubljana.
- Repe, B. (2001b):** Slovenija od medvojne federalne enote preko povojne jugoslovanske republike do samostojne države. V: Od sanj do resničnosti. Ljubljana.
- Repe, B. (2002):** Jutri je nov dan. Ljubljana.
- Rupel, D. (1992):** Skrivnost države. Spomini na domače in zunanje zadeve 1989-1992. Ljubljana.
- Slovenska kronika (1996):** Slovenska kronika XX. stoletja. Ljubljana.

VOJNA V SLOVENIJI

Jože PIRJEVEC

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-Koper, Garibaldijeva 18

e-mail: joze.pirjevec@zris-kp.si

IZVLEČEK

Avtor svojem prispevku opisuje potek vojne za osamosvojitve Slovenije na dveh, prepletajočih se nivojih: na eni strani potek osamosvojitvene vojne neposredno na slovenskih tleh in na drugi istočasno razvoj diplomatskih dogajanj iz zunanjepolitičnega zornega kota. Pri tem nam predstavi svetovno in evropsko konstelacijo političnih sil in moči, ki so delovale v prid oziroma proti slovenskemu osamosvojitvenemu procesu. V kronološkem zaporedju nas tako seznanja z dogodki na bojiščih in s sočasnim razvojem evropske in svetovne (ZDA, Združeni narodi itd.) politike. Ta je bila spomladi 1991 zaposlena s povsem drugimi vprašanji: z zalivsko vojno, z nemškimi združitvenim procesom, z razpadom sovjetskega imperija, z jedrsko razorožitvijo itd.

V zaključku svojega prispevka nam avtor opiše še politični razplet krize – spet na evropski in svetovni politični sceni in na drugi strani v Sloveniji.

Ključne besede: Slovenija, osamosvojitve Slovenije, vojna za Slovenijo, mednarodna politika, Jugoslavija, razpad Jugoslavije, Balkan, 1990-1991

LA GUERRA IN SLOVENIA

SINTESI

Nel suo contributo, l'autore illustra l'evoluzione della guerra per l'indipendenza della Slovenia su due livelli intrecciati tra loro: da una parte l'andamento della guerra d'indipendenza sul suolo sloveno e dall'altra il contemporaneo sviluppo degli eventi diplomatici in campo internazionale. In tale contesto ci presenta l'intera costellazione delle potenze e delle forze politiche in Europa e nel mondo, che operavano sia a favore sia contro il processo d'indipendenza della Slovenia. Espone così cronologicamente gli eventi sui campi di battaglia ed il parallelo sviluppo della politica europea e internazionale (USA, ONU, ecc.). Politica che nella primavera del 1991 era occupata da ben altri problemi: la guerra del Golfo, il processo di

unificazione della Germania, la dissoluzione dell'impero sovietico, il disarmo nucleare, ecc.

Nella conclusione del suo contributo, l'autore illustra pure la soluzione politica della crisi, anche in questo caso sia in Slovenia sia sulla scena europea e mondiale.

Parole chiave: Slovenia, indipendenza della Slovenia, guerra per la Slovenia, politica internazionale, Jugoslavia, disintegrazione della Jugoslavia, Balcani, 1990-1991

Osamosvojitve

"Naša zgodovina pozna velika dejanja, a tudi usodne napake," je leta 1991 zapisal Dešimir Tosić, eden najvidnejših predstavnikov demokratične srbske inteligence. "Leto 1918 smo razumeli kot nadaljevanje zgodovinskega dogajanja v letu 1804 in ne kot priložnost za razumno politiko. Leta 1945 smo naredili isto napako." (Republika, 1. 6. 1991, 13)

Ta pronicljiva analiza miselnosti, ki je narekovala Srbom, da štejejo "Jugoslavijo" za "našo stvar", je predstavljala izjemo v Beogradu, navezanem na svoje vojne mite, a tudi v tujini, tako na Zahodu kot na Vzhodu. V mednarodnih vladnih krogih je bilo razširjeno prepričanje, da konec koncev Jugoslavija ni nič drugega kot velika Srbija, ki jo je treba ohraniti v njeni celovitosti, pa čeprav bi jo za to morali prepustiti Slobodanu Miloševiću in JLA. Italijanski zunanji minister Gianni de Michelis je spomladi 1991 svojim slovenskim sogovornikom dejal: "Gospoda moja, v Evropi ni več prostora za nove države in vi se zagotovo ne želite preseliti na drugo celino." (Reuter, 1993, 333) Prepričanje, da je primerno ohraniti okrog srbskega jedra ozemlja, ki so bila nanj vezana, je pogojevala zavest, da ima Jugoslavija specifično strateško vlogo znotraj občutljivih vojaških in geopolitičnih ravnotežij na evropskem jugovzhodu. Pa tudi dejstvo, da gre za komunikacijsko vozlišče med Egejskim morjem in podonavskim prostorom, pomembno, če ne zaradi drugega zaradi trgovinskih tokov med pretežnim delom Evropske skupnosti in Grčijo.

V trenutku, ko je bila prihodnost same Sovjetske zveze negotova, bi poleg tega razpad Jugoslavije zlovesče napovedoval proces, nevaren za ravnotežje vsega sveta, ki je grozil, da bo potegnil v svoj vrtnec široka območja od Srednje Evrope do Beringovega morja. Razpad sovjetskega imperija, kaos, ki bi mu sledil zaradi verjetnih etničnih in socialnih konfliktov ter milijonski val beguncev proti Zahodu, o katerem so govorili kot o konkretni možnosti, so strašili evropske in ameriške politike, ki niso skrivali, da jih pri obravnavanju jugoslovanske krize skrbijo predvsem njeni protitudarci v Rusiji. (Tomač, 1993, 449) Tudi Gorbačov in njegovi generali so bili mnenja, da lahko slovenski in hrvaški primer postaneta nevaren virus, ki bi se razpasel po Sovjetski zvezi. Za razliko od Zahoda, ki je poskušal rešiti jugoslovansko

krizo z obljubami o gospodarski pomoči in s političnimi pritiski, pa niso Rusi Markovičevi vladi zagotavljali le nafte, ampak tudi orožje. Ne da bi Zahod temu nasprotoval, je Sovjetska zveza dobavila JLA velike količine vojaškega materiala, predvsem vzhodnonemškega izvora, a tudi lastne proizvodnje: 20 letal Mig-29, raketne poligone, radarsko opremo. Od pomladi 1991 dalje sta poleg tega moskovski in beograjski generalštab razpravljala o načrtih za vojaški udar, ki naj bi ga sočasno izpeljali v obeh državah, a so propadli, ker se je sovjetski minister za obrambo Dimitrij Jazov nenadno odločil, da spričo "političnih razlogov" projekt ni več aktualen. (Cohen, Stankoski, 1995, 43; Magaš, Anić, 1999, 51, 68, 128, 133; Hoppe, 1997, 269; Delo, 7. 12. 1995; Repe, 2002, 69)

Mednarodna skupnost ni razumela strahu Slovencev in Hrvatov, da bi se znašli pod srbsko peto, izgubili evropsko identiteto in zdrknili v črno luknjo balkanskega Levanta. Slovenija je bila malo znana, saj so jo pogosto celo diplomati in intelektualci zamenjali s Slavonijo ali Slovaško. Tisti maloštevilni, ki so bili bolj obveščeni, pa so soglašali z ameriškim veleposlanikom Fredom Zimmermannom, ki ji je očital egoističen nacionalizem "à la Greta Garbo" ter neobčutljivost za predvidljive posledice odcepitve. (Zimmermann, 1995, 7, 12) Hrvaška je s svoje strani vse od leta 1848, ko se je ban Josip Jelačić postavil v obrambo Habsburžanov, nosila pečat svobodi sovražne države, ki ga je tragična ustaška izkušnja še potrjevala. Nasprotno pa so Srbijo v zadnjih dvesto letih evropski razumniki poveljevali kot majhno, a pogumno državo, ki se zna boriti in umirati za svojo neodvisnost. Ta sloves, h kateremu so prispevali številni zgodovinarji, književniki, časnikarji in diplomati, je pogosto potiskal v pozabo manj junaške strani njene zgodovine, kakršna je bila na primer kolaboracija velikega dela naroda z Nemci med drugo svetovno vojno. (Mesić, 1994, 35; Simms, 2001, 284, 311) Titov "Ne!" Stalinu leta 1948 in jugoslovanska pot v socializem, ki sta jo zaznamovala samoupravljanje in neuvrščенost, sta dodatno očarala številne zahodne intelektualce, novinarje in diplomate, med katerimi je večina poznala jugoslovansko stvarnost z beograjske opazovalnice, torej iz srbskega zornega kota. Edini državi Zahodne Evrope, v katerih je bilo vedenje o jugoslovanskem prostoru in njegovih problemih bolj poglobljeno, sta bili Avstrija in Nemčija – zaradi temeljitosti njunih raziskovalcev pri študiju podonavsko-balkanskega sveta in zaradi starih, čeprav ne vedno lahkih odnosov z južnimi Slovani. Ni torej naključje, da so mediji v obeh državah obravnavali slovenske in hrvaške načrte glede neodvisnosti z dokajšnjo naklonjenostjo. To je imelo za posledico tudi kak občasen in previden izraz uradne podpore, predvsem z Dunaja, manj iz Bonna, ki zaradi jugoslovanskega vprašanja ni nameraval slabiti enotne evropske fronte in je bil poleg tega preveč zaposlen z umikom sovjetskih sil iz Vzhodne Nemčije, da bi posvečal potrebno pozornost Balkanu. (Mesić, 1994, 40; Crawford, 1996, 493; Gow, 1997, 267; IHT, 25. 5. 1991; Simms, 2001, 241, 243) Še maja in junija 1991 je nemški zunanji minister Hans-Dietrich Genscher soglašal z evropskimi in ameriškimi

kolegi, da je treba podpirati "enotno in demokratično" Jugoslavijo, kakor da se ne bi zavedal, kako zelo se v resnici obe definiciji med sabo izključujeta. Z Miloševićem in vojaki na oblasti v Beogradu, kjer so se odločili, da bodo obravnavali prenovitvene procese v obeh republikah kot "kontrarevolucijo" in plod "zahodne propagande", bi Jugoslavija sicer lahko ohranila enotnost, a prav gotovo ne bi mogla postati demokratična. Šlo je torej za dimno zaveso, za katero je mednarodna skupnost skrivala željo po ohranjanju statusa quo, čeprav bi bilo treba za to uporabiti silo, pač po modelu, ki ga je srbski režim od leta 1981 dalje uresničeval na upornem Kosovu. V opravičilo temu stališču je zadostovala trditev, da gre pri slovenski in hrvaški osamosvojitveni težnji za "anahronistično etnično-nacionalistično bolezen", kar je pomenilo, da nima nikakršne demokratične veljave. (IHT, 25. 5. 1991; Republika, 16. 10. 1991, 16; Rosefeldt, 1993, 624) Na ta način je razmišljala tudi večina diplomatov, akreditiranih v Beogradu, ki jih je Viktor Meier, dopisnik lista Frankfurter Allgemeine Zeitung neusmiljeno ožigosal s trditvijo, da v svoji dolgi karieri še nikoli ni videl "take mešanice ... zmotnih ocen, mentalne lenobe in površnosti". Šlo je za odnos, ki so ga podpirala zahodna ministrstva za zunanje zadeve, zaposlena spomladi 1991 s povsem drugimi vprašanji: z zalivsko vojno, z nemškim združitvenim procesom, z razpadom sovjetskega imperija, z jedrsko razorožitvijo. (Delo, 2. 9. 1995; Simms, 2001, 13)

Ključne osebnosti tega trenutka so bili ameriški veleposlanik v Beogradu Fred Zimmermann, državni podsekretar v State Departementu Lawrence Eagleburger, strokovnjak za Jugoslavijo, kjer je dolgo vodil ameriško misijo, ter svetovalec za nacionalno varnost Brent Scowcroft, tudi sam bivši vojaški ataše v Beogradu. Znotraj administracije Geoga Busha so predstavljali pravo "prosrbsko mafijo", ki so jo z Jugoslavijo povezovali politični in gospodarski interesi prek združenja, katerega ustanovitelj je bil Henry Kissinger. (Cohen, Stamkoski, 1995, 149; Sharp, 1999, 16; Gutman, 1993, XXIV-XXV) Pod njegovo taktirko so v začetnem obdobju stavili na predsednika Zveznega izvršnega sveta Anteja Markovića, ne da bi se zavedali, kako nevarno je osamljen, brez potrebne legitimnosti in povsem nesposoben kakršnekoli odločne akcije. Njegov prazni, a neutrudni optimizem, njegova trditev, da krize ne gre internacionalizirati, saj je preveč zapletena, da bi jo v tujini razumeli, so bili preveč mamljivi in pomirjujoči, da bi jih mednarodna diplomacija ne sprejemala z naklonjenostjo, prepričana, da je v balkanskem primeru najbolje po nojevo zariti glavo v pesek. O tem priča dokument zveze Nato, ki se je pojavil na predvečer slovenske in hrvaške suverenosti in v katerem se kljub ugotovitvi, da so razmere resne in da imajo lahko usodne mednarodne posledice, razmišljali o njihovi premostitvi s politično-ekonomskimi ukrepi in izključevali možnost vojaške intervencije JLA. 19. in 20. maja 1991 so v Berlinu organizirali prvo srečanje 34 zunanjih ministrov držav članic Konference za varnost in sodelovanje v Evropi (KEVS), načrtovano novembra 1990 na vrhu v Parizu v okviru rednejših medsebojnih posve-

tovanj. Ob tej priložnosti so ministri sprejeli "mehanizem hitrega posega" v primeru kritičnih razmer, ki bi ogrožale skupno varnost, odklonili pa so avstrijski predlog, da bi se soočali z jugoslovansko krizo in v državo poslali skupino "modrecev" v pomoč sprtim republikam pri premoščanju nesoglasij. (Eyal, 1993, 15) Izhajajoč iz ugotovitve, da gre za notranje spore, so mnogi videli kot nedopustno vmešavanje v zadeve države članice celo zmerno priporočilo, izraženo ob koncu konference, v prid "mirni rešitvi krize". "Kot znak pozitivne spodbude," je zapisal v svojih spominih ameriški državni sekretar James Baker, "je KEVS zagotovila, da bo mednarodna skupnost podprla Jugoslavijo v njenih naporih za ekonomsko in politično preoblikovanje, če ga bo izpeljala mirno in soglasno. Da bi bilo sporočilo popolno, pa je bil potreben tudi negativen signal, ki naj bi ustrašoval posamezne republiške voditelje zato, da sprejmejo dve osnovni dejstvi: prvič, da morajo spore rešiti s pogajanjem in ne smejo delovati enostransko, drugič, da mednarodna skupnost v nobenem primeru ne bo trpela uporabe sile. To je bilo sporočilo, ki naj bi ga na pobudo evropskih kolegov prenesel v Beograd." (Baker, Defrank, 1995, 479)

Če se Baker v svojih spominih ne moti, pomeni, da je svojo nalogo prevzel dokaj lahkomišlno, saj očitno ni imel jasne predstave o tem, kako naj bi mednarodna skupnost udejanila "negativni" del sporočila, ki mu je bilo zaupano, in sicer grožnjo, da ne bo dopustila uporabe sile. Na bliskoviti obisk v Beograd je odšel 21. junija, kjer je v sozvočju z ameriškim tiskom, ki je primerjal Hrvaško in Slovenijo s "pubertetnicama, ki sta ju hormoni obnoreli", začel pridigati najvidnejšim predstavnikom jugoslovanskega političnega prizorišča. Čeprav ni pozabil opomniti Miloševića, da se bodo Združene države v dilemi med enotnostjo in demokracijo odločile za slednjo, se ni obotavljal opozoriti Kučana in Tujmana, da "odcepitve ne bodo spodbujale in nagrajevale". Njegove besede so bile mrzla prha za slovenskega predsednika, prepričanega, da se je Jugoslaviji čas iztekel, manj pa za Tujmana, ki je presenetil s trditvijo, da napad JLA na Hrvaško ni verjeten: "Dogmatični komunisti in unitaristi želijo naščuvati armado proti Hrvaški, a njena ideologija ji prepoveduje, da bi delovala proti nam." (Baker, Defrank, 1995, 481-482; Zimmermann, 1999, 135; Repe, 2002, 337)

Treznejši Slovenci so razumeli Bakerjeve besede kot implicitno spodbudo oboženim silam, naj preidejo v akcijo. Ob zanikanju, da bi bili Američani Miloševiću prižgali zeleno luč za napad na secesionistični republiki, si v spominih na te pogovore sam veleposlanik Zimmermann zastavlja vprašanje: "Toda, ali smo prižgali rdečo luč? Ne, kajti Združene države niso nikoli razmišljale, da bi z uporabo sile preprečile napad Srbije ali JLA na Slovenijo in Hrvaško." (Zimmermann, 1995, 12) Pri zavračanju slovenske in hrvaške samoodločbe je Baker nehote ponudil centralističnim krogom načrt, ki naj bi ga udejanili v tem primeru: z vsemi zakonitimi sredstvi zagotoviti celovitost države v upanju, da bodo voditelji upornih republik prisiljeni h kompromisu, če jih ne stre teža poraza. Šlo je seveda za zmotno raz-

mišljanje, ki je imelo hude posledice za nadaljnji razvoj dogodkov. Bakerjeva nesposobnost, da bi dojel razmere, v katerih je skušal odigrati vlogo posrednika, se zgovorno odraža v tistem stavku iz njegovih spominov, kjer trdi, da je predsednik Zveznega izvršnega sveta Marković "imel očiten nadzor nad JLA in zveze z njo". (Baker, Defrank, 1995, 482; Repe, 2002, 406-407) Na temelju tega zgrešenega prepričanja je skušal preprečiti Sloveniji in Hrvaški, "da bi se utrdili na okopih svojih stališč", čeprav je bilo vprašljivo, ali bodo njegove besede zalegle. Vsekakor je Marković kmalu po njegovem obisku imel v skupščini govor, v katerem je izjavil, da je JLA pripravljena sprejeti "potrebne ukrepe", če bi katera od republik enostransko poskušala spremeniti jugoslovanske meje. (Ivanov, 1994, 133)

Kakor je bilo napovedano, so Slovenci in Hrvati 25. junija 1991 razglasili neodvisnost svojih držav, pri čemer so dali tej odločitvi povsem različno težo. Medtem ko je sabor – ki so ga njegovi srbski člani iz protesta zapustili – sprejel le načelno izjavo, je ljubljanski parlament zadolžil vlado, naj preide od besed k dejanjem. Pri načrtovanju svojih nadaljnjih korakov so Slovenci računali, da bodo Beograd presenetili, saj so organizirali slovesno razglasitev osamosvojitve 26. junija, potem ko naj bi prevzeli nadzor nad svojimi mejami. To odločitev, ki je veljala za državno tajno in je zanjo vedela le majhna skupina ljudi, pa je eden od članov republiškega predsedstva nepremišljeno razkril italijanskemu konzulu. Ta jo je sporočil svoji vladi, ki jo je takoj posredovala Beogradu. Toda bilo je prepozno, da bi vodilni JLA spremenili svoje načrte in sprejeli ustrezne protiukrepe. Tako so 25. maja slovenski policaji in cariniki brez preliivanja krvi prevzeli nadzor nad mejnimi prehodi z Italijo, Avstrijo in Madžarsko, kontrolne točke pa so postavili tudi na meji s Hrvaško ter zvezne simbole nadomestili s slovenskimi. (Janša, 1992, 17) Šlo je samo za eno od mnogih dejanj v dolgem procesu osamosvajanja, ki so ga Slovenci zastavili v zadnjem poldrugem letu in s katerimi so – posebej še, ko so nehali pošiljati nabornike v vojsko in nakazovati zvezni blagajni carinske dajatve – v Beogradu povzročili veliko nejevolje. Pri tem tudi ni šlo za zadnje dejanje: ustavni zakon, na podlagi katerega je bila razglašena neodvisnost, je namreč predvideval, da bo Slovenija ohranila svojega predstavnika v zveznem predsedstvu, ki bo zastopal njene koristi, ter omogočila JLA, da ostane v prehodnem obdobju do 31. decembra 1993 na stroške republike na njenem ozemlju. Kakor Hrvati so bili tudi Slovenci pripravljeni ustanoviti z ostalimi jugoslovanskimi narodi skupnost suverenih držav s pogojem, da vsi spoštujejo načela demokracije, tržnega gospodarstva, zasebno lastnino, človekove in manjšinske pravice. Zavedajoč se, da mednarodno pravo ne spodbuja odcepitvenih dejanj, so dajali poudarek pravici do samoodločbe, ki je sloneča na ustavnih normah iz leta 1974, in s tem želeli podčrtati, da se imajo za zakonite naslednike Jugoslavije, tako glede dolžnosti kakor tudi pravic. (Reuter, 1991, 935; Radan, 1994, 183; Behler, 1993, 53)

Ko je 25. junija prišla v Beograd vest, da sta Slovenija in Hrvaška razglasili

samostojnost, se je takoj sestala zvezna skupščina. V odsotnosti slovenskih in hrvaških delegatov je razglasila nezakonitost slovenskih zakonov, povezanih z osamosvojitvijo, in pozvala državne organe, naj ukrepajo proti njihovemu uresničevanju. Pozno zvečer se je na izredni seji sestala tudi zvezna vlada, na kateri je obrambni minister Veljko Kadrijević trdil, da je treba v poduk ostalim jugoslovanskim narodom, ki bi jih mikala odcepitev, Slovence za vsako ceno ustaviti. Če bi tudi drugod začeli spreminjati republiške meje v državne, bi bila državljanska vojna neizbežna: "Zagotavljam vam, da bo v tem primeru v Jugoslaviji kri segla do kolen." Pod vtisom teh besed je vlada 26. junija 1991 ob dveh ponoči odločila, da ponovno prevzame nadzor nad mejnimi prehodi, in zadolžila obrambno ministrstvo, naj sodeluje z notranjim, če pride do slovenskega oboroženega odpora. Čeprav je bila ta odredba s pravne plati vprašljiva, ker zvezni izvršni svet po ustavi ni imel pooblastila za dajanje ukazov oboroženim silam, je glavni štab navodilo takoj izkoristil za izpeljavo svojega načrta, imenovanega Bedem (Okop), ki je zorel vse od sredine leta 1990 z namenom, da v Jugoslaviji ponovno vzpostavi "red", to je stari socialistični režim. (Kranjc, 1998, 283; Geršak, 1991, 20-21; Repe, 2002, 284-285)

Past

26. junija zvečer je bila na osrednjem ljubljanskem trgu slovesnost, med katero so razglasili neodvisnost Slovenije in staro trobojnico zamenjali z novo. Ob tej priložnosti, ki jo je kalilo zlovesče preletavanje vojaških letal, je imel predsednik Milan Kučan govor, v katerem je Beogradu predlagal nadaljevanje pogovorov, da bi prišlo do mimesga razpleta krize. "Ne ogrožamo nikogar," je predsednik pozival k razumnosti, "zato ni treba letal nad naša mesta ne tankov na naše ulice. Silo kaže tisti, ki mu manjka argumentov in trezne presoje." (Delo, 27. 6. 1991)

Medtem pa je poveljnik 5. vojaškega območja s sedežem v Zagrebu generalom armadnih korpusov, vključenih v operacijo, že posredoval ukaze, ki naj bi jih izpolnili naslednjega dne. V njih se niso ozirali na odredbo vlade, ki je dovoljevala le uporabo mejnih stražarjev, oboroženih z lahkim orožjem, saj so načrtovali poseg mehaniziranih enot iz Jastrebarskega, Zagreba in Varaždina, da bi preprečili nadaljnje utrjevanje meje med Slovenijo in Hrvaško. Temu naj bi sledila pomorska in vojaška blokada koprškega пристanišča, letališča Brnik in drugih mejnih prehodov, da bi na morju, na kopnem in v zraku povsem osamili uporno republiko. (Kranjc, 1998, 289) V zmotnem prepričanju, da bo mogoče ukrotiti "slovenske amaterje" že z demonstracijo sile, je bilo predvideno, da bo celotna operacija, ki je posnemala podobne taktične prijeme na Kosovu in se zgledovala po nasilju sovjetske vojske v Litvi, trajala 24 ur. Od samega začetka pa so se zadeve zapletle: general Marjan Čad, poveljnik 13. armadnega korpusa na Reki, je začel z operacijami že 26. junija in je na Koprskem zasedel mejne prehode z Italijo. S to prenačljeno potezo si je nakopal

kritiko Beograda, ki mu je očital, da je zavozil celotno operacijo, ker je izničil element "presenečenja". Še bolj vznemirjujoča in polna pogubnih napovedi za jugoslovansko armado je bila odločitev puljskega komandanta slovenske narodnosti Marjana Pogačnika, ki je zavrnil ukaz, naj organizira pomorsko blokado svoje domovine. Seveda je bil zaradi tega odstavljen. (Magaš, Anič, 1999, 71; Kranjc, 1998, 290; Repe, 2002, 287)

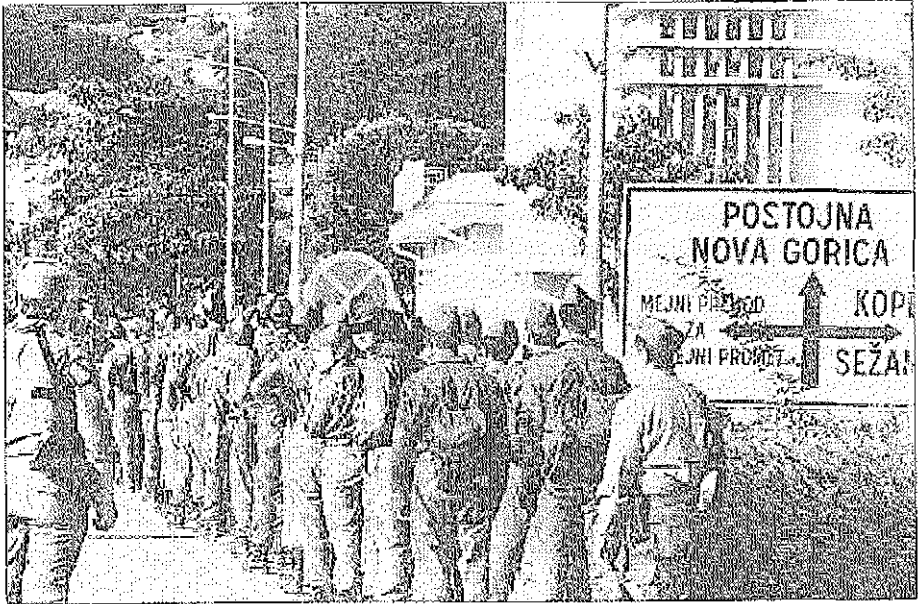
V četrtek, 27. junija, ob četrť čez eno, je prva kolona tankov, ki so prišli iz Karlovca, v severovzhodni Štajerski prečkala slovensko mejo. Malo po drugi uri je oklepni bataljon, ki je krenil iz vojašnice na Vrhniki, prispel na brniško letališče, medtem ko se je druga enota usmerila proti Ljubljani z očitnim namenom, da psihološko ustrahuje prebivalstvo. Ob osmih zjutraj se je začela tretja faza operacije: enote 14. armadnega korpusa, navzočega na ljubljanskem območju, in 31. v Mariboru – vsega 1.990 mož – so se usmerile proti še nezasedenim mejnim prehodom. Vojaki niso dobili ne hrane ne pijače in niti dovolj streliva za orožje, ki so ga imeli na razpolago, kajti njihova naloga je bila videti nadvse preprosta. "Edina resna ovira za naše oklepne kolone," so se norčevali v vojašnicah, "bodo polne ceste prestrašenih Slovencev, ki bodo, s Kučanom in Janšo na čelu, poskušali zbežati v Avstrijo." (Janša, 1992, 159)

V vrhovih vojske je Janez Janša že dolgo veljal za črno ovco. Diplomirani obramboslovec je postal v osemdesetih letih eden najbolj zajedljivih kritikov "papirnatega tigra", kar je bila po njegovem mnenju jugoslovanska armada. Argumenti, s katerimi jo je napadal, so bili tako prepričljivi, da so se njeni poveljniki na temelju iz trte zvite obtožbe odločili, da ga aretirajo zaradi posesti "tajnega dokumenta". Julija 1988 so Janšo in njegove "sokrivce" postavili pred ljubljansko vojaško sodišče, kjer so uprizorili proces v srbohrvaškem jeziku, da bi tako Slovincem pokazali, kdo je pri njih doma gospodar. Na to oholo potezo pa je slovenska javnost odgovorila z nepričakovano odločnostjo, ki se je kmału sprevrgla v splošno mobilizacijo proti režimu in ustvarila pogoje za uveljavitev političnega pluralizma v republiki. Aprila 1990, ko je demokratična opozicija zmagala na prvih svobodnih volitvah, je komaj tridesetletni Janša postal obrambni minister in takoj dokazal, iz kakšnega testa je. V sodelovanju z drugim mladim opozicijskim politikom Igorjem Bavčarjem, ki je postal notranji minister, in s Kučanovo podporo mu je vsaj delno uspelo preprečiti namero vojske, da teritorialni obrambi odvzame orožje, ki ga je imela na voljo. Sočasno je organiziral prožno, deloma tajno narodno zaščito 36.000 mož, oboroženo tudi z orožjem, kupljenim v tujini, predvsem v Singapuru in Izraelu. V sodelovanju z milico in z dobro protiobveščevalno službo je tem enotam uspelo, da so se učinkovito postavile po robu JLA, ko je za to napočil trenutek. (Gustenau, 1991a; 1991b, 394; Lukic, 1991, 136; Repe, 2002, 220, 221, 224)

Vojaške varnostne službe so pozorno in sumničavo spremljale mahinacije ljubljanske vlade, toda kot je kasneje priznal njihov vodja Marko Negovanović, so jih

podcenjevale. Teritorialna obramba je na hitro postavila cestne zapore z vnaprej pripravljenimi španskimi jezdeci, a tudi s tovornjaki, avtobusi in traktorji, ter s tem zavrla napredovanje oklepnih kolon, ki jim ni uspelo izpeljati načrtovanega napada, saj so se same kaj kmalu znašle v kleščah. Milanu Kučanu, ki je po telefonu zaman poskušal pregovoriti predsednika Zveznega izvršnega sveta Markovića, naj ustavi ofenzivo, ni preostalo drugega, kot da je svojim enotam ukazal, naj preidejo v napad. Tej odločitvi je sledila vrsta spopadov z zveznimi četami, ki so bile psihološko povsem nepripravljene na boj ter zato neučinkovite. Dramatična ranljivost režimske vojske, ki jo je bremenila kadrovska selekcija na ideoloških temeljih, obenem pa je bila še slabo izurjena in poslana v lažno obrambno akcijo – mnogim enotam so rekli, da gredo na meje, ker sta Jugoslavijo napadli Avstrija in Italija – je kmalu postala očitna. JLA, ki se je rada ponašala s trditvijo, da je tretja največja vojaška sila v Evropi, se je izkazala za dinozavra, nesposobnega hitre reakcije na izziv nasprotnika in njegov moderni način mišljenja. V Sloveniji je uporabila 115 tankov, 32 havbic, 82 oklepnih vozil, 24 helikopterjev in opravila 15 letalskih napadov, povečini na civilne cilje, ne da bi pri tem načela visoko moralo naroda. Vsaj v začetni fazi pa se domišljave vojaške oblasti tega niso zavedale, prepričane, da imajo opravka s strahopetci, ki jih vodi "desetar", oziroma "malí vojak Švejk", kot so zaničljivo poimenovali Janeza Janšo. (Tomac, 1999, 79; Slobodna Bosna, 13. 2. 1998; Repe, 2002, 289-290) Medtem ko je armada z letaki, ki so jih trosila vojaška letala na mesta in vasi, v polomljeni slovenščini pozivala prebivalce, naj ne zapuščajo domov in delovnih mest, kajti "vsak odpor bo str", se je pripravljala na aretacijo vodij "upora" in na zasedbo najpomembnejših stavb v glavnem mestu. Na vojaško letališče v Cerkljah, kamor so prepeljali padalce, protiteroristične in diverzantske enote, je prispel tudi zvezni notranji minister Petar Gračanin s skupino slovenskih kvizlingov, da bi ob zmagi jugoslovanske ljudske armade prevzel oblast. Obenem so okrepili tudi 14. bataljon zvezne milice, nastanjen v Ljubljani, kar pa ni preprečilo njegovemu komandantu, ki je že več kot leto dni posredoval Slovincem zaupne informacije, da bi ne dezertiral. (Kranjc, 1998, 292)

Čprav je JLA zasedla samo 14 od 30 mejnih prehodov, je 27. junija, zgodaj popoldan, admiral Stane Brovet, namestnik obrambnega ministra, sporočil, da je dosegla svoj cilj, in sicer zaščito državnih meja. Po načrtu naj bi jih predala v upravo posebni brigadi notranjega ministrstva, ki je čakala na letališču v Cerkljah. Njene člane so začeli prevažati s helikopterji na območja, ki so jim bila dodeljena, pri čemer je bil manever v začetni fazi uspešen, saj si teritorialna obramba ni upala streljati na nasprotnika, ki je tako prekašal njene ofenzivne zmožnosti. Proti večeru pa je bila sestreljena "gazela", ki je prevažala kruh enotam, blokiranim v vojašnici sredi Ljubljane. Incident je sicer nudil srbski propagandi pretvezo, da obtoži Slovence nečloveške brutalnosti, a je obenem predstavljal tudi pomemben preobrat. "Kakor če bi nekdo obrnil peščeno uro," piše v svojih spominih Janša, "so pričele od

Rožna Dolina, 28. junju 1991, po 19. uri: osemindeset zajetih vojakov in starešin, šestmaji ranjenih in trije mrtvi pripadniki JLA je bil izid spopada na mejnem prehodu (Foto: Marjan Pavzin, arhiv Primorskih novic)
Rožna Dolina border crossing, 28th June 1991, after 7 p.m.: 98 captured soldiers and officials, 16 wounded and three dead YNA soldiers after a battle at the border crossing (Photo: Marjan Pavzin, Primorske novice archives)

povsod deževati vesti o zadetih helikopterjih." (Janša, 1992, 171; Repe, 2002, 294) V resnici sta bila sestreljena samo dva, vendar je šlo za prvo, odločilno točko v korist Slovencev, katerim je uspelo preprečiti nove helikopterske lete in predvsem dokazati, da je načrtovana bliskovita operacija JLA doživela polom. O tem je pričalo tudi veliko število dezertarjev, ki so sledili pozivu predsednika Kučana, se predali in tako najbolj zgovorno dokazali, kako nizka je bojna morala zveznih čet.

Slovenci so potrdili svojo premoč nad poveljniki JLA še drugače — zavedali so se namreč, da je treba sodobno vojno dobiti ne samo na bojnem polju, temveč tudi na televizijskih ekranih. To zavest so znali spretno izkoristiti in skušali vsemu svetu razložiti, da ne gre za državljansko vojno, ampak za pravo agresijo. Ministru za informiranje, mlademu Jelku Kacinu je uspelo spremeniti vsako tiskovno konferenco v dogodek, poln izredne dramatičnosti, ter zmagati v psihološki in propagandni vojni, še preden je prišlo do prve prekinitve ognja: "V vsej jugoslovanski zgodovini je to bil najbolj briljanten uspeh na področju stikov z javnostjo," je priznal veleposlanik Zimmermann (1999, 145; Delo, 3. 8. 1991). V Beogradu so vesti, ki so prihajale iz

Ljubljane, povzročile travmatične posledice: prišlo je do splošnega obsojanja JLA zaradi njene neučinkovitosti, še bolj pa Slovencev, ker so si drznili streljati na "naše fante" kot na gibljive tarče, ker so že na začetku spopadov obkolili vojašnice, odklopili vodo in elektriko ter jih v vročih poletnih dneh spremenili v peklenske pasti: "Potrebno jih je zravovati z zemljo," so zahtevali eni, "pustimo jim, naj odidejo," so menili drugi. (Radonjić, 1996, 161)

V teh kritičnih trenutkih na slovenski strani ni manjkalo nesoglasij med jastrebi in golobí, ki so se še zaostрила, ko je majhna skupina ljudi v državnem vrhu izvedela od svojega beograjskega zaupnika, da je eden izmed njenih članov nenamerno izdal tajne podatke italijanskemu konzulu. Šlo je seveda za osebo iz tabora mirovnikov, ki so bili zaradi svoje miselnosti in generacijske razlike kritični do Janše, Bavčarja in njune bojne gorečnosti. (Janša, 1992, 155) Ta nesoglasja pa niso prodrli v javnost in zato niso vplivala na moralo borcev pa tudi niso vzbujala dvomov o splošni odločenosti Slovencev, da se uprejo agresorju. Dvomi so se začeli pojavljati kvečjemu na nasprotni strani, ko je zvezna vlada na izredni seji predlagala takojšnjo prekinitev ognja in trimesečno zamrznitev slovenske in hrvaške neodvisnosti. Jasno je bilo, da se je zaradi neugodnega razpleta dogodkov Ante Marković s svojimi ministri odločil, da se ogradi od JLA in jo obtoži, da je ukrepala brez njegovega pooblastila. (Gustenau, 1991b, 392; Mesić, 1994, 50)

Naslednjega dne, v petek, 28. junija, so zvezni Migi napadli brniško letališče, televizijske oddajnike in cestne zapore na južnem Štajerskem, da bi vojaškim enotam omogočili zasesti mejne prehode z Avstrijo, ki so bili še vedno v slovenskih rokah. Dva sta v jutranjih urah tudi padla, pri čemer je prišlo do kršitve avstrijskega zračnega prostora. Ob koncu dneva pa je bilo vsekakor jasno, da se je teritorialna obramba znala uspešno postaviti po robu armadi in da je zaustavila pretežen del enot, ki so prihajale s Hrvaške. Na številnih točkah je prešla celo v protinapad in pozno popoldan zasedla mejni prehod pri Novi Gorici. Proti večeru je zavzela tudi vojaško skladišče in pri tem zasegla nekaj sto ton razstreliva. (Janša, 1992, 188; Repe, 2002, 295) Ti dogodki so – skupaj z neustavljivim tokom dezertirjev – povzročili v vrhovih JLA pravcato strateško paralizo. Jasno je bilo, da je partija izgubljena in da je treba izbirati med pogajanjí za rešitev vojaških enot, blokiranih v vojašnicah, ali razširitvijo spopada, s tem pa tvegati, da bodo slednje uničene. Splošno zbežanost je dobro tolmačil Stano Brovet, ki je na enem od vladnih zasedanj obtožil rojake, da se gredo umazano gverilsko akcijo. V potrditev namer, ki so jih pred njim nakazali že številni kolegi, je zagrozil, da se bo vojska odtegnila vsakemu nadzoru, če se razmere ne bodo spremenile, in da bo prešla k naslednji fazi operacije. "To pomeni, da bomo razširili naše delovanje na vso Slovenijo in se ne bomo omejili samo na naloge, ki nam jih je naložila zvezna vlada." (Gustenau, 1991b, 392)

Mednarodna reakcija

Nepričakovan razplet slovenskih dogodkov je odmeval po vsem svetu. Dejstvo, da je v Evropi prvič po letu 1945 prišlo do vojaških spopadov, je vznemirilo mednarodno javnost, ki so jo pretresli televizijski posnetki s tanki, usmerjenimi proti na videz nemočnemu prebivalstvu. Slovenski David, ki si je drzil izzvati Goljata, je požel marsikatero simpatijo, a tudi kritiko, zlasti na levici, kjer so mnogi žalovali nad izgubo Jugoslavije. V teh krogih so našli odziv tudi očitki Srbov, da Slovenci streljajo na neizkušene, tako rekoč neoborožene nabornike, da grobo ravnajo z družinami častnikov JLA in da uprizarjajo televizijski show, ki naj bi zavedel ves svet s prikazovanjem posnetkov o neobstoječi vojni. Evropski in ameriški vladni in diplomatski krogi, ki jih je presenetil polom lastnih analiz in napovedi, slonečih na domnevni moči JLA, so se znesli nad Antejem Markovićem zaradi njegovih zagotovil, da lahko "reši problem odcepitve v dveh urah". Postal je grešni kozel kakega ducata predsednikov držav in vlad, ki so mu očitali, da mu je položaj ušel iz rok, in so od njega zahtevali takojšnjo prekinitev ognja. (Janša, 1992, 188)

Presenečenje, ki so jim ga pripravili slovenski "fašisti", je med starešinami JLA izzvalo prizore prave histerije in občutek nemoči, ki je na obrambnem ministrstvu mnogim narekoval misel, da generalu Kadijeviću in poveljniku vrhovnega štaba Blagoji Adžiću ne preostane drugega kot samomor. Janša je triumfiral. "Bilo je fantastično," je pozneje zaupal veleposlaniku Zimmermannu. "Leta in leta je armada urila naše teritorialce. Vsako leto je pošiljala iz Beograda svoje najboljše inštruktorje. Prav dobro so vedeli, česa smo sposobni. Končati v pasti – pasti, ki so jo poznali in so jo pomagali pripraviti – je bil višek arogance in neodgovornosti." (Zimmermann, 1999, 144) Slabo pripravljena in še slabše izpeljana akcija se je končala s ponižanjem zvezne vojske, a tudi s političnim porazom Markovićeve vlade, ki si ni nikoli več opomogla od neuspeha, v katerega se je tako neprevidno sama podala. Morala je sprejeti internacionalizacijo krize in vmešavanje Evropske skupnosti v reševanje notranjih problemov, kar je vse od Titovih časov veljalo kot nesprejemljivo ponižanje.

Nevarnost, da pride do stopnjevanja nasilja (JLA in srbski nacionalisti so med drugim grozili z bombardiranjem jedrske centrale v Krškem), je prisilila predstavnike mednarodne skupnosti h gašenju požara, ki so ga sami pomagali zanetiti. Edine, ki se poleg propadajoče Sovjetske zveze niso pojavile na sceni, so bile Združene države, ker so jim to narekovali zgodovinski razlogi, pa tudi trenutne politične razmere. V Washingtonu, kjer secesionizem gotovo ni bil priljubljen, je bila še živa tradicija iz časa Woodrowa Wilsona, da je balkansko agresivnost in dvoličnost modro opazovati čim bolj od daleč. Po nedavnem posegu v zaščito Kuvajta je prevladovalo tudi mnenje, da se ne gre vmešavati v krize na geografskih območjih, kjer ameriški interesi niso neposredno ogroženi, ter tako ovreči kliše o Združenih državah – svetovnem

žandarju. (Gow, 1997, 205; FAZ, 17. 12. 1991) Poleg tega so bili mnogi prepričani, da je primernejše, če se v balkansko dogajanje vključi Evropa: med političnimi strokovnjaki za evropske zadeve sta se v State Departmentu oblikovali dve struji, od katerih je prva verjela v njeno diplomatsko zrelost, druga pa je bila o njej dokaj skeptična. Slednja je trdila, da Evropska skupnost ne bo uspešno prestala izpita in bo na lastni koži spoznala, kako zelo je še odvisna od ZDA. Med obema bregovoma Atlantika je v tem času namreč tekla razprava o značaju odnosov med zvezo Nato in Zahodnoevropsko unijo, vojaško organizacijo Evropske skupnosti. Ker je bila slednja še v povojjih, je bila debata sicer podobna srednjeveškim teološkim razglabljanjem o angelih, vendar zaradi tega nič manj živahna. Nekateri Evropejci, prepričani, da bo nastajajoča politična in monetarna unija čez noč ustvarila veselilo, so poudarjali potrebo po omejevanju ameriške vloge na stari celini tudi z ustanovitvijo samostojnih oboroženih sil. S podporo Britancev, Nizozemcev in Portugalcev pa jim je Washington poskušal dokazati, da je kljub zmanjšani sovjetski nevarnosti ameriška navzočnost še vedno potrebna, zato naj bi Zahodnoevropska unija predstavljala samo "nega od stebrov" Severnoatlantskega zavezništva. Jugoslovanska kriza je bila torej dobra priložnost, da se izkaže, kako zelo je Evropska skupnost še odvisna od ZDA. (Newhouse, 1992, 1190; Boidevaix, 1997, 39; Hearing, 6. 12. 1995, 80; Baker, Defrank, 1995, 637; Sharp, 1997/98, 105; Simms, 2001, 54) V tem kontekstu se je ob izbruhu spopada Busheva administracija omejila le na to, da je posredovala JLA vrsto sporočil, v katerih jo je seznanila s svojim kritičnim pogledom na njeno delovanje. In nič več. "Takrat," se spominja Baker, "nismo niti pomislili na uporabo kopenskih sil v Jugoslaviji, ker bi ameriško ljudstvo ne podprlo take odločitve. Konec koncev so Združene države v tem stoletju sodelovale v treh evropskih vojnah – dveh vročih in eni hladni. To je povsem zadostovalo, posebej še, ker smo imeli za seboj še drugo komaj končano zahtevno vojno – tisto v Zalivu." (Delo, 7. 10. 1995; Baker, Defrank, 1995, 636) Kot je razvidno iz raziskave Študijskega centra za nacionalno varnost v Los Alamosu, so se srbski vrhovni štab in politični analitiki v Beogradu tega dobro zavedali. Prepričani, da je brez ameriškega vodstva izključena vsaka mednarodna vojaška akcija, so se torej počutili povsem na varnem. (Caplan, 1996, 44, 63)

Evropska skupnost, ki si je že dolgo prizadevala za samostojno, od Združenih držav neodvisno zunanjo politiko in si obenem želela čim prej pozabiti na lastno nesposobnost med zalivsko vojno, pa je z navdušenjem sprejela ponujeno priložnost, ne da bi pri tem razmišljala, ali se je sposobna soočiti s tako občutljivo nalogo. (Higgins, 1993, 473) V trenutku napada JLA na Slovenijo so predsedniki držav in vlad članic Zahodnoevropske unije zasedali v Viandenu v Luksemburgu. Nemudoma so sklenili, da pozovejo KEVS, naj v praksi udejani postopke, predvidene za krizne razmere, ki so jih teden prej sprejeli na kongresu v Berlinu. Obenem so se na italijansko pobudo odločili, da v "Jugoslavijo" pošljejo "trojko", ki so jo sestavljali

zunanji ministri države predsednice Skupnosti, njene predhodnice in njene naslednice, da bi nudila svoje "dobre usluge" in posredovala pri reševanju krize. (Becker, 1991, 944; Giersch, Eisermann, 1994, 101; Boidevaix, 1997, 27) Tako so se Luksemburžan Jacques Poos, Italijan Gianni de Michelis in Nizozemec Hans van den Broek podali v Beograd v optimističnem in naivnem prepričanju, da so sposobni obvladati položaj. O tem je govoril sam predsednik Evropske skupnosti Jacques Delors, ko je trdil: "Mi se ne vmešavamo v ameriške zadeve. Upam, da bodo oni enako spoštljivi in se ne bodo vmešavali v naše." (Hearing, 6. 12. 1995, 80) To domišljavost pri soočanju z balkanskim vozlom je še bolj jedrnato izrazil Jacques Poos, ki je ob vstopu na letalo izjavil novinarjem: "Napočila je ura Evrope. To ni ura Američanov." Ni vedel, da se je pisal 28. junij, praznik sv. Vida, dan srbskega poraza na Kosovem polju, atentata na Franca Ferdinanda, Titove izključitve iz Inforabiroja in dan, ki mu je bilo sojeno, da zaznamuje tudi njegov poraz. (Eyal, 1993, 25; Zametica, 1992, 60)

"Trojka"

V času svojega obstoja, pravi Jens Reuter, je Evropska skupnost sama sebe prepričala, da ni države, ki bi delovala proti lastnim gospodarskim koristim. V prepričanju, da lahko svojo ekonomsko težo preljeje v politično moč in tako razreši jugoslovansko vprašanje, se ni zavedala, da v konkretnem primeru to načelo ne bo delovalo, kajti Srbija je bila trdno odločena, da doseže svoje cilje, ne glede na ekonomsko ceno, ki bi jo zahtevali. "Na ta način je EGS ostala brez najučinkovitejšega in edinega sredstva za izvajanje pritiska." (Reuter, 1993, 336)

V Beogradu je zvezni premier Marković pozdravil "trojko" z vzpodbudno vestjo: zaradi njegovega posredovanja sta sprta tabora pristala na premirje. S svoje strani so trije zunanji ministri njemu in Miloševiću, kasneje istega dne pa v Zagrebu tudi Kučanu in Tudjmanu, predstavili načrt, s katerim bi zapolnili vrzel, ki je zazijala v boku jugoslovanskega Titanika: po navodilu Evropskega sveta so predlagali, poleg takojšnje prekinitve ognja in umika oboroženih sil v vojašnice, trimesečno zamrznitev izvajanja hrvaške in slovenske neodvisnosti in potrditev Stjepana Mesića za predsednika zveznega predsedstva. Jasno je bilo, da želijo predvsem pridobiti na času, s tem da vsakemu od protagonistov krize nekaj nudijo: Markovičevi vladi rešitev iz vojaške godlje, v kateri se je znašla, Slovencem in Hrvatom priložnost, da brez prisile še enkrat pretehtajo svoje nepremišljeno dejanje v upanju, da bodo ostali v okviru federacije, ko bo vzpostavljena zakonitost na državnem vrhu. Te predloge – ki jih je spremljala grožnja ukinitve finančne pomoči, če jih ne bi sprejeli – si je vsaka stran razlagala na zanjo najugodnejši način. Kljub pripravljenosti na trimesečni moratorij so posebej Slovenci takoj poudarili, da se ne nameravajo odpovedati svoji neodvisnosti in se vrniti v položaj pred 25. junijem. To je povzročilo negativne

protiudarce v Beogradu, kjer je odpadlo zasedanje zveznega predsedstva, na katerem bi morali izvoliti Mesiča za predsednika. (Kučan, 1991, 168; Repe, 2002, 342-343) Splošno zgražanje zaradi predrznosti Kučana in njegovih je zgovorno izrazil poveljnik generalštaba Blagoje Adžić, ki je prispel v Zagreb, da bi neposredno spremljal potek operacij; na srečanju starešin 5. vojaškega območja je izjavil, da bo "jutri Slovenija v plamenih", in napovedal, da bo celotna letalska flota sodelovala v treh obsežnih napadih na upornike. Žrtve niso pomembne; pomembno je spraviti Slovenijo na kolena. Isti večer se je vođa varnostne službe JLA Marko Negovanović pojavil na televiziji in republiko zagrozil z ultimatom, če se ne bo pokorila. (Kranjc, 1998, 294; Predojević, 1999, 134; Delo, 1. 7. 1991)

Slovenska skupščina, ki se je sestala na tajni seji, pa je ostala trdna pri svojih odločitvah. Zaradi tega je vojaški vrh v nedeljo, 30. junija zjutraj, odredil letalski napad na Slovenijo, do katerega pa ni prišlo. Iz razlogov, ki so bili trenutno nejasni, so se namreč letala, ki so se dvignila iz Zagreba, Pulja, Zadra in Bihaća vrnila na svoja oporišča. Popoldne istega dne je predsednik Zveznega izvršnega sveta Marković prišel v Ljubljano in se dogovoril za novo premirje, ki pa ga ni bil nihče pripravljen spoštovati. Zaostritev razmer je sočasno narekovala Evropski skupnosti, da skliče v Bruslju sestanek, na katerem sta se spopadla njena težkokategornika, Helmut Kohl in François Mitterand: prvi je bil pristaš priznanja Slovenije in Hrvaške, drugi pa mu je nasprotoval, delno zaradi jakobinskih in centralističnih tradicij francoske politične kulture, delno, kot pravi italijanski novinar in pisatelj Enzo Bettiza, zaradi svojih nezgodovinskih stališč in kratkovidnega konservativizma: "Trmoglavo je vziral pri dveh Nemčijah, večni Sovjetski zvezi ter enoviti in trdni Jugoslaviji." (La Stampa, 13. 2. 2000; Rosefeldt, 1993, 626, 640; Robin, 1993, 93-108 in naprej)

Ker je Mitterandovo stališče prevladalo, je evropska dvanajsterica ponovno poslala "trojko" v Beograd, zato da reši jugoslovansko federacijo. Po burni razpravi z Miloševićem ji je v noči na 1. julij uspelo doseči potrditev Stipeta Mesiča za predsednika zveznega predsedstva, potem ko so ga Srbi in Črnogorci 45 dni držali v šahu. Zaradi tega je bil novi vođa "trojke" Van den Broek (opolnoči je Nizozemska prevzela predsedovanje Evropske skupnosti) prepričan, da je uspeh na doletu: sedaj ko so se Srbi spametovali, je treba spraviti k pameti še Slovence, jih pozvati, naj prekličejo odločitev o neodvisnosti in jih prepričati, naj prekinejo blokado vojašnic: tako bo mogoče razplesti jugoslovanski voz. Še isto noč se je "trojka" preselila v Zagreb in se začela pogajati s Kučanom, Tudjmanom in njunimi sodelavci. Jabolko spora je bilo vprašanje, kako tolmačiti izraz "suspens neodvisnosti". Ali pomeni, da bo vzpostavljeno stanje, ki je veljalo pred 25. junijem, kakor je želel Beograd, ali samo, da bodo obstoječe razmere zamrznjene, kakor so želeli Slovenci? Čeprav ta bistvena točka ni bila povsem razčiščena, so vpletene strani le sprejele mirovni načrt evropske "trojke", znotraj katere pa je vse bolj prodirala zavest o neizbežnosti razpada Jugoslavije. Ob zori, ko so se vsi zbrali na vrtu, da bi se osvežili s kozarcem

šampanjca, je italijanski zunanji minister De Michelis, ki je sodeloval na pogajanjih, čeprav formalno ni bil več njen član, zaupal slovenskemu kolegu Dimitriju Ruplu: "Poslušaj, moratorij bo trajal tri mesece, potem pa storite, kakor vam drago. Nihče ne dvomi, da bo Slovenija neodvisna. Pravi problem je Hrvaška." (Conversi, 7; Rupel, 1992, 153; Repe, 2002, 346)

Kljub tem pomirjujočim besedam so na slovenski strani prevladali jastrebi, ki so nasprotovali deblokadi vojaških objektov in enot JLA brez predhodne predaje orožja in oklepnih vozil. Tako, je menil Janša, si je moč zagotoviti talce in brez prelivanja krvi doseči podobne rezultate, kot če bi sovražnika strli. Vedno bolj kaotične razmere v vojašnicah so potrjevale njegovo stališče: skoraj vsi slovenski, hrvaški in albanski vojaki so se odločili za beg, čeprav so tvegali, da bodo tovariši nanje streljali, v častniških vrstah pa je prihajalo do srditih sporov o tem, kako ukrepati. Še usodnejše je bilo dogajanje v samem vrhu JLA: medtem ko sta obrambni minister Kadrijević in njegov predstavnik pri 5. vojaškem območju v Zagrebu general Mile Ružinovski ukazala široko ofenzivo proti uporniški republiki, je njegov komandant, slovenski general Konrad Kolšek, odrekel poslušnost. Enako so storili drugi slovenski častniki, ki so jih seveda nemudoma zamenjali in obtožili izdaje in dezerterstva. (Janša, 1992, 199; Kranjc, 1998, 297; Predojević, 1999, 138-139)

Genscherjeva misija

Prvi julijski dan, ko so se bolj ali manj ostro nadaljevali spopadi in pogajanja, na katerih so tuji diplomati očitali slovenski strani, da želi ponizati jugoslovansko armado, se je iztekel z njenim ponovnim ultimatom, a tudi s pomembno novico: nemški zunanji minister Hans-Dietrich Genscher namerava kot predsedujoči ministrskemu svetu KEVS obiskati Beograd in Ljubljano, da se osebno prepriča o razmerah. (Rupel, 1992, 154) Bonn se je očitno odločil, da sam stopi v jugoslovansko areno in tako pojasni svojemu "vznemirjenemu" javnemu mnenju pa tudi mednarodni skupnosti lastni pogled na celotno dogajanje. (Gow, 1997, 167) Ob napovedi obiska so jugoslovanski vojaški poveljniki izgubili še zadnji preostanek razsodnosti, kar so ga imeli. Izvedli so namreč val letalskih napadov na Slovenijo z bombardiranjem in raketiranjem televizijskih oddajnikov in poskusom preboja obkoljenih oklepnih enot. Pri tem so pri Medvedjeku zadeli kolono tovornjakov in ubili več nedolžnih bolgarskih voznikov, ki so zakrivili le to, da so s svojimi ustavljenimi vozili na cesti Ljubljana Zagreb ovirali vojaške operacije. (Janša, 1992, 207-208)

Genscher je 2. julija prispel v Beograd, kjer so ga sogovorniki sprejeli na nevljuden način – ob prihodu je moral celo pokazati potni list – ter mu skušali preprečiti odhod v Ljubljano. Ker so bile na brniškem letališču še vedno zvezne enote, bi moralo njegovo letalo pristati v Celovcu, od koder naj bi z vlakom

odpotoval v slovensko glavno mesto. Ob prihodu na Koroško pa so ga varnostne službe obvestile, da je v teku zračni napad na Ljubljano in da ne bi bilo varno nadaljevati pot. Zaradi tega je Kučanu in Ruplu, ki sta ga srečala v Beljaku, predlagal pogovor kar v bližnjem hotelu in takoj pokazal, komu je naklonjen. Kakor je zapisal v svojih spominih, mu je bilo jasno, "da poveljstvo jugoslovanske armade in njemu naklonjene politične sile nameravajo za vsako ceno doseči svoj cilj in pri tem uporabiti vsa sredstva". (Genscher, 1995, 939; Repe, 2002, 229, 348) Šlo je za pomembno ugotovitev, kajti zgodilo se je prvič, da je tako vpliven tuj opazovalec povsem pravilno analiziral jugoslovansko krizo in nedvoumno razumel njeno naravo: ni izvirala iz spopada nasprotujočih si nacionalizmov, vrednih enake obsodbe, temveč iz oblastiželjnosti JLA in Srbije, njene zaveznice.

V času pogovorov med Kučanom, Ruplom in Genscherjem so imeli pod vtisom pričakovanega napada na Ljubljano ostali člani slovenskega predsedstva bumo srečanje z Bavčarjem in Janšo. "Če bi sestanek slučajno prenašala televizija," piše slednji, "bi pogum naših enot takoj strmo padel." (Janša, 1992, 209; Repe, 2002, 300) "Golobi", ki so mladeniča celo sumili pučističnih naklepov, so ob tej priložnosti dosegli, da naj bi teritorialna obramba dovolila jugoslovanskim enotam umik v vojašnice in jim zagotovila potrebno oskrbo. Novi poveljnik 5. vojaškega območja Života Avramović, znan zaradi svoje "mirovne akcije" na Kosovu, pa je odgovoril na ponujeno premirje z ledeno samozavestjo: v bistvu je zahteval kapitulacijo upornikov, ne da bi ponudil karkoli v zameno. Medtem je novi predsednik zveznega predsedstva Stipe Mesić, vrhovni poveljnik oboroženih sil, ukazal prekinitev sovražnosti in zagrozil, da bo v nasprotnem primeru zaradi neposlušnosti kaznoval celotni generalštab. Čeprav niso njegove grožnje prav nič vznemirile generalov, ni popustil v svojih miroljubnih naporih in skupaj z makedonskim kolegom Vasilem Tupurkovskim, ki je že dalj časa igral posredniško vlogo, prišel v Ljubljano, da prepriča Slovence, naj ne vztrajajo v merjenju moči z vojsko. (Zlobec, 1992, 128; Janša, 1992, 210-211; Mesić, 1994, 69)

Medtem ko je tekla ta razprava, je beograjska televizija predvajala prizor, kakršnega še ni bilo videti: v srbsko skupščino je vdrla množica 300 staršev, ki so vzklikali "izdaja, izdaja" in zahtevali vrnitev svojih sinov iz Slovenije. To je bil prvi znak nasprotovanja vojni s strani dobrega dela srbskega naroda, ki se je v naslednjih mesecih in letih sicer močno razmahnilo, ne da bi se prelevilo v organsko politično gibanje. Kakor da bi želel zbrisati vtis, da gre za defetistično dejanje, se je še isti večer na televiziji pojavil general Adžić in nagovoril "jugoslovanske narode" s povsem drugačnim sporočilom, katerega vsebina je tičala v enem samem stavku: "Zagotovili bomo nadzor (nad Slovenijo) in stvari pripeljali do konca." (Magaš, Anić, 1999, 356; Janša, 1992, 211; Mesić, 1994, 73; Repe, 2002, 303) Teh grozečih napovedi pa ni podpiralo celotno vojaško vodstvo, ki se je razcepilo v dve skupini: v radikalno, politično pravoverno, po večini srbsko, in relativno zmernejšo, zbrano

okrog generala Kadrijevića. V tistem trenutku je prevladala slednja, saj je razumela, da gre izkoristiti priložnost za prekinitev ognja, ki so ga Slovenci, prepričani v trdnost svojega položaja, nameravali spoštovati, če bi bilo treba, tudi enostransko. (Ogorec, 1991, 27)

Amputacija

Zaradi nepričakovanega slovenskega odpora je v Beogradu postala zopet aktualna namera, ki jo je v času politične krize konec dvajsetih let oblikoval kralj Aleksandar Karadjordjević: od Jugoslavije je nameraval "amputirati" zahodno Hrvaško in Slovenijo, da bi se osvobodil nepotrebne balasta ter ustanovil manjšo, a etnično bolj enovito in zato bolj trdno državo. Ta možnost, o kateri je, v primeru da bi se jugoslovanska federacija izkazala za preživeto, že dalj časa razmišljal tudi Milošević, se je pojavila kot konkretna politična opcija, ko je postalo jasno, da se Slovenija ne bo vdala.

Prve znake o spremembi taktike je zaslediti 30. junija, ko je vožd preprečil vojaškim poveljnikom, da kaznujejo Slovence z obsežnim letalskim napadom. Konec koncev – so pravili v Beogradu – če Slovenci hočejo ravnati po svoje, naj gredo in "ostanejo brez srbskega hlebca, ki jih je hranil sedemdeset let". (Republika, 1. 9. 1991, 6; 16. 3. 1995, 4; Drnovšek, 1996, 247; Delo, 24. 6. 1995, 32; Repe, 2002, 271, 310) Istega dne se je na seji zveznega sveta za zaščito ustavnosti, Borisav Jović, srbski član zveznega predsedstva, uprl generalu Kadrijeviću, ki je hotel izvesti načrtovani puč proti slovenskemu vodstvu, češ da bi to dejanje povzročilo libanizacijo Jugoslavije. Na splošno začudenje je zahteval, naj svet izključi Slovenijo iz jugoslovanskega sestava: JLA, po njegovem, ni imela nikakršnega razloga, da bi se borila za njene meje, toliko bolj, ker je bilo treba začrtati "nove meje". (Kranjc, 1998, 295) General Kadrijević, ki se je zavedal, da njegovi vojski grozi položaj, v kakršnem se v zgodovini še ni znašla nobena, in sicer da ostane brez države, je rade volje sprejel Jovićevo tezo. Čeprav se je v naslednjih dneh v Beogradu še vedno govorilo o letalskem napadu na Slovenijo, pa nanj niso več gledali kot na sredstvo za pokoritev neposlušne republike, temveč kot na propagandno potezo za dvig morale JLA, za ustrahovanje Hrvaške in pomiritev srbskega javnega mnenja. (Mesić, 1994, 222; Magaš, Anić, 1999, 71-72; Repe, 2002, 311)

Rezultati tega korenitega preobrata so postali kmalu očitni: 3. julija so se oklepne enote jugoslovanske armade začele umikati iz Slovenije proti Varaždinu in Reki, motorizirana brigada, ki je istega dne odšla iz Beograda, pa se ni usmerila – kakor je sprva kazalo – proti Sloveniji, ampak se je ustavila v vzhodni Hrvaški, da bi se sprijela z drugimi, za srbsko stran pomembnejšimi nalogami. (Gustenau, 1991b; Gustenau, 1991a, 394) Naslednjega dne, 4. julija, so Slovenci ponovno prevzeli nadzor nad vsemi mejnimi prehodi in začeli utrjevati svoj položaj na jugovzhodnem

območju, zavedajoč se, da se nevihta pomika proti Hrvaški. To je bilo povsem jasno tudi zagrebškimi političnim predstavnikom, kot priča poteza Stipeta Mesića, ki je s podporo kolegov v zveznem predsedstvu – slovenski član Janez Drnovšek je bil odsoten – naslovil na Ljubljano ultimatum, v katerem je zahteval demobilizacijo teritorialne obrambe do 7. julija in obnovitev prvotnega stanja ter zveznega nadzora na mejah. (Janša, 1992, 214)

Bolj kot te že povsem anahronistične zahteve je Slovence skrbel odnos mednarodne diplomacije, saj jih je slednja še vedno ovirala. Res je sicer, da je ameriški predsednik Bush v pismu Mesiću omenil namero Združenih držav, da priznajo hrvaško in slovensko neodvisnost, če bosta doseženi na miroljuben način, ter podčrtal, da bi poizkus ohranjanja jugoslovanske celovitosti z uporabo sile ne dobil ameriške podpore. (Bethlehem, Weffer, 1997, XXVIII; Woodward, 1995, 165-166) Toda temu kritičnemu stališču do JLA je nasprotovalo stališče Evropske skupnosti, ki je še vedno verjela v enotnost, kakršno je zagovarjal Ante Marković. "Zahod," je ogorčeno zapisal *The Economist*, "bedasto stavi na kokco zveznega predsedstva, ki nima oblasti in ni odraz volilne izbire ..." (*The Economist*, 6. 7. 1991, 13)

1. in 2. julija se je na pobudo Avstrije in Italije, ki sta izkoristili nova pravila o "varnostnih ukrepih", sprejeta v Berlinu, sestal na Dunaju KEVS in zahteval od Jugoslavije, da pojasni "neobičajno" delovanje JLA v Sloveniji. V skladu z mehanizmom, predvidenim za "izredne razmere", se je poleg tega 3. in 4. julija v Pragi sestal tudi odbor visokih uradnikov te organizacije, ki so izrazili upanje, da bo prišlo do prekinitve ognja, ter jugoslovanskega predstavnika uspeli prepričati, naj pristane na prihod skupine opazovalcev v Slovenijo. Kar zadeva jugoslovansko krizo, je to bil labodji spev KEVS, ki je bil nemočna zaradi načela, da mora biti vsak njen sklep sprejet s soglasjem vseh članic, in je zato nalogo prepustila Evropski skupnosti. (Odločitev je bila sprejeta tudi zaradi vztrajanja Sovjetske zveze, ki jo je skrbelo možnost zunanjega vmešavanja na območju baltskih republik.) (Giersch, Eisermann, 1994, 101; Crawford, 1996, 494; Andreatta, 1996, 14; HC-FAC, 1991, 18; Repe, 2002, 349) 5. julija 1991 so se zunanji ministri Evropske skupnosti sestali v Haagu na izrednem zasedanju, na katerem je pod pritiskom nemškega tiska po Kohlovem vzoru Genscher predlagal priznanje Slovenije in Hrvaške. Pobudi, ki sta jo podprli tudi Belgija in Danska, pa so odločno nasprotovali ostali ministri, posebej še Francoz Roland Dumas, prepričani, da gre za nevaren precedens, ki bi lahko imel neslutene posledice za evropsko stabilnost. (Lukic, 1991, 141; Radan, 1994, 188) Ker je menil, da je treba ohraniti v zunanji politiki enotnost dvanajsterice, Genscher ni vztrajal pri svojem predlogu. Nasprotno, podprl je odločitev o zamrznitvi zajetne finančne pomoči, ki jo je Evropska skupnost obljubila Jugoslaviji (skoraj milijardo dolarjev), in o uvedbi embarga na uvoz orožja. Sklep je potrjeval sovražni odnos do Slovenije, ki si vse od začetka vojne, kakor pravi Janša, v tujini ni mogla priskrbeti niti čelad, zaščitnih jopičev in plinskih mask za civilno prebivalstvo, še bolj pa do Hrvaške, ki ji

je že grozila srbska agresija. Jasno je bilo namreč, da je embargo na uvoz orožja za vso Jugoslavijo v prid JLA, ki je imela na razpolago vojaške zaloge, vredne 40 do 60 milijard dolarjev. Tega pa Evropska skupnost, ki so ji 8. julija sledile Združene države Amerike, očitno ni želela upoštevati. (Maull, 1995/96, 103; Woodward, 1995, 168; Janša, 1992, 202)

Brionska deklaracija

Vprašanje embarga, ki je pozneje tako usodno pogojevalo razplet balkanske tragedije, trenutno ni vzbudilo v javnosti posebne pozornosti, saj je ta veljala "trojki", ki jo je evropska dvanajsterica ponovno poslala v Jugoslavijo. Kot sedež novega kroga pogajanj so bili izbrani Brioni, nedaleč od Pulja, kjer je imel Tito dolga leta svojo rezidenco. 7. julija 1991 je bil "lep sončen dan, kakor nalašč za nedeljski izlet", se spominja Dimitrij Rupel, "čisto, mirno morje, nekaj čolnov, tišina in škržati". (Rupel, 1992, 158) V takem idiličnem okolju se je "trojka", v kateri so bili Van den Broek, Poos in Portugalec Joao de Deus Pinheiro, soočila s predstavniki zveznega predsedstva, ki se jim je pridružil tudi Janez Drnovšek, s predsednikom izvršnega sveta Antejem Markovičem, zunanjim ministrom Budimirjem Lončarjem in predstavnikom glavnega štaba admiralom Stanetom Brovetom ter z delegacijama Slovenije in Hrvaške, ki sta ju vodila Milan Kučan in Franjo Tuđman. Med mučnimi pogajanj, ki so trajala dva dni, je ta peščica politikov dosegla na videz spodbuden rezultat: Slovenija in Hrvaška sta se zavezali, da se bosta odpovedali izvajanju svojih osamosvojitvenih deklaracij (ne pa sami deklaraciji) in se bosta udeležili pogajanj o prihodnji ureditvi Jugoslavije, ki bodo potekala pod mednarodnim nadzorom. Kolektivnemu predsedstvu so bile potrjene njegove pristojnosti, vse strani pa so se obvezale, da se bodo vzdržale kakršnih koli enostranskih korakov in predvsem vseh nasilnih dejanj. Kar posebej zadeva Slovenijo, je bilo sklenjeno, da bo sicer ohranila nadzor nad mejnimi prehodi, a bo na njih za obdobje treh mesecev vzpostavila stanje, ki je veljalo pred 25. junijem, obdobje, v katerem naj bi določili pristojnosti jugoslovanske armade na tem področju v skladu z uveljavljenimi evropskimi normami. Prekinitve sovražnosti naj bi dopolnila deblokada vseh enot in objektov JLA, vrnitev zaplenjenega orožja in opreme, umik čet v vojašnice in deaktiviranje teritorialne obrambe. (Rupel, 1992, 162; Dokumente, 1991, 1142-1145; Repe, 2002, 350-353)

Ta navidezna kapitulacija Slovencev je sprožila v Ljubljani živahno nasprotovanje obrambnega ministra Janeza Janše, ki je kolego Rupla in predsednika Kučana celo obtožil, da sta uničila vse, kar je s tolikšnim naporom dosegel. Da bi razboritega mladeniča spravili k pameti, so morali na hitro sklicati telefonsko konferenco članov predsedstva, ki so mu ukazali, naj sprejme brionsko spomenico. (Rupel, 1992, 160; Zlobec, 1992, 161) "Kompromis ali poraz?" se je naslednjega dne spraševal dnevnik Delo, pri tem pa kljub dvomom podčrtal tri pozitivne vidike sporazuma: slovenski

nadzor meja, evropski nadzor premirja in trimesečni moratorij, v katerem naj bi uredili odnose med jugoslovanskimi republikami. (Delo, 9. 7. 1991) Razprava v skupščini, ki je 10. julija po burnem zasedanju s prepričljivo večino potrdila sporazum, je prav tako izhajala iz omenjenih dejstev, saj so se delegati zavedali, da je znotraj sprejetih obveznosti mogoče ohraniti dovolj širok manevrski prostor za doseg zastavljenih ciljev, ne da bi bilo pri tem treba prelomiti z Evropo. Brionski dokument je ponujal toliko možnosti, da se ne zdi povsem iz trte zvita domneva, po kateri naj bi šlo za spretno diplomatsko potezo, ki naj bi omogočila, da JLA ohrani svojo čast, Slovenija pa samostojnost. (Rupef, 1992, 164; Repe, 2002, 354)

Signali, ki so prihajali iz Beograda, v tem smislu ne bi mogli biti bolj zgovorni. 6. julija je Milošević v televizijskem intervjuju potrdil to, kar je že povedal Kučanu in Drnovšku, da ima namreč Slovenija pravico do miroljubne razdružitve; kar seveda ne velja za Hrvaško zaradi njene srbske populacije. Enakega mnenja je bil tudi general Kadijević, ki je v izjavi za tisk zagotovil, da bi JLA lahko brez težav spravila Slovenijo na kolena. "Toda, zakaj naj bi to storili? Zakaj naj bi v Sloveniji umirali vojaki in starešine, če jih imajo Slovenci za tujce in okupatorje?" (Delo, 8. 7. 1991)

Teh in podobnih argumentov se je na Brionih dotaknil Borisav Jović v pogovoru z Janezom Drnovškom, katerega osrednja tema je bil umik JLA iz Slovenije, kar je bilo enako neformalnemu priznanju njene samostojnosti. Čeprav je bilo v vojaških vrhovih še nekaj vročih glav, ki so si želele obračunati s Slovenci, s "tem nemškutarskim narodom, prežetim z militarizmom in indoktriniranim v protijugoslovanskem duhu", in čeprav je predsednik zveznega izvršnega sveta Marković poskušal vse, da bi ohranil celovitost države, je Miloševiću in njegovim uspelo uveljaviti svojo voljo. (Mesić, 1994, 100; Tindemans et al., 1996, 43; Drnovšek, 1996, 252-253; Repe, 2002, 314-315) 18. julija, ko se je v Beogradu sestalo kolektivno predsedstvo Jugoslavije in je Drnovšek predlagal, naj se vojska – vsega le še 2.000 mož – v roku treh mesecev umakne iz Slovenije in naj izpusti slovenske fante, ki jih je zadrževala v vojašnicah, ga je med prvimi podprl obrambni minister. S tem je bilo v bistvu končano slovensko poglavje jugoslovanske tragedije, medtem ko se je začelo odpirati hrvaško. Ni naključje, da je bil edini član predsedstva, ki je glasoval proti umiku zveznih enot iz Slovenije, prav Stipe Mesić, vznejevoljen, ker ni mogel doseči istega ukrepa tudi za svojo domovino. Povsem jasno je namreč bilo, da se bo s transportom vojaškega materiala in vojske na Hrvaško in v Bosno in Hercegovino močno okrepila možnost nadzora JLA nad obema republikama. (Drnovšek, 1996, 260; Mesić, 1994, 108, 122-124; Delo, 8. 8. 1991; Repe, 2002, 357)

Vest o umiku je v mednarodnih krogih zbudila veliko presenečenje, v Sloveniji pa sprožila val navdušenja. Na poveljstvu 5. vojaškega območja in v drugih vojaških korpusih na slovenskem ozemlju je prišlo do kaosa in ostrih protestov, čeprav je poveljnik glavnega štaba na vse pretege zatrjeval, da gre samo za taktični ukrep: častniki so jokali kot otroci, predali so se popivanju in izgredom v zavesti, da se jim

podira svet, in v prepričanju, da so jih nadrejeni izrabili in izdali. Kakor že tolikokrat v zgodovini srbskega naroda je za mnoge med njimi znova napočil čas selitve z ženami in otroki v nadvse negotovo prihodnost. (Predojević, 1999, 152-155, 174) Nič boljše se ni godilo tistim, ki so zaradi družinskih vezi ostali v Sloveniji, saj je bila nova oblast do njih nezaupljiva, kakor se pač dogaja napadalcem in poražencem. (Kranjc, 1998, 304) Tragična je bila predvsem usoda slovenskih častnikov, ki so se odločili za Jugoslavijo: številni med njimi so se znašli v zaniknem beograjskem hotelu, z revno pokojnino, brez domovine in brez prihodnosti. Žena enega od njih, ki je zblaznela zaradi brezizhodnosti položaja, je svojega sina "rešila" tako, da ga je ustrelila z očetovo pištolo. (Republika, 1. 4. 1995, 9-10)

Po podatkih slovenske vlade je desetdnevna vojna povzročila 2,7 milijarde dolarjev škode in se končala z bilanco 62 mrtvih – 39 pripadnikov JLA, 8 teritorialcev in policajev, 5 slovenskih civilistov, 10 tujcev – in 313 ranjenih. Teritorialna obramba je zajela 4.782 ujetnikov, pretežno vojakov, 31 tankov, 4 helikopterje in 230 drugih vozil. Od 25.000 vojakov JLA, kolikor jih je bilo v Sloveniji, jih je skoraj 8.000 – med njimi 1.000 starešin – dezertiralo ali se predalo. Oblasti so jih nahranile, jim dale vozno karto za vlak in jih poslale domov. To je bila samo ena od plati tega nenavadnega spopada, med katerim je bilo staršem vojakov celo omogočeno, da obiščejo svoje sinove. Ko so avtobusi, ki so odpotovali iz Beograda s skoraj 500 potniki, prispeli v Ljubljano, jih je posebej za to ustanovljeni odbor pričakal s šopki rož in hrano. Organizatorji, med katerimi je bilo veliko žensk, so povabili srbske starše, naj se jim pridružijo v demonstraciji proti vojaški logiki nadvlade in nasilja. Toda zaradi vpliva častnikov, ki so jih spremljali, so ti osorno odklonili vsak stik s Slovenci, kot da bi šlo za sovražnike, s katerimi se ni mogoče več pogovarjati. (Janša, 1992, 214; Predojević, 1999, 146-147; Behler, 1993, 60; Repe, 2002, 305, 316)

WAR IN SLOVENIA

Jože PIRJEVEC

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18

e-mail: joze.pirjevec@zrs-kp.si

SUMMARY

The article describes the war for Slovene independence at two intertwining levels: the war on Slovene soil and the concomitant foreign affairs events. It also highlights the world and European constellation of political forces and powers that supported or objected to the Slovene independence process.

The introduction presents the political background of the decree of the Federal Executive Council and the subsequent implementation of the plan of the General Staff of the YNA, called "Bedem" (Trench). The objective of the plan, devised in the mid-1990s, was the restoration of "order" and the old socialist regime. The poor preparation and even poorer conduct of the military campaign ended in the humiliation of the federal army and the political defeat of the Marković government, which never managed to recover from the catastrophe it imprudently rushed into.

Chronologically following the events on the battlefields, the author introduces the development of the related European and world (USA, UN, etc.) policy, occupied by entirely different questions in the spring of 1991: the Gulf War, the German unification process, the disintegration of the Soviet empire, nuclear disarmament, etc.

In the conclusion, the article describes the political resolution of the crisis at both levels: on the European and world political stage and in Slovenia, where the Brioni Declaration introduced the question of the interpretation of the "suspension of independence" proposed by the Declaration. Did it mean the re-establishment of the conditions before June 25, 1991, as Belgrade wanted, or the maintenance of the existing state of affairs as the Slovenes wanted? Although this issue was not clarified, the peace plan proposed by the European Community, becoming increasingly aware of the inevitable disintegration of Yugoslavia, was signed by all parties involved in the independence processes of Slovenia and Croatia.

In the meantime, the unexpected Slovene rebellion provoked the revival of Karadžordjević's political ideas that had originated during the severe political crisis of the 1920s; i.e., to create a more ethnically uniform and hence solid state by "amputating" western Croatia and Slovenia, thus removing unnecessary ballast in creating a new, smaller state. The same idea was also considered by Milošević as a second alternative in case the plan to preserve federal Yugoslavia failed. However, when it became clear that Slovenia would not surrender, the former idea developed into a concrete political option.

The news of the retreat of the YNA from Slovenia on July 29, 1991, generated surprise in international circles and a wave of enthusiasm in Slovenia.

Key words: Slovenia, independence of Slovenia, war for Slovenia, international politics, Yugoslavia, disintegration of Yugoslavia, Balkans, 1990-1991

LITERATURA

- Andreatta, F. (1996):** The Bosnian War and the New World Order. The Institute for Security Studies Western European Union, Occasional Papers 1. Pariz.
- Baker, J. A. III, Defrank, T. M. (1995):** The Politics of Diplomacy: Revolution, War and Peace, 1989-1992. New York, G. P. Putnam's Sons.
- Bebler, A. (1993):** Il conflitto jugoslavo nel 1991-1992. Rivista marittima, Mensile della Marina militare, april 1993.
- Becker, P. (1991):** Die jugoslawische Krise: Das Krisenmanagement von EG und KSZE. Blätter für deutsche und internationale Politik, 8.
- Bethlehem, D., Weller, M. (1997):** The 'Yugoslav' Crisis in International Law: General Issues, I. del. Cambridge, Cambridge University Press.
- Boidevaix, F. (1997):** Une diplomatie informelle pour l'Europe: Le Groupe de Contact Bosnie. Pariz, Fondation pour les Etudes de Défense, Librairie de la Documentation française.
- Caplan, R. (1996):** Post-Mortem on UNPROFOR. London Defence Studies 33. London, Brassey's.
- Cohen, B., Stamkoski, G. (eds.) (1995):** With no Peace to Keep ... United Nations peacekeeping and the war in the former Yugoslavia. London, Grainpress Ltd.
- Conversi, D.:** German-Bashing and the Breakup of Yugoslavia, neobjavljena študija.
- Crawford, B. (1996):** Explaining Defection from International Cooperation: Germany's Unilateral Recognition of Croatia. World Politics, 48, 5.
- Delo:** samostojen časnik za Samostojno Slovenijo. Ljubljana.
- Dokumente (1991):** Dokumente zum Zeitgeschehen: Das Abkommen von Brioni. Blätter für deutsche und internationale Politik, 9.
- Drnovšek, J. (1996):** Moja resnica. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Eyal, J. (1993):** Europe and Yugoslavia: Lessons from a Failure. London, Royal United Services, Institute for Defence Studies.
- Frankfurter Allgemeine Zeitung.**
- Genscher, H.-D. (1995):** Erinnerungen. Berlin, Siedler Verlag.
- Geršak, T. (1991):** Armada na poti samuničevanja. Revija Obramba, XXIII, 6-7.
- Giersch, C., Eisermann, D. (1994):** Die westliche Politik und der Kroatien-Krieg 1991-92. Südosteuropa, XLIII, 3-4.
- Gow, J. (1997):** Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War. London, Hurst & Company.
- Gustenau, G. (1991a):** Zur Lage in Jugoslawien. Österreichische Milit. Zeitschrift, 5.
- Gustenau, G. (1991b):** Zur Lage in Jugoslawien. Österreichische Milit. Zeitschrift, 6.
- Gutman, R. (1993):** A Witness to Genocide: The First Inside Account of the Horrors of "Ethnic Cleansing" in Bosnia. Shaftsbury, Longmead.
- HC-FAC (1991):** House of Commons, Foreign Affairs Committee, Soviet Union / Developments in Central Europe, Minutes of Evidence, 6. november 1991.

- Higgins, R. (1993):** The New United Nations and Former Yugoslavia. *International Affairs*, 69, 3.
- Hoppe, H.-J. (1997):** Moscow and the Conflicts in Former Yugoslavia. *Aussenpolitik*, 48, 3.
- International Herald Tribune.**
- Ivanov, A. (1994):** Zweideutige Prioritäten: US-amerikanische Aussenpolitik und der Krieg auf dem Balkan (bis Sommer 1993). *Südosteuropa*, XLIII, 3-4.
- Janša, J. (1992):** Premiki: Nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Kranjc, M. (1998):** Balkanski vojaški poligon. *Borec: Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo*, 567-69.
- Kučan, M. (1991):** Slovénie: une indépendance è hauts risques. *Politique internationale*, 53.
- Lukić, R. (1991):** Yougoslavie: Chronique d'une fin annoncée. *Politique internationale*, 53.
- Magaš, B., Anić, I. (eds.) (1999):** Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, 1991-1995. Zagreb – Sarajevo, Naklada Jesenski i Turk – DANI.
- Maul, H. W. (1995/96):** Germany and the Yugoslav Crisis. *Survival, The IISS Quarterly*, 37, 4.
- Mesić, S. (1994):** Kako je srušena Jugoslavija. Zagreb, Mislavpress.
- Newhouse, J. (1992):** Bonn, der Westen und die Auflösung Jugoslawiens: Das Versagen der Diplomatie – Chronik eines Skandals. *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 10.
- Ogorec, M. (1991):** Nikoli več JLA! *Revija Obramba*, 6-7.
- Predojević, V. (1999):** V precepu: dnevniški zapisi o razbijanju partije, armade in države. *Borec: Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo*, 573-574.
- Radan, P. (1994):** Secessionist Self-Determination: The Cases of Slovenia and Croatia. *Australian Journal of International Affairs*, 48, 2.
- Radonjić, L. (1996):** Naš slučaj, I. Beograd, Vreme knjige.
- Repe, B. (2002):** Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana, Modrijan.
- Republika. Ljubljana.**
- Reuter, J. (1991):** Die jugoslawische Krise: Konflikten und Perspektiven. *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 8.
- Reuter, J. (1993):** Jugoslawien: Versagen der internationalen Gemeinschaft? *Südosteuropa*, XLII, 6.
- Robin, G. (1993):** Mitterrand – Portrait d'une diplomatie. *Revue de deux Mondes*, 4.
- Rosefeldt, M. (1993):** Deutschlands und Frankreichs Jugoslawienpolitik im Rahmen der Europäischen Gemeinschaft (1991-1993). *Südosteuropa*, XLII, 11-12.

- Rupel, D. (1992):** Skrivnost države: spomini na domače in zunanje zadeve 1989-1992. Ljubljana, Založba Delo – Novice.
- Sharp, J. (1997/98):** Dayton Report Card. *International Security*, 22, 3.
- Sharp, J. M. O. (1999):** Anglo-American Relations and Crisis in Yugoslavia (FRY): Les relations anglo-américaines. Pariz.
- Slobodna Bosna:** nedeljna informativno politička revija. Sarajevo.
- Simms, B. (2001):** Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia. London, Allen Lane – The Penguin Press.
- The Economist.** London.
- Tindemans, L. et al. (1996):** Unfinished Peace: Report of the International Commission on the Balkans. Berlin – Washington (D. C.), Aspen Institute – Carnegie Endowment for International Peace.
- Tomac, Z. (1993):** The Struggle for the Croatian State. Zagreb.
- Tomac, Z. (1999):** Zločin bez kazne. Zagreb, Matrix Croatica. è l'épreuve de la crise yougoslave, Les notes de l'IFRI, 9, Série transatlantique. Paris.
- Woodward, S. (1995):** Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War. Washington (D. C.), The Brookings Institution.
- Zametica, J. (1992):** The Yugoslav Conflict. Adelphi, Paper 270, The International Institute for Strategic Studies. London, Brassey's.
- Zimmermann, W. (1995):** The Last Ambassador: A Memoir of the Collapse of Yugoslavia. *Foreign Affairs*, 74, 2.
- Zimmermann, W. (1999):** Origins of a Catastrophe. New York, Random House.
- Zlobec, C. (1992):** Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko. Ljubljana, Mihelač.

THE UNITED STATES AND SLOVENIA, 1990-1992

Sabrina Petra RAMET

Norwegian University of Science & Technology, Department of Sociology & Political Science,

Dragvoll, N-7491 Trondheim

e-mail: sabrina.ramet@svt.ntnu.no

ABSTRACT

An examination of the Congressional Record and of the record of State Department briefings reveals that the policy-making establishment was seriously divided concerning the recognition of Slovenia during the months preceding eventual recognition. While both houses of the Congress were, with one exception (Congresswoman Helen Bentley) broadly sympathetic to both Slovenia and Croatia and increasingly supportive of diplomatic recognition for both countries, the State Department held fast to a policy of nonrecognition. In the event, the U.S. was the last major Western power to recognize Slovenia. Britain, France, and Germany all recognized Slovenia before the U.S. did so, as did also Japan and Russia.

Key words: International politics, independence of Slovenia, disintegration of Yugoslavia, foreign US policy, American Congress, sovereignty

GLI STATI UNITI E SLOVENIA, 1990-1992

SINTESI

Consultando gli appunti redatti dal Congresso Americano e i "briefings" del Ministero degli Esteri Americano, si può constatare che nei mesi prima del riconoscimento, le istituzioni politiche di più alto livello erano molto divise per quanto riguarda il riconoscimento della Slovenia. Il Senato così come pure la Camera del Congresso erano favorevoli ai tentativi della Slovenia e della Croazia (eccetto l'onorevole Helen Bentley) per ottenere il riconoscimento diplomatico, mentre il Ministero degli Esteri insistiva ostinatamente per il non riconoscimento. Così gli Stati Uniti sono state tra le ultime potenze occidentali che hanno riconosciuto la Slovenia. Il Regno Unito, la Francia e la Germania hanno riconosciuto la Slovenia prima degli Stati Uniti, così come l'hanno fatto pure il Giappone e la Russia.

Parole chiave: politica internazionale, indipendenza della Slovenia, sfaldamento della Jugoslavia, politica estera statunitense, Congresso Americano, indipendenza

"Yugoslavia is like humpty-dumpty – all the king's horses and all the king's men are just not going to put it together again."

Senator Bob Dole (R-Kansas), on 23 January 1992, on the floor of the U.S. Senate

I

On 29 January 1991, as tensions in the SFRY reached a new height, Congressman Dennis Eckart from Ohio declared, on the floor of the House of Representatives, "It is my hope that the threat of violence being exercised by those in Yugoslavia will not thwart the free hopes and aspirations of the brave Republics of Croatia and Slovenia. We will not tolerate the use of force against innocent people ..." (Eckart, 1991a). Congressman Eckart was no doubt sincere in his expression of sympathy for the people of Slovenia and Croatia, but as a congressman he did not have the authority to make promises binding on either the U.S. State Department or the Pentagon.

Indeed, the record shows, first, that the Office of the Presidency and the U.S. State Department were singularly unprepared for the growing crisis in the SFRY, had no thought-out vision (nothing, in fact, beyond not wanting to be bothered), and generally preferred to ignore the growing crisis as far as possible. Viktor Meier, Duško Doder and Louise Branson have documented the resulting U.S. tendency toward a "head-in-the-sand response" in regard to the Yugoslav crisis, to use a phrase from Doder and Branson (Meier, 1999; Doder, Branson, 1999, 110). The record shows, in the second place, that the U.S. Congress was, for the most part, at loggerheads with the executive branch over the correct response to the disintegration of the SFRY. Indeed, aside from that indefatigable champion of Serb interests, Congresswoman Helen Delich Bentley, the members of both houses of Congress overwhelmingly sympathized with Slovenia and Croatia from early on.

Among American senators, Senator Bob Dole (R-Kansas) was among the best informed. As early as February 1990, Senator Dole announced, on the floor of the Senate, that "the formation of democratic parties in the Republics of Slovenia and Croatia, as well as in the Province of Kosovo" gave "cause for hope" (Dole, 1990). Urging the State Department to adopt a policy supportive of the development of pluralism, Senator Dole sounded what is obviously a standard call in the halls of American power: "As Americans, so fortunate to live in a country that represents the light of freedom, we need to continue to support democracy throughout the world." This phraseology effectively combined self-congratulation with an appeal to special American obligations.

In October 1990, even as Borisav Jović, president of the SFRY presidential council, illegally scuttled a Slovene-Croat proposal to transform the SFRY into a confederation and Slovenia and Croatia, increasingly frustrated at the subversion of the collective presidential council by Serbian President Milošević, froze their payments

to the federal treasury. Congress entertained House Concurrent Resolution 385 (originally numbered 352), condemning human rights violations in Kosovo and urging the governments of Slovenia and Croatia "to meet their financial commitments" (Hamilton, 1990, 4). At that time, the House Foreign Affairs Committee was still uncertain as to what Slovenia and Croatia ultimately preferred, i.e., independence or confederation, and Raymond Seitz, Assistant Secretary of State for European and Canadian Affairs, advised the committee that "I don't find any responsible leader in Yugoslavia [who] is suggesting the breakup of the federation." (Hamilton, 1990, 5) Seitz did not say if he had identified any "irresponsible" leaders in the SFRY. He also did not mention that, insofar as the constitution of the Republic of Serbia, adopted on 28 September 1990, empowered the Serbian president, i.e., Milošević, to "command the armed forces in peace and in war, [and to] order general and limited mobilization" (Mamula, 2000, 178), Serbia had already placed itself above the federation in the key sphere of military-security affairs. In this respect, the Serbian constitution went at least as far as the controversial Slovenian constitutional amendments of September 1989.

Within the House Committee on Foreign Affairs (HCFA) there was considerable sympathy for the Slovene-Croat initiative. As Marty Sletzinger, at the time a staff consultant on the HCFA, put it later, "The Slovene desire to rewrite the rules of the system did not seem unreasonable."¹

Although Resolution 385 criticized both sides in the SFRY – Serbia for its treatment of ethnic Albanians, Slovenia and Croatia for not paying their contributions to the federation – Congresswoman Bentley took umbrage at what she considered a "discriminatory, inappropriate, and extremely ill-timed" resolution, faulting it for singling out "some human rights violations" in Serbia, while "ignoring the rest of the human rights violations in that and other Republics and in neighboring Balkan countries" (Beutley, 1990). On this as on other occasions, Beutley found herself largely isolated.

As 1991 opened, SFRY Minister of Defense Veljko Kadijević revealed that he had been monitoring and filming Croatian discussions concerning the smuggling of weapons from Hungary but had not taken any steps to attempt to seize the contraband. Instead, in January 1991, the SFRY presidency called for the disarming of all paramilitary forces – a call aimed, in the first place, at Croatia. When the deadline for the disarming of the so-called irregular units ran out, Senator Dole took the floor to note Slovenian and Croatian concerns that Belgrade was looking for any "excuse for armed intervention in both republics in order to topple the non-communist regimes elected last year [in 1990]." Although Senator Dole's phraseology appeared to conflate the federal organs with Milošević's government – a conflation in any event al-

1 Marty Sletzinger, in interview with SPR, Washington D.C., 13 March 2001.

ready existing as a fantasy in Milošević's mind – he was on the mark in noting that "... Belgrade is clearly not committed to peaceful change and democratization. Rather, the Belgrade government is committed to the use of force to destabilize the democratic governments and spread police state conditions throughout the country." (Dole, 1991a) Two days later, Senator Dole again took the floor to warn that the situation in the SFRY was "rapidly deteriorating" and that Slovenia and Croatia were being subjected to threats and intimidation by the JNA, and to express his "confiden[ce] that, in the event of a military crackdown or takeover, the Congress will react immediately and decisively." (Dole, 1991b)

That same month, Senator DeConcini inserted a statement into the Congressional Record, to the effect that the Helsinki principles should also be seen as valid within states; this signified an extension to the domestic sphere of the proscription of the use of force to change existing borders. DeConcini's insertion was aimed at Yugoslavia. The Yugoslav government immediately protested, saying that principles of international law could not be incorporated into a domestic setting.²

By this point, socialist Yugoslavia was being characterized as a "fragile, ethnically diverse country" (Eckart, 1991a) and by Howard Phillips, chairman of the Conservative Caucus, an organization by then working actively to promote U.S. support for Slovene and Croatian self-determination, as "an artificial country." Phillips thought that it was an "... indication of how artificial it is [that]" – in his view – "they couldn't even think of a name for it originally and [therefore] called it 'the Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes.'" (Phillips, 1991)

Slovenia was already being praised for its democratic and market-oriented aspirations, while Milošević's repressive response to the anti-government demonstrations of 9 March 1991 confirmed the growing sentiment in the Congress that "Milošević himself is to blame" for the waxing political problems affecting the country and that "Milošević and his supporters who advocate hardline communism are the real enemies of Serbia." (Dole, 1991c)

U.S. Ambassador Warren Zimmermann, who had been sending dispatches about the rising tensions in the country to the State Department, had flown to Washington D.C. in October 1989 to meet with Secretary of State James Baker, in order to impress on the latter that the U.S. would eventually have to get involved with Yugoslav problems and that it would be smarter to get involved sooner rather than later. But, as Doder and Branson note, "Baker had no time for Zimmermann" as the administration was focusing all of its attention at the time on Operation Storm (against Iraq). (Doder, Branson, 1999, 108) Later, when Yugoslav Prime Minister Ante Marković flew to Washington D.C. on an official visit organized by Zimmerman, he found himself largely ignored and, to his great surprise, found no one interested even in hosting a

---

2 Robert A. Hand, Staff Adviser, in interview with SPR, Washington D.C., 2 April 2001.

lunch or dinner in his honor. (Zimmermann, 1999) The only significant step taken by either the Congress or the executive branch in the crucial first six months of 1991 was to pass the so-called Nickles Amendment, co-sponsored by Senator Don Nickles (R-Oklahoma) and Senator Dole, in May 1991. This amendment prohibited further economic assistance to Yugoslavia as long as the oppression of Albanians in Kosovo continued. What the U.S. did not do was to make any effort to assure the success of the last-ditch efforts among the SFRY's six constituent republics to reach some sort of compromise, whether by expressing an opinion or by offering to broker any agreement. Nor did either U.S. President George Bush or Secretary Baker assimilate the fact that whatever one might make of the Slovenian government's careful preparations for eventual independence,³ those preparations signified that the Slovenes had concluded that the SFRY was in its death throes and that the time to find a compromise was running out.

Instead of coming in on the side of Slovenia and Croatia, as the Congress was urging, however, President Bush dispatched Secretary of State Baker to Belgrade at the eleventh hour. Arriving on 21 June, just five days before the expiration of a well-known deadline set by the Slovenian and Croatian governments, and surely aware that Milošević and his understudy, Montenegrin President Momir Bulatović, were not negotiating in good faith and that Milošević and Jović had already attempted to engineer a coup in March,⁴ Baker confined himself to vacuous platitudes about the advantages of negotiating and, by stressing America's evidently unqualified support for the unity and territorial integrity of the SFRY, encouraged the JNA to undertake military action against Slovenia. (see Tomac, 1993, 126; Doder, Branson, 1999, 110) But as Baker put it to a Virginia audience upon his return to the U.S.,

We do not intend to reward unilateral actions that preempt dialogue or that preempt the possibility of negotiated solutions, and we will strongly oppose intimidation or the use of force. We continue to recognize and to support the territorial integrity of Yugoslavia, including the borders of its member republics. At the same time, we do – we can and we do support greater autonomy, greater sovereignty, for the republics. In other words, we support a new basis for unity in Yugoslavia, but only through peaceful means such as dialogue and negotiation. (Baker, 1991)

Given the low priority being assigned to Yugoslavia by the Bush administration, however, it seemed clear that American support for the sovereignty of the Yugoslav republics was purely verbal.

Ambassador Zimmermann was obviously impressed by Janez Drnovšek, Slovenia's representative in the collective presidency. Zimmermann told me that Drnovšek

3 For a sympathetic reading of the Slovenes' preparations, see Meier (1999, 175-177); for an unsympathetic portrayal of the Slovenes as self-centered, see Zimmermann (1999).

4 For details, see Doder, Branson (1999, 116-117) and Meier (1999, 165-167).

"really wanted to avoid a war; he wanted" -- in Zimmermann's words -- "to keep Yugoslavia together somehow and he was constantly trying to negotiate with the Army on one side and with Kucan on the other."⁵ But the Bush administration had no policy vis-à-vis the SFRY beyond benign neglect, and benign neglect in conditions of rapid disintegration risked being anything but benign in its effects.

On 25 June 1991, Croatia and Slovenia declared their disassociation from the already dysfunctional SFRY. Just hours before their disassociation was announced, Congresswoman Bentley made a lengthy statement before the House, declaring, *inter alia*,

... I cannot emphasize enough how important it is that Yugoslavia remain united during these very difficult and unstable times in Eastern Europe ... I credit all those who have been working feverishly over the past several hours and days to impress on the leaders of Slovenia and Croatia just how important a unified Yugoslavia is at this time. Certainly President Bush and the administration are to be commended for the very firm position that they have taken on this issue and their valuable contribution to those voices which are calling for Yugoslavia to remain united for the benefit of all of the citizens of that nation. (Bentley, 1991)

The following day, Margaret Tutwiler, the State Department spokesperson, told journalists gathered for the regular briefing,

These unilateral steps by Croatia and Slovenia will not alter the way the United States deals with the two republics as constituent parts of Yugoslavia ... The United States continues to recognize and support the territorial integrity of Yugoslavia, including Croatia and Slovenia ... Following Secretary Baker's visit to Yugoslavia, the United States still believes that there are opportunities for compromise within Yugoslavia acceptable to all six republics ... We therefore urge Croatia, Slovenia, and all Yugoslavs to continue dialogue toward a new and democratic basis for a common Yugoslav state. (Tutwiler, 1991a)

Where the State Department saw a receptivity to compromise or the possibility of a solution "acceptable to all six republics" is not clear. It seems apparent that neither Tutwiler nor her immediate supervisors had much idea as to the character of the Milošević regime, the nature of Slovene (and Croat) fears, or the particulars of recent developments in the now-defunct SFRY.

At the State Department briefing on 27 June, Tutwiler carefully refused to single out the JNA for criticism and answered three questions with the same blanket formula, asking all parties to refrain from force and to resume dialogue (Tutwiler, 1991b). By the following day, however, Tutwiler was stressing the JNA's responsibility for the escalation of violence in Slovenia (Tutwiler, 1991c). In the meantime, the Senate had adopted a resolution at 1 a.m., the night of 27/28 June. Co-sponsored

5 Warren Zimmermann, former U.S. Ambassador to Yugoslavia, in interview with SPR, Washington D.C., 23 March 2001.

by Senators Dole, Pell, Pressler, Byrd, Helms, Nickles, and Riegle, the resolution condemned the use of force against Slovenia, called on Serbia to stop blocking the rotation within the collective presidency, and demanded that the JNA desist from further operations in response to the later developments. (Senate, 1991a)

Belgrade now accommodatingly called for an end to the violence it had initiated⁶ and suggested a three-month moratorium on the declarations of independence (Tutwiler, 1991c). Belgrade subsequently requested that an arms embargo be imposed against the constituent republics of the SFRY. Under international law, a government could request such an embargo against the territory over which it had authority. Given that the U.S. and other Western powers immediately embraced the three-month moratorium, Slovenia and Croatia could be construed during this period as still under the authority of the federal government; the fact that Slovenia's Janez Drnovšek and Croatia's Stipe Mesić continued to work briefly within the collective presidency lent that interpretation a certain superficial plausibility. But, under international law, once Slovenia and Croatia were recognized as independent states, an arms embargo against them could be legally maintained only at the request of the governments of Ljubljana and Zagreb. (see Boyle, 1996) There may have been some confusion in the U.S. Congress concerning Belgrade's intentions in requesting the arms embargo. For example, on 16 July, Representative George E. Sangmeister congratulated President Bush and the EC states on imposing an arms embargo, interpreting this as a message "to the Yugoslav Government that [its] behavior is totally unacceptable." (Sangmeister, 1991)

II

One of the earliest voices in support of the recognition of Slovenian (and Croatian) independence was that of Congressman William O. Lipinski of Illinois. Already on 15 July 1991, Congressman Lipinski declared his unqualified support for the two new republics, expressing his surprise and disappointment that the major powers had given them such a "chilly" reception. "We should praise Croatia and Slovenia for their unwillingness to sit idly by while their freedoms are crushed by Serbia, not lecture them," said Lipinski (1991). He was seconded two weeks later by Congressman "Dick" Swett of New Hampshire, who characterized Slovenia's resistance as a fight between "the forces of freedom and democracy" and "the forces of repressive totalitarianism." Congressman Swett predicted (accurately) that President Bush's policy of trying to veto "the democratic will of the people" would fail and urged support for Slovenia and Croatia (Swett, 1991).

The Congress was already broadly inclined to favor Slovenian aspirations, if not

6 The prime minister's office had been involved in the decision to use force against Slovenia, and now called for an end to the violence.

also those of Croatia. But the battle for the minds of the members of Congress was still raging. Congresswoman Bentley, in particular, advocated Belgrade's view. In a statement before the House on 1 August, Congresswoman Bentley charged that the Milošević government was being victimized by "an ill-informed media bias in the Western press." She also submitted, for inclusion in the Congressional Record, an anti-Slovene (and anti-Croat) diatribe written by Simon Freeman and appearing in *The European* on 19 July. In Freeman's sarcastic prose,

The Slovenes cleverly portrayed themselves as clean-limbed, tanned church-goers who only wanted to live peacefully and democratically in their Alpine idyll of mountains, lakes and meadows. The Serbs, on the other hand, the Slovenes suggested, were ruthless communists. They were dirty, unshaven brutes who dropped cluster bombs on innocent civilians. They came from the east, which had always sought to inflict its intolerance, religious fanaticism, and alphabet of squiggly lines on Europe.

These were grotesque caricatures, of course, but, thanks to the brilliant propaganda campaign in Ljubljana, they have taken hold of the public imagination in the West, turning a complex struggle into a straightforward battle between the forces of light (Slovenes and Croats) and darkness (Serbs). The nerve-centre of this propaganda operation was an underground conference complex deep below the streets of Ljubljana ... The Slovenes needed a bloody dramatic conflict to ensure [that] the world did not lose interest. So they showered the media with details of battles that had often never taken place. (The European, 1991)

On this reading, then, Western journalists were exonerated for any simplistic caricatures which flowed from their pens, since, in Freeman's view, this was but the result of the "brilliant propaganda campaign" orchestrated by the Slovene leadership, characteristically described as ensconced in an underground bunker.

Nor was Bentley content with this. Subsequently, on 26 November, she submitted for inclusion in the Record, two articles by Nora Beloff, a retired journalist well known for her sympathies for Chetnik causes. In Beloff's mind, the politicians of DEMOS were not so much democrats as nationalists and the Slovenes "... deliberately provoked federal intervention by defiantly hauling down the Yugoslav flag on the Austrian frontier." (*Washington Post*, 1991b) Missing from Beloff's account were any references to Slovene outrage over the trial of "the Four" in 1988⁷ or over the atrocities being perpetrated against Kosovar Albanians by the Milošević regime, or to Milošević's attempt to destabilize Slovenia by trying to hold a "meeting for truth" in Ljubljana, or to Serbia's declaration of an economic boycott of Slovene goods, or to Milošević's subsequent declaration that the Serbs would not try to hold the Slovenes in the federation (which, in combination with the boycott, suggested a kind of im-

7 See the account in Janez Jansa (1993), chapters 1-2.

PLICIT "expulsion" of the Slovenes from the SFRY), or to the Belgrade government's confiscation of Slovene-owned enterprises and other facilities within Serbia.⁸

But Bentley's was, from the beginning, an isolated voice. Among those members of Congress who took the floor to speak about the breakup of the SFRY and the combat on the ground, the overwhelming majority were sympathetic to the Slovenes. A striking statement, in this regard, came from Congressman Joe Kolter of Pennsylvania, who quoted from the U.S. Declaration of Independence to make his point that Slovenia and Croatia had a right to separate themselves from a state being overtaken by "repression, aggression, destruction, and terror." In Kolter's view, Belgrade was the last citadel of "Bolshevism" in Europe, while the Slovenes, Croats, and Kosovar Albanians wanted "freedom, a free-market society, democracy, and self-determination." Given this understanding, it was clear to Congressman Kolter on which side Americans found their cherished ideals espoused. (Kolter, 1991) Kolter was not the only person to cite the American Declaration of Independence to justify recognition of Slovenia and Croatia: so too did Jeane Kirkpatrick in an article for the *Washington Post* inserted into the Congressional Record (*Washington Post*, 1991a).

During the early months after 25 June, the American administration tried hard to hold onto its original formula, even to the extent of denying that the INA's actions in Slovenia and Croatia had rendered that formula obsolete. The formula, as stated by Tutwiler on 2 July, was that "The United States supports the territorial integrity of Yugoslavia as the Yugoslavian people themselves determine what that is through peaceful means ... We firmly believe that Yugoslavia's external or internal borders should not be changed unless by peaceful, consensual means." (Tutwiler, 1991d) That Belgrade's unilateral abrogation of the autonomy of Kosovo and Vojvodina had been anything but consensual was well known in the Congress,⁹ but ignored by President Bush and the State Department. Even as late as 4 October, on the eve of the expiration of the "negotiating phase" during which Slovenian and Croatian independence was put on hold, the State Department held back from any hint of acceptance of the new states, restricting itself to a restatement of the formula and to declaring that the U.S. did not accept as legitimate a declaration by Branko Kostić, vice president of the collective presidency, that a simple majority of those presidency members present could make authoritative decisions (thus scuttling the established procedure requiring an absolute majority of all members whether present or not). (Boucher, 1991a)

During the three-month "negotiating phase", leading representatives of the Slove-

8 In the same article for the *Washington Post*, Beloff wrote that in World War Two "all the Serbs were pro-allied." One wonders if she had ever heard of Milan Nedić or Dimitrije Ljotić, or if she knew anything about Draža Mihailović apart from wartime reports published in the *London Times*, or if, somehow, she managed to construe them all as having been pro-Allied. For a corrective, see Cohen (1996).

9 See, for example, Broomfield (1991).

nian government, including Prime Minister Lojze Peterle, Foreign Minister Dimitrij Rupel, and "Representative" (Acting Ambassador) Peter Millonig were able to make their case before the American people. The last mentioned used the occasion of a press conference at the National Press Club in Washington D.C. to make a telling point: "It is not true," he said on that occasion, "if officials, American officials claim that a unilateral secession as it was stated somehow preempted a negotiated settlement in Yugoslavia, because we always sought a negotiated settlement." (Millonig, 1991) Later, during a visit to Washington D.C. in early September, Prime Minister Peterle pointed out that Yugoslavia was beyond repair and that Slovenia was no longer open to any solution other than independence; but after discussions with Deputy Secretary of State Lawrence Eagleburger, Prime Minister Peterle admitted that he was pessimistic about the prospects for U.S. recognition of Slovenia in the foreseeable future (Peterle, 1991a).

But by then the ranks of those favoring U.S. recognition of Slovenia (and Croatia) included Senators Dole, Metzenbaum, Pell, Helms, Pressler, Nickles, and D'Amato and Congressmen Bonior and Eckart (Senate, 1991b; Bonior, 1991; Pell, 1991; Eckart, 1991b). Indeed, on 3 October, a bipartisan group of Senators introduced legislation to impose a strict trade embargo on Serbia, while criticizing the Bush administration for having "reacted passively to the violence in the Balkans" (Riegle, 1991).

In the wake of 7 October (expiration of the "negotiating phase") Congressional outrage at Serbian depredations in Croatia, and perhaps especially at the Serbian siege of Dubrovnik, was accompanied by ever stronger Congressional support for the diplomatic recognition of Slovenia and Croatia, if not also of Bosnia-Herzegovina and Macedonia. In a statement on the floor of the Senate on 25 October, U.S. Senator Al Gore (D-Tennessee) noted that the SFRY had been useful, in the Cold War era, "as a barrier to Soviet aggression," but noted that

It no longer serves any geostrategic purpose for us. On the contrary, it is now the breeding ground for troubles that will plague the United States of America for another generation, unless we take measures now to deal with the situation.

Pleading that it was high time to "have done with the fiction that Yugoslavia [still] exists," Senator Gore continued:

Let us recognize and establish relations with the Republic of Slovenia and the Republic of Croatia. Let us provide Croatia, along with our European allies, with emergency medical and humanitarian assistance. Let us put on the table a direct threat to supply them with antiaircraft and antiarmor equipment if cease-fire agreements now in place are not honored by Serbian authorities. Let us strongly urge our friends in the European Community[s] to join us in this cooperative set of steps ... [W]e are not going to like what will happen in the Balkans if we simply stand by, if Europe simply stands by and if the Republic of Serbia has its way. It

will be a cauldron of hatred. It will become a pit of regional rivalry among regional powers. It will light the way, by the fires it sets, to violent conflict among other Slavic nations driven by ethnic tensions. It will sit in the gut of Europe like a gallstone. It will threaten the long-term vital interests of the United States of America. (Gore, 1991)

Senatorial outrage was compounded by growing impatience and frustration with the Bush administration's continued refusal to accord diplomatic recognition. Indeed, the pressures for recognition emanating from the U.S. Congress were at least as strong as those emanating from the German Bundestag. The difference was that the American president is in a better position than the German chancellor to simply ignore what is being said in the legislative chambers.

An op/ed piece for the New York Times (4 November 1991), written by Anthony Lewis, made an impression on legislators and, at the request of Congressman Christopher Smith of New Jersey, was entered into the Congressional Record. Although Lewis' article was focused on the army's siege of Croatia, its arguments had clear implications for the recognition of Slovenia. "There is no Yugoslavia anymore," Lewis pointed out. "There are republics as independent in their feelings as Estonia, Latvia, and Lithuania." (NYT, 1991) Two days later, Senators D'Amato and Pressler submitted resolution 216 calling on President Bush to confer diplomatic recognition on, and establish diplomatic relations with, Slovenia, Croatia, Macedonia, Bosnia-Herzegovina, and Kosovo (Senate, 1991c). Senators Gore and Dixon offered a parallel resolution (#213) criticizing the Serbian government and the JNA for their continued aggression (Senate, 1991d).

Arguments for recognition stressed the pluralist character of the Slovenian and Croatian systems, by contrast with that of Serbia, which was repeatedly described as "Stalinist".¹⁰ The Slovenian and Croatian right of self-determination was also seen as nullifying any notion of Yugoslav sovereignty, both because the SFRY had palpably ceased to exist (which would have been quite sufficient an argument) and, for some, because Yugoslavia was allegedly "an artificial creation from the start." (Senate, 1991d) Senator Dixon added the further argument:

The Republics which constitute the [Socialist] Federal Republic [of Yugoslavia] have a history of conflict with each other. The Republics have distinct cultural and religious backgrounds as well. The late dictator Jozef [i.e., Josip Broz] Tito held these conflicting Republics together for decades, but even he could not hold them together forever. (Senate, 1991d)

Senator DeConcini warned, in the course of a lengthy statement on the subject of recognition, that an American failure to recognize Slovenian and Croatian independence would signify that the U.S. was "abandon[ing] our principles." (DeConcini, 1991)

¹⁰ For example, by Congressman Christopher H. Smith (1991).

Were the Senators and Congressmen guilty of fanciful self-delusion, believing, perhaps, that all Slovenian and Croatian politicians were candidates for sainthood or that diplomatic recognition would, by itself, result in a complete cessation of all hostilities? Again, Senator DeConcini's statement is worth citing. "I am under no illusion, however," said the senator, "about what recognition means. Like sanctions, it is unlikely to bring a sudden and complete halt to the fighting, since the fighting is really over territory and not [about the] maintenance of a federation. Recognition will not mean foreign intervention or military assistance to the independent republics, and it would be foolhardy, if not dangerous, to interpret it as such.

Recognition also does not mean approval of the policies of the republican governments, most of which have espoused nationalism, sometimes at the expense of democratic development, economic reform and respect for the rights of all people on their territories. None of the republics, including Croatia, can claim to be fully democratic... While independence may now be a precondition for further democratic development, I wish to make clear that, to the United States, democracy is far more important than either the unity of Yugoslavia or the independence of its republics ..." (DeConcini, 1991)

III

In mid-December 1991, when the EU voted belatedly to accord diplomatic recognition to Slovenia and Croatia – in a move promoted by Germany as a matter of principle¹¹ – President Bush continued to sit on his hands. Congressional frustration now turned to anger, especially among the Democrats. "Germany's action in [accelerating its own formal move] recognizing Croatia was hardly precipitous," Congressman William S. Broomfield of Michigan told his colleagues on 24 January. "The war began last June ... The fact is that Yugoslavia no longer exists." (Broomfield, 1992) A day earlier, noting that some 38 states had undertaken to recognize Slovenia and Croatia, the influential Senator Dole suggested that "It seems that our [own] struggle for independence and the lack of outside support [for American independence] are only a dim memory, a very dim memory." Dole urged that "Americans ... must be catalysts for freedom, and for peace and stability in that region," once more reaffirming his support for diplomatic recognition (Dole, 1992).

Senator Claiborne Pell (Rhode Island) placed some of the blame for the continuation of the fighting in Croatia on the Bush administration, for its long refusal to accept the fact that the SFRY was no more (Pell, 1992). Meanwhile, in the House of Representatives, Congressman Tom Lantos of California played on American shame and called it a matter of principle that the U.S. follow the EU in extending full dip-

11 On the German engagement in this issue, see Ramet, Coffin (2001), esp. pp. 48-52 and 62.

lomatic recognition to Slovenia and Croatia (Lantos, 1992a). Senator Arlen Specter (R-Pennsylvania) submitted a resolution (#254) on 31 January 1992, calling on the Bush administration to recognize the two new republics "immediately" (Specter, 1992), but three weeks later neither the Bush administration nor the State Department had given any recognizable signal that it intended to recognize either republic. An obviously completely disgusted Senator Jesse Helms (R-North Carolina) took the floor on 20 February to point out that the United States was, by then, "the only leading Western nation which has failed to recognize the independence of Croatia and Slovenia" (Helms, 1992). Noting that Bentley was the only person he had interviewed to have expressed "complete satisfaction" with U.S. policy, Senator Helms speculated that the Bush administration's 18-month delay in recognizing Lithuanian independence had encouraged the Milošević regime to do as it pleased in Croatia. For Helms, the central error committed by President Bush was to subordinate "democratic values and human rights" to misguided notions about Realpolitik (Helms, 1992).

But the Bush administration appeared to be impervious to appeals to shame or principle or even common sense. Congresswoman Jan Meyers of Kansas tried a different tack, appealing to the alleged desire of American enterprises to make money in Slovenia and Croatia; by that point, 45 nations had recognized Slovenian and Croatian independence (Meyers, 1992a). In mid-March, three months after the EU had decided to recognize Slovenia and Croatia, the Bush administration finally accepted the inevitable and followed the European lead. Congressman Lantos, while welcoming the decision, called the administration's long delay "shocking" and "wrong-headed", suggesting that the Bush administration "... preferred a negative peace, which is the absence of tension, to a positive peace, which is the presence of justice" (Lantos, 1992b).

Even so, the Bush administration waited another three weeks to convert its stated intention to recognize Slovenia and Croatia into a formal recognition of the two republics, becoming the last major Western power to do so, having been preceded also by Russia (Lipinski, 1992).

Later that year, Slovenian Foreign Minister Dimitrij Rupel offered some reflections relevant to the protracted struggle for recognition in an interview published in several American newspapers. Inserted into the Congressional Record by Congressman Mervyn M. Dymally of California, the interview includes the following telling remarks:

Morality as a basis for political action is often invoked as an afterthought, too rarely as a forethought... It was a moral cause – constitutional democracy – that gave my nation, Slovenia, authority to declare its independence from centralized communist rule. Our actions would have been justified even in the absence of the European community's Badinter Commission, which recognized that Yugoslavia

was in a state of genuine dissolution and that its constituent republics were not merely in pursuit of rogue secession. (Rupel, 1992)

IV

Why did the Bush administration wait so long to recognize Slovenian and Croatian independence, given the strength in both houses of Congress of bipartisan pressure for recognition? An answer must begin by acknowledging that the Bush administration considered the views expressed in the two houses of Congress and even the resolutions adopted there to be largely irrelevant. Nor was President Bush concerned about what the West European powers thought. As late as 16 December 1991, State Department spokesperson Richard Boucher answered a question at the regular press briefing by noting:

I will basically stick with what the President said. Of course, we're aware of reports (that) Germany and possibly others may take some steps to recognize the independence of Slovenia and Croatia this week. Our position has not changed. (Boucher, 1991b)

The diplomatic situation had changed (with the expiration of the three-month "negotiating phase", with emerging European support for Slovenia and Croatia, and the final breakup of the collective presidency), and the military situation had changed (with the conquest by the Serbian side of about 30% of Croatia's territory), but through all of this, the position of the Bush administration had not changed.

To be sure, the administration did offer some reasons why it did not want to recognize Slovenia and Croatia, but these reasons are hardly believable. The first was that the Europeans allegedly wanted the U.S. "to stand back" as they handled the situation on their own; as a summary of Lord Carrington's views, this might be adequate, but it will scarcely suffice as a summary of Europeans' attitudes vis-à-vis the American role.

Second, the Bush administration claimed that diplomatic recognition would mean a "bloodier" war, which is to say that the Bush administration believed that one or both sides might well have been exercising self-restraint and that recognition alone might energize an intensification of fighting. In the face of the Serb destruction of Vukovar, siege of Dubrovnik, Osijek, and Vinkovci, and expulsion of more than 600,000 Croatian citizens from their homes (by the end of December) (Broomfield, 1992), one wonders where President Bush might have thought he could identify evidence of self-restraint on either side and what might have been his explanation for such restraint. The only allusion to restraint (not self-restraint, however) in this phase I have seen is to be found in the memoirs of Zdravko Tomac, where he relates that Milošević was allegedly restrained from throwing his whole military might against Croatia by the personal intervention of Mikhail Gorbachev.

And third, as of December 1991, the Bush administration offered yet a third rea-

son for its own "self-restraint" in the matter of recognition, viz., that "American recognition would interfere with the deployment of the U.N. peacekeepers." With some 49 countries, including the major West European states and Japan announcing recognition by 16 December, and with peacekeepers already arriving, it is once again difficult to see the logic of the administration's position.¹²

In fact, the real reasons for the Bush administration's long delay were completely different. I would suggest that there were four principal reasons why the Bush administration did not want to recognize the new states of Slovenia and Croatia. First, as many commentators have noted, President Bush worried that American acknowledgment that the SFRY had collapsed might send the "wrong message" to Moscow. What then was the "right message"? That the U.S. would hold onto the past long after it made any sense to do so? Or that the U.S. could not accept political change?

Second, President Bush was already looking ahead to his bid for reelection in 1992 and wanted the Yugoslav problem to go away. He did not want to be dragged into a foreign war in which no oil was involved or have to explain to the American people, on the campaign trail, why the U.S. was getting involved.

Third, as documented by Viktor Meier, Western diplomatic reports from Belgrade in 1990-91 were "such a colossal jumble of political error, lazy thinking, and superficiality" (Meier, 1999, 217) that Western capitals, Meier suggests, were being led astray by their own chief informants, albeit inadvertently. Moreover, the advice relayed by Secretary of State Baker to the quarreling republics in June 1991 – to negotiate and reach a compromise – reflected a failure to grasp the fact that the republics had been trying for more than three years to do just that, and had reached a deadend, in which Slovenia felt extremely threatened by changes in Serbia.

And fourth, as I have suggested elsewhere, the U.S. government was, more for accidental or contingent reasons than from any premeditated strategy, looking for advice primarily to scholars who were nostalgic for the defunct SFRY or who were hostile to the Slovenes and Croats and sympathetic to the Serb expansionist program.

And hence, the Bush administration, which liked to trumpet its notion of a "New World Order,"¹³ found itself trying to hold back the tide of democratization in not only the Soviet Union but also the Yugoslav area, and ended up trying to hold onto the political deadwood of the recent past. Perhaps the "New World Order" should ideally be inhabited only by older, established political entities. As for the effects of this delay, in the long run the delay had little impact one way or the other on Slovenia; where Croatia was concerned, the delay impeded the Croats' ability to obtain heavy armaments (only light arms were readily obtainable from Hungary at that time), while the delay directly encouraged Milošević and Karadžić, in my view, to make plans for their attack on non-Serb communities in Bosnia-Herzegovina the following spring.

12 These three reasons are summarized by Congresswoman Meyers (1992b).

13 For discussion, see Hutchings (1997).

ZDRUŽENE DRŽAVE IN SLOVENIJA, 1990-1992

Sabrina Petra RAMET

Norveška univerza znanosti in tehnologije, Oddelek za sociologijo in politične vede,

Dragvoll, N-7491 Trondheim

e-mail: sabrina.ramet@svt.ntnu.no

POVZETEK

Vpogled v zapise ameriškega kongresa in v brifinge ameriškega zunanjega ministrstva razkriva, da so bile najvišje politične institucije močno razdeljene glede priznanja Slovenije v mesecih pred njenim dokončnim priznanjem. Medtem ko sta bila tako senat kot predstavniški dom v glavnem naklonjena želji Slovenije in Hrvaške (z izjemo poslanke Helen Bentley) po njenem diplomatskem priznanju, je zunanje ministrstvo trmasto vztrajalo pri politiki nepriznanja. Pri tem je vnovič in vnovič navajalo nespremenjeno formulo, po kateri naj bi ZDA priznale le odločitve, sprejete na osnovi mirnih pogajanj in konsenza, in to še dolgo potem, ko je bilo že vsem opazovalcem jasno, da za mir ali konsenz med republikami rajne Jugoslavije ni prav nobene možnosti. Medtem ko so člani kongresa govorili o moralnih načelih, pri čemer so tu in tam celo navajali ameriško Deklaracijo o neodvisnosti, primerjali demokracijo Slovenije in Hrvaške in njune želje po samoodločbi z domnevnim srbskim "stalinizmom" in "boljševizmom", je zunanje ministrstvo nenehno poudarjalo zaskrbljenost zaradi vzdrževanja miru v Jugoslaviji, učinkov, ki naj bi jih priznanje imelo na razhajanja v državi, in zaradi "sporočila", ki bi ga priznanje Slovenije in Hrvaške poslalo Sovjetski zvezi in njenim sestavnim republikam. Tako so bile Združene države zadnja zahodna sila, ki je priznala Slovenijo. Velika Britanija, Francija in Nemčija so to naredile pred ZDA, tako kot tudi Japonska in Rusija.

Ključne besede: mednarodna politika, osamosvojitve Slovenije, razpad Jugoslavije, zunanja politika ZDA, ameriški kongres, neodvisnost

BIBLIOGRAPHY

- Baker, J. III (1991):** Remarks before the Freedom Forum, Rosslyn, Virginia, 26 June 1991. Federal News Service, 26 June 1991. In: Lexis-Nexis. [Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- Bentley, H. D. (1990):** Congresswoman Bentley on the floor of the USHR – U. S. House of Representatives, 23 October 1990. [Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r101.:temp/r101uSCifr](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r101.:temp/r101uSCifr), page H11381.

- Bentley, H. D. (1991):** Congresswoman Helen Delich Bentley (Maryland) on the floor of the USHR, 25 June 1991. LNCU - Lexis-Nexis Congressional Universe. [Http://www.lexisnexis.com/congcomp](http://www.lexisnexis.com/congcomp), 137 Con Rec H5043.
- Bonior, D. E. (1991):** Congressman David E. Bonior on the floor of the USHR, 2 August 1991. [Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102by1DRI](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102by1DRI), page E2876.
- Boucher, R. (1991a):** State Department briefing, 4 October 1991. In: Federal News Service. [Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- Boucher, R. (1991b):** State Department briefing, 16 December 1991. In: Federal News Service. [Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- Boyle, F. A. (1996):** The Bosnian People Charge Genocide: Proceedings at the International Court of Justice Concerning Bosnia v. Serbia on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Amherst, Aletheia Press.
- Broomfield, W. S. (1991):** Congressman Wm. S. Broomfield (Michigan) on the floor of the USHR, 17 July 1991. [Http://thomas.loc.gov/c/s.dll/query/C?r102:/temp/~r102SufVxZ](http://thomas.loc.gov/c/s.dll/query/C?r102:/temp/~r102SufVxZ), page E2567.
- Broomfield, W. S. (1992):** Congressman Wm. S. Broomfield (Michigan) on the floor of the USHR, 24 January 1992. LNCU. [Http://www.lexisnexis.com/congcomp](http://www.lexisnexis.com/congcomp), 138 Cong Rec E84.
- Cohen, P. J. (1996):** Serbia's Secret War: Propaganda and the Deceit of History. College Station, Texas A&M University Press.
- DeConcini, D. (1991):** Senator Dennis DeConcini (Arizona) on the floor of the USS - U. S. Senate, 19 November 1991. LNCU. [Http://www.lexisnexis.com/congcomp](http://www.lexisnexis.com/congcomp), 137 Cong Rec S17079.
- Doder, D., Branson, L. (1999):** Milošević: Portrait of a Tyrant. New York, The Free Press.
- Dole, B. (1990):** Senator Dole on the floor of the U.S. Senate, 8 February 1990. [Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r101:/temp/~r101vI9yKz](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r101:/temp/~r101vI9yKz), page S1105.
- Dole, B. (1991a):** Senator Dole on the floor of the USS, 22 January 1991. [Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/r102fivVuN](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/r102fivVuN), page S1006.
- Dole, B. (1991b):** Senator Dole on the floor of the USS, 24 January 1991. [Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102sTQYMq](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102sTQYMq), page S1155.
- Dole, B. (1991c):** Senator Dole on the floor of the USS, 12 March 1991. [Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102XvcNQy](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102XvcNQy), page S3017.
- Dole, B. (1992):** Senator Bob Dole (R-Kansas) on the floor of the USS, 23 January 1992. LNCU. [Http://www.lexisnexis.com/congcomp](http://www.lexisnexis.com/congcomp), 138 Cong Rec S292.
- Eckart, D. E. (1991a):** (Ohio) on the floor of the USHR, 29 January 1991. [Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102Q3xqNo](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102Q3xqNo), page H755.

- Eckart, D. E. (1991b):** Congressman Dennis E. Eckart (Ohio) on the floor of the USHR, 25 September 1991.
<http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102CTsFLp>, page E3139.
- Gore, A. (1991):** Senator Al Gore (D—Tennessee) on the floor of the USS, 25 October 1991. LNCU. <http://www.lexisnexis.com/congcomp>, 137 Cong Rec S15235.
- Hamilton, L. (1990):** Congressman Lee Hamilton (D—Indiana), at a EMES/HFAC – Hearing of the Europe and Middle East Subcommittee of the House Foreign Affairs Committee, 9 October 1990. In: Federal News Service, 9 October 1990. LNCU. <http://www.lexisnexis.com/congcomp>.
- Helms, J. (1992):** Senator Jesse Helms (North Carolina) on the floor of the USS, 20 February 1992. LNCU.
<http://www.lexisnexis.com/congcomp>, 138 Cong Rec S1849.
- Hutchings, R. L. (1997):** American Diplomacy and the End of the Cold War: An Insider's Account of U.S. Policy in Europe, 1989-1992. Washington D.C., The Woodrow Wilson Center Press – Johns Hopkins University Press.
- Janša, J. (1993):** Pomaci: Nastajanje i obrana slovenske države 1988-1992. Zagreb, Mladinska knjiga.
- Kolter, J. (1991):** Congressman Joe Kolter (Pennsylvania) on the floor of the USHR, 26 September 1991. LNCU.
<http://www.lexisnexis.com/congcomp>, 137 Cong Rec E3164.
- Lantos, T. (1992a):** Congressman Tom Lantos (California) on the floor of the USHR, 29 January 1992. LNCU.
<http://www.lexisnexis.com/congcomp>, 138 Cong Rec E127.
- Lantos, T. (1992b):** Congressman Tom Lantos (California), quoting Martin Luther King, Jr., on the floor of the USHR, 18 March 1992. LNCU.
<http://www.lexisnexis.com/congcomp>, 138 Cong Rec E715.
- Lipinski, W. O. (1991):** Congressman William O. Lipinski (Illinois) on the floor of the USHR, 15 July 1991. <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/D?r102:3:3:/temp/~r102VdBEnD>, page E2526
- Lipinski, W. O. (1992):** Congressman William O. Lipinski (Illinois) on the floor of the USHR, 7 April 1992. LNCU.
<http://www.lexisnexis.com/congcomp>, 138 Cong Rec E986.
- Mamula, B. (2000):** Slučaj Jugoslavija. Podgorica, CID.
- Meier, V. (1999):** Yugoslavia: A History of Its Demise. London, Routledge.
- Meyers, J. (1992a):** Congresswoman Jan Meyers (Kansas) on the floor of the USHR, 5 March 1992. LNCU.
<http://www.lexisnexis.com/congcomp>, 138 Cong Rec H1015.
- Meyers, J. (1992b):** America's Recognition of Croatia and Slovenia. USHR, 19 March 1992.
<http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102Th6HFb>, page H1369.

- Millonig, P. (1991):** Dr. Peter Millonig, Representative of the Republic of Slovenia, at the National Press Club, Washington D.C., 5 July 1991. In: Federal News Service. [Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- NYT (1991):** New York Times (4 November 1991), accompanying the statement by Congressman Christopher H. Smith (New Jersey) on the floor of the USHR, 5 November 1991.
[Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102PD7oKq](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102PD7oKq), page E3714.
- Pell, C. (1991):** Senator Claiborne Pell (D-Rhode Island), news conference at Senate Office Building, Room 116, 6 September 1991. In Federal News Service.
[Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- Pell, C. (1992):** Senator Claiborne Pell (Rhode Island) on the floor of the USS, 27 January 1992. LNCU.
[Http://www.lexisnexis.com/congcomp](http://www.lexisnexis.com/congcomp), 138 Cong Rec S436.
- Peterle, L. (1991a):** Prime Minister Lojze Peterle, news conference at the National Press Club, Washington D.C., 4 September 1991. In: Federal News Service.
[Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- Peterle, L. (1991b):** Prime Minister Lojze Peterle, at press stakeout outside the Department of State, Washington D.C., 5 September 1991. In: Federal News Service. [Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- Phillips, H. (1991):** Howard Phillips, chairman of the Conservative Caucus, at the University Club, Washington D.C., 28 January 1991. In: Lexis-Nexis.
[Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- Ramet, S. P., Coffin, L. (2001):** German Foreign Policy Toward the Yugoslav Successor States, 1991-1999. *Problems of Post-Communism*, 48, 1. Armonk, M. E. Sharpe.
- Riegle, D. W. Jr. (1991):** Senator Donald W. Riegle, Jr. (Michigan), in "Sanctions Against Yugoslavia". Senate, 3 October 1991.
[Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102eBfvUA](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102eBfvUA), page S14368.
- Rupel, D. (1992):** Moral Principle in the Yugoslav Crisis, accompanying the statement by Congressman Mervyn M. Dymally (California) on the floor of the USNH, 29 October 1992. LNCU.
[Http://www.lexisnexis.com/congcomp](http://www.lexisnexis.com/congcomp), 138 Cong Rec E3323.
- Sangemaister, G. E (1991):** Hon. George E. Sangemaister, on the floor of the USHR, 16 July 1991. [Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102/temp/~r102GekVps](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102/temp/~r102GekVps).
- Senate (1991a):** Senate Resolution 147. USS, 28 June 1991.
[Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102JBd1TR](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102JBd1TR).
- Senate (1991b):** Expressing the Senate's Support for Democratization in Yugoslavia. Senate, 11 July 1991.
[Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102qFyFdi](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102qFyFdi), page S9909.

- Senate (1991c):** Senate Resolution 216 – Relative to Recognition of Croatia, Slovenia, Bosnia-Herzegovina, Kosova, and Macedonia. Senate, 7 November 1991.
[Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102wJhVS8](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102wJhVS8), page S16283.
- Senate (1991d):** In Opposition to Serbian Aggression Against Croatia. Senate, 19 November 1991.
[Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102HcdOhJ](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102HcdOhJ), page S17085.
- Smith, C. H. (1991):** Congressman Christopher H. Smith, on the floor of the USHR, 13 November 1991. LNCU.
[Http://www.lexisnexis.com/congcomp](http://www.lexisnexis.com/congcomp), 137 Cong Rec H9709.
- Specter, A. (1992):** Senator Arlen Specter (Pennsylvania) on the floor of the USS, 31 January 1992. LNCU.
[Http://www.lexisnexis.com/congcomp](http://www.lexisnexis.com/congcomp), 138 Cong Rec S809.
- Swett, D. (1991):** Congressman "Dick" Swett (New Hampshire) on the floor of the USHR, 29 July 1991. LNCU.
[Http://www.lexisnexis.com/congcomp](http://www.lexisnexis.com/congcomp), 137 Cong Rec E2743.
- The European (1991):** The European (London), 19 July 1991, accompanying the statement by Congresswoman Helen Delich Bentley (Maryland) on the floor of the USHR, 1 August 1991. LNCU.
[Http://www.lexisnexis.com/congcomp](http://www.lexisnexis.com/congcomp), 137 Cong Rec E2812.
- Tomac, Z. (1993):** The Struggle for the Croatian State...through hell to democracy. Zagreb, Profikon.
- Tutwiler, M. (1991a):** State Department briefing, 26 June 1991. In: Federal News Service. [Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- Tutwiler, M. (1991b):** State Department briefing, 27 June 1991. In: Federal News Service. [Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- Tutwiler, M. (1991c):** State Department briefing, 28 June 1991. In: Federal News Service. [Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- Tutwiler, M. (1991d):** State Department briefing, 2 July 1991. In: Federal News Service. [Http://www.nexis.com](http://www.nexis.com).
- Washington Post (1991a):** Washington Post (8 July 1991), accompanying a statement by Senator Nickles on the floor of the USS, 11 July 1991.
[Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102qFyFdi](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102qFyFdi), page S9909.
- Washington Post (1991b):** Washington Post (19 November 1991), accompanying the statement by Congresswoman Helen Delich Bentley on the floor of the USHR, 26 November 1991.
[Http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102W6b1KO](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/C?r102:/temp/~r102W6b1KO), page E4213.
- Zimmermann, W. (1999):** Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and its Destroyer. New York, Times Books.

L'INDÉPENDANCE DE LA SLOVÉNIE D'APRÈS LE JOURNAL FRANÇAIS "LE MONDE"

Georges CASTELLAN

L'Institut National des Langues et Civilisations Orientales, FR-75343 Paris cedex 07, Rue de Liffie 2

SYNTHÈSE

Le journal Le Monde accorde toujours beaucoup de place aux événements internationaux: on l'appelle à Paris le "journal des intellectuels". Sa lecture au jour le jour donne un tableau précis des événements relatifs à l'indépendance de la Slovénie. Il débute le 17 mai 1991 par la crise constitutionnelle provoquée par le refus de la Serbie d'accueillir un Croate à la présidence fédérale. Sur le plan de l'information, on peut dire que Le Monde a bien rendu compte des faits, tandis que sur le plan politique, il était longtemps resté déchiré entre les désirs du peuple slovène et la traditionnelle "amitié" de Paris pour la Serbie et les Serbes.

Mots clef: politique internationale, indépendance de la Slovénie, éclatement de la Yougoslavie, La France, journalisme, rapports journalistiques, Le Monde

L'INDIPENDENZA DELLA SLOVENIA VISTA DAL GIORNALE "LE MONDE"

SINTESI

Il giornale "Le Monde" dà molto spazio agli avvenimenti internazionali e viene considerato a Parigi come giornale degli "intellettuali". Sulle sue pagine giornalmente vengono fedelmente descritti avvenimenti, legati all'indipendenza della Slovenia. Il 17 maggio 1991 cominciano col presentare la crisi costituzionale, provocata dalla Serbia, la quale ha rifiutato di accettare un croato nella presidenza federale. Riguardo alle informazioni si può dire che "Le Monde" ha riferito correttamente, soprattutto per quanto concerne i fatti. Relativamente invece all'area politica non si è rilevato in grado di valutare correttamente le circostanze, così "Le Monde" è stato diviso tra i desideri del popolo sloveno e tra la tradizionale "amicizia" con la Serbia e i serbi.

Parole chiave: politica internazionale, indipendenza della Slovenia, disintegrazione della Jugoslavia, Francia, giornalismo, rapporti giornalistici, Le monde

Je suis particulièrement heureux de participer avec vous à cette rencontre à l'occasion du dixième anniversaire de votre Indépendance. J'ai gardé en effet un souvenir très précis de cet événement. J'avais accueilli à Paris une délégation slovène conduite par Madame Hribar qui désirait prendre contact avec des universitaires et des journalistes pour leur expliquer son point de vue alors que l'opinion française était tout à fait ignorante des problèmes de la Slovénie et que les autorités françaises restaient fidèles à la traditionnelle "amitié" pour la Serbie. Madame Hribar m'invita à participer à la grande réunion prévue à Ljubljana pour célébrer l'Indépendance du pays. Le 28 juin, muni d'un billet d'avion, je me présentais à l'aéroport pour me rendre à Ljubljana: hélas, les vols vers la capitale slovène avaient été annulés, l'aéroport de Brnik avait été bombardé par les avions de l'Armée fédérale et fermé au trafic. Il ne me restait plus qu'à rentrer chez moi et à faire part de mes vœux et de mon amitié aux amis de Ljubljana. Mon voyage en Slovénie était remis à plus tard.

Pour commémorer ces événements vieux de dix ans, je voudrais aujourd'hui relire avec vous un grand journal français, *Le Monde*, le journal des "intellectuels", dit-on à Paris, et voir comment il a rendu compte de ces journées qui ont conduit à l'Indépendance de la Slovénie.

Rappelons que les événements de la crise yougoslave s'étaient accélérés en 1989 avec la déclaration des partis slovènes d'opposition, le 8 mai, dans leur "Déclaration de Mai", à laquelle avait fait écho le 22 juin le programme des communistes slovènes dans leur "Document fondamental de la Slovénie", tous deux faisant référence – suivant des modalités diverses – à la "souveraineté" de la Slovénie.

Le 17 mai 1991, *Le Monde* publiait un article sur la crise yougoslave sous le titre "La Serbie a empêché l'élection d'un Croate à la tête de l'État" et notait que le président de la Slovénie, Milan Kučan "estime que la Serbie a fait un "coup d'État déguisé" en refusant de respecter la rotation à la présidence". La crise constitutionnelle qui allait tout déclencher était ouverte.

Le 30 mai, un court article intitulé "Ultimatum de l'armée à la Slovénie" faisait état d'un incident – la prise par des hommes armés de la défense territoriale slovène de quatre véhicules destinés à l'Armée dans l'usine automobile de Maribor. L'Armée fédérale – désignée par *Le Monde* comme "armée yougoslave" – avait donné aux Slovènes jusqu'au 28 mai pour qu'ils rendent les quatre véhicules et *Le Monde* portait le jugement suivant: "Cette action a été dirigée par le ministère de la défense de Slovénie et constitue une preuve que la République de Slovénie cherche à tendre ses relations avec l'armée." Aucune information sur l'éventuelle réaction à cet ultimatum, sinon que les autorités slovènes avaient "temporairement" interdit aux usines de Slovénie de livrer des équipements militaires à l'Armée fédérale. C'était bien évidemment le signe d'une crise entre les Slovènes et les militaires de Belgrade. Le journal expliquait "Depuis plusieurs mois déjà, la Slovénie est en conflit permanent avec l'Armée fédérale. En mars dernier, elle avait décidé de ne plus envoyer de conscrits

slovénes faire leur service militaire sous le drapeau yougoslave." Il rapportait une déclaration de la présidence de Slovénie datée de la veille: "L'Armée fédérale a montré une fois de plus qu'elle n'était pas prête à se retirer de la vie politique et à permettre un dénouement pacifique et démocratique de la crise yougoslave." Et le journal français mentionnait, sous le titre "La Slovénie craint une intervention des forces armées fédérales sur son territoire", d'une part le risque évoqué d'une intervention militaire et d'autre part le soutien de la France au gouvernement fédéral. Le premier ministre yougoslave Ante Marković, en visite à Paris, avait rencontré le président Mitterrand qui lui avait déclaré "qu'il pouvait compter sur la France pour l'aider dans la poursuite des réformes entreprises et le maintien de la stabilité du pays dans le respect des minorités. Nous ferons tout notre possible pour contribuer à votre réussite." Langage diplomatique qui montrait l'attachement du président français aux traditions politiques françaises. Par contre, le 23 juin, Le Monde publiait sur trois colonnes que le secrétaire d'État James Baker en visite officielle à Belgrade, avait déclaré: "Les États-Unis ne reconnaîtront pas la Slovénie en tant qu'État indépendant" mais, ajoutait l'envoyée spéciale Florence Hartmann, "La Slovénie a annoncé officiellement que la cérémonie de proclamation de son indépendance aura lieu le mercredi 26 juin".

Ce jour-là, en effet sous le titre "L'échappée slovène", le journal français annonçait la "dissociation" de la "plus frondeuse des Républiques yougoslaves" par rapport à la Fédération et ajoutait "La Croatie s'apprête à faire de même". L'article rappelait l'absence d'un bon chef à la présidence collégiale de l'État par suite de l'opposition de la Serbie à l'élection du Croate Stipe Mesić et rapportait la réaction brutale du Parlement fédéral de Belgrade, qualifiant l'acte slovène "d'anticonstitutionnel", tandis que le premier ministre fédéral parlait des "risques de guerre civile". En conclusion, l'auteur écrivait: "Le jeu yougoslave continue: la Slovénie et la Croatie quittent formellement la Fédération sans la quitter [...] et les négociations sur l'avenir du pays vont sans doute se poursuivre." Le lendemain, 27 juin, un gros titre annonçait "La Croatie et la Slovénie veulent éviter une rupture définitive." L'Armée et la police fédérales, y lisait-on, décidaient "d'assurer le trafic aux frontières de l'État", tandis qu'un vice-premier ministre slovène constatait que "pratiquement aucun pays n'est actuellement disposé à reconnaître la Slovène". Le ministre français des Affaires étrangères déclarait le même jour, "La France, sur le plan bilatéral et à l'intérieur de la Communauté des Douze, désapprouvait, dans la mesure du possible, cette orientation". Le 27 juin, Le Monde consacrait son "article de fond", première colonne de la première page, en caractères gras et non signé au problème de la survie de la "Confédération" yougoslave. Il concluait un rappel de l'histoire de cette confédération et l'éventuelle reconstruction d'une "nouvelle" par ces lignes: "Ce processus paraît raisonnable, il suppose des concessions réciproques, mais c'est oublier un peu vite que dans les Balkans, le mot compromis est souvent assimilé à celui de capitulation".

Ce jugement se révéla exact Le 28 juin, Le Monde pouvait écrire. "Les

événements ont pris une tournure dramatique, jeudi 27 juin, en Slovénie. Des blindés de l'armée yougoslave ont reçu l'ordre d'intervenir pour reprendre le contrôle des postes frontières gardés par des douaniers et réservistes slovènes. D'autre part des colonnes de chars s'approchaient de Ljubljana et les aéroports étaient fermés." D'où l'appel à la résistance adressé par le président Kučan à l'ensemble des Slovènes. Le lendemain 29, le journal français titrait en première page, sur quatre colonnes, "L'Armée yougoslave a bombardé deux aéroports en Slovénie". Il racontait les violents affrontements qui se poursuivaient le vendredi matin 28 juin, principalement le long de la frontière avec l'Autriche. Il rapportait le bombardement des aéroports de Ljubljana et Maribor annoncé par le ministère slovène de l'Information. Un nouvel "article de fond" consacré à "l'Europe et la question d'Orient" commençait par "comprendre" l'attitude de réserve des puissances occidentales devant les déclarations d'indépendance de la Croatie et de la Slovénie, puis continuait: "Cela dit, l'emploi de la force change les données du problème. Ce ne sont pas les déclarations et gestes, encore très symboliques, de Ljubljana et de Zagreb qui ont causé les morts de ces dernières heures, mais l'intervention de l'armée fédérale. De là le changement de ton observé à Washington et à Londres. [...] D'une manière générale, le souci de stabilité qui anime légitimement les capitales occidentales ne saurait être poussé jusqu'à l'obsession. [...] Vouloir contraindre les peuples à accepter ce dont ils ne veulent plus ne peut conduire qu'à davantage d'instabilité. [...] La solution, si elle existe, passe beaucoup moins par une laborieuse adaptation de ces vieilles structures que par leur abolition, après quoi il devrait être possible de reconstruire."

Un week-end vint interrompre les nouvelles fournies par le journal français à ses lecteurs, ce qui le conduisit, le 2 juillet, à intituler son article "Compromis en Yougoslavie". Le 30 juin dans l'après-midi, le premier ministre yougoslave Ante Marković arrivait à Ljubljana pour négocier avec le chef du gouvernement slovène Lojze Peterle du dénouement pacifique de la crise. Au bout de quatre heures de discussions, un compromis fut élaboré sur quatre des cinq questions soulevées: l'interruption des hostilités, un moratoire de trois mois pour la proclamation de l'indépendance slovène, le retrait dans leurs casernes des troupes fédérales, l'élection du Croate Stipe Mesić à la tête de la présidence collégiale. La cinquième question relative aux frontières de la Slovénie devait faire l'objet d'un examen approfondi, mais Peterle affirmait aussitôt qu' "il s'agissait des frontières d'un État souverain". Le Monde se demandait alors "si la Slovénie, grâce à cette guerre, a creusé les fondations de son État indépendant et obtenu l'assurance de sa reconnaissance internationale" ou bien si l'application du moratoire signifiait un échec pour les Républiques indépendantistes. Ensuite l'auteur de l'article, Florence Hartmann, décrivait de façon vivante la situation de Ljubljana depuis quarante-huit heures.

Le 3 juillet, le journal français consacrait une page entière – la page 2 – à la Yougoslavie, l'intitulant "Nouveaux combats entre l'armée fédérale et la défense

territoriale slovène". On y parlait de la continuation de raids aériens des Fédéraux, du remplacement du général commandant la région de Slovénie – Croatie – d'origine slovène – par un Serbe et de mouvements de chars venant des casernes de Coatie, tandis que la polémique continuait entre Belgrade et Ljubljana sur le respect des conditions prévues par l'accord du 30 juin. Le 4 juillet, nouveau titre alarmiste: "Le chef d'état-major yougoslave menace "d'écraser" la sécession en Slovénie". Un nouveau cessez-le-feu – le troisième – proclamé unilatéralement par les Slovènes le 2 juillet au soir avait été violé plusieurs fois. La radio de Ljubljana avait annoncé de violents combats autour de la ville de Gornja Radgona à la frontière de l'Autriche, tandis qu'elle avait rapporté les propos très durs du général commandant les troupes fédérales et qu'à Belgrade, 3000 personnes devant le Parlement manifestaient contre l'Armée. La Communauté européenne lançait un "appel urgent" au cessez-le-feu et annonçait le départ pour Belgrade d'une "troïka" de hauts fonctionnaires européens du Luxembourg, des Pays-Bas et du Portugal. Le ministre français des Affaires étrangères approuvait l'envoi de ces observateurs" et soulignait le caractère dramatique de la situation "qui risquait de réveiller les clivages anciens et les oppositions du passé".

Dans un nouvel article de fond, Le Monde posait la question "Armée fédérale ou serbe?" et parlait nettement d'une situation de coup d'État militaire: le chef d'état-major, le général Adžić avait déclaré à la télévision de Belgrade que les troupes fédérales allaient "écraser l'ennemi" sans tenir compte des pourparlers en cours entre le gouvernement fédéral et les autorités de Ljubljana. L'article se terminait par une crainte: que l'Armée ne profite de la situation pour "en finir" avec la Slovénie mais aussi la Croatie sécessionniste.

Le 4 juillet, les violences "semblaient s'apaiser" en Slovénie: le commandant en chef adjoint des forces fédérales avait annoncé que les militaires avaient reçu "l'ordre formel" de cesser le feu. Ljubljana avait, de son côté, proclamé unilatéralement l'arrêt des hostilités et le pays vivait une journée d'attente et de calme.

A Belgrade, l'Armée fédérale avait reconnu l'autorité du président de la confédération, le Croate Stipe Mešić et le chef d'état-major déclarait à cette occasion "Il n'y a pas eu de coup d'État militaire en Yougoslavie."

L'envoyée spéciale du Monde à Ljubljana constatait ce jour que "les rues de la capitale slovène étaient presque animées". Le lendemain, 6 juillet on annonçait que la Slovénie acceptait de libérer les quelque 2 000 soldats de l'Armée fédérale qu'elle détenait comme prisonniers mais refusait l'ultimatum de Belgrade de remettre le contrôle des postes frontières aux autorités fédérales et de démobiliser la défense territoriale slovène. La diplomatie européenne multipliait alors les réunions: le ministre belge des Affaires étrangères déclarait: "Personnellement je ne crois plus en la possibilité de sauver la Fédération yougoslave", tandis que le chancelier allemand Helmut Kohl renchérissait: "Le retour de l'Armée fédérale dans ses casernes est une

priorité absolue". Au Parlement français, l'opposition de droite s'étonnait du silence du chef de l'État (le président Mitterrand) et du gouvernement et un membre de la commission des Affaires étrangères demandait au ministre Roland Dumas de "définir clairement la politique et les intentions de la France".

Le week-end du 7 et 8 juillet vint apporter une bonne nouvelle: Belgrade et la Slovénie avaient engagé des négociations. La troïka européenne était attendue à Ljubljana le dimanche 7 juillet et à la Haye, les Douze européens avaient décidé le gel de l'aide à la Yougoslavie et l'embargo sur les matériels militaires. Quant au président Kučan, dans une interview accordée au Monde, il estimait que "la négociation avec Belgrade était encore possible". Restait en suspens l'ultimatum envoyé par Belgrade à Ljubljana concernant le contrôle des postes-frontières et qui expirait le dimanche 7 à midi; or le président Mesić déclarait à un journal allemand: "La solution sera que les Slovènes continueront à contrôler les postes- frontières mais que les droits de douane seront reversés à la Fédération."

Dans la nuit du 7 au 8 juillet, les accords de Brioni étaient signés entre les deux adversaires yougoslaves sous l'égide de la troïka européenne. Le texte de la "déclaration" était publié in extenso à la page 3 du Monde du 10 juillet. Il comportait quatre points principaux prévoyant en particulier "des négociations sur tous les aspects de l'avenir de la Yougoslavie qui doivent commencer au plus tard le 1er août, sans conditions, sur la base des principes des accords d'Helsinki et de la Charte de Paris" et deux annexes dont la première relative aux postes-frontières avec l'Autriche, l'Italie et la Hongrie, qui devaient être contrôlés par la police slovène tandis que les droits collectés par les douaniers slovènes devaient être reversés à une caisse fédérale. Le président Kučan s'en déclara "très satisfait", estimant que "c'était un premier pas vers la reconnaissance internationale". Le lundi 8 juillet, les États-Unis se rallièrent à l'embargo décrété par la CEE sur les ventes d'armes à la Yougoslavie, tandis que le ministre soviétique des Affaires étrangères réaffirmait que l'URSS préférerait "que la Yougoslavie garde son intégrité territoriale". Le 12 juillet, les douze européens réunis à la Haye avalisèrent les accords de Brioni et envisagèrent l'envoi d'une mission de surveillance.

On ne retrouvera un article sur la Slovénie que dans le numéro du 20, sous le titre "Belgrade reconnaît de facto L'indépendance de la Slovénie".

Trois semaines après la proclamation d'indépendance de la Slovénie, la présidence collégiale de la fédération annonçait, le 18 juillet, le retrait de ses troupes de la Slovénie dans les trois mois. "Cette décision, commentait le journal, équivaut à une reconnaissance de fait de la souveraineté slovène." Il expliquait que la décision de Belgrade portait sur le retrait de quelque 24 000 soldats et officiers stationnés habituellement sur le territoire slovène. Ce retrait devait commencer immédiatement et être achevé dans un délai de trois mois. Les unités de l'Armée fédérale devaient se replier en Serbie et en Bosnie-Herzégovine. Cette décision fut saluée en Slovénie

avec enthousiasme, le représentant du pays à la présidence yougoslave déclarait que "la décision finale entraînait une diminution de la tension en Slovénie et en Yougoslavie et permettait à la Slovénie d'avoir des contacts nouveaux avec l'étranger".

Mais la correspondante du Monde à Ljubljana écrivait en même temps, sous le titre "Une province autrichienne": "Le retrait de l'Armée fédérale laisse la Slovénie sans aucune défense capable de s'opposer à une agression étrangère et la précipite en quelque sorte dans la gueule du loup. Il est vrai que comme on l'a souvent entendu à Belgrade "Si la Slovénie désire devenir une province autrichienne ou italienne, qu'elle s'en aille!" Toutefois le moratoire de trois mois sur la déclaration d'indépendance permettra peut-être de jeter les fondements d'une nouvelle communauté yougoslave qui conviendrait à toutes les républiques de cette Fédération agonisante."

L'on sait que ce vœu ne se réalisa pas car la réunion de la présidence fédérale prévue pour le 1er août tourna court en l'absence du représentant de la Croatie. Le 5 septembre, Le Monde, devant la poursuite des affrontements en Croatie, se faisait l'écho du désir de l'Allemagne de reconnaître l'indépendance de la Slovénie et de la Croatie. Le 9 octobre, les deux républiques, en pleine guerre contre la Serbie, mais conformément à l'accord de Brioni qui avait demandé le 7 juillet une suspension pour trois mois, "confirmaient leur accession à l'indépendance". Le 16 décembre, à Bruxelles, les Douze européens se prononçaient pour une reconnaissance à la date du 15 janvier 1992. L'Allemagne les devança en reconnaissant officiellement le 23 décembre l'existence des deux anciennes républiques comme des États indépendants. Le 23 décembre, la Slovénie s'était dotée d'une nouvelle constitution, des élections libres avaient eu lieu, le président Kučan avait été réélu avec plus de 60% des voix, finalement le 22 mai 1992, la Slovénie devenait membre à part entière de l'ONU. Pour la première fois depuis le Xe siècle, les Slovènes étaient maîtres d'un État bien à eux.

Ma conclusion sera brève.

Sur le plan de l'information, Le Monde a, me semble-t-il, correctement informé ses lecteurs. Ses attachés spéciaux à Belgrade d'abord, à Ljubljana ensuite, ont bien rendu compte de la crise de la présidence de la Fédération, puis du conflit qui a opposé une Slovénie réclamant plus de liberté et une Armée fédérale commandée par des généraux serbes voulant à tout prix maintenir une Fédération musclée. Pendant le conflit armé, le journal français a donné un tableau précis de la situation en Slovénie, complété par de vivantes évocations de l'opinion des Slovènes et de l'atmosphère de la rue à Ljubljana.

Sur le plan du jugement politique, Le Monde s'est rallié, en gros, au point de vue français d'une traditionnelle sympathie pour la Serbie et les Serbes. Mais il a tout de suite exprimé son espoir d'un compromis entre les aspirations de Belgrade et de Ljubljana: il fallait, disait-il, respecter les désirs du peuple slovène. A cette idée du compromis, les envoyés spéciaux du Monde à Ljubljana s'y sont attachés jusqu'à la

fin de juillet 1991. En cela, il reflétaient les hésitations et les doutes de la politique française.

Quant à moi, je me permets de terminer mon intervention devant vous en disant: "Pleine vie et succès à la Slovène indépendante".

SAMOSTOJNOST SLOVENIJE Z VIDIKA FRANCOŠKEGA ČASOPISA "LE MONDE"

Georges CASTELLAN

INALCO, Raziskovalni inštitut, Pariz, FR-75343 Paris cedex 07, Rue de Lille 2

POVZETEK

Časopis Le Monde vedno namenja veliko prostora mednarodnim dogodkom in v Parizu ga imajo za časopis "intelektualcev". Na njegovih straneh so iz dneva v dan verno opisani dogodki, povezani s samostojnostjo Slovenije.

17. maja 1991 se poročanje začne z ustavno krizo, ki jo je povzročila Srbija, ko je odklonila sprejem Hrvatov v predsedstvo federacije. Predsednik RS Kučan je to ocenil kot "prikrit državni udar"; istočasno pa je bila že prisotna tudi napetost med Slovenijo in jugoslovansko armado. 26. junija je Slovenija razglasila svojo samostojnost, kar je zvezna skupščina ocenila kot "neustavno" dejanje. JLA je zasedla mejne prehode z Avstrijo ter bombardirala letališče v Ljubljani in Mariboru. Boji so trajali tri dni, vse do prihoda predsednika zveznega predsedstva v glavno mesto Slovenije. S predsednikom republiške vlade sta pripravila sporazumno rešitev. Stanje je postajalo vse bolj napeto, v Ljubljano je prišla evropska "trojka" in je v noči od 7. na 8. julij vsilila sporazum, sprejet na Brionih, ki je skušal urediti probleme. Predsednik Kučan ga je sprejel, ker je v njem videl prvi korak do osamosvojitve. Sporazum je predvideval, da se bodo aktivnosti za osamosvojitve lahko nadaljevale po preteku treh mesecev. Ustrezno z določbo sta Slovenija in Hrvaška razglasili neodvisnost, kar je odobraval tudi evropska dvanajsterica ter zanjo določila datum 15. januar 1992.

Glede informiranja lahko rečemo, da je Le Monde poročal korektno, predvsem o dejstvih, medtem ko je na političnem področju glede presoje razmer bil dolgo razklan med željami slovenskega ljudstva in tradicionalnim "prijateljstvom" Pariza do Srbije in Srbov.

Ključne besede: mednarodna politika, osamosvojitve Slovenije, razpad Jugoslavije, Francija, novinarstvo, novinarska poročila, Le Monde

ALCUNE CONSIDERAZIONI SULLE RELAZIONI ITALO-SLOVENE

Luigi Vittorio FERRARIS

Sezione del Consiglio di Stato. IT-00186 Roma. Via dei Baullari, 4

e-mail: luigivf@tin.it

SINTESI

L'autore nel suo contributo sottolinea il fatto che è necessario esaminare le relazioni tra l'Italia e il nuovo Stato sloveno alla luce della politica estera italiana, in relazione complessa verso l'area danubiano – balcanica, la quale è stata per l'Italia sempre molto importante, il che, secondo l'opinione dell'autore, è collegato alla posizione particolare dell'Italia tra l'Europa centrale e l'Europa occidentale, tra le Alpi e il Mediterraneo.

In una relazione sommaria ci presenta la storia del vicinato italo-sloveno, dalla nascita del Regno d'Italia fino all'indipendenza della Repubblica di Slovenia, trattando della politica adottata dal Regno d'Italia prima della Prima Guerra Mondiale nei confronti della presenza sul territorio italiano orientale di stati sovrani stranieri, del periodo del fascismo e del periodo che dalla Seconda Guerra Mondiale va fino all'indipendenza della Repubblica di Slovenia.

Parole chiave: politica internazionale, politica estera, Italia, Slovenia, Europa

SOME CONSIDERATIONS OF ITALIAN-SLOVENE RELATIONS

SUMMARY

In his contribution the author points out that the relations between Italy and the newly formed Republic of Slovenia should be viewed in light of the complex Italian foreign policies regarding the Danubian-Balkan basin, which has always been of great importance to Italy – a circumstance conditioned by the special geographical position of Italy in proximity to Central and Western Europe and between the Alps and the Mediterranean. In his review paper he presents the history of Slovene-Italian relations (as neighbors) from the origin of the Kingdom of Italy to the independence of Slovenia, covering the question of Italian "eastern territory", the policy of the Kingdom of Italy prior to World War I, the fascist era, and post-World War II up to Slovene independence. The author believes that the future role of Italy as the

western neighbour of Slovenia will be significantly conditioned by its wider role, determined by its geographical position along the axes between the west and the east, and the south and north.

Key words: International politics, foreign policy, Italy, Slovenia, Europe

I

Le relazioni fra l'Italia e la nuova Repubblica di Slovenia, di cui nel 2001 è stato celebrato il decimo anniversario della sua elevazione a Stato indipendente, vanno inquadrati nella politica estera italiana verso la regione danubiano-balcanica nel suo complesso. Una prospettiva storica è d'uopo per potere poi comprendere, in un secondo livello di analisi, alcuni aspetti delle relazioni bilaterali, importanti fra paesi confinanti, e infine per indicare alcune possibilità di evoluzione sia sul piano bilaterale, non sempre soddisfacente, sia per inquadrare tali relazioni nel contesto di un'area più vasta, adriatica e balcanica e danubiana, di cui la Slovenia è una cerniera.

II

Un'analisi sebbene sommaria della politica italiana più recente nei confronti dell'area dell'Europa sud-orientale e delle sue gravi crisi nel decennio degli anni '90 deve partire dalla considerazione della particolare collocazione geopolitica della penisola italiana al crocevia fra Nord e Sud ed Est e Ovest.

Una siffatta collocazione ha imposto, in ragione delle dimensioni ragguardevoli del nuovo stato italiano sin dal 1861, la volontà di partecipare a pieno titolo al Concerto europeo e di perseguire una affermazione nel bacino del Mediterraneo (Ferraris, 1998c). Con la vittoria nella prima Guerra Mondiale l'Italia diventa la maggiore potenza adriatica e all'Italia vengono riconosciuti gli onori di grande potenza, onori che il ventennio fascista si ingegna ad esaltare con atteggiamenti contraddittori fra revisionismo e status quo territoriale,¹ fra spirito aggressivo – come nel caso di Corfù – e accordi promettenti: una politica adriatica inficiata dalle ambizioni in Albania e dalla velleità di dominio sulla Jugoslavia, nonché dal revisionismo destabilizzante (Salvemini, 1945, 232 segg.; Salvatorelli, 1946; Sforza, 1948; Stuart Hughes, 1953; Rumi, 1968, 216 segg.; Carocci, 1968, 222 seg.; MacGregor, 1991; De Felice, 1996; 302 segg.; Milza, 2000, 459 segg.). I risultati sono alla fine poco soddisfacenti proprio nella regione danubiano-balcanica dove all'inizio degli anni '30 un intendimento di politica di influenza nella regione viene interrotto dall'infausta alleanza con la Germania, grave errore della politica estera italiana.² Nonostante la conquista dell'Albania

1 Si era parlato persino di una possibile Locarno balcanica (Napoletano, 1996, 231 segg.)

2 Va ricordato che nel 1933-34 l'Italia aveva diviso una "grande politica danubiana" affermando che il

nel 1939, le amicizie balcaniche si affievoliscono in cambio di una presunta mano libera, elargita dalla Germania in modo ambiguo, in Mediterraneo. Mediterraneo e Balcani si trovano ancora una volta collegati, (Medici, 1998), ma non a vantaggio dell'Italia.

Nel secondo dopoguerra l'Italia voleva ritrovare una sua posizione almeno di media potenza (Santoro, 1991) ed è riuscita nell'intento grazie ad una chiaroveggente scelta fra le alternative possibili (Ferraris, 1998e). Ha scelto le alleanze occidentali ed europee ed il sistema cosiddetto del "mondo libero". In ragione dell'evoluzione del sistema europeo e mondiale la posizione geopolitica chiamava l'Italia ad essere un terreno di possibile incontro o scontro fra divergenze ideologiche sul futuro dell'Europa e fra opposte volontà di potenza. Ne derivava una recuperata centralità dell'Italia, in funzione della quale, sebbene spesso con inadeguata energia, metteva in atto delle politiche, che confermeranno la loro validità in prosieguo di tempo. Va ricordato che in quel torno di tempo le opposizioni interne di un settore rilevante dell'arco politico proponevano con insistenza presunte alternative, che il corso della storia, in ispecie dopo il 1989, avrebbe dimostrato essere del tutto errate perché prive di visione politica di lungo respiro.

La "centralità" geopolitica coinvolge tutta la penisola italiana e assume la sua valenza nelle peculiari dimensioni geografiche dal Nord al Sud. La unità geopolitica smentisce talune velleità, ora di moda, di distinzione di caratteristiche o di funzioni fra Nord e Sud della penisola; è stata invece ed è la struttura portante di una politica italiana verso l'Est europeo e verso il Sud-Est europeo, una politica possibile proprio quando implichi una solidarietà di intenti da Nord a Sud della penisola, in ispecie quando si tratti di considerare lo spazio Adriatico, da sempre essenziale per l'Italia nella sua proiezione verso Est (Anselmi, 2002). La geografica verticale sino entro il bacino del Mediterraneo è quella che rende possibile ogni azione trasversale fra Est e Ovest sia nel periodo della guerra fredda, sia successivamente quando viene ricostituita una mobilità europea nel segno della libertà dopo il crollo delle autocrazie della comunità socialista. Europa e Mediterraneo si saldano in una impostazione politica, che include anche il Sud Est europeo.

Oltre la geografia, presupposti più immediati di una politica estera italiana nei confronti del Sud-Est europeo, sia prima che dopo il 1989, sono la convinta appartenenza dell'Italia alla NATO, il più forte strumento pacifico di stabilità e di mantenimento della pace nell'ultimo cinquantennio, e l'altrettanto decisa appartenenza dell'Italia alla costruzione di una unità europea (prima Comunità Europa e poi Unione Europea). Sono due associazioni, che si integrano a vicenda, e per la politica estera

---

bacino del Danubio doveva costituire l'"hinterland europeo dell'Italia", con un sostegno al revisionismo, in ispecie ungherese, in funzione antijugoslava, ma anche ostile alla Francia e diffidente verso la Germania ormai hitleriana, politica poi sacrificata sull'altare della preponderanza tedesca nell'area danubiana e del Patto d'Acciaio.

italiana l'una non sarebbe efficace senza l'altra in un parallelismo inscindibile per garantire sicurezza e stabilità.

Partendo da queste osservazioni l'Italia ha saputo e potuto, nel secondo dopoguerra, individuare i suoi parametri di sicurezza (leggasi la NATO) e di progresso (leggasi la Comunità Europea) e questo le ha permesso di svolgere nella regione a lei vicina al di là dell'Adriatico una sua ben precisa funzione sino ai risultati apprezzabili degli anni '90.

Una politica mediterranea dell'Italia repubblicana è coeva all'impegno prioritario, all'indomani del conflitto, per rigenerarsi e per rientrare nel gioco del concerto delle potenze, persino con alcune ambizioni eccessive nella convinzione di potersi avvalere del "suo considerevole capitale geopolitico" (Romano, 1993, 6; Gaja, 1995, 127; Santoro, 1996; Brogi, 1996). La geopolitica faceva premio nel definire possibili obiettivi su altri ipotetici fattori di potenza.

Tuttavia, chiarito il modo di affrontare la propria sicurezza, negli anni 1949-1953 si delinea un ventaglio di azioni mediterranee, che non è forse facile da ricondurre ad unità, ma che dà risalto a due obiettivi, che avranno durata nel tempo, sino agli anni Ottanta:

La prima riguarda appunto il "Mediterraneo ritrovato" (Ferrante, 1992) con l'avvio verso una continuità di interessamento mediante una partecipazione attiva agli eventi nel Mediterraneo, a condizione - è bene il ripeterlo - che non distraessero dall'opzione europea.

La seconda dimensione "mediterranea" investe l'Europa sud-orientale da considerare parte del quadro mediterraneo.

III

Su questo sfondo va esaminata in modo più specifico la politica estera italiana verso l'Est europeo, quale si è sviluppata lungo alcune direttrici principali sino alla cesura occorsa alla fine degli anni '80.

L'Est comincia alle porte di Trieste (Segatti, 1993). Logicamente il problema della frontiera orientale dell'Italia, dopo le amputazioni operate dal Trattato di pace, ha indicato uno dei primi obiettivi verso l'esterno (insieme al fallito tentativo di asserire una missione italiana in colonie africane e alla revisione dell'ingiusto Trattato di pace). Rivendicare Trieste in omaggio al diritto dell'autodeterminazione non era solo manifestazione di una esigenza nazionale più che nazionalista. Si trattava, quasi inconsapevolmente, di disegnare, al di là del contingente, un possibile rapporto con il mondo slavo, impersonato nella fattispecie da una realtà limitrofa, la Jugoslavia: Se era lecito difendere il confine contestato (Lederer, 1963; De Robertis, 1983; Belci, 1996; Favaretto-Greco, 1997; Ghisalberti, 2001), nel discuterne con il vicino jugoslavo si guardava oltre la soluzione territoriale. Presupposto era il rifiuto della

passata erronea politica antijugoslava. Si cercava invece di delineare con qualche chiarezza quale potesse essere la posizione italiana nella regione adriatica: non quella di grande potenza dominante con irrealizzabili aspirazioni territoriali, bensì di potenza determinante per l'equilibrio in Adriatico. Si doveva cogliere il nocciolo vero del problema: assicurare pari dignità all'Italia e alla Jugoslavia nella regione. Probabilmente gli stessi strenui difensori di Trieste in seno al Governo italiano non si rendevano pienamente conto di questo più profondo contenuto della vertenza, un contenuto destinato a maturare più tardi con tutti i suoi effetti.

Superato l'ostacolo di Trieste le certezze italiane – ancora una volta NATO e Europa – offrivano lo spazio per avviare una politica più ampia e più articolata nei confronti dell'Est europeo nel suo complesso, cioè quell'Est che dalla fine degli anni '40 era venuto a far parte coatta dell'impero sovietico, detto comunità socialista. Ha inizio cioè gradualmente, ma con piglio fermo, una *Ostpolitik* italiana, antesignana, e di molto, della futura più nota *Ostpolitik* tedesca (Ferraris, 1971).³

Le componenti di una siffatta sapiente *Ostpolitik* erano molteplici e si intrecciavano fra di loro, non essendovi un indirizzo sicuro e preordinato in ogni suo aspetto (Scheib, 2001). Si potrebbe quasi dire che è stata il prodotto spontaneo di più filoni, che finirono per confluire in un disegno politico in progressiva dilatazione: adeguarsi alla pressione interna perché ci si rivolgesse all'Est per interessi economici e dimostrare come un governo di sicura fede atlantica e anticomunista potesse intrattenere con la patria del comunismo intensi rapporti.

Questa azione pertinace era resa possibile dalla constatazione che, nel quadro dei vincoli atlantici ed europei, l'Est era uno spazio di manovra possibile e legittimo, completato dalla flessibile politica mediterranea dopo il 1956, quando, senza dimenticare Israele, l'Italia avviava una marcia di avvicinamento al mondo arabo, accentuando ancora una volta la sua funzione di crocevia in modo convincente e coerente.

L'ancoraggio italiano in Europa e nella comunità euroatlantica rendeva possibile questo impegno ed anzi proprio quell'ancoraggio lo rendeva accettabile all'Est superandone le diffidenze.

IV

Si faceva strada la convinzione che l'Europa del futuro, di un futuro ancora irto di difficoltà e di antagonismi, non potesse e non dovesse escludere l'Europa al di là della cortina di ferro, la "altra Europa" (E. Bettiza) o la "Europa rapita" (Kundera). Si voleva considerare la divisione della cortina di ferro un provvisorio e la Jugoslavia comunista, ma non membro del Patto di Varsavia, era un ottimo auspicio.

Questo orientamento di fondo si traduceva con slancio in rapporti bilaterali molto

3 Il termine di una "Ostpolitik" italiana non ebbe fortuna negli anni '70 e fu ripreso negli anni '90 dimenticando peraltro le più antiche origini.

stretti ed intensi con l'URSS, ma altrettanto con altri membri del Patto di Varsavia e in termini più diretti verso l'Est vicino, vale a dire in primo luogo la Jugoslavia. Pertanto si passa dall'ostilità italiana, a cavallo degli anni '40 e '50, contro alleanze militari jugo-greco-turche o patti mediterranei senza l'Italia, in quanto avrebbero potuto pregiudicare la posizione italiana nel bacino mediterraneo, all'impulso italiano per l'adesione alla NATO di Grecia e Turchia.⁴ Si credeva da parte italiana che il concetto di Europa non potesse fermarsi al di qua della cortina di ferro, allora fatto reale, ma dovesse guardare oltre, perché anche al di là della cortina di ferro l'Europa continuava e l'unità ideale degli europei, anche se ora separati, non doveva essere abbandonata. Una visione spesso sottintesa, più che esplicitata; una visione spesso, e a torto, considerata velleitaria, che la storia si è assunta poi il compito di giustificare. L'Italia antesignana? Forse, persino senza averne piena consapevolezza.

Nonostante questo disegno molto ampio l'Italia incontra una certa difficoltà ad inserirsi pienamente in un discorso balcanico (Galeazzi, 1995): agli ottimi rapporti con la Jugoslavia fanno riscontro relazioni di poco spessore con gli altri paesi del Sud-Est. Tuttavia va registrato l'incremento degli scambi commerciali o di quelli culturali e le visite politiche, ma anche le ambigue simpatie per il romeno Ceausescu e le tensioni con l'Ungheria o con la Bulgaria, mentre invece non si interrompe il filo sebbene tenue con l'Albania. Ma una visione balcanica non esiste e quindi la dimensione dell'incidenza sul Mediterraneo orientale non è percepita neppure nelle connessioni della regione con la Grecia e con la Turchia, nei cui confronti una maggiore attenzione verso Grecia (Arato, 2001) e Turchia (Di Casola, 2001) sarebbe stata auspicabile.

Eppure le questioni che agitavano quella parte del mondo erano una premonizione delle crisi di cinquant'anni dopo: la posizione della Macedonia, le rivendicazioni greche anche nei confronti dell'Albania, il conflitto greco-turco, la crisi di Cipro, il desiderio "europeo" della Turchia.

Se quindi la saldatura Europa sud-orientale – Mediterraneo non riusciva ad attribuire all'Italia il peso desiderato, almeno non sino agli anni '80, si sviluppavano vigorose e complesse le relazioni con la Jugoslavia isolata e anomala.

Con la Jugoslavia appunto la politica italiana è una cronaca positiva e fruttuosa. L'aver instaurato con Tito, anche a livello di visite di stato, rapporti di amicizia ha permesso all'Italia di avere un confine orientale più sicuro. E' vero che lo schieramento militare italiano era concentrato nel Nord-Est, ma per guardare oltre il varco di Lubiana e oltre la Jugoslavia a possibili pericoli provenienti dall'Est ungherese del Patto di Varsavia. Ma è altrettanto vero che la frontiera italo-jugoslava era largamente permeabile. Agli occhi italiani la Jugoslavia era sì un paese socialista, ma non sovietico;⁵ ideologicamente diverso, ma non avverso sul piano internazionale; non omogeneo, ma il suo neutralismo zoppo era conciliabile con le fedeltà italiane.

4 Per un inadeguato riconoscimento all'Italia cfr. Athanassopoulos (1999).

5 Cfr. per osservazioni su questo clima diverso Ducci (1982, 113 segg.).

Ricordiamo in questo contesto la funzione della CSCE e l'azione che in seno ad essa l'Italia vi ha svolto. Per una politica danubiano-balcanica, parte di una politica verso l'Est, il dinamismo voluto dalla CSCE muoveva a difesa del principio che quei paesi dell'Est dovevano essere messi in condizione di poter esprimere liberamente la loro volontà, ma senza che ciò potesse portare a modifiche di frontiera. Neppure della frontiera orientale italiana: ed infatti nel corso della CSCE il rapporto italo-jugoslavo rimase immune da velleità territoriali e gli accenni alla tutela delle minoranze non incidavano sul buon rapporto bilaterale (Ferraris, 1977). Permangono peraltro indecisioni nell'enucleare una politica balcanica e ancor più una politica danubiana data la pesantezza ricorrente del rapporto con l'Austria intorno al problema alto-atesino.

Tuttavia con la Jugoslavia il Trattato di Osimo (1975) è un punto di arrivo, ma anche lo slancio per una intensificazione ulteriore di collaborazione (Ferraris, 1998e, 285 segg.), mentre i rapporti bilaterali sempre più aperti dagli anni '70 con tutti i paesi dell'Est sovietico (anche in funzione della CSCE e dei suoi seguiti) rimangono sino a tutti gli '80 il quadro di riferimento per l'azione diplomatica italiana verso l'Est, da Trieste a Mosca.

Gli attriti per la decisione del dicembre 1979 per l'adeguamento del livello di equilibrio e di continuità strategica fra Stati Uniti e Europa in funzione del riarmo sovietico o per gli interventi dell'URSS in l'Afghanistan nel 1979 o in Polonia nel 1981 vengono contemperati dall'abile determinazione italiana di non spezzare i legami che dovevano continuare a legare l'Europa al di qua e al di là del muro. Una ulteriore piccola *Ostpolitik* nella persuasione che occorresse guardare oltre la provvisorietà delle misure sanzionatorie e attrezzarsi per il futuro: il futuro è andato oltre le aspettative con Gorbaciov nel 1985!

V

Con la caduta del muro di Berlino e dell'impero sovietico, nonché dell'alternativa socialista o comunista, sembrò che la posizione dell'Italia non potesse più vantarsi dei privilegi della posizione di crocevia: la dimensione Est-Ovest si era vanificata. Voleva questo dire che la politica verso l'Est e verso il Sud-Est aveva perso il suo ancoraggio?

Gli eventi del 1989-1991 incidevano sulla politica estera italiana con aspetti negativi e positivi. Poteva apparire negativo non essere più il baluardo occidentale verso l'Est e il Sud-est, né godere della relazione speciale con la Jugoslavia: una perdita dunque di peso geo-strategico ora che il nemico tradizionale, il Patto di Varsavia, era relegato fra i ricordi di un fallimento. Ma d'altro canto proprio quegli avvenimenti dimostravano che la filosofia della politica italiana verso l'Est europeo aveva avuto ragione: i suoi fattori di dialogo e di dinamismo, sanciti a Helsinki, avevano dimostrato, al di là di ogni speranza o di ogni immaginazione, come l'idea di una Europa sino agli Urali fosse un obiettivo realistico e concreto, tanto che ora diventava realtà.

In questa cornice, offerta da fatti non previsti, l'Italia poteva pensare ad una sua precisa politica danubiano-balcanica, e non solo ad una politica verso l'Est comunista, ove ciascun paese, nel riprendere la propria indipendenza, poteva perseguire i propri obiettivi di nazioni finalmente libere di decidere sul proprio destino.

Prima ancora che la situazione jugoslava precipitasse, a Roma ci si rese conto dell'evoluzione in atto e lo si comprese con sorprendente tempestività. La cosiddetta "Quadrangolare" venne lanciata con una inventiva preveggenze dall'allora Ministro degli Esteri Gianni De Michelis nel novembre 1979. A Roma si immaginò di trovare un terreno originale d'incontro per la transizione, in quel momento agli albori, nell'economia ma altrettanto nella politica (Poropat, 1993)⁶: una originale intesa fra Italia, di sicura fede atlantica; Austria, neutrale; Jugoslavia, non allineata; Ungheria, ancora nel Patto di Varsavia.

La costruzione immaginata poteva apparire generica e poco convincente (Ferraris, 1993), tanto più che ben presto uno dei quattro sostegni, la Jugoslavia, precipitava nella sua crisi esistenziale. Invece la nuova organizzazione, diretta dall'Italia, si estendeva a macchia d'olio in tutta la regione, ed anche oltre sino alla Bielorussia, e diventava come Iniziativa Centro Europea (InCE) strumento utile per una politica italiana regionale, ove non era assente una venatura di gelosia nei confronti della Germania.

Ma altra era la rilevanza dell'operazione: l'Italia riscopriva nel bacino danubiano-balcanico un suo interesse precipuo differenziato e specifico e non più solo parte di una politica di avvicinamento e di dialogo con l'Est in generale. L'Italia si ritagliava una politica danubiano-balcanica. Nel nuovo assetto europeo a Roma si pensava di poter legare un settore dell'Europa danubiana-balcanica (senza la Germania) al Mediterraneo per il tramite dell'Italia, nuovamente crocevia. Ancora una volta *Ostpolitik* (Fassino, 1998), nuova incarnazione di una continuità di indirizzo, ma ora concepita in modo più mirato ad un livello regionale danubiano-balcanico, in cui l'Italia pretendeva essere la protagonista principale.

VI

A questo punto l'impostazione della politica verso la Jugoslavia non è di facile lettura (De Michelis, 1994).⁷ Poteva apparire una eccezione della politica italiana verso l'Est, oramai non più separato dalla cortina di ferro.

Nel giugno 1991 ci si lascia ancora cullare dalla speranza, sempre più esile, che la Federazione jugoslava possa ancora salvarsi. La diplomazia italiana da Belgrado non comprende cosa stia accadendo e nulla prevede dello sbocco del processo di dissoluzione già in atto: ritiene che la federazione jugoslava sia destinata a rimanere, ed

6 L'InCE ampliava le finalità della associazione fra regioni confinanti, detta Alpe-Adria, nonché la più antica Arge-Alpi.

7 Cfr. intervista a G. De Michelis in "Avanti" (18 marzo 1990).

è influenzata, o persino succube, delle argomentazioni serbe; si dimostra incapace di comprendere i sommovimenti peraltro già in atto a Zagabria e Lubiana. Errori di valutazione e di previsione, comuni anche in altre capitali europee (Ferraris, 1994b; Lucarelli, 1998; Zucconi, 1992), ma la diplomazia italiana in loco avrebbe dovuto essere più avvertita. La spiegazione di questa cecità può essere trovata nella convinzione, troppo a lungo accarezzata, che la Jugoslavia, tuttora nella sua compagine federale, fosse un vantaggio per l'Italia e non dovesse modificare il proprio assetto cercando di trasformare il desiderio in realtà: un paese rifiuto di percepire, culturalmente prima ancora che politicamente, i motivi profondi del decadimento della formula federativa jugoslava. Nonostante l'amicizia e le buone relazioni la Jugoslavia non faceva parte della cultura generale italiana, né delle sue classi dirigenti. Tuttavia le regioni del Nord-Est, e in ispecie la Regione Friuli-Venezia Giulia, andavano oltre sottoscrivendo sin dal 1991 accordi, esercitando così una pressione su Roma. Riflettevano quegli accordi regionali una linea politica compiuta, o erano solo manifestazione di autonomia in relazione al dibattito interno suscitato da alcune forze politiche e vociferanti a favore della "secessione" o quasi ovvero infine era solo ricerca di vantaggi economico-commerciali? (Censis, 1992)

Nell'autunno 1991 l'Italia si rende conto che l'insistenza tedesca di accettare i fatti compiuti ha una sua razionalità e vi si adegua senza tuttavia ben calibrare la propria posizione. Non si tiene forse attento conto che gli interessi italiani e tedeschi non erano coincidenti se non altro per la vicinanza geografica italiana. A questo punto le derive regionalistiche, dettate da interessi contingenti, stingono sulla posizione governativa italiana e intorbidano la scelta a favore della frammentazione oramai inevitabile della federazione jugoslava. Di qui le molte critiche all'atteggiamento italiano e ancor più l'accusa, tanto ripetuta quanto non convincente alla luce dei fatti, di un riconoscimento affrettato o unilaterale della Germania (Caracciolo, 1994; Pirjevec, 2001, 100 segg.).

Le incertezze o le incongruenze⁸ portano con sé alcune conseguenze, non positive e non nuove nella conduzione della politica estera italiana, ricca di idee, ma non sempre pertinace nel perseguirle e nel finalizzarle. Ed infatti la presenza italiana nell'area rimane a un livello insoddisfacente, mentre massicci e generosi sono l'apporto del volontariato (in numero superiore a quello di qualsiasi altro paese europeo) e rilevante la cooperazione a livello locale (Paolini, 1996).

Tuttavia la visione italiana è nitida, sebbene non vi corrisponda un'adeguata azione di politica estera: occorre consolidare la regione nella sua globalità senza elevare nuovi muri e in questa direzione si muovono alcune speculazioni parapolitiche, come l'*Euroslavia* di <Limes> (Progetto Euroslavia, 1995) e atteggiamenti di difficile decifrazione verso la Serbia (Bianchini et al., 1992).

8 Come la affrettata visita dell'allora Presidente della Repubblica Cossiga a Lubiana e Zagabria nel 1992.

VII

In questo contesto si innesta lo specifico rapporto con la Slovenia. Anzi sulla posizione complessiva italiana nella regione stende un'ombra il rapporto con la Slovenia. Eppure la prima visita di una delegazione governativa slovena in un paese dell'Unione europea ha luogo a Roma il 15 ottobre 1991, guidata dal Ministro degli Esteri Ruppel.

Quale l'atteggiamento italiano nei confronti della Slovenia? Può essere sintetizzato in alcuni punti che seguono la cronologia degli eventi e che indicano anche le strade seguite per affrontarli:

a) L'identità slovena trova subito, nel 1991, largo consenso in Italia. Vi erano motivi realistici in tale considerazione: le ridotte dimensioni e la compattezza etnica del nuovo Stato, la chiara identità culturale e linguistica, l'appartenenza della Slovenia più al bacino danubiano che a quello balcanico, la brevità del conflitto per l'indipendenza e quindi la stabilità rapidamente acquisita (Pirjevec, 1993).

b) La vicinanza a Trieste assolveva una evidente funzione positiva, e il già cenato interessamento della regione Friuli-Venezia Giulia ne era la logica conseguenza, in ragione della sensibilità a individuare nella Slovenia un interlocutore regionale di speciale profilo.

c) Preoccupazioni per la divisione della regione istriana fra due stati e cioè la rottura di una antica identità storica, la quale, indipendentemente dal numero degli italiani residenti e coinvolti, rappresentava un retaggio culturale non dimenticato.

d) Rivendicazioni da parte degli "esodati" italiani e quindi problemi circa il trattamento delle minoranze italiane in Slovenia e slovene in Italia.

Un interrogativo sovrastava queste considerazioni settoriali. La dissoluzione della Jugoslavia, che aveva offerto a lungo la garanzia della sicurezza alla frontiera orientale, poteva cambiare i termini di giudizio sulla frontiera orientale italiana, imposta dal Trattato di pace? Ne potevano dunque discendere incitamento o motivazioni per riconsiderare appunto il rapporto con gli stati a est di Trieste, a cominciare dalla Slovenia?

Si insinuava la tentazione italiana di interpretare i Trattati di Osimo e di Roma quali atti legati ad un contesto diverso e quindi di interrogarsi sulla eventualità di una modifica perché giustificata dalla nuova situazione politica, territoriale e normativa. La tentazione poteva teoricamente avere un suo fondamento razionale, dal momento che quei Trattati erano stati negoziati in circostanze diverse e in base a presupposti ormai superati. Ma era ragionevole: evocare dopo Helsinki revisionismi territoriali?⁹ Ed infatti isolate rimasero le voci per così dire revisioniste, ma quei rari accenni, poco meditati invero, erano sufficienti per avvelenare il clima, soprattutto in quanto in Slovenia vi si attribuiva un valore assolutamente sproporzionato.

9 Intervista a E. Colombo in "Il Giornale" (5 novembre 1992).

Infatti sul piano ufficiale, ben più rilevante, si pensa solo ad un aggiornamento delle intese alla luce delle mutate circostanze,¹⁰ ma nessuna intenzione di aprire un contenzioso irredentistico fra l'altro non coerente con l'Atto Finale di Helsinki, né con il Trattato di Pace del 1947. Tuttavia non ci si poteva sottrarre all'esigenza di diversamente valutare il problema delle minoranze in un diverso clima politico ed anche il destino delle proprietà immobiliari nazionalizzate in regime socialista.

Nonostante la cautela dell'orientamento ufficiale, errori venivano commessi da parte italiana in ispecie nella presentazione di queste esigenze prudenti e quegli errori venivano sottolineati da intemperanze o affrettati o avventati accenni di alcuni responsabili politici.

Questo avvalorò l'impressione, non solo in Slovenia, che l'Italia, avvalendosi della sua forza negoziale nel contesto europeo, volesse rivisitare il rapporto pattizio con il nuovo stato e, per conseguire i suoi fini contingenti, volesse far leva sui condizionamenti europei (i cosiddetti criteri di Copenhagen del 1993 per il processo di adesione all'Ue) per impedire alla Slovenia di avviare il negoziato per entrare a far parte della Comunità e poi Unione Europea.

Ne derivava un clima di diffidenza reciproca facendo riemergere, in modo anacronistico, passati torti e passati crimini, e questo a dire il vero soprattutto per un atteggiamento sloveno, che potrebbe essere definito di eccesso di difesa con rigidità e iniziative, anche ufficiali, di segno negativo.

E' difficile non giudicare inopportuno o incongruo la pubblicazione ufficiale di un volume dedicato ai "crimini" commessi dall'Italia durante l'occupazione della Slovenia nel 1941-1943 o l'altra pubblicazione dal titolo provocatorio "Slovenia-Italia: dal disprezzo al riconoscimento"¹¹. Riportare indietro la storia non facilitava il compito di convivenza e trovare in fatti della storia di jeri ragioni di ostilità per la convivenza di oggi era in contraddizione con i criteri dell'essere insieme in Europa, che invita a non usare la storia come uno strumento di ritorsione o di rivalsa. Infatti se, certamente vi erano state colpe italiane in un diverso contesto storico e politico, da parte della Slovenia sembrava che non ci si rendesse appieno conto che appartenere all'Europa significava evitare di costruire il futuro sulle macerie dei ricordi del passato.

VIII

Per superare l'attrito fra intendimenti venati di talune ambiguità e reazioni eccessive, si farà strada una diversa impostazione, un'impostazione di maggior respiro europeo.

10 Come risulta da un documento del Ministero degli Affari Esteri in data 5 maggio 1994 consultato in via confidenziale.

11 Il volume, pubblicato nel marzo 1996, autore Boris M. Gomač con prefazione del Ministro degli Esteri della Slovenia, Zoran Thaler.

Era buon diritto dell'Europa di pretendere e attendere dalla Slovenia l'accettazione delle regole comuni di comportamento concernenti gli interessi dei cittadini comunitari nel diritto di proprietà e questo doveva diventare il cuore del problema, più che cedere a rivendicazioni nostalgiche superate dai tempi, sebbene vive nei sentimenti.

Nonostante le molte critiche, durante il primo Governo Berlusconi l'allora Ministro degli Esteri Martino riuscì a negoziare con il suo omologo sloveno Peterle un accordo (ad Aquileja nell'ottobre 1994), che sembrava poter essere di reciproca soddisfazione. L'accordo venne contestato e posto in non essere dall'intransigenza dell'opposizione interna slovena alimentando così a dismisura polemiche sterili e portando ad uno stallo del negoziato, e non per responsabilità italiana.

La Slovenia ritenne preferibile appellarsi ad altri paesi europei (in primo luogo Austria e Germania) presentando il suo caso come esempio di "persecuzione" da parte di un membro più forte dell'associazione per l'Europa o addirittura di prepotenza. Un'operazione con qualche esito almeno nella stampa di molti paesi.¹² La moderazione italiana e la cautela delle istituzioni europee indussero la Slovenia ad un atteggiamento più ragionevole, e meno polemico. Nell'agosto 1995, a Madrid durante la Presidenza spagnuola dell'Ue, viene individuata una posizione equilibrata, consegnata in dicembre nel cosiddetto documento Solana, sostanzialmente riflesso di una soluzione immaginata dall'Italia. Compromesso a lungo non accettato dalla Slovenia e soprattutto dai suoi politici, i quali sembravano nascondersi dietro le difficoltà frapposte dall'Assemblea Nazionale slovena, competente per le necessarie modifiche costituzionali.

Tuttavia l'opera di convincimento ha successo. L'11 aprile 1996 il Sobor sloveno approva una risoluzione, che risulta conforme al memorandum spagnuolo del dicembre. Subito si è pronti da parte italiana a riconoscere che vi era oramai una possibilità concreta per superare lo stallo. Il 16 aprile in colloqui a Roma del sottosegretario sloveno Ignacy Golob con il suo omologo italiano¹³ si giunge a sbloccare il negoziato in quanto si mette in chiaro il concetto che la questione sul tappeto era il principio della non discriminazione dei cittadini comunitari, mentre la questione degli indennizzi era un fatto bilaterale oggetto di separate negoziati (Manzin, 1997). L'intesa di principio venne poi perfezionata dal successivo Governo Prodi-Dini e dal Sottosegretario agli Esteri Fassino. Il cammino verso il negoziato di adesione della Slovenia alle istituzioni europee poteva dunque riprendere il suo cammino (Bianchini-Dassù, 1998), avendo la Slovenia dimostrato di volerlo percorrere anche nei fatti secondo i principi comunitari. In questo senso la favorevole decisione del Consiglio Europeo di Firenze in giugno 1996 ancora sotto Presidenza italiana.

Che non vi fossero ostilità o prevenzioni italiane verso la Slovenia veniva dimostrato del resto dalla circostanza che proprio durante la Presidenza italiana del primo

12 Cfr. quale risposta alla stampa tedesca Ferraris (1994a; 1996).

13 L'omologo italiano era l'autore di questo saggio.

semestre 1996, e nonostante la crisi di governo e le imminenti elezioni, l'Italia si fece un dovere di contattare tutti i paesi candidati dell'Est per associare quei paesi con continuità al dibattito europeo e al processo di elaborazione dei criteri di revisione del Trattato di Maastricht, quella revisione che porterà poi al Trattato di Amsterdam. Era necessario associarli da subito e considerarli tutti alla stessa stregua, senza valutazioni pregiudiziali nel contesto del cosiddetto "dialogo strutturale" e questo dimostrava l'assenza di pregiudiziali contro la Slovenia.

IX

Dopo il luglio 1996 soprattutto su impulso dell'allora Sottosegretario Fassino si avvia una fase di una nuova *Ospolitik* in "salsa italiana" (Fassino, 1997; Bozzo-Simon-Belli, 1997), quasi a continuazione della precedente *Ospolitik*. L'interesse per l'Est doveva concentrarsi nell'Europa del Sud-Est, danubiana o balcanica, quale "priorità delle relazioni estere italiane".¹⁴ L'antica *Ospolitik* doveva attuarsi in una specifica regione, sebbene non dovesse essere abbandonato il rapporto importante con la Russia e neppure quello con l'Ucraina. L'Italia si riteneva dunque in grado di elaborare una sua politica balcanica, che si prolungasse sino all'Ungheria e all'Austria, lasciando forse in un secondo piano persino la Polonia, cui erano andate tante inclinazioni italiane.

Le sue linee guida possono essere ricondotti ad alcuni elementi (Ferraris, 1995; Jean, 1996), i quali nella loro complementarità sfociano in una architettura di azione politica nella regione che si proietta nei tempi lunghi¹⁵ e che vorrebbero essere ben delineate soprattutto nel quadro multilaterale (Ministero Affari Esteri, 2000, 68 segg.):

a) occorre che l'Europa agisca per pienamente integrare l'Europa orientale in generale, e quella sud-orientale, in particolare nella compagine europea. L'Europa, e l'Italia, possono e debbono sostenere una politica regionale e non perseguire una scelta settoriale a seconda le preferenze o le simpatie per l'uno o l'altro attore. Questo a vantaggio della stabilità e della pacificazione della regione, ma altrettanto della stabilità europea nel suo complesso. La opinione italiana che tutti i paesi della regione (con l'eccezione provvisoria, di quelli coinvolti nel conflitto jugoslavo e del problema del Kosovo e della Serbia, e questo cambierà di contenuto dopo il 1999) dovessero essere ammessi al negoziato di adesione non ebbe successo: ne derivò la inopportuna divisione in due gruppi effettuata dal Consiglio Europeo di Lussemburgo del 1996, corretta poi nel 1999 e la Slovenia venne a far parte del primo gruppo, con il pieno consenso italiano. Lo stesso dicasi per la NATO, quando invano l'Italia

¹⁴ Così Fassino in un non paper confidenziale, Ottobre 1996.

¹⁵ Tuttavia la posizione della Slovenia non viene sempre messa adeguatamente a fuoco: ad esempio tralasciandola (Greco, 2001).

riteneva che anche la Romania dovesse far parte della prima mandata di adesioni. La sostanza dell'argomentazione italiana era trasparente e conserva tutta la sua validità: evitare di erigere nuovi muri divisorii nell'area.

b) Per quanto riguarda in particolare i Balcani propriamente detti, cioè l'ex-Jugoslavia, deve essere scopo politico preminente promuovere l'inclusione e non la segregazione. Per la stabilizzazione dell'area, operazione quanto mai difficile, l'Europa, e in primo luogo l'Italia, dovrebbe saper essere strumento attento di rigenerazione della società. Ciò deve avvenire attraverso la presenza militare, ma altrettanto importante la dimensione civile di questa presenza per la democratizzazione e il progresso dell'economia e del benessere diffuso, agendo in particolare sulle nuove generazioni in un processo lungo perché possa essere duraturo. Occorre agire per una diversa concezione delle individualità nazionali perché diventino un fattore di aggregazione e non di esclusione di altri, soprattutto non in chiave etnica (Gasparini, 1997; Bianchini, 1993). Per questo occorre coinvolgere tutti gli stati ex-jugoslavi inducendoli a trovare un interesse comune a collaborare. Un compito difficile e per molti versi deludente quando dalle parole si passa ai fatti, ma il punto centrale dell'impostazione deve essere a giudizio italiano quello di improntare la presenza di controllo e militare in modo da evitare che ulteriori tensioni aggravino le divisioni. Non è un caso quindi che nelle zone affidate al controllo italiano non si verificchino tensioni locali o etniche, proprio perché la popolazione si rende conto di questo comportamento equilibrato e coinvolgente degli italiani.

c) in questi termini va letto il cosiddetto proserbismo italiano (Corazza, 1999; Serpicus, 1998), spesso accusato di duplicità o persino di celare concreti interessi economici, i quali sicuramente non vanno esclusi, come la questione Telecom Serbia insegna. Il profilo politico di questo presunto proserbismo si proponeva e si propone tuttora di affermare un concetto: senza la Serbia la stabilità dell'area sarebbe operava. Preoccupati dei rischi di un isolamento della Serbia, da parte italiana si è cercato di mantenere aperto il dialogo con Belgrado. Regolari visite dei Ministri degli Esteri italiani si proponevano con coerenza di non rompere il contatto, benché tenue, con Belgrado nei periodi più oscuri: una dimostrazione di realismo, persino eccessivo. A differenza di altri – in specie degli americani – nessuna simpatia o apprezzamento per Milosevic, ma la constatazione ovvia che si deve parlare di pace con chi fa o vuole la guerra per dissuaderlo dal continuare nei suoi insani propositi di violenza. Atteggiamento analogo è stato seguito durante i negoziati di Rambouillet, il cui successo era condizionato dalla opportunità di tener conto della Serbia, dei suoi interessi e delle sue suscettibilità, invece di agire, facendo leva sull'ala oltranzista del movimento kosovaro per mettere alla fine la Serbia nella condizione, persino pretestuosa, di dover rifiutare ogni possibilità di intesa. A questo proposito e alla luce delle riserve italiane, diventa lecito un interrogativo: se diverso fosse stato il comportamento negoziale si sarebbe potuto evitare la guerra per il Kosovo, una guerra il

cui sbocco politico si riteneva non poter essere risolutivo. (Balfour, 1999; Ferraris, 1999; D'Alema, 2000; Dini, 2000; Menotti, 2000)?¹⁶

d) Il problema principale rimane quello del processo dell'allargamento dell'Unione Europea (e della NATO), lo strumento principe per l'inclusione dell'Europa sud-orientale (Cremasco, 1997; Menotti, 1999; Biermann, 2001). E' un processo lungo e complicato, sia per l'eccessiva e poco politica burocratizzazione voluta dalla Commissione, sia, nello sfondo, per le molte diffidenze nei confronti dei nuovi membri, la cui entrata causerà difficoltà decisionali e gestionali, che il Consiglio Europeo di Nizza ha messo in ulteriore risalto senza risolverle.¹⁷ Solo una inclusione dell'area nell'Europa organizzata può aver ragione dei problemi e delle crisi della regione.¹⁸

e) il processo di transizione verso un'economia di mercato deve essere sostenuta anche da impegni finanziari, tenendo conto della necessità di evitare tensioni sociali con ritmi troppo rapidi che potrebbero essere respinti o causare ripercussioni negative sulla stabilità interna. Sostenere l'integrazione è un compito di lungo periodo che ha componenti economiche, ma altrettante componenti politiche e culturali non meno rilevanti.

Questi rapidi cenni indicano come la regione dell'Adriatico possa essere una cartina di tornasole. Moltiplicare i contatti e gli scambi, in attesa di un salto politico, cioè il raggiungimento della mèta dell'integrazione nell'Europa in tempi non di incommensurabilmente lunghi e di conseguenza densi di incognite (Centro per la Conciliazione, 1999; Ferraris, 2001).

Per accelerare la ricerca di stabilità potrebbe essere fruttuosa l'Iniziativa adriatico-jonica lanciata ad Ancona nel maggio 2000 per cercare l'identità di paesi limitrofi, compresa la Grecia e la Macedonia, in una realtà specifica come quella adriatica per nuove forme di collaborazione, per la quale occorre peraltro trovare un obiettivo politico, chiaro e condiviso: si potrà trasformare l'Adriatico in un "mare europeo" auspice l'Italia? (Adriaticus, 2001; Centro per la Conciliazione, 2001).

Tutti questi propositi sono sufficienti? La cooperazione regionale deve portare al superamento di nuovi muri o di nuove frontiere, che l'allargamento potrebbe determinare in ragione della logica stessa della integrazione come fenomeno nuovo di associazione fra stati con le clausole transitorie o le cosiddette cooperazioni rafforzate e

16 Eventi successivi, sia il mutamento di governo a Belgrado, sia il diverso rapporto con la Russia nel corso del 2001, modificarono i termini del problema e attenuarono i possibili effetti negativi, rilevati nel 1999.

17 L'Eurobarometro regolarmente conferma la scarsa propensione degli europei per l'allargamento (solo il 44%) e lo stesso movimento antiglobalista nasconde nelle sue pieghe la sua avversione per l'allargamento.

18 Era l'impostazione iniziale in ragione degli eventi del 1989-1991 (cfr. De Michelis, 1990): sino a proporre da parte italiana, nell'autunno 1989, di dirottare gli stanziamenti per gli aiuti ai paesi in via di sviluppo dall'Africa a sud del Sahara verso i paesi dell'Est europeo.

con l'esclusione di alcuni stati, in via provvisoria ma per periodi che si prospettano molto lunghi.

Ne deriverebbe una sicurezza differenziata, poiché il grado di sicurezza esterna ed interna sarà inevitabilmente diverso fra chi stia dentro un sistema di integrazione e chi ne sta fuori, affidando le proprie sorti principalmente al sistema internazionale sempre incerto.

L'impostazione regionale, perseguita dall'Italia verso l'area sud-orientale dell'Europa, mediante le tante azioni, cui abbiamo accennato, conferma la validità della politica italiana nell'area, una politica che ha oramai una dimensione razionale concentrata sull'area danubiano-balcantica. (Ferraris, 1998b).

Un approccio regionale necessario, in questo contesto della politica estera italiana, per combattere e vincere la tradizionale conflittualità balcanica e perché gli stati e i popoli dell'area sappiano costruire un proprio destino, che guardi al futuro e non al passato e perché si sentano responsabili di cosa significhi appartenere all'Europa. Nei fatti e non solo nelle parole, nel quotidiano e non solo nei vaticini (Mirachian, 1995).

X

Pertanto alla luce di queste linee guida nell'Europa del Sud-Est si possono anche tracciare alcune direttrici per un comportamento politico coerente nel quadro del rapporto con la Slovenia:

a) confermare la frontiera orientale come fatto acquisito della posizione italiana, pur tenendo conto dei sentimenti di attaccamento degli esodati al passato e alla terra. Una politica di immaginazione che disperda nella connessione Slovenia-Italia-Europa i ricordi del passato e guardi all'avvenire: tutela delle minoranze e sviluppo della collaborazione culturale. Occorre tuttavia che anche la parte slovena eviti di scivolare sul piano della tentazione nazionalista nel rapporto con l'Italia e cessi di vedere nell'Italia un pericolo immaginario, poiché anzi il rapporto con l'Italia è la migliore garanzia di una posizione geo-politica equilibrata della Slovenia.

b) Il punto nodale non è tanto il riconoscimento bilaterale della restituzione degli immobili acquisiti dallo stato jugoslavo e quindi passati allo stato sloveno e neppure la questione degli indennizzi, che in virtù di Osimo la Jugoslavia e quindi per una quota parte la Slovenia sono chiamati a corrispondere. Da collocare al centro è un principio più importante e cioè l'adeguamento delle norme slovene ai principi di libertà di movimento e quindi di stabilimento e quindi di acquisto di beni immobili da parte di stranieri provenienti da paesi membri dell'Unione europea. Questo va attuato senza indugi sia con qualche gesto simbolico a favore delle minoranze italiane e slovene, sia attuando effettivamente le intese concordate e evitando di insabbiarle in remore artificiali e burocratiche, che appaiono pretestuose. La buona volontà appare un obiettivo importante per eliminare perduranti discriminazioni nel contesto

dell'adeguamento della legislazione slovena ai principi generali previsti dall'ordinamento comunitario.

c) Protezione delle minoranze: un periodo di equivoci e di reciproche pretese ha probabilmente accentuato divergenze marginali e in un contesto europeo le minoranze con la loro identità culturale troveranno la migliore delle protezioni di segno positivo e non di difesa passiva, per l'inclusione del dialogo e non l'esclusione del diverso.

d) Approccio globale includendo Croazia e Ungheria in un ampio disegno anche militare e di sicurezza come la cosiddetta Trilaterale si propone,¹⁹ mentre invece sembra quasi che i commerci vadano più avanti della politica, la quale deve adeguarsi ad un realismo più produttivo di risultati e di prospettive di collaborazione (Ferraris, 1998b, 93 segg.) Le associazioni intorno alla cooperazione militare, possono avere un ruolo non solo simbolico, in quanto potenziano la funzione di avvicinamento fra realtà ancora diverse sia nei confronti della NATO che dell'Unione Europea, entrambe organizzazioni le quali in modo diversi, ma complementari, assicurano la stabilità nella regione al di fuori delle aree di crisi residue nell'ex-Jugoslavia.

Il rapporto con la Slovenia deve tener conto di altre componenti regionali e occorre quindi che il rapporto italo-sloveno faccia un "salto di qualità" in una condivisa visione europea. La stessa identità nazionale slovena troverà sicuramente una sponda di sostegno nel rapporto con la tolleranza italiana, molto più che nel rigore di altri.

Se l'Italia si impegna ampiamente nell'ingerenza umanitaria e nell'intervento militare con le missioni di pace, nel quadro della NATO e/o delle Nazioni Unite, ma in modo ancora più precipuo in Albania, sembra necessario e coerente che i rapporti bilaterali non si arenino su questioni contenziose risolvibili se non vengono caricate di sospetto o di timori ben poco fondati.

Occorre guardare più lontano. L'impegno italiano nella regione del Sud-Est non è protagonismo, bensì una attenta tutela di interessi nazionali e generali al tempo stesso in un quadro europeo di particolare ampiezza e lungimiranza. Lo ha attestato largamente nel 1997 con l'Operazione "Alba" voluta e diretta da parte italiana mediante una puntuale attività diplomatica di grande accortezza (Albania, 1997; Ministero degli Affari Esteri, 1998; Ferraris, 1998d; de Guttry-Pagani, 1999).

Con molta sagacia la politica estera italiana ha esteso il suo interessamento alla regione balcanica con una presenza economica assai ragguardevole, che pone l'Italia al primo o al secondo posto nell'interscambio commerciale (Capacci, 2000; CSNEA, 2001), per quanto meno elevata sia la posizione quanto ad investimenti: il rapporto bilaterale ha una prospettiva di crescente potenzialità.

Gli obiettivi, al di là della partecipazione a tutte le varie istanze collettive che insistono assai numerose sulla regione, a cominciare dal Patto di Stabilità sino alle pre-

19 L'"inventore" e poi propugnatore di questa Trilaterale risulta essere il Sottosegretario agli Esteri P. Fassino, in carica dal maggio 1996. In relazione al corridoio n.5 cfr. Favaretto-Gobet (2001).

senze della Commissione dell'Unione Europea o dell'OSCE o della stessa InCE (Agnetti, 1999; Ferraris, 2001b),²⁰ si muovono secondo direttrici politiche ben individuate e individuabili e che trovano puntuale riscontro nei discorsi degli esponenti governativi italiani e in alcune riflessioni pubblicitistiche di tutto rispetto (Greco, 2001)

Da parte dell'Italia si è maturata una sempre più raffinata consapevolezza di un ruolo dell'Italia per una politica regionale balcanica o del Sud-Est europeo (Ferraris, 2001a).

Si impone tuttavia che questa consapevolezza di comuni interessi (che concernono direttamente la regione adriatica) e di rispettive responsabilità per una stabilizzazione ed una integrazione progressiva non siano offuscate da risentimenti, da timori, da pretesti. Occorre guardare al futuro nel segno di una crescente complementarietà fra Italia e Slovenia verso l'Adriatico lago europeo e allora anche le questioni bilaterali potranno essere risolte con soluzioni innovative, con gesti simbolici ma importanti, senza le recriminazioni sul passato.

NEKAJ RAZMIŠLJANJ O ITALIJANSKO-SLOVENSkih ODNOSIH

Luigi Vittorio FERRARIS

Urad Državnega sveta, IT-00186 Roma, Via dei Baullari, 4

e-mail: luigivf@tin.it

POVZETEK

Avtor v svojem prispevku opozarja na to, da je odnose med Italijo in novonastalo državo Republika Slovenija potrebno opazovati v luči italijanske zunanje politike v kompleksnem razmerju do Donavsko-Balkanskega bazena, ki je bil za Italijo vedno velikega pomena, kar je po avtorjevem mnenju pogojeno že s posebno lego Italije med srednjoin zahodno Evropo, med Alpami in Sredozemljem.

V preglednem referatu nam avtor v luči držav na italijanskem "vzhodnem prostoru" prikazuje zgodovino slovensko-italijanskega sosedstva od nastanka Kraljevine Italije do osamosvojitve Republike Slovenije; osvetljuje politiko Kraljevine Italije pred prvo svetovno vojno, v času fašizma in v času po drugi svetovni vojni do osamosvojitve Republike Slovenije.

Po avtorjevem mnenju bo tudi v bodoče vloga Italije kot zahodne sosede Republike Slovenije bistveno pogojena s širšo vlogo, ki jo ima Italija zaradi svoje geografske lege na evropski osi med severom in jugom ter vzhodom in zahodom.

Ključne besede: mednarodna politika, zunanja politika, Italija, Slovenija, Evropa

²⁰ La presidenza italiana dell'InCE nel 2001 intende rilanciarla: vedasi Italia (2001).

BIBLIOGRAFIA

- Adriaticus (2001):** La nostra nuova frontiera è il progetto euro-adriatico. Limes, 1. Roma, 189-198.
- Agnetti, P. (1999):** InCE Dieci anni per l'Europa. Novara, Istituto geografico De Agostini.
- Albania emergenza italiana (1997):** Limes. Quaderno speciale. Roma.
- Anselmi, S. (2002):** Sull'Adriatico medioevale: un mare euro-asiatico tra Bisanzio e Venezia. Proposte e ricerche, fasc. 48, 1/2002. Urbino, 3-30.
- Arato, F. (2001):** Italia e Grecia. Roma.
- Athanassopoulos, E. (1999):** Turkey: Anglo-american Security Interests, 1945-1952. The First Enlargement of NATO. London, Frank Cass.
- Avanti.**
- Balfour, R., Menotti, R., Miceli de Biase, G. (1999):** Italy's Crisi diplomacy in Kosovo. The International Spectator, 3. Roma, 67-80.
- Belci, C. (1996):** Quel confine mancato. Brescia, Morcelliana.
- Bianchini, S. (1993):** Sarajevo. Le radici dell'odio. Roma, Edizioni Associate.
- Bianchini, S., Dassù, M. (1998):** Guida ai paesi dell'Europa centrale, orientale e balcanica. Milano, Guerini e Associati.
- Bianchini, S., Greco, E., Piziali, S., Privitera, F., Spanò, R. (1992):** Jugoslavia e Balcani: una bomba in Europa. Milano, Franco Angeli.
- Biermann, R. (2001):** Die europäische Perspektive für den westlichen Balkan. Osteuropa, 2001/8. Stuttgart.
- Bozzo, L., Simon-Belli, C. (1997):** La "Questione illirica". Milano, Franco Angeli.
- Brogi A. (1996):** L'Italia e l'egemonia americana nel Mediterraneo. Firenze, La Nuova Italia.
- Calchi Novati, G. B., Di Casola, M. A. (2001):** L'Europa e i ruoli della Turchia. Milano, Giuffrè.
- Capacci, B. (2000):** Guida fieristica i Paesi dell'Europa Centrale, Orientale e Balcanica. Bologna, Centro per l'Europa Sud-Orientale e Balcanica.
- Caracciolo, L. (1994):** Che cosa cerca la Germania in Jugoslavia. Limes, 3. Roma, 125-148.
- Carnovale, M. (ed.) (1994):** La guerra in Bosnia: una tragedia annunciata. Milano, Franco Angeli.
- Carocci, G. (1969):** La politica estera dell'Italia fascista (1925-1928). Bari, Laterza.
- Censis-Centro Studi Nord-Est (1992):** Rapporto sul Nord-Est. Milano, Franco Angeli.
- Centro per la Conciliazione Internazionale (1999):** Le sfide della democrazia e dello sviluppo economico ad Est, Quaderno 5. Roma, Centro It. St. Conciliaz. Internaz.

- Centro per la Conciliazione Internazionale (2001):** Verso l'Euroregione adriatica. Quaderno 23. Roma, Centro It.St.Conciliaz.Internaz.
- Corazza Bildt, A. M. (1999):** Let's stop demonising the Serbs. CeSPI, Conference Report 9-10 July 1999.
- Cremasco, M. (1997):** La difficile scommessa. L'allargamento della NATO a Est. Roma, CeMiSS.
- CSNEA Outlook 2001 (2001):** Europa Centrale e Sudorientale. Le relazioni economiche e finanziarie con l'Italia. Mittelforum, VIII, Inverno 2001. Venezia, 806-844.
- D'Alema, M. (1999):** Kosovo. Milano, Mondadori.
- De Felice, R. (1996):** Mussolini: gli anni del consenso. Torino, Einaudi.
- De Guttry, A., Pagani, F. (1999):** La crisi albanese del 1997. Milano, Franco Angeli.
- De Michelis, G. (1990):** Non un peso ma un buon investimento gli ex-paesi socialisti. Italia Oggi, 5. 12. 1990. Milano.
- De Michelis, G. (1994):** Così cerchiamo di impedire la guerra. Limes, 1. Roma, 229-236.
- De Robertis, A. G. (1983):** Le grandi potenze e il confine giuliano. Bari, Laterza.
- Dini, L. (2001):** Fra Casa Bianca e Botteghe Oscure. Milano, Guerini Associati.
- Ducci, R. (1982):** I Capintesta. Milano, Rusconi.
- Fassino, P. (1997):** Una politica estera per l'Italia. Affari Esteri, 116. Roma, 677-699.
- Fassino, P. (1998):** Che cosa significa Ostpolitik. Limes, 3. Roma, 263-274.
- Favaretto, T., Gobet, S. (2001):** L'Italia, l'Europa centro-orientale e i Balcani. Roma-Bari, Laterza.
- Favaretto, T., Greco, E. (eds.) (1997):** Il confine riscoperto. Milano, Franco Angeli.
- Ferrante, E. (1992):** Il Mediterraneo nei primi anni Cinquanta. In: Di Nolfo, E., Rainero, R. H., Vigezzi, B. (eds.): L'Italia e la politica di potenza in Europa. Milano, Marzorati, 697-706.
- Ferraris, L. V. (1971):** Italiens Ostpolitik. Dokumente, 1. Bonn, 47-54.
- Ferraris, L. V. (1993):** Dal Tevere al Danubio. Limes, 1. Roma, 213-224.
- Ferraris, L. V. (1994a):** Italien will kein Störfaktor sein. General Anzeiger, 16. 11. 1994. Berlin.
- Ferraris, L. V. (1994b):** Un problème européen: une politique étrangère qui ne sait pas prévoir. In: Winkler, T. W., Ziegler, P. (eds.): Le Monde de demain. Bern-Stuttgart-Wien, Haupt., 55-59.
- Ferraris, L. V. (1995):** Una politica italiana nei Balcani: alcuni suggerimenti. Est-Ovest, n.6. Trieste, 111-131.
- Ferraris, L. V. (1996):** Le veto italien contre le "bon élève" slovène. Le monde, 30. 3. 1996. Paris.

- Ferraris, L. V. (1998a):** An Outline for an Italian Policy in the Balkans: Background and Implementation in 1996. In: Bianchini, S., Nation, R. C. (eds.): *The Yugoslav Conflict and its implications for International Relations*. Ravenna, Longo, 129-144.
- Ferraris, L. V. (ed.) (1998b):** *Annuario di Politica estera italiana*. Napoli, Editoriale Scientifica.
- Ferraris, L. V. (1998c):** Est-Ovest e Nord-Sud nella politica estera italiana. In: Agostino Giovagnoli (ed.): *Interpretazioni della Repubblica*. Bologna, Il Mulino, 149-176.
- Ferraris, L. V. (1998d):** La missione internazionale in Albania. In: Bianchini, S., Dassù, M. (eds.): *Guida ai paesi dell'Europa centrale, orientale e balcanica - Annuario politico economico 1998*. Milano, Guerini Associati, 27-30.
- Ferraris, L. V. (1998e):** *Manuale della politica estera italiana*. Roma-Bari, Laterza.
- Ferraris, L. V. (1999):** La Nato, l'Europa e la guerra in Kosovo. *Affari Esteri*, 123. Roma, 492-507.
- Ferraris, L. V. (2001a):** Lo scacchiere adriatico. *Adriatico*, 1. Pescara, 23-29.
- Ferraris, L. V. (2001b):** L'iniziativa centro europea. *Affari Esteri*, 132. Roma, 751-758.
- Gaja, R. (1995):** *L'Italia nel mondo bipolare*. Bologna, Il Mulino.
- Galeazzi, M. (ed.) (1995):** *Roma-Belgrado. Gli anni della guerra fredda*. Ravenna, Longo.
- Gasparini, A. (1997):** Etnia? Sia se volete che sia. *Futuribili*, 1-2. Gorizia, 7-20.
- Ghisalberti, C. (2001):** *Da Campoformio a Osimo. La frontiera orientale fra storia e storiografia*. Napoli, Edizioni scientifiche.
- Greco, E. (2001):** L'Italia e i Balcani. In: Bruni, F., Ronzitti, N.: *L'Italia e la politica internazionale*. Bologna, Il Mulino, 279-298.
- Il Giornale.**
- Italia (2001):** *Italia. Documento conclusivo della Conferenza di Forlì del "Centro studi per l'Europa balcanica ed orientale" dell'Università di Bologna, 2-3 febbraio 2001*. Bologna, Università di Bologna.
- Jean, C. (1996):** Interessi e politiche italiane in Europa centro-orientale e nei Balcani. *Est-Ovest*, 6. Trieste, 20-36.
- Lederer, I. J. (1963):** *Yugoslavia at the Paris Peace conference*. Yale University Press.
- Lucarelli, S. (1998):** *Western Europe and the Breakup of Yugoslavia*. Florence, European University Institute.
- MacGregor, K. (1991):** Il fascismo e la politica estera italiana. In: Bosworth, R. J. B., Romano, S. (eds.): *La politica estera italiana*. Bologna, Il Mulino.
- Manzin, M. (1997):** *Spine di confine*. Trieste, Lint.

- Mazzaroli, S. (1998):** Cooperazione dell'Italia con l'Austria, la Repubblica Ceca, la Slovenia, la Croazia e l'Ungheria. Roma, CeMISS.
- Medici, L. (1998):** Colonialismo al tramonto. Perugia, Guerra.
- Menotti, R. (1999):** Mediatori in armi. Milano, Guerini Associati.
- Milza, P. (2000):** Mussolini. Roma, Carocci.
- Ministero degli affari Esteri (1998):** Albania. Roma.
- Ministero degli Affari Esteri (2000):** Libro Bianco 2000. Milano, Franco Angeli.
- Mirachian, L. (1995):** Che cosa fa la nostra diplomazia. Limes, 3. Roma, 47-52.
- Napoletano, M. L. (1996):** Mussolini e la Conferenza di Locarno (1925). Urbino, Montefeltro.
- Paolini, M. (1996):** Gli assi euroslavi, un progetto geopolitico per la Bosnia distrutta. Limes, 1. Roma, 253-266.
- Pirjevec, J. (1993):** Il giorno di San Vito. Torino, Eri.
- Pirjevec, J. (2001):** Le guerre jugoslave 1991-1999. Torino, Einaudi.
- Poropat, L. (1993):** Alpe Adria e Iniziativa Centro-Europea. Napoli. Ed. Scientifiche Italiane.
- Progetto Euroslavia (1995):** Progetto Euroslavia. Limes, 4. Roma, 7-10.
- Rumi, G. (1968):** Alle origini della politica estera fascista. Bari, Laterza.
- Salvatorelli, L. (1946):** Vent'anni fra due guerre. Roma, Edizioni Italiane.
- Salvemini, G. (1945):** Mussolini diplomatico. Roma, De Luigi.
- Santoro, C. M. (1991):** La politica estera di una media potenza. Bologna, Il Mulino.
- Santoro, C. M. (1996):** La geopolitica del Mediterraneo. Affari Esteri, 109. Roma, 108-120.
- Scheib, C. (2001):** Die italienische Diskussion über die deutsche Ost- und Entspannungspolitik (1966-1973). Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Segatti, P. (1993):** Trieste, un buco nero nella coscienza della nazione. Limes, 1-2. Roma, 159-172.
- Serpicus (1998):** Why Italy helps Serbia. In: In Italy and the Balkans. Washington, Center for Strategic and International Studies, 31-40.
- Sforza, C. (1948):** Jugoslavia. Milano, Rizzoli.
- Stuart Hughes, H. (1953):** The Early Diplomacy of Italian Fascism. In: Craig, G. A., Gilbert, F. (eds.): The Diplomats 1919-1939. Princeton, Princeton University Press.
- Zucconi, M. (1992):** The European Union in the former Yugoslavia. In: Chayes, A. (ed.): Preventing Conflict in the Post Communist World. Washington, Brookings Institution, 237-277.

HRVATSKA I SLOVENIJA U ZAJEDNIČKOJ BORBI ZA NEOVISNOST

Zdravko TOMAC

Sabor Republike Hrvatske, HR-10000 Zagreb, Trg Svetog Marka 6

e-mail: zdravko.tomac@sabor.hr

IZVLEČEK

Avtor v svojem prispevku izrecno poudarja, da o problematiki tokrat namerno ne govori kot znanstvenik temveč kot neposredni akter dogajanja ob osamosvojanju Republike Slovenije in Republike Hrvaške, saj je kot predsednik hrvaške vlade v času osamosvajanja dogodke spremljal predvsem kot politik. V teh časih je redno pisal dnevniške zapiske in jih tudi objavil v knjigi z naslovom Izza zaprtih vrat, ki je izšla v Zagrebu leta 1992.

Prav tako avtor pozdravlja približevanje Slovenije Evropski zvezi in NATU, saj po njegovem mnenju to lahko bistveno pripomore k hrvaškemu približevanju evropskim in evroatlantskim povezavam.

Ključne besede: razpad Jugoslavije, Hrvaška, Slovenija, JLA, mednarodna politika, vojaške akcije, 1991

LA CROAZIA E LA SLOVENIA NELLA LOTTA COMUNE PER L'INDIPENDENZA

SINTESI

L'autore nel suo contributo sottolinea esplicitamente di non voler presentare intenzionalmente la problematica in veste di scienziato, ma come attore diretto degli avvenimenti che riguardano l'indipendenza della Repubblica di Slovenia e della Repubblica di Croazia, poiché essendo stato presidente del Governo Croato nel periodo dell'indipendenza, ha seguito gli avvenimenti soprattutto in qualità di politico. In quel periodo ha tenuto regolarmente il diario degli avvenimenti che ha poi pubblicato in un libro dal titolo "Dietro la porta chiusa", dato alle stampe a Zagabria nell'anno 1992.

L'autore è favorevole pure all'entrata della Slovenia nell'UE e nella NATO, poiché è sua opinione che ciò possa contribuire sostanzialmente al miglioramento dei rapporti europei ed euroatlantici della Croazia.

Parole chiave: sfaldamento della Jugoslavia, Croazia, Slovenia, Armata Popolare Jugoslava, politica internazionale, operazioni militari, 1991

Danas deset godina poslije, nakon što su završeni burni povijesni procesi stvaranja samostalnih i suverenih država Hrvatske i Slovenije moguće je na različite načine govoriti o proteklom burnom desetljeću te na različite načine ocjenjivati ono što se događalo prije deset godina. Kao aktivni učesnik tih događaja, kao potpredsjednik Hrvatske vlade u vrijeme rata imao sam mogućnost da neke procese i događaje procjenjujem i na bazi onoga što se događalo iza zatvorenih vrata, što nije dostupno mojim kolegama profesorima i znanstvenicima koji opisuju i ocjenjuju događaje na bazi pisanih izvora i drugih dokumenata. Zato sam se i odlučio da na ovom značajnom skupu ne govorim kao profesor i znanstvenik o proteklim događajima nego kao aktivni učesnik i svjedok tih događanja. I još nešto sam odlučio. Neću govoriti iz današnje perspektive o proteklim događajima nego ću govoriti na osnovu svojih zapažanja u vrijeme kada su se događaji zbivali. Vodio sam dnevnik i povremeno pravio bilješke u kojim sam komentirao događaje u tijeku.

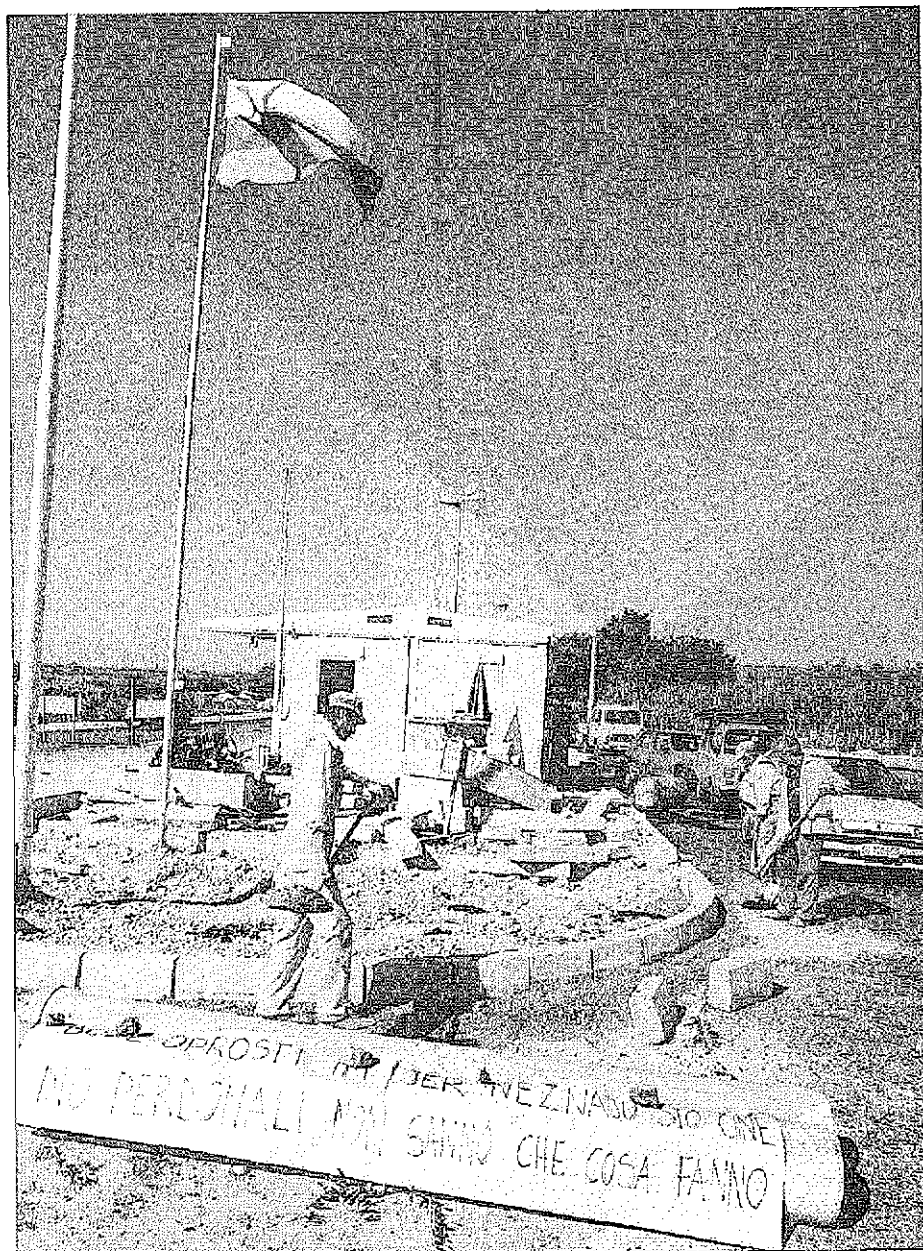
Pri kraju osamdesetih godina vrlo sam blisko surađivao sa sadašnjim predsjednikom Republike Slovenije gospodinom Milanom Kučanom i tadašnjim predsjednikom Centralnog komiteta SK Slovenije gospodinom Cirilom Ribičičem. Tada sam znao govoriti da sam po političkom opredjeljenju Slovenac, jer sam pripadao onoj manjini u tadašnjem Savezu komunista Hrvatske koja je čvrsto bila uz Slovence u njihovoj borbi u Beogradu protiv centralizma i sve agresivnije Miloševićeve politike. Nakon 11. Kongresa Saveza komunista Hrvatske i nakon što je na vlast u Hrvatskoj došla nova demokratsko-nacionalno svjesna ekipa uspostavlja se čvrsta suradnja i zajedništvo Slovenije i Hrvatske u borbi protiv centralizma i velikosrpske politike. Na brojnim zajedničkim susretima formulira se zajednička strategija Slovenije i Hrvatske koja je došla do izražaja na 14. Kongresu SK Jugoslavije kada je u stvari učinjena prva pretpostavka da bi se mogao otvoriti proces stvaranja samostalnih i suverenih država Hrvatske i Slovenije. Raspad Saveza komunista Jugoslavije bio je početak kraja SFRJ.

Nakon slobodnih višestranačkih izbora bez obzira što u Hrvatskoj na vlast dolazi predsjednik Tuđman i HDZ suradnja između vodstava Slovenije i Hrvatske i dalje se nastavlja. Rezultat te suradnje jeste i dogovor da se na isti dan 25. 06. 1991. u Hrvatskom i Slovenskom parlametu donesu odluke o osamostaljivanju Hrvatske i Slove-

nije i raskidanju odnosa sa SFRJ. Pod pritiskom međunarodne zajednice i tadašnje trojke na Brionima, Hrvatske i Slovenija bile su prisiljene potpisati Sporazum o tromjesečnom moratoriju primjena odluka o samostalnosti Hrvatske i Slovenije. To je kritična točka od koje počinje različiti put Slovenije i Hrvatske u borbi za stvaranje samostalnih i suverenih država. To je i kritična točka od koje više Slovenija i Hrvatska ne djeluju kao tandem jer su objektivno u različitim pozicijama, jer nije više moguće da imaju istu politiku. To je i kritična točka gdje počinju i prvi nesporazumi između Slovenije i Hrvatske oko kojih cijelo ovo vrijeme postoje različita mišljenja i različite ocjene.

Kako se ne bi naknadno pravio previše pametan mislim da je pošteno i korisno da ovdje ponovim bez bilo kakvih promjena ono što sam o tim događajima napisao krajem 1991. godine, nakon što je 8. listopada i Hrvatska proglasila svoju suverenost i nakon što su već burni događaji u Sloveniji već bili završeni. U svojoj knjizi Iza zatvorenih vrata, koja je izašla 1992. godine u Zagrebu o tim događajima napisao sam slijedeće: "Slovenija i Hrvatska su u borbi za svoju samostalnost i suverenost dugo vremena djelovale kao uigrani tandem. Predsjednici Tuđman i Kučan dnevno su se dogovarali i redovito postizali punu suglasnost o svim bitnim pitanjima zajedničkog djelovanja, sve do donošenja odluke Hrvatske i Slovenije o proglašenju samostalnosti i suverenosti, potkraj lipnja 1991. godine. Iako je i Slovenija bila prisiljena prihvatiti ultimatum međunarodne zajednice i pristati na brijunski moratorij, slovensko je vodstvo, usprkos tome zapravo odlučilo da ga se ne drži, pa je nizom praktičnih poteza već prvih dana nakon proglašenja Odluke o samostalnosti i suverenosti, počelo primjenjivati tu odluku. Odmah su preuzeli granice i granične službe, stavljajući ih, ako treba i silom, pod svoju kontrolu. Donijeli su i druge odluke, koje su značile da Slovenija odmah, bez obzira na brijunski moratorij, ostvaruje svoju suverenost i samostalnost, i ne priznaje više zakone jugoslavenske države.

Bilo je niz signala da Milošević i JNA neće ratovati protiv Slovenije, odnosno da će ipak u dilemi ratovati protiv Slovenije, ako ona jednostrano raskine odnose sa Jugoslavijom, ili Sloveniju pustiti da izađe iz Jugoslavije, naposljetku prevladati rješenje da se Srbiji ne isplati ratovati protiv Slovenije. Međutim, usprkos svim signalima nije bilo lako donijeti odluke o kršenju brijunskog moratorija, jer se znalo da u to vrijeme Amerikanci još uvijek igraju na kartu Ante Markovića koji i dalje vjeruje da se svi problemi mogu riješiti ekonomskim reformama i na taj način sačuvati Jugoslavija. James Baker ne ohrabruje samo Antu Markovića u njegovom planu da ekonomskim reformama i dalje pokuša transformirati Jugoslaviju u modernu tržišnu državu s višestranačkim sustavom, nego i državni vrh, Srbiju i JNA. Inzistiranjem na integritetu Jugoslavije, on zapravo daje prešutnu suglasnost Miloševiću i JNA da vojnom silom ne samo ozbiljno zaprijete Sloveniji, nego i da pokušaju ponovno uspostaviti federalnu vlast na zapadnim granicama Slovenije.

Sečovlje, Začetak gradnje mejnega prehoda (Foto: Arhiv Primorskih novic)

Sečovlje, beginning of the construction of the border crossing

(Photo: Primorske novice archives)

Kontraobavještajna služba JNA i državni vrh Jugoslavije i Srbije u to su vrijeme smatrali da Slovenci nisu spremni za rat i da ih se može zastrašiti i slomiti spektakularnom akcijom demonstriranja sile. To je još više ohrabrilо Beograd da krene u akciju. Nakon što su Slovenci preuzeli granice, državni vrh Jugoslavije donosi odluku da vojnom silom vrati granice na zapadu Slovenije, odnosno Jugoslavije, pod kontrolu savezne države. Organizira se spektakularna akcija demonstriranja sile. Iz Hrvatske kreću tenkovi prema zapadnim granicama Slovenije, dakle, s ciljem da prijeđu odnosno pregaze cijelu Sloveniju. Da je cilj bio samo zauzimanje graničnih prijelaza, a ne demonstracija sile, vojska bi to vjerojatno učinila sa snagama iz najbližih garnizona ili desantnim jedinicama, a ne na takav način. Dakle, tenkovi idu u Sloveniju da bi demonstrirali silu i stvorili podlogu za političko rušenje rukovodstva Slovenije. Barikade koje Slovenci postavljaju na putovima, tenkovi kao u ratnim filmovima s puno pirotehnike spektakularno ruše, uz oduševljenje oficira u domovima JNA širom Jugoslavije, koji gledajući televizijske snimke, urlaju od zadovoljstva. Prvi dan vlada na strani agresora opća euforija, očekuje se da će Slovenija kapitulirati, da će već sutradan biti zauzete granice koje će biti zatvorene prema Zapadu, i da će nakon toga doći do političkog obračuna s političkim rukovodstvom Slovenije i Hrvatske, a Jugoslavija će biti spašena.

Međutim, sutradan već Slovenci pokazuju zube. Napadaju skladišta oružja i streljiva, naoružavaju se te počinju uništavati tenkove i rušiti helikoptere. Blokiraju vojane. JNA je iznenađena. Vojnici se u vojarnama predaju. Tenkovi bez pješadije na cestama postaju neupotrebljiva hrpa željeza. Slovenci medijski izvanredno rade. Čak dobivaju na svoju stranu i dio javnog mnijenja u Srbiji. Roditelji vojnika koji ratuju u Sloveniji demonstriraju, provaljuju u skupštinu u Beogradu. Srbija i vojni vrh uviđaju da Srbi ne žele rat protiv Slovenije. U takvoj situaciji Srbija i vojni vrh našli su se pred dilemom, početi pravi žestoki rat protiv Slovenije ili se povući i dopustiti Sloveniji da se osamostali, a sve vojne potencijale usmjeriti na Hrvatsku. Prihvaćena je druga alternativa. Odlučeno je pustiti Sloveniju da se na miran način osamostali kao država a svim snagama pokušati slomiti Hrvatsku.

Za takvu odluku bilo je više razloga. Dotadašnja propaganda je u Srbiji kod mnogih Srba uspjela stvoriti ratničko raspoloženje protiv Hrvatske i Hrvata, uspjela je izmanipulirati mnoge koji su mislili kako im je sveta dužnost braniti navodno ugorženu braću u Hrvatskoj, kojoj prijeti genocid i uništenje. Osim toga, mislilo se da će, ako se slomi Hrvatska, i svi ostali prihvatiti diktat koji će namenuti Milošević u očuvanju Jugoslavije. Čak se predviđalo, ako se slomi Hrvatska, bit će vremena da se disciplinira i Slovenija. Ali mora se još jedanput naglasiti da je od početka, kao rezervni plan Srbije i Miloševića, bilo stvaranje Jugoslavije bez Slovenije. Tako da se Slovenci s pravom nisu previše bojali ponovnog vraćanja jedanput otišle vojske, pa je zbog toga razumljivo da mnogi u Sloveniji rat protiv Hrvatske nisu više doživljavali kao svoj rat. Ako je takvo ponašanje Slovenije razumljivo ipak je teško shva-

titi ponašanje ostalih: BiH, Makedonije, Kosova, čija je sudbina zavisila od sudbine Hrvatske. Mi u Hrvatskoj bili smo svjesni da je najbolje rješenje stvaranje antisrpske koalicije, da je to najefikasniji oblik obrane i zaustavljanja rata, ali ni Muslimani, ni Albanci, ni Makednoci, nisu bili spremni ni na kakvu koaliciju. Prevladala je politika čekanja i nemiješanja, tako da se Hrvatska morala uglavnom sama boriti protiv velike vojne sile. Znali smo da se borimo i za druge. Iako su Makedonci, Muslimani i Albanci to znali, ipak su kalkulirali. Ako Hrvatska izgubi, tražiti će sa Srbima politički kompromis. Ako Hrvatska pobjedi, onda će svojom pobjedom stvoriti priliku i njima da bez žrtava i krvi ostvare svoju samostalnost.

Dakle objektivno bez bilo čije krivnje Slovenija i Hrvatska iz dana u dan nalaze se u sve različitim situacijama. Interesi Slovenije i Hrvatske sve su više različiti, što mora dovesti i do pukotina u odnosima nekada nerazdvojnog tandema Tuđman - Kučan. Dakle, iako smo znali da ćemo se morati uglavnom samo boriti i da od antimiloševićevske koalicije nema ništa, iako smo znali da će Srbija i JNA pokušati slomiti Hrvatsku, iako smo tako znali, ako ne želimo kapitulirati i ako ne želimo propustiti povijesnu šansu da stvorimo svoju samostalnu državu, da Hrvatska ne smije zaostati za Slovenijom i njenom radikaliziranim politikom. Morali smo slijediti Sloveniju, bez obzira na posljedice. Ako bismo dopustili da se Slovenija sama izdvoji iz Jugoslavije, Hrvatska bi propustila posljednji vlak za Europu. Zato su predsjednik Tuđman, Vrhovno državno vijeće i Vlada demokratskog jedinstva, političke stranke, Sabor i svi ostali u Hrvatskoj nastojali u kolovozu i rujnu 1991, do isteka brijunskog moratorija, sve pripremiti za uspostavljanje samostalne suverene hrvatske države. Trebalo je promijeniti i vrlo negativno raspoloženje prema tom činu u svjetskoj zajednici, koja je čak htjela pustiti Sloveniju, odnosno dati suglasnost Sloveniji da ne produžava brijunski moratorij, a natjerati Hrvatsku da ga produži. Zato su ta dva mjeseca, kolovoz i rujna, vrijeme naše najjače diplomatske ofenzive u svijetu. Tražili smo i koristile se najsitnijim mogućnostima kako bi mijenjali uvjerenje svjetske javnosti i kako bi uvjerali zapadne političare da Hrvatska mora slijediti Sloveniju. Uspjeli smo u tome, usprkos svim teškoćama, tako da je na Zapadu prešutno prihvaćeno da se ne produžuje brijunski moratorij. Time je de facto raspad Jugoslavije prihvaćen kao neminovan, te su udareni temelji za međunarodno priznanje Hrvatske i Slovenije.

Neki zapadni političari, a posebno Gianni de Michelis, u to su vrijeme i kasnije tvrdili da su Slovenci svojim nestrpljenjem i nespremnošću da postupno ostvaruju svoju suverenost, natjerali Hrvatsku na radikalne poteze, koji su također pridonijeli proširenju rata. Mislim da su te ocjene pogrešne. Kao glavni argument da su pogrešne potvrđuje stanje u Bosni i Hercegovini, koja je kasnila u donošenju odluka, koja je slušala međunarodnu zajednicu. Kašnjenje pri donošenju potrebnih odluka kasnije se pokazalo katastrofalnim. Prilikom sedmodnevnih sukoba u Sloveniji, koji je bio neuspjelo zastrašivanje i demonstriranje sile, čime se ne umanjuje važnost

hrabrog otpora i jedinstva slovenskog naroda za buduće događaje, sukobile su se u Hrvatskoj, osobito u vladajućoj stranci, dvije političke struje, radikalna i umjerena. Radikalna je tražila da se u to vrijeme, bez obzira na nespremnost Hrvatske za rat napadnu sve vojarnе. Umjerena je to odbacila kao avanturizam i katastrofu. Tada započet sukob trajao cijelo vrijeme rata. U vrijeme formiranja Vlade demokratskog jedinstva, radikalna struja je narasla do tih razmjera da je predsjednik Tuđman morao potražiti savez s oporbom i formirati Vladu demokratskog jedinstva, jer je radikalna struja čak prijetila državnim udarom i preuzimanjem vlasti. Od početka rada Vlade demokratskog jedinstva do njena rasformiranja u svim kriznim trenucima suočavali smo se s tim dvjema strujama. Mislim da je bilo u interesu Hrvatske što je uvijek pobjeđivala umjerena struja. Koja je, uz čvrstu orijentaciju na obranu i jačanje naše vojne sile, težište stavljala na internacionalizaciju krize, na izbjegavanje globalnog rata. I na traženje političkih rješenja. Pobjeda te struje omogućila je i dolazak Mirovnih snaga, odlazak vojske iz Hrvatske bez globalnog rata s vojskom i sačuvala je velik dio teritorija Hrvatske i njenih potencijala od ratnih razaranja.”

To je tekst koji sam napisao prije deset godina. Svakako da bi danas deset godina kasnije nakon što su procesi završeni, kada raspoložem novim činjenicama i ocjenama, neke stvari mogao drugačije opisati. Međutim, mislim da je zanimljivije izložiti kako sam vidio procese i odnose Slovenije i Hrvatske u tijeku zbivanja, kada nije bilo jasno kako će sve završiti. Zato tadašnjim ocjenama neću ništa dodavati. Danas je Slovenija moderna europska država pred ulaskom u NATO i Europsku uniju. Ona je znatno ispred Hrvatske. I na nama u Hrvatskoj je da pokušamo jer je to i interes Slovenije da ne bude zadnja zemlja Europske unije prema Istoku da se ponovo vratimo na odnose kakvi su bili u vrijeme stvaranja samostalnih i suverenih država, da Hrvatska i Slovenija u zajedničkom interesu ne samo uspješno suraduju kao susjedne prijateljske države nego i da se međusobno pomažu u nastojanjima da se obje što prije uključe u NATO i Europsku uniju.

Mi se veselimo što će to Sloveniji početi za rukom vrlo brzo, jer će tada Hrvatska graničiti s Europskom unijom što će povećati šanse i za priključivanje Hrvatske Europskoj uniji.

CROATIA AND SLOVENIA IN THEIR JOINT STRUGGLE
FOR INDEPENDENCE

Zdravko TOMAC

Croatian Parliament, HR-10000 Zagreb, Trg Svetog Marka 6

e-mail: zdravko.tomac@sabor.hr

SUMMARY

In his contribution, the author explicitly emphasises that he speaks not as a scientist, rather as a direct protagonist in the events that took place when the Republics of Slovenia and Croatia were striving for their political independence. As the Croatian Prime Minister, he followed these events mainly as a politician, though he regularly wrote daily chronicles which were eventually published in his book entitled From Behind the Closed Door (Zagreb, 1992).

The author states that during the disintegration of Yugoslavia, the Republics of Slovenia and Croatia functioned as a harmonious tandem, but only until the Serbian politicians and the Army decided to "let" Slovenia "go" and channel all their available forces into aggression towards Croatia. Croatia was thus left alone, since other Yugoslav ethnicities (Bosnians, Macedonians, Albanians) opted, as claimed by the author, for the "waiting game".

The author further declaims that the course of events forced Slovenia and Croatia to adopt very different politics, concluding that in doing so Slovenia cannot be reproached, considering that it successfully defended itself against the Yugoslav Army's attacks; the war in Croatia was no longer "Slovenia's war", but this circumstance prevented the Republic of Croatia from being surrounded and attacked from "all" sides.

In the end, the author welcomes Slovenia's integration into the EU and NATO, for in his opinion this should substantially contribute towards Croatia joining Europe and its political/military organisations.

Key words: disintegration of Yugoslavia, Croatia, Slovenia, Yugoslav People's Army, international politics, military campaigns, 1991

ZAVAROVANJE SLOVENSKE OSAMOSVOJITVE Z REALNO SILO

Janez JANŠA

Državni zbor Republike Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Šubičeva 4

e-mail: janez.jansa@sds.si; janez.jansa@dz-rs.si;

IZVLEČEK

Avtor v svojem prispevku prikazuje ozadja vojaške strategije Demosove vlade pri varovanju osamosvajanja Republike Slovenije. Opisuje manevrsko strukturo narodne zaščite, njeno organizacijo in njen pomen za zavarovanje prvih korakov slovenske samostojnosti, poznejšo reorganizacijo TO v Slovensko vojsko, usposabljanje in pripravo na zavarovanje končnega dejanja slovenske osamosvojitve z realno silo, dalje usposabljanje prve generacije mirnodobnih vojakov v slovenski zgodovini, nazadnje pa potek vojne za Slovenijo junija in julija 1991 in končno umik zadnjega vojaka JLA iz Slovenije.

Ključne besede: vojaška strategija, Teritorialna obramba, Demos, osamosvojitvev Slovenije, vojna za Slovenijo, JLA

LA PROTEZIONE DELL'INDIPENDENZA SLOVENA CON LA FORZA REALE

SINTESI

L'autore nel suo contributo presenta i retroscena della strategia militare del governo DEMOS nel proteggere l'indipendenza della Repubblica di Slovenia. Descrive le strategie di protezione adottate dal popolo, la loro organizzazione e la loro importanza per assicurare i primi passi verso l'indipendenza slovena, nonché la successiva riorganizzazione della difesa territoriale nell'esercito sloveno, l'abilitazione e la preparazione per la protezione dell'atto finale dell'indipendenza slovena con la forza reale. In seguito descrive l'abilitazione della prima generazione dei soldati pacifisti nella storia slovena e alla fine, lo svolgimento della guerra per la Slovenia nel giugno e nel luglio del 1991 e per concludere la ritirata dell'ultimo soldato dell'APJ dal territorio sloveno.

Parole chiave: strategia militare, difesa territoriale, Demos, indipendenza della Slovenia, guerra per la Slovenia, Armata Popolare Jugoslava

Hvala za besedo in na začetku zahvala organizatorjem za vabilo na konferenco, ki je vsekakor pomembna. Deset let je nekako obdobje, po katerem se lahko o dogodkih govori z neke časovne odmaknjenosti, ki je dovolj dolga, da so ocene pravilne.

Bil sem v Kopru tudi natančno pred desetimi leti. Petindvajsetega oktobra 1991 smo s helikopterja spremljali umik zadnje kolone Jugoslovanske armade iz vojašnic na Metelkovi in z letališča Cerklje. Bil je prav tako lep sončen dan kot danes, in ko smo se spustili v koprsko pristanišče, smo tam zagledali sliko, ki je veliko povedala. Videli smo enote oziroma zadnjo enoto umikajoče se Jugoslovanske armade. Vojaki so v svojih potovalkah tvorili vse mogoče in bili so oboroženi samo z osebnim orožjem. Tak je bil dogovor.

Skoraj točno štiri mesece prej je bila slika obrnjena. Če smo bili ob odhodu zadnje organizirane enote Jugoslovanske armade z našega ozemlja priča prizoru, ko so bili oni oboroženi samo z osebnim orožjem, policisti in teritorialci pa so umik varovali v oklepni transporterjih in oboroženi s težko oborožitvijo, je bilo štiri mesece pred tem povsem nasprotno. Takrat smo mi imeli samo osebno oborožitev, pa še te zelo malo, medtem ko je imela Jugoslovanska armada v rokah težko oborožitev, tanke in tudi večino oklepni transporterjev, iz katerih smo mi štiri mesece pozneje nadzorovali njen umik.

Kaj je tisto, kar je v razmeroma kratkem času obrnilo položaj? Gotovo ne samo tisto, čemur s popularnim izrazom pravimo deset dni vojne za Slovenijo. Sam sem bil že od začetka proti takšnemu pojmovanju teh dogodkov, ne samo zaradi pomislekov, ki jih je imel prej dr. Bebler in so terminološke narave, ampak preprosto zato, ker se je zame vojna za Slovenijo, če uporabim ta izraz, praktično začela 15. maja 1990, ko je Jugoslovanska armada razoroževala slovensko teritorialno obrambo. Takrat smo bili priča prvemu, zelo ostremu merjenju sil in od takrat naprej se je začelo dogajati tisto, čemur smo rekli zavarovanje ukrepov slovenske osamosvojitve z realno silo. To je tudi naslov teme, ki naj bi jo podal danes. Že njen naziv pove, da se je takratni slovenski državni vrh izogibal ostrih terminov, ki bi natančno opredeljevali nekatere stvari, sicer ne bi izbrali tako dolge skovanke – zavarovanje ukrepov osamosvojitve z realno silo. Marsikdo sploh ni vedel, kaj pomeni. Ampak bila je namensko izbrana, zato da ni bila treba uporabiti pravih besed in govoriti o vojaških sredstvih ali o končni posledici – slovenski vojski. Razmere so bile pač takšne, da se je bilo treba mnogokrat vesti zelo pragmatično in da smo bili v položaju, ko praktično ni bilo dovoljeno ali pa bi bilo škodljivo vleči poteze, ki bi kakorkoli izzivale, kakorkoli presegle neko mejo in pomenile zaostrovanje razmer. Ob tem, da se seveda ni odstopalo od temeljne odločitve, ki je bila dokončno sprejeta na plebiscitu decembra 1990. Kdor bo preučeval tiste čase, bo našel še veliko takšnih skovank, ki na prvi pogled ne povejo veliko, če jih primerjate z običajnimi izrazi, ki se sicer uporabljajo pri nas in v svetu. Ampak takrat so služili svojemu namenu. Nekje na začetku leta 1990, pred prvimi svobodnimi volitvami, je takrat še opozicija, ki se je komaj for-

malno organizirala v Demos, predstavila prvi koncept slovenske vojske, lastne obrambe, če Slovenija doseže neodvisnost oziroma postane samostojna država. To je bilo prvič, da je bil takšen koncept v modernem času predstavljen, in takrat se je zdelo, da je praktično edini. Potem ko smo po volitvah aprila 1990 prevzeli vlado, se je pokazalo, da je tudi že prejšnja Šinigojeva vlada sicer dokaj na hitro, ampak vendarle pripravila neki program oziroma pogled na to, kako bi delovala posamezna področja, če bi se takratna Jugoslavija spremenila v konfederacijo. V okviru te študije, ki je bila narejena v takratnem izvršnem svetu, je bilo tudi poglavje o obrambi v primeru takšne konfederacije, ki je vsebovalo nekaj zamisli o popolni podreditvi takratne teritorialne obrambe republiški oziroma pač slovenski oblasti v okviru konfederacije – ne vem, kako bi se imenovala, medtem ko bi Jugoslovanska armada v nekoliko zmanjšanem obsegu še vedno ostala konfederalno vodena in tudi nadzirana sila. Ta dva koncepta sta obstajala takoj v času po volitvah, ko so se začele prve razprave v takratni slovenski skupščini, in sta se deloma tudi prepletala. Vendarle je kmalu postalo jasno, da je govorjenje o konfederaciji morda včasih koristno zaradi nekako mehkejšega pristopa k stvarim, pa tudi zaradi mednarodne javnosti, a ta realno ni več mogoča in da bomo dočakali takšno ali drugačno radikalno rešitev, bodisi da bo Slovenija postala samostojna bodisi da bo Jugoslavija postala centralizirana država. Danes se zdi to drugo skoraj nemogoče. A če bi takrat naredili anketo med slovenskimi državljankami in državljani, bi dobili zelo zanimive odgovore. Ko je bila na začetku leta 1991 opravljena anketa o možnosti kakršnegakoli oboroženega posega takratnih federalnih oblasti ob uveljavitvi plebiscitne volje junija 1991, je samo devet odstotkov Slovencev odgovorilo, da se jim to zdi mogoče. Vsi preostali so bili veliki optimisti. To je seveda vplivalo tudi na nekatere poteze, ki so se sprejemale v tistem času. Podpisana je bila tako imenovana deklaracija za mir, ki je nasprotovala slovenski vojski. Nekateri ključni zakoni v takratni skupščini, denimo Zakon o vojaški obveznosti, zakon oziroma obrambni del proračuna, so bili sprejeti z nekaj glasovi večine. Po drugi strani pa je bilo pri načelnih opredelitvah doseženo tudi dvetretjinsko soglasje. Ko je denimo takratna slovenska skupščina že jeseni 1990 spreminjala staro ustavo z ustavnimi amandmaji in prevzela teritorialno obrambo v izključno slovenske roke, smo z nekaj pogajanji dokaj preprosto dosegli dvetretjinsko večino v skupščini, kjer je imel Demos zgolj pičlo navadno večino. Enako se je zgodilo pri sprejemanju ustavnih amandmajev, na podlagi katerih smo vojaško obveznost popolnoma prevzeli v slovenske roke. Torej smo bili v tem času priča prepletanju, sodelovanju pa tudi nasprotovanju, in tudi zato so bili nekateri sprejeti predpisi včasih hibrid med tem, kar bi bilo dejansko potrebno, in tem, kar je bilo dejansko možno. To, kar ste ali pa so nekateri na Primorskem poimenovali 'dan prej', se pravi velike zaostritve in intervencije Jugoslovanske armade, se je v posameznih krajih ali pa ob posamičnih dogodkih v Sloveniji dogajalo tudi že mesec, pol leta ali skoraj eno leto prej. Četrtega oktobra 1990, takoj po sprejetju

ustavnih amandmajev, s katerimi smo prevzeli teritorialno obrambo v lastno pristojnost, je takratna Jugoslovanska armada na silo zasedla republiški štab teritorialne obrambe. Zgodilo se je čez noč; nekateri to poznate, saj ste pozneje pomagali reševati ta zaplet. Takrat je šlo za zelo ostro konfrontacijo, posebna enota Jugoslovanske armade je bila v stavbi sredi Ljubljane v polni bojni pripravljenosti z mitraljezi na strehah in z ostrostrelci, ki so bili oddaljeni trideset metrov zračne črte od moje pisarne, ker sta bili stavbi takratnega sekretariata za obrambo in štaba za teritorialno obrambo tako rekoč skupaj, in smo se morali skloniti, ko smo hodili po hodniku, da nismo bili v dosegu ostrostrelcev. Bistveno hujša konfrontacija se je zgodila v Pekrah 23. maja 1991, ko je Jugoslovanska armada skušala z obkolutitvijo učnega centra preprečiti izvajanje nekega simbolnega dejanja, s katerim je Slovenija dokazala, da je suverena tudi na vojaškem področju, in je sama izvajala vojaško usposabljanje. Takrat je padla prva žrtev ob demonstracijah in tudi streljalo se je, čeprav ne tako, da bi streljanje posnele televizijske kamere, in hvalabogu ni bilo drugih žrtev. V času osamosvajanja je bilo več takih konfliktov, konfliktov, pri katerih so se poblize srečale enote Jugoslovanske armade in teritorialne obrambe ali policije in kjer je spregovorilo orožje, je bilo v tem času več deset, na srečo brez smrtnih žrtev in tudi brez takšnih zaostritev kakor v Pekrah. Če bi skušali oceniti, kaj so bili dejansko ukrepi, s katerimi smo varovali slovensko osamosvojitve s tako imenovano realno silo, bi se strinjal s tistimi, ki so danes ali kdaj prej govorili, da ti pretežno niso bili vojaški. Tudi v samem finalu, ob konfrontaciji v času vojne za Slovenijo, junija in julija 1991, je bilo pri obrambi morda petina klasičnih vojaških ukrepov. Pri vseh preostalih, ki so tudi prispevali k vojaškemu uspehu, niso bili uporabljeni orožje ali oborožene enote. Še posebno je bila pomembna civilna obramba z oviranjem in z vsemi dejanji, s katerimi nam je uspelo izenačiti razmerja moči, v vojaških sredstvih, z infrastrukturo ... Na drugi strani ne bi smeli zanemariti psihološkopropagandne dejavnosti, s katero nam je v mnogih vojašnicah uspelo brez enega samega strela prepričati večino sestav enot Jugoslovanske armade, da so po dveh ali treh dneh preprosto zapustili vojašnice, bežali čez ograjo. Tam smo jim dali civilno obleko in čez dva dni so bili že doma ali na Hrvaškem, v Bosni ali v Makedoniji.

Skratka, ne samo da težišče priprav ni bilo na oboroženih aktivnostih, tudi ukazi, dani med celotnim potekom teh težiščnih aktivnosti junija in julija 1991, so naročali, da se, če je mogoče, cilj doseže brez uporabe orožja in brez žrtev, ne glede na stran. Zadeva se ni končala z Brionsko deklaracijo niti ne s sklepom predsedstva SFRJ sredi julija 1991, da se Jugoslovanska armada umakne iz Slovenije. Brionska deklaracija je bila v nekaterih točkah zelo nedorečena in je bilo treba precej spretnosti, da je bila izvedena v slovensko korist, in seveda, da je Slovenija tudi tako ni kršila, ker smo imeli tukaj že mednarodne opazovalce. V nadaljnjem procesu umika Jugoslovanske armade je do velike zaostritve prišlo na začetku oktobra 1991, ko je postalo jasno, da se enote ne bodo umaknile do roka. Predsedstvo SFRJ, ki

jeseni 1991 praktično ni več delovalo, ker je bila država v razsulu, je namreč določilo trimesečni rok, do 17., 18. oktobra. Na začetku meseca je postalo jasno, da zaradi spopadov na Hrvaškem, ki so ovirali komunikacije, pa tudi zaradi neorganiziranosti Jugoslovanske armade rok ne bo spoštovan. Ni pa se vedelo, kaj bo potem. V Sloveniji so bile ključne enote Jugoslovanske armade – vključno s prvo tankovsko brigado na Vrhniki –, tiste, ki so nekako ostale cele, nekatere so tudi popolnili, čeprav jih po Brionski deklaraciji ne bi smeli, in ne mi ne oni nismo vedeli, kako ravnati po 18. oktobru. Tudi vsi sporazumi, ki so določali konkretne tehnične pogoje umika, so bili omejeni z datumom 18. oktober 1991. Ker so se razmere na Hrvaškem zaostriale in ker je Jugoslovanska armada prek paravojaških enot v Krajini bila praktično tudi na drugi strani meje, pri Karlovcu, in ker smo imeli obveščevalne informacije, da se snujejo načrti za prodor enot, ki so bile še v Ljubljani in na nekaterih drugih točkah v Sloveniji, proti Karlovcu, hkrati pa enot Jugoslovanske armade iz Hrvaške proti Sloveniji, je stvar naenkrat spet postala resna. In 5. oktobra 1991 sta takratno ministrstvo za obrambo in slovenska policija pripravljala načrte za nov oborožen spopad. Tega potem na srečo ni bilo, tudi zato, ker je morala v enotah Jugoslovanske armade popolnoma padla, ker so bile neuporabne in ker so na koncu sprejeli odločitev, da se ne umaknejo z vso opremo in oborožitvijo, pač pa ta ostane v Sloveniji. Na srečo, ker je danes pretežni del težke oborožitve Slovenske vojske žal oprema in oborožitev, ki smo jo takrat obdržali, in deloma tista, ki je bila zaplenjena v teh oboroženih spopadih.

S tem, ko je zadnja organizirana enota Jugoslovanske armade, nad katero slovenske oblasti takrat niso imele jurisdikcije, seveda pa smo jih imeli pod nadzorom, odšla z ozemlja Slovenije nekaj čez polnoč 26. oktobra 1991, je Slovenija izpolnila zadnji praktični pogoj za mednarodno priznanje in v takratnih razmerah je bilo to samo še vprašanje časa.

Vendar pa bi ob koncu rad dodal še nekaj stvari. Prvič, tudi na vojaško ravnanje, ki se je vzpostavljalo pri nas, ni vplivalo samo tisto, kar je počela slovenska stran – teritorialna obramba, policija, obrambne sile – ali Jugoslovanska armada na drugi strani, ampak tudi mednarodni dejavnik. Nekaj v zvezi s tem je bilo že rečeno. Za nas je bilo izredno pomembno – deloma je o tem govoril že moj takratni kolega v vladi dr. Rupel, kako se bo svet odzval na tako imenovane ukrepe realne sile, s katerimi bomo zavarovali slovensko osamosvojitve. Spraševali smo se, s kakšno terminologijo bomo imenovani. Pričakovati je bilo – in bojzani je bilo kar nekaj, da bo veliko pomembnih mednarodnih dejavnikov, tudi vlade evropskih držav, navsezadnje ZDA, ki so podpirale enotno Jugoslavijo, tistega, ki bo kakorkoli nasprotoval ukrepom federalnih oblasti, označilo za ne samo secesionista, lahko tudi za terorista, paravojaške enote itn. Ko sem obiskoval enote, ki so se spomladi 1991 urile za obrambo Slovenije, so me častniki in navadni vojaki rezervisti mnogokrat vprašali, kako bomo čisto pravnoformalno, pa tudi mednarodnopravno sprejeti v svetu, kako

se bomo branili, če bomo napadeni. To seveda nikomur, ki je o teh stvareh razmišljal, ni bilo vseeno. In kakor vidimo, upošteva razvoj dogodkov na ozemlju nekdanje Jugoslavije, skrb ni bila odveč. Deloma smo bili pomirjeni, ko sva s takratnim zunanjim ministrom Dimitrijem Ruplom februarja 1991 skoraj brez težav dobila termin za sestanek s pomočnikom generalnega sekretarja Nata, se z njim tajno sešla v Bruslju, ne na sedežu Nata, ampak na njegovem domu, in ko nama je, ne popolnoma direktno, ampak vendarle dovolj jasno povedal, da verjetno ne bo prišlo do nikakršnih ostrih ali jasnih opredeljevanj v zvezi s tem, kar se bo zgodilo v Jugoslaviji, če bo Slovenija razglasila samostojnost. Po tistem pogovoru je bilo jasno, da od Nata ne bomo deležni niti podpore in niti ostrega nasprotovanja. To se je v prvih dneh vojne za Slovenijo tudi dejansko zgodilo. O dogodkih se je govorilo kot o dveh sprtih straneh, ne pa o upornikih proti legitimni federalni oblasti ali o secesionistih. Zaradi takšnih uradnih stališč je bilo potem lažje pregovoriti nekatere zelo nenaklonjene zahodne politike, ki so slovenski osamosvojitvi nasprotovali, in tudi v javnosti nekaterih zahodnih držav je lažje prevladalo pozitivno stališče do naših takratnih dejanj. Pojavljalo se je veliko vprašanj, ali je sploh kdo v Natu oziroma na Zahodu razmišljal o kakršnikoli večji intervenciji v primeru razglasitve neodvisnosti Slovenije in Hrvaške. Dolgo časa je veljalo, da za to preprosto ni bilo podrobnejših načrtov.

Ampak pred dvema letoma sem se v pogovoru s takratnim načelnikom francoskega generalštaba prepričal, da ni bilo čisto tako. V Natu oziroma njegovih evropskih članicah so maja 1991 namreč naročili izdelavo načrta, s katerim bi njihove intervencijske sile, predvsem francoske in še nekatere druge, ob morebitnem konfliktu med Slovenijo in zveznimi oblastmi Slovenijo preprosto odrezale od preostalega dela Jugoslavije. Narejen je bil precej podroben načrt, po katerem bi se vojaške sile zahodnih držav razmestile na meji med Slovenijo in Hrvaško: general se je še vedno spomnil inen vasi ob slovensko-hrvaški meji, ker so položaj natančno proučevali. Sredi junija 1991 je bila potem sprejeta dokončna odločitev o neukrepanju in načrti so ostali v predalih. Znotraj tega sklopa tretjega dejavnika, ki bi nam lahko prišel prav, naj tako kot nekateri moji predhodniki omenim tudi Hrvaško. Mislim, da je bilo zjutraj rečeno, da je predvsem takratni hrvaški predsednik Tuđman nasprotoval pomoči Sloveniji ob napadu nanjo junija 1991 oziroma izpolnitvi dogovora, ki je bil vendarle sprejet. Ni šlo za klasičen sporazum, temveč za skupno izjavo predsednikov Slovenije in Hrvaške, ki je bila tudi javno objavljena, da bo agresija Jugoslovanske armade na eno od obeh republik pomenila, da se skupaj upremo. Junija 1991 nismo pričakovali, da bo Hrvaška poslala k nam svoje oborožene enote, zato da se bo Sloveniji pomagala braniti. Pričakovalo pa se je, da bo preprečevala prihod enot Jugoslovanske armade s svojega na slovensko ozemlje. To smo tudi zahtevali v skladu s sporazumom. Odgovor je bil negativen. Junija letos je v Zagrebu potekala zelo zanimiva okrogla miza o teh zadevah. In izkazalo se je, da

sodelovanju ni nasprotoval samo gospod Tuđman, njegov takratni svetovalec Slaven Letica, ki je bil zraven in je pisal celo zapisnik, je na okrogli mizi dejal, da je bil takrat sklican ves hrvaški politični vrh, skupaj s predsedniki takratnih opozicijskih parlamentarnih strank. Na sestanku so bolj ali manj vsi sprejeli predsednikov predlog, da se Hrvaška ne vmeša. Nasprotovala sta, po njegovih besedah, samo dva – Letica in Martin Špegelj, ki je bil potem čez nekaj dni tudi zamenjan. Nekaj podrobnosti o tem lahko preberemo tudi v spominih generala Špegelja, ki so izšli nedavno. Toliko v dopolnitev prej rečenemu.

Kakorkoli tako imenovani ukrepi realne sile niso bili odločilni pri slovenski osamosvojitvi v tem smislu, da bi lahko kdo trdil, češ da je Slovenija nastala z vojno, po drugi strani ne samo tega končnega dejanja, se pravi razglasitve neodvisne države junija 1991, ampak tudi mnogih drugih predhodnih ukrepov ne bi bilo, če te odločitve ne bi bile varovane. Spomnim se dr. Bučarja, takratnega predsednika parlamenta, ki je pred vsakim sprejemanjem deklaracije in tudi ustavnega zakona, s katerim smo v svoje roke prevzemali vse več pristojnosti, vprašal, kako pa je to zavarovano. Poslancem smo nekajkrat pripravili informacijo, v kateri je precej natančno pisalo, kaj ima na voljo slovenska vlada v primeru ogrožanja sprejetih ukrepov. Zadeva je bila še zlasti ključna, ko smo prevzeli v svoje roke vojaško obveznost, ko fantov nismo več pošiljali v enote Jugoslovanske armade zunaj Slovenije. Takrat je bilo treba fizično zavarovati vse naborne evidence, ker je Jugoslovanska armada skušala vojaško oziroma naborno obveznost izvajati sama. Za njihovo varovanje je bilo vpoklicanih na tisoče rezervistov. Še mnogi drugi ukrepi praktično ne bi bili mogoči, če ne bi v ozadju stali ljudje s puško v rokah. V glavnem so bili to vojaški obvezniki. Med takratno sestavo skupščine je bilo deset, dvanajst odstotkov rezervistov, ki so bili ponoči večasih tudi vpoklicani in so v uniformi varovali lastne odločitve, ki so jih prej sprejemali kot poslanci.

Od poletnih mesecev leta 1990 pa vse do konca so bili vsi ukrepi, ki so jih slovenski državni organi sprejemali v smeri odcepitve od Jugoslavije, osamosvajanja, varovani z realno silo. In če bi se že vmes zgodil oborožen poseg Jugoslovanske armade, s katerim bi skušala takšne ukrepe preprečiti, bi bili ti branjeni.

PROTECTION OF SLOVENIA'S INDEPENDENCE

Janez JANŠA

The National Assembly of the Republic of Slovenia, SI-1000 Ljubljana, Šubičeva 4

e-mail: janez.jansa@sds.si; janez.jansa@d2-rs.si;

SUMMARY

Beginning with the initial military and political concepts of an independent Slovenia before the first free democratic election in 1990, the paper delineates the main martial steps that led to the withdrawal of the last of the YNA units from Slovenia and, therefore, Slovene independence. Before the plebiscite, the Demos and subsequent governments developed a military strategy, outlined here in terms of structure, organisation and significance in safeguarding the first stages preceding Slovene independence. In order to prepare a national military for an as yet unrecognized nation within the boundaries of a larger, internationally recognized nation, it was necessary for Slovenes to create their Territorial Defense, which necessarily operated under Slovene authority; to recruit soldiers, protect records, negotiate with Yugoslav authorities, and engender constitutional and legislative acts to protect Slovene soldiers in the YNA; to reorganize the Territorial Defense into the Slovene Army (which required sufficient training to prepare for whatever actions might ensue from a declaration of independence); to create a new defense law integrating the military and civil defense systems; to create a Slovene military legal system and train the first generation of peace-time soldiers (the paper emphasizes the events in Pekre, the site of the first testing in preparation for an independence war).

The war for Slovene independence, of course, took place in June and July, 1991, and was followed by negotiations for the withdrawal of the YNA, as well as efforts to erase the effects of the YNA and military actions in Slovenia.

Key words: Military strategy, Territorial Defence, Demos, independence of Slovenia, war for Slovenia, Yugoslav National Army

ZUNANJEPOLITIČNI VIDIKI OSAMOSVOJITVE SLOVENIJE

Dimitrij RUPEL

Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Prešernova cesta 25

e-mail: dimitrij.rupel@gov.si

IZVLEČEK

Članek analizira zunanjepolitične vidike osamosvojitve Slovenije, in sicer poglede na njeno mednarodno priznanje, vzdrževanje državnosti, sukcesijo, mejno problematiko, ugled, napredek in stabilnost države, stabilnost mnogonacionalnih tvorb/organizacij/držav, uspešnost upravljanja z različnostmi in zadovoljstvo manjšin ter EU kot značilno obliko mnogonacionalne integracije, ki je do neke mere grožnja posamezni državnosti in pomeni krizo državnosti.

Predstavlja tudi različne oblike vzdrževanja državnosti oz. premagovanja nestabilnosti, za katere skrbi zunanja politika. Slovenska zunanja politika bo v EU in NATO tolmačila nacionalne interese Slovenije in bo na ustrezen način uveljavljala njeno politiko.

Ključne besede: zunanja politika, Slovenija, osamosvojitve Slovenije, mednarodno priznanje, državnost, Balkan, Evropska unija

ASPETTI POLITICO-ESTERI DELL'INDIPENDENZA DELLA SLOVENIA

SINTESI

L'articolo analizza gli aspetti politico-esteri dell'indipendenza della Slovenia, cioè le considerazioni sul suo riconoscimento internazionale, la tutela dell'identità nazionale, la successione, la problematica dei confini, il rispetto, lo sviluppo e la stabilità dello Stato, la stabilità delle formazioni/organizzazioni/Stati plurinazionali, l'ottimizzazione della gestione delle diversità, la soddisfazione delle richieste delle minoranze, l'UE come forma caratteristica dell'integrazione plurinazionale vista in certa misura come minaccia per le singole identità nazionali in quanto portatrice di una possibile causa di crisi delle singole identità nazionali.

L'articolo presenta anche le diverse forme della tutela dell'identità nazionale, ossia il superamento delle instabilità, tema proprio della politica estera. La politica estera slovena nell'UE e nella NATO sosterrà gli interessi nazionali sloveni ed attuerà in modo adeguato il suo piano di azione politica.

Parole chiave: politica estera, Slovenia, indipendenza della Slovenia, riconoscimento internazionale, identità nazionale, Balcani, Unione Europea

Mednarodno priznanje slovenske države

Državnost je brezpogojno povezana z mednarodnim priznanjem. Mednarodna skupnost navadno obravnava državo, ki ni mednarodno priznana, kot del neke druge države. Najbolj znani tovrstni primeri so Tajvan, Čečenija in Palestina. Tajvan se na mednarodnem odru spopada s stališčem Kitajske, ki ga pojmuje za sestavni del kitajske države in vztraja, da ga tako dojemajo tudi druge članice mednarodne skupnosti. Čečenija ostaja brez mednarodnega priznanja še naprej sestavni del Ruske federacije. Palestinski voditelj Jaser Arafat si je sicer izbojeval svoje mesto v diplomatskih prizadevanjih mednarodne skupnosti za uresničitev bližnjevzhodnega mirovnega procesa, vendar je ozemlje, ki ga formalno upravlja, še vedno del izraelske države.

Tudi za slovensko državo velja ugotovitev, da brez mednarodnega priznanja ni državnosti. Samostojna Slovenija ne more obstajati, če ni mednarodno priznana, če v svetu ne nastopa kot subjekt mednarodnega prava. Slovenci so leta 1918 po razpadu habsburške monarhije skupaj s preostalimi južnimi Slovani z avstro-ogrškega območja mesec dni bivali v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Toda te nove tvorbe velesile niso priznale. Še manj so bile seveda pripravljene priznati samostojno slovensko državo, ki jo danes nekateri netočno vidijo že v letu 1918. Italija je kljub ustanovitvi Države SHS nadaljevala okupacijo Primorske in Notranjske, ki si ju je lastila v skladu z londonskim sporazumom iz leta 1915. Velika Britanija in Francija sta kot sopodpisnici londonskega sporazuma pač upoštevali dejstvo, da je Italija subjekt mednarodnega prava in seveda hkrati antantna zaveznica. Slovensko ozemlje je v očeh zahodne diplomacije še vedno veljalo za del ozemlja poražene Avstro-Ogrske. Ta slovenska izkušnja iz preteklega stoletja je značilen primer, da državna osamosvojitve ni uspešna, če ni potrjena z mednarodnim priznanjem.

Brez mednarodnega priznanja bi se tudi slovenska osamosvojitve leta 1991 kaj klavrno končala. Marsikdo bi takrat lahko izkoristil neugodni slovenski položaj za uresničitev svojih ambicij. Slobodan Milošević je poskušal uporabiti zveznega premiera Anteja Markovića, da z zavarovanjem meja ohrani integriteto Socialistične

federativne republike Jugoslavije. Pri tem se ni ustavil niti pred uporabo tankov in letal. Milošević in Marković sta se za to skrajno sredstvo odločila očitno tudi pod vplivom namigov nekaterih zahodnih državnikov, da ne bodo podprli "enostranskih" odločitev slovenskega vodstva. Vendar se je na veliko jezo srbskih generalov v vrhu jugoslovanske armade, ki so se pred tujimi sogovorniki radi hvalili, da bo intervencija v Sloveniji nekakšna ponovitev "blitzkriega" iz znamenitega "puščavskega viharja" Združenih držav Amerike v Iraku (Janša, 1992), del mednarodne skupnosti pravočasno odzval na vojaški konflikt v Sloveniji.

Slovensko prizadevanje za mednarodno priznanje se je začelo s poizvedovanjem o stališčih in z informiranjem sorodnih strank v tujih državah ter tujih vlad že leta 1990. Pri tem so bile aktivne stranke vladajočega Demosa in tudi opozicije. Slovenski krščanski demokrati so gojili stike s sorodnimi strankami v Zahodni Evropi, precejšnje zaslonbo pa so imeli tudi v Slovencih po svetu. Slovenski demokrati so iskali podporo zlasti pri zahodnoevropskih strankah liberalne orientacije, npr. pri voditelju nemške FDP, Hansu-Ditrichu Genscherju. Prve stike s poslanci evropskega parlamenta, med katerimi je bil Sloveniji zelo naklonjeni dr. Otto von Habsburg, je navezal predsednik skupščine dr. France Bučar, ki je sicer v Strasbourgu govoril že leta 1988 (Bučar, 1988, 249-251). Še najtežje je bilo pridobiti pomoč evropskih socialdemokratov, ki so se težko sprijaznili z razpadom Jugoslavije. Med zahodnimi politikami je prevladovala bojazen, da bi njen razpad pomenil slab zglede za Sovjetsko zvezo.

Na državni ravni so zato slovenski diplomati sprva naleteli na zaprta vrata predsedniških in vladnih palač, v najboljšem primeru so jih sprejemali uradniki na nižji ravni. Delavci slovenskega zunanjega ministrstva so morali na ta račun poslušati številne očitke, med katerimi je bil najbolj zbadljiv tisti, da iz njihovega ministrstva "veje nekakšen esprit d'antichambre, duh predsobne ponižnosti" (Rupel, 1992, 86). Vendar mlada Slovenija le ni bila povsem brez prijateljev. Eden od njih je bil avstrijski zunanji minister Alois Mock, ki ga sam označujem za "dobro vilo slovenske zunanje politike". Mock je dobro ocenil razmere v razpadajoči Jugoslaviji. V nasprotju z večino drugih evropskih državnikov je pravočasno ugotovil, da ima lahko vsako popuščanje Miloševiću tragične posledice za nesrbske narode v Jugoslaviji (Mock, Vytiska, 1997). V času, ko so zahodni diplomati večinoma puščali Slovence čakati v svojih predsobah in se je tudi zunanji minister SFRJ Budimir Lončar na vse pretege trudil prepričati slovensko sodelovanje na mednarodnih forumih, je bila Avstrija tista, ki je podpirala slovenska prizadevanja za vođenje samostojne zunanje politike. Tako je Mock omogočal slovenskim diplomatom, da so se lahko z avstrijskimi prepustnicami udeleževali zasedanj Konference za varnost in sodelovanje v Evropi in drugih mednarodnih organizacij. To so bili prvi koraki slovenske diplomacije, sicer majhni, a vendar prvi.

Po napadu Jugoslovanske armade na Slovenijo se je junija 1991 število slovenskih prijateljev na mednarodnem prizorišču povečalo. Vojna v Sloveniji je bila za zahodne diplomate resno opozorilo, kam lahko privede Miloševićeva agresivna

politika. Na predvečer vojne so sicer državniki ZDA in Evropske unije zatrjevali, da zagovarjajo celovitost Jugoslavije. Znano je, da sta bila najvišja tuja gosta na slovenski proslavi neodvisnosti 26. junija v Ljubljani koroški deželni glavar Christoph Zernatto in njegov štajerski kolega Josef Krainer. Toda med vojno so začeli zahodnoevropski državniki postopno spreminjati stališče do priznanja Slovenije in Hrvaške. Tu je odločilno vlogo odigrala Genscherjeva diplomacija. Nemški zunanji minister je na znamenitem sestanku 2. julija v Beljaku pokazal razumevanje za slovenske zahteve (Genscher, 1995, 938-939). S spretnim prepričevanjem svojih zahodnoevropskih kolegov je dosegel preobrat v njihovem razmišljanju o jugoslovanskem problemu. Na to je takrat pomembno vplival tudi Sveti sedež, ki je deloval v smeri čimprejšnjega priznanja slovenske države.

*Krvavi Potok, 26. junija 1991, opoldne: Slavko Gerželj (v svetlejši srajci) med neuspešnimi pogajanjmi s pripadniki JLA
(Foto: Danijel Novakovič/FPA, arhiv Primorskih novic)*
*Krvavi Potok, 26th June 1991, noon: Slavko Gerželj (in the bright shirt) during unsuccessful negotiations with YNA members
(Photo: Danijel Novakovič/FPA, Primorske novice archives)*

Za Slovenijo je bilo izrednega pomena, kakšno stališče bo zavzela EU. Posredovanja evropske trojice na sestankih v Zagrebu in na Brionih so sicer sprva povzročila številna razočaranja med Slovenci. Vendar se je kmalu pokazalo, da je bil slovenski podpis pod brionsko deklaracijo 7. julija pravilna odločitev. Drugi pomemben dosežek v smeri mednarodnega priznanja je bil odhod Jugoslovanske armade iz Slovenije 25. oktobra, za katerega je bila zaslužna zlasti dejavnost slovenskega člana predsedstva SFRJ dr. Janeza Drnovška.

Prva je Slovenijo 26. junija 1991 priznala Hrvaška, sledile pa so ji baltske države, Gruzija in Ukrajina. Na vrhu EU 16. decembra v Maastrichtu je bil znova zelo aktiven Genscher, ki si je prizadeval, da bi Evropska unija kolektivno priznala Slovenijo in Hrvaško (Meier, 1996, 334-335). Pri tem mu je s kompromisnim predlogom priskočil na pomoč italijanski zunanji minister Gianni de Michelis (Rupel, 2001, 276), ki je sicer sprva kazal nasprotovanje do slovenske neodvisnosti. Sprejet je bil sklep, da bodo države EU priznale Slovenijo 15. januarja 1992. Islandija, Švedska in Nemčija so to storile že pred božičem 1991. Priznanje EU je Sloveniji odprlo vrata v različne mednarodne organizacije, tudi v Združene narode.

Sukcesija in vzdrževanje državnosti

Slovenija se je osamosvojila ob razpadu SFRJ, pri čemer je bila sestavni del procesa njenega razpadanja. Badinterjeva komisija je 4. julija 1992 ugotovila, da SFRJ ne obstaja več, njen razpad pa se je začel 29. novembra 1991. Sukcesijske razprave izhajajo iz izvršenega dejstva slovenske državnosti, vendar Slovenijo zadržujejo v območju preteklosti in Jugoslavije. Po desetih letih naporih pogajanj med naslednicami SFRJ je bil sicer podpisan sporazum o nasledstvu, vendar pa se pri njegovem izvajanju še vedno srečujemo z nekaterimi sukcesijskimi problemi.

V letih po razglasitvi slovenske neodvisnosti so v diplomatskih krogih krožili različni načrti za obnovo jugoslovanske skupnosti, še zlasti na gospodarskem področju. Pojavljale so se tudi zamisli o sklicu balkanske konference, ki bi poskušala oblikovati novo ureditev jugovzhodne Evrope. Največkrat je sicer govor o državah nekdanje SFRJ, minus Slovenija, plus Albanija. Včasih so nekateri politik videli v tovrstnih regionalnih načrtih tudi Slovenijo, a danes je to že preteklost. Tega pa ne moremo trditi na primer za Hrvaško, ki jo še vedno lahko najdemo na zemljevidih kakšnega od zagovornikov balkanske gospodarske skupnosti, Jugovzhodnoevropske unije in podobnih namišljenih tvorb.

Kot rečeno, so za Slovenijo tovrstne bojazni neutemeljene, vendar je treba v zvezi s tem opozoriti na neko drugo značilnost slovenske miselnosti. V Sloveniji obstaja deficit državitvornosti. Ponekod se ta povezuje z nostalgijo po prejšnjih časih. Opaziti je mogoče tudi znamenja šibkosti državne zavesti, notranje dvome, naspro-

tovanja evropeizaciji Slovenije ipd. Največkrat se ti dvomi povezujejo s političnimi razmišljanji v krogih blizu prejšnjega režima.

Državnost ni dana za večno kot nekaj samoumevnega. Treba jo je vzdrževati, sicer je lahko ogrožena. Država mora ustvarjati ustanove, aparate, simbole, sploh celotno državno "kulturo". Za državnost morajo biti izpolnjeni formalni pogoji, med katerimi so urejeni diplomatski odnosi. Pomembno vlogo igrajo ugled države, njena zanesljivost in stabilnost. Nestabilna država z notranjimi spori lahko hitro doživi krizo državnosti. Poučen primer je nekdanja Jugoslavija. Krizo državnosti lahko povzročijo tudi nerešeni odnosi z drugimi državami, še zlasti mejna problematika. V sodobnem svetu ponujajo primeren okvir za vzdrževanje stabilnosti in državnosti mednarodne organizacije, kot so OZN, EU. Nato itn. Primere takšnega vzdrževanja lahko najdemo zlasti pri delovanju mednarodne skupnosti v Bosni in Hercegovini, na Cipru in v Makedoniji.

Državnost in multinacionalne integracije

Vzporedno z osamosvajanjem se je začel tudi proces približevanja Slovenije evroatlantskim integracijam. Danes stoji slovenska država na pragu vključitve v EU. Po desetih letih samostojnosti je zdaj torej pred njo vstop v mnogonarodno integracijo. Slovenci imajo večstoletne izkušnje z življenjem v večnacionalnih državah, v Avstriji in Jugoslaviji. Kaže, da je življenje v multinacionalnih in multikulturnih tvorbah slovenska usoda.

Z bivanjem v Jugoslaviji imajo Slovenci slabe izkušnje. Nasploh velja, da so mnogonacionalne družbe krhkeje povezane. Njihovo lepilo je udeležba pri upravljanju države. Jugoslavija je propadla, ker nekaterim narodom ni bila dana možnost tega upravljanja. Če vzamemo samo vprašanje slovenske udeležbe v jugoslovanskem zunanjepolitičnem sistemu, je dejstvo, da je Slovenija zanj plačevala četrtnino denarja, delež Slovencev v tem sistemu pa je bil bore triodstoten (Rupel, 2001, 74).

Demokracija in participacija sta edino možno vezivo mnogonarodnih skupnosti. Uspešno upravljanje različnosti v večnacionalnem okolju je neločljivo povezano z zadovoljstvom manjšin. Manjšine morajo biti prepričane, da lahko postanejo del večine, pri čemer je bistvena ekonomija. Materialna blaginja bistveno prispeva k uspehu multietničnega sožitja. Za države, kot sta Bosna in Hercegovina ter Makedonija, je prava perspektiva šele v EU.

Evropska unija je kot značilna oblika multinacionalne integracije lahko do neke mere grožnja posamezni državnosti in pomeni v določenem smislu krizo državnosti. Osemindvajsetčlanska organizacija, v kakršno naj bi se razširila v bližnji prihodnosti, lahko po vsej verjetnosti preživi le na račun državnosti oziroma suverenosti članic. Že videno na primeru Jugoslavije in Sovjetske zveze? Primerjava ni umestna. Opozoriti je treba na bistveno razliko: EU je namreč prostovoljna in demokratična

organizacija. To pomeni, da je kriza državnosti kontrolirana. Urejanje krize in premagovanje nestabilnosti je mogoče z uporabo načela subsidiarnosti.

Zunanja politika skrbi za različne oblike vzdrževanja državnosti oziroma premagovanje nestabilnosti. Njena orodja so (osebni) stiki, pogovori in pogajanja, svetovanje, doseganje soglasja in sprave, arbitraža itn. Poleg tega, da predstavlja nacionalne interese, je tudi orodje zaznavanja impulzov iz širšega okolja. Zunanja politika zagotavlja ustrezen pretok informacij. Ustvarja ustrezne povezave med narodi, premaguje nasprotja in napetosti. Slovenska zunanja politika bo v EU in Natu tolmačila nacionalne interese Slovenije ter s tem poskrbela, da se ohrani slovenska državnost.

FOREIGN POLICY ASPECTS OF SLOVENE INDEPENDENCE

Dimitrij RUPEL

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Slovenia, SI-1000 Ljubljana, Prešernova cesta 25

e-mail: dimitrij.rupel@gov.si

SUMMARY

International recognition. Statehood is unconditionally connected with international recognition. Non-recognition of a state is normally connected with its perceived aspect of being part of another state; for example Taiwan, Chechnya, Palestine... Slovenia attained its independence upon the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, being a constituent part in the process of its disintegration. The Badinter Commission on July 4, 1992, ascertained that the Socialist Federal Republic of Yugoslavia – after its disintegration began on November 29, 1991 – no longer existed. Slovenia's efforts to gain international recognition got under way as early as 1990 with inquiries into the standpoints of, and the informing of, related parties in foreign countries and governments. In 1991, Slovene representatives informed their colleagues not only of developments regarding the Yugoslav crises, but also of the inevitability of the establishment of an independent state, proposing concrete suggestions and demands. Among European countries (besides those in positions similar to Slovenia's, e.g. Croatia, the Baltic states...) in favour of Slovenia's independence were Austria, Iceland, Germany, some Scandinavian states, Italy and Russia. Favorable inclination was also shown by the Vatican. The majority of states in the early stages of assessing Slovenia's aspirations expressed worry and uncertainty. They feared that the disintegration of Yugoslavia might set a bad example for the Soviet Union. Slovene (and Croatian) politicians trying to obtain international

support were helped by the brutality of the Yugoslav army and Milošević. Slovenia adopted the Declaration of Independence on June 25, 1991. The first achievement in terms of international recognition was the Brioni declaration of July 7, 1991, the second the departure of the Yugoslav army on October 25, 1991. Slovenia was recognised by Iceland, Sweden and Germany on December 19, the Vatican on January 13, 1992, and on January 15, 1992, by the entire European Community, Austria, Canada, Switzerland, Poland, and Hungary ... By early 1992 Slovenia was a generally recognised new state.

Maintenance of statehood. Statehood does not exist only in the original, initial phase, but must be maintained, or else exist under threat. For its maintenance a state establishes institutions, apparatuses, symbols, a complete state "culture". In Slovenia there is a lack of state creativity. Every now and then the deficit is connected with nostalgia for earlier days. At times, the fear spreads that there might be a new formation (the third) of Yugoslavia under way, or at least a form of economic union. Although the rumours mostly concern the states of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia – minus Slovenia, plus Albania – (despite Slovenia's fast approaching acceptance into the EU and NATO), we can find signs of weakness in the creativity of the Slovene state, as well as concomitant internal doubts, etc. In the majority of cases the doubts are linked to political contemplation within groups close to the former system.

Succession. Successional debates originate in the accomplished act of Slovene state establishment, but keep Slovenia in the spheres of the past and Yugoslavia.

Frontier problems. Settled questions concerning frontiers have a positive impact on statehood. Slovenia – recognized by Badinter – has no arguments concerning frontiers. Individual problems with Croatia are being solved 10 years after both states' attainment of independence. Croatia is placing a lot of significance upon this matter, hoping to thus gain certain tools for influencing the rhythm of approaching Euro-Atlantic integration.

Reputation, advance and stability of the state. Some formal conditions must be met to achieve statehood (among which is settled diplomatic relations), besides which its reputation, reliability and stability also play an important role. An unstable state with internal arguments and unsolved relations with other states may quickly experience a crises of statehood. The means for solving instability and maintenance of statehood are in the hands of international organisations, such as the United Nations, the European Union, NATO, etc. Examples of such maintenance are Bosnia and Herzegovina, Cyprus, and to a degree Kosovo ... Instability may quickly result in a civil war and the downfall of state unity. Even Macedonia is still under such threats.

Multinational formations/organisations/states may be stable, but are often subject to instability. Stability depends on capability of managing differences. Multinational formations are loosely linked. Their connection (glue) is taking part in the state's

management. Yugoslavia disintegrated because some nations did not have the opportunity to run the state. Democracy and participation are the only glue for multinational formations.

Successful management of differences is connected with satisfaction of minorities. Minorities must be sure that they can become a part of the majority; economy plays an essential role in the matter; material welfare is an essential contributor to multi-ethnic cohabitation. The EU is the only real prospect for states such as Bosnia and Macedonia.

The EU (as a typical form of multinational integration) is to some extent a threat to individual states and fosters crises of statehood. The 28-member organisation may probably survive only on condition of the member states' statehood, or sovereignty. The basic difference between Yugoslavia and the EU is that the latter is a voluntary and democratic organisation, which means that the crises of statehood are controlled. Dealing with the crises and overcoming instability is possible with the means of subsidiarity.

Foreign policy provides various forms for maintenance of statehood – overcoming instability. Its tools are (personal) contacts, conversations and negotiations, counselling, reaching agreements and reconciliation, arbitration, etc. Besides representing national interests, foreign policy is also the tool for the perception of impulses from a broader environment. It ensures a corresponding flow of information, establishes corresponding links between nations, overcomes differences and tensions. Slovene foreign policy will interpret the national interests of Slovenia and in an appropriate manner advance its policy within the EU and NATO.

Key words: Foreign policy, Slovenia, independence of Slovenia, international recognition, statehood, the Balkans, European Union

LITERATURA

- Bučar, F. (1988):** Slovenec v Evropskem parlamentu. Nova revija, 69-70. Ljubljana, 249-251.
- Genscher, H. D. (1995):** Erinnerungen. Berlin, Siedler Verlag.
- Janša, J. (1992):** Premiki. Nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Meier, V. (1996):** Zakaj je razpadla Jugoslavija. Sophia, 6/96. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

- Mock, A., Vytiska, H. (1997):** Das Balkan-Dossier. Der Aggressionskrieg in Ex-Jugoslawien – Perspektiven für die Zukunft. Wien, Signum Verlag.
- Rupel, D. (1992):** Skrivnost države. Spomini na domače in zunanje zadeve 1989-1992. Ljubljana, Založba Delo – Novice.
- Rupel, D. (2001):** Srečanja in razhajanja. Optimistični zapiski o slovenskih zunanjih zadevah v prvem desetletju. Ljubljana, Nova revija.

O VOJAŠKOPOLITIČNIH VIDIKIH OSAMOSVOJITVE SLOVENIJE

Anton BEBLER

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, SI-1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5

e-mail: anton.bebler@uni-lj.si

IZVLEČEK

Razvoj Slovencev iz sorazmerno majhne etnične skupine v večnacionalnem avstro-ogrskem imperiju v del "troedinega" jugoslovanskega naroda v času Kraljevine Jugoslavije, nato v enega od konstitutivnih narodov v jugoslovanski federaciji in končno v nacijo s svojo mednarodno priznano državo je trajal najmanj poldrugo stoletje. V tem zgodovinskem okviru pomeni odhod zadnjih enot in poveljstev JLA iz koprskega pristanišča 25. oktobra 1991 le eno od epizod v dolgi preobrazbi. Ta dogodek pa je simbolno zaznamoval zelo pomemben kakovosni premik – uveljavitev suverenosti Republike Slovenije na njenem državnem ozemlju.

Ključne besede: Slovenci, 1918-1991, osamosvojitve Slovenije, razpad Jugoslavije, oborožena sila, Teritorialna obramba, JLA

SUGLI ASPETTI POLITICO-MILITARI CONCERNENTI L'INDIPENDENZA DELLA SLOVENIA

SINTESI

Lo sviluppo del popolo sloveno è durato almeno un secolo e mezzo: dal gruppo etnico proporzionalmente piccolo, facente parte dell'impero austro-ungarico plurinazionale, si è passati al periodo del Regno della Jugoslavia, che riuniva il popolo sloveno, croato e serbo, per poi costituire un popolo membro della federazione jugoslava e finalmente una nazione con un proprio Stato internazionalmente riconosciuto. In questa cornice storica la partenza degli ultime reparti e del comando dell'APJ dal porto di Capodistria, il 25 ottobre 1991, significa solo un episodio di un lungo processo. Questo avvenimento ha simbolicamente segnato una manovra importantissima, di qualità – attuare la sovranità della Repubblica di Slovenia sul suo territorio statale.

Parole chiave: Sloveni, 1918-1991, indipendenza della Slovenia, sfaldamento della Jugoslavia, forze armate, Difesa Territoriale, Armata Popolare Jugoslava

Razvoj Slovencev iz sorazmerno majhne etnične skupine v večnacionalnem avstro-ogrskem cesarstvu v nacijo s svojo mednarodno priznano državo je trajal najmanj poldrugo stoletje. Dve najpomembnejši vmesni stopnji sta bili uradno razglašeni del "troedinega" slovanskega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev v času Kraljevine SHS in Jugoslavije, nato pa status enega od petih konstitutivnih narodov v jugoslovanski federaciji po drugi svetovni vojni. Krepitev lastnosti naroda in nacije je več desetletij potekala postopno, z majhnimi koraki. Te dosežke so, ob podpori širše slovenske javnosti, izbojevali predvsem slovenski razumniki v političnih bojih s centralistično naravnanim avstrijskim in pozneje z jugoslovanskim uradništvom. Evolutivni tok nacionalne emancipacije so nekajkrat pretrgali in celo obrnili dramatični mednarodni in notranji dogodki, ki so vnašali radikalne premike in obrate v položaju Slovencev. Nekateri od teh premikov so imeli za Slovence in njihov status emancipativni, celo revolucionarni, nekateri pa izrazito retrogradni značaj. Slednji so prinašali kratenje nekaterih že pridobljenih narodnostnih pravic vse do popolnega zanikanja kolektivnih pravic Slovencev na celotnem prostoru oziroma v njegovih delih in grobega izvajanja politike genocida.

Narodnostna emancipacija je vključevala tudi bolj ali manj vidno obrambnovojaško sestavino. Tako je že programski dokument Matije Majarja "Kaj Slovenci terjamo?" iz l. 1848 med drugim vseboval zahtevo po ustanovitvi – namesto stalne avstrijske vojske – Narodne straže (Nationalgarde), ki bi omogočila vojaško urjenje moških v njihovem domačem okolju. To bi bila teritorialno organizirana oborožena sila, ki bi jo mobilizirali le v primeru vojne. Na slovenskem etničnem ozemlju bi taka ureditev verjetno prinesla poveljevanje na taktični ravni v slovenščini (Prunk, 1987, 154).

Še zlasti v obdobjih korenitih sprememb v položaju Slovencev je igrala oborožena sila izrazito in včasih tudi odločilno vlogo. To je še posebno veljalo: za obdobje dokončnega razpada dvojne monarhije med prvo svetovno vojno; kratko obdobje Države SHS in Narodne vlade v Ljubljani, italijanske vojaške zasedbe Primorske in dela Notranjske ter med boji za severno mejo v l. 1918-1919; za čas vojaškega poraza in razkosanja Kraljevine Jugoslavije v aprilu 1941, okupacije in delitve slovenskega etničnega ozemlja med tremi agresorskimi državami; za skoraj štiriletno obdobje narodnoosvobodilnega boja 1941-1945, osvoboditve in priključitve Primorske; za obdobje vojaških groženj in blokade vzhodnega bloka v l. 1949-1954; za čas napada sil Varšavskega sporazuma na Češkoslovaško v avgustu l. 1968; za obdobje razpada SFRJ po l. 1988, oboroženih spopadov in vojn na ozemlju SFRJ ali nekdanje SFRJ v l. 1990-1995.

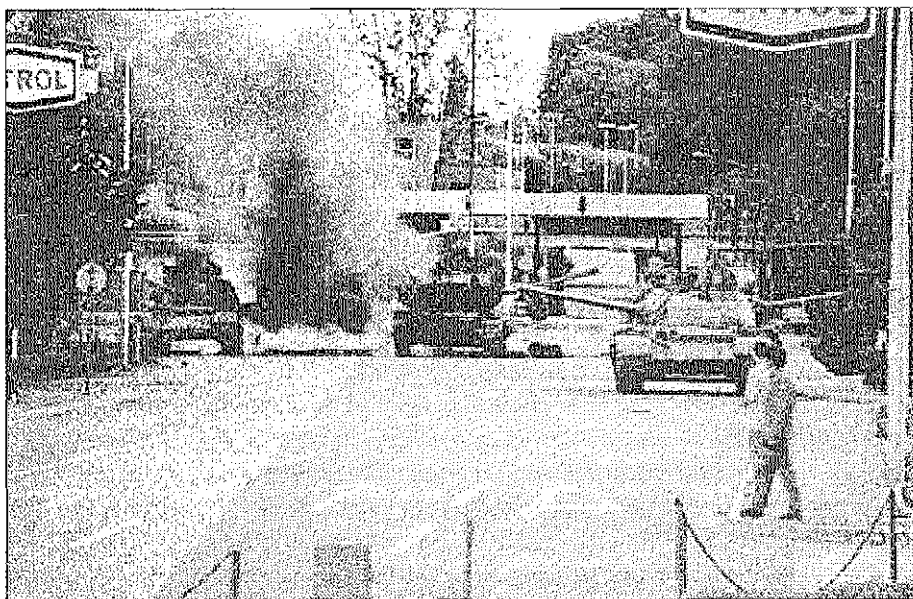
Vzporedno s postopno kulturno in politično emancipacijo je potekala krepitev prvin, ki so v obdobjih ali trenutkih zgodovinskih preizkušenj ali priložnosti omogočile vojaško samoorganiziranje in delovanje Slovencev. Za prve oborožene skupine s slovenskim narodnostnim značajem lahko štejemo straže v nekaterih mestih dežele

Kranjske med revolucionarnim vrenjem in nemiri v letih 1848-1849. Po porazu revolucije so se skromne možnosti za postopni razvoj nekaterih prvin emancipacije pojavile po l. 1868 v okviru oboroženih sil dvojne monarhije. Po zaslugi sistema teritorialnega novačenja v enote drugega in tretjega ešalona avstrijske vojske (skupna vojska, domobranstvo in črna vojska) je postala mogoča uporaba slovenščine na taktični ravni kot drugega "polkovnega" jezika v pretežno slovenskih regimentih. V vrstah avstrijskih oboroženih sil se je izurilo več tisoč vojščakov slovenskega rodu, pa čeprav je bil njihov delež med avstrijskimi oficirji zelo nizek. Visoki generalski čin podmaršala (generalpolkovnika) v avstrijski vojski pa so vendarle dosegli Janez in Blaž Žemva (Schemua), Josip Novak, Joža Tomše, Gustav Globočnik, Janez Lavrič ter Alfred Valenčič (Kranjc, 2000, 267-274). Vse kaže, da je bilo sorazmerno največ višjih častnikov slovenskega rodu v avstro-ogrski mornarici – okrog sto v slabih sto letih, od teh naj bi 27 dobilo admiralske epolete in meče. Predvsem zaradi pobud narodnostno ozavešenih oficirjev se je v drugi polovici devetnajstega stoletja začel razvijati tudi slovenski vojaški besednjak – pogoj za narodnostno emancipacijo na tem področju. V tem pogledu je bilo zelo pomembno pionirsko delo majorja Andreja Komeča, pl. Sočebrana, avtorja Poljne službe (1872), prve vojaške strokovne knjige v slovenščini, ter prvega slovensko-nemškega in nemško-slovenskega vojaškega slovarja (Korošec, 1998, 6-8).

Predhodno vojaško izobraževanje in urjenje v avstrijski vojski sta omogočila nastop in bojno delovanje izključno ali pretežno slovenskih polkov, čet, straž in drugih formacij v dramatičnih tednih razpada monarhije v oktobru–novembru 1918. V novembru in decembru 1918 so bile vojaške enote, imenovane jugoslovanske, toda s slovenskim poveljevalnim jezikom, vključene v Drugo vojaško okrožje Države SHS s svojim generalštabom v Ljubljani. To je bilo pod splošnim poveljstvom hrvaškega podmaršala Nikole pl. Ištvanovića in načelnika štaba polkovnika Milana Ulmanskega, dejansko pa pod nadzorom civilnega poverjenika za narodno obrambo vlade v Ljubljani dr. Lovra Pogačnika. Med častniki slovenskih enot je bil nedvomno sorazmerno najuspešnejši nekdanji avstrijski major Rudolf Maister, ki je prevzel vojaško poveljstvo v Mariboru na Spodnjem Štajerskem. Maister je postal prvi slovenski general in ob upokojitvi divizijski general kraljeve vojske SHS. Skupno število pripadnikov slovenskih enot vojske Države SHS oziroma Kraljevine SHS okrog 1. decembra 1918 ocenjujejo na okrog dvanajst tisoč vojakov, v veliki večini v pehotnih enotah. Poleg teh so imele slovenske čete topništvo, transportno, inženirsko, zaledno in sanitetno službo ter vojaška sodišča.

Po ustanovitvi Kraljevine SHS, že v januarju 1919, so začeli odpravljati teritorialno novačenje, slovenske enote in uporabo slovenskega poveljevalnega jezika. Tako je poleti l. 1919 87. celjski polk zamenjal 46. pehotni polk, namesto mariborskega polka je nastal 45. pehotni polk in namesto slovenskega planinskega (kranjskega) polka 47. pehotni polk s pretežno neslovensko sestavo (Švajncer, 1990, 195-196,

203–204) itn. In vendarle so v okviru jugoslovanske kraljeve vojske v približno dveh desetletjih njenega obstoja ohranjali nekatere slovenske vojaške tradicije (skupaj s tradicijami nekoč pretežno slovenskih polkov), izobrazili in izurili več sto profesionalnih oficirjev in podoficirjev ter več tisoč rezervnih oficirjev in podoficirjev slovenske narodnosti. Njihov statusni položaj v stari jugoslovanski vojski je bil boljši kot v nekdanji avstro-ogrski vojski. Sorazmerno največ slovenskih oficirjev je bilo v sestavi jugoslovanske kraljeve mornarice in zrakoplovstva (Bjelajac, 1999, 40-43). Približno dva ducata Slovencev je dobilo generalske in admiralske epolette. Na najvišje položaje v jugoslovanski kraljevi vojski so se povzpeli prvi poveljnik mornarice SHS kontraadmiral Metod Koch, divizijska generala Rudolf Maister in Leon Rupnik, pehotni, topniški in sanitetni brigadni generali Rudolf Kobal, Anton Lokar, Franc Pogačar, Linus Dekaneva, Anton Hočevar, Ferdinand Janež in dr. (Kranjc, 2000). Vojaški učitelj prestolonaslednika Petra Karadjordjevića je bil generalštabni polkovnik Vekoslav Kolb, po vojni generalpodpolkovnik JLA.

Rožna Dolina, 28. junija 1991, ob 19. uri: po nenadni in učinkoviti akciji diverzantske skupine Teritorialne obrambe sta bila dva tanka JLA samo še kup razžarjenega železja (Foto: Marjan Pavzin, arhiv Primorskih novic)
Rožna Dolina border crossing, 28th June 1991, at 7 p.m.: after an unexpected and efficient diversion carried out by the diversion unit of the Territorial Defence two YNA tanks were nothing but heaps of glowing metal (Photo: Marjan Pavzin, Primorske novice archives)

Del oficirskih in podoficirskih kadrov, ki se je l. 1941 izognil vojnemu ujetništvu, se je po vojaškem porazu in razbitju Kraljevine Jugoslavije pridružil narodnoosvobodilnemu gibanju v Sloveniji in v drugih jugoslovanskih pokrajinah. Nekateri aktivni ter številni rezervni oficirji in podoficirji poražene jugoslovanske vojske so vstopili v slovensko partizansko vojsko, delovali v njenih poveljstvih (in tudi pri Vrhovnem štabu NOV in PO Jugoslavije), pomagali ustvariti specializirane vojaške službe, oficirske šole in tečaje, vojaške pravosodne organe, vojaško saniteto itn. Bivši rezervni podoficir je bil, recimo, najbolj slavni poveljnik Glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Rozman – Stane, posmrtno jugoslovanski generalmajor; bivši rezervni ali aktivni oficirji kraljeve vojske so bili kasnejši jugoslovanski generali Lado Ambrožič, Jaka Avšič, Franc Poglajen, Milan Lah idr. Tedaj se je v vrstah partizanske vojske nanovo izoblikovala praksa uporabe slovenščine kot vojaškega jezika. Glavni štab slovenskih partizanov je deloval večji del vojne avtonomno, uradno pa je bil podrejen Vrhovnemu štabu Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Ta avtonomni razvoj je med jesenjo 1943. in pomladjo 1945. dosegel neprimerno višjo raven kot v l. 1918-1919. Na svojem vrhuncu pozimi 1944-1945 je štela slovenska partizanska vojska v svoji bojni sestavi okrog 27.000 borcev in starešin in še dodatnih približno deset tisoč oseb v pomožnih sestavih. Organizirana je bila v dveh korpusih in eni operativni coni. Njen največji del je tvorila pehota. Poleg nje so bile tudi topniške in oklepne enote, inženirski oddelki, zaledna in tehnična služba, vojaška saniteta, vojaško sodstvo, sistem vojaških šol in tečajev itd. (Klanjšček, 1976, 1011).

Ta emancipativni vzpon je bil znova pretrgan. 1. marca 1945 so Narodnoosvobodilno vojsko in Partizanske odrede Jugoslavije preimenovali v Jugoslovansko armado, Vrhovni štab NOV in POJ v Generalštab JA, nacionalne glavne štabe, kjer so še obstajali, v Glavne štabe JA, vse enote nacionalnih NOV in PO pa v enote JA. S tem so pravno prenehale obstajati nacionalne narodnoosvobodilne vojske. V maju 1945 je bila NOV in PO Slovenije dejansko ukinjena. Razformirani so bili Glavni štab in večina enot, manjši del 14. in 31. divizije pa so vključili v 3. in 4. armado JA. Tedaj so spet uvedli eksteritorialno novačenje in v enotah jugoslovanske vojske v Sloveniji odpravili uporabo slovenščine kot poveljevalnega jezika. Navzlic tem ukrepom je v povojnih letih v Sloveniji nastala precej obsežna vojaškozgodovinska in borčevska spominska literatura v slovenščini, ki je obravnavala tudi strokovna vprašanja vojaške strategije, operatike, taktike, logistike, sanitete itn. Več tisoč Slovencev si je pridobilo znanje in spretnosti profesionalnih oficirjev JLA, več kot sto jih je napredovalo v generalske in admiralske čine. Odstotek Slovencev med aktivnimi častniki JLA se je po l. 1945-1950 nenehno zmanjševal in je l. 1985 z nekdanjih 8-9 odstotkov padel na vsega 2,64 odstotka. Tako kot v predvojni Jugoslaviji so bili Slovenci sorazmerno najbolje zastopani v častniških zborih jugoslovanske mornarice in letalstva (Bebler, 1999, 133; Bjelajac, 1999, 49-53). Slovenci so v večnacionalni JA/JLA dosegli dosti višje in bolj odgovorne vojaške položaje kot v Kraljevini Jugoslaviji --

načelnika Generalštaba JLA (generalpolkovnik Stane Potočar), namestnika zveznega sekretarja za ljudsko obrambo (admiral Stanislav Brovet), državnega podsekretarja (generalpolkovnik Ivan Dolničar), pomočnika zveznega sekretarja (generalpolkovnik Avgust Vrtač), poveljnikov jugoslovanskega letalstva in mornarice (generalpolkovnik Zdenko Ulepič in admiral Josip Černi), poveljnikov vojaških območij, korpusov in divizij, načelnikov posameznih služb, akademij in vojaških šol JLA itn.

Pomemben kakovostni premik, ki je močno prispeval h kasnejši vojaški osamosvojitvi, je bil dosežen jeseni 1968. Pod vplivom zasedbe Češkoslovaške avgusta 1968 se je jugoslovansko državno-partijsko vodstvo odločilo za odpravo vojaškega monopola JLA in za ustanovitev drugega, decentraliziranega dela oboroženih sil SFRJ. Ta množični, a v primerjavi z JLA izrazito lažje in šibkeje oboroženi del so poimenovali "Teritorialna obramba".¹ Najpomembnejši pobudnik te delne vrnitve k dediščini NOB naj bi bil Edvard Kardelj, ki pa ni predvidel nekaterih dolgoročnih posledic preureditve. Marsikdo v jugoslovanskem vojaškem vrhu si je pozneje prizadeval, da odpravi teritorialne obrambe republik in pokrajin ali jih prelevi v navadno rezervo JLA. Dejstvo, da se je Teritorialna obramba Slovenije več kot dve desetletji načrtno pripravljala tudi za samostojno delovanje v primeru vojne, je odigralo pomembno vlogo v poznejših osamosvojitvenih prizadevanjih Slovenije. Stalna sestava njene Teritorialne obrambe, skupaj z rezervnimi častniki, podčastniki in navadnimi vojaki, s slovensko policijo, slovenskimi civilnimi obramboslovci ter bivšimi profesionalnimi častniki JLA so tvorile jedro oboroženih sil samostojne Slovenije.

Neposredni organizatorji TO so bile republike in pokrajine. Glavni štab za splošni ljudski odpor Slovenije, pozneje preimenovan v Republiški štab teritorialne obrambe (RŠTO), je bil ustanovljen 20. novembra 1968. V njem so poveljevali generali Bojan Polak, Rudolf Hribernik, Branko Jerkič, Miha Petrič, Radislav Klanjšček, Milovan Zorc (kot načelnik štaba), Edvard Pavčič, Ivan Hočevar in Janez Slapar. Po kartotekah je bilo v Teritorialno obrambo Slovenije vključenih do 110.000 rezervistov obveznikov, v njenih štabih in jedrih večjih enot pa je bilo zaposlenih okrog 450 pripadnikov stalne sestave. Med njimi so bili pretežno rezervni častniki in podčastniki ter nekaj deset aktivnih oficirjev, slednji predvsem v RŠTO. Po zaslugi ustanovitve Teritorialne obrambe je delno oživel dediščina slovenske partizanske vojske. Razvoj in uveljavitev nove obrambne doktrine vojne, graditev sistema "splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite" kakor tudi sprejetje nove zvezne ustave l. 1974 so omogočili krepitev avtonomije Slovenije tudi na vojaškem in varnostnem področju. To je veljalo za vse segmente obrambnega in varnostnega sistema, razen za stalno zvezno armado (JLA), tj. za Teritorialno obrambo, milico (policijo), narodno zaščito, civilno zaščito, sistem republiških rezerv ter delno tudi za državno varnost.

Tako so bili v obdobju 1968-1970 vnovič, prvič po l. 1945, ustanovljeni povelj-

1 To poimenovanje je v svojem odmevnem članku "Teritorialni rat" (Kveder, 1953) prvi v FLRI/SFRJ uporabil generalpodpolkovnik Dušan Kveder. Glej slovenski prevod članka v Behfer (1975, 132-155).

stva, enote in službe TO s slovenskim poveljevalnim jezikom, začeli so delovati tečaji v slovenščini za pripadnike slovenske TO, razvila se je slovenska vojaška publicistika, skupaj z mesečnikom Naša obramba itn. Zahteve po sorazmerni zastopanosti jugoslovanskih narodov v JLA so v Ljubljani pripeljale do ustanovitve vojaške gimnazije Franca Rozmana – Staneta s slovenskim učnim jezikom. Leta 1975 je bila v skladu s tako imenovanim medrepubliškim dogovorom med republikami in JLA na Univerzi v Ljubljani ustanovljena katedra za obramboslovje. Z njenim delovanjem je bil slovenskim fantom in tudi dekletom omogočen visokošolski študij obramboslovja in vojaških veščin v sami Sloveniji. Okrog katedre se je razvilo središče obrambno-pedagoške in obrambnoraziskovalne dejavnosti na univerzitetni ravni, kar je dodatno spodbudilo izpopolnjevanje slovenskega vojaškega in obramboslovnega izrazoslovja. Do prelomnih let 1990-1991 je na katedri diplomiralo več kot sto obramboslovcev.

Ta oborožena sila se je oblikovala postopno, vzporedno s političnim osamosvajanjem Republike Slovenije. Pomembni mejniki v tem procesu so bili: sprejetje ustavnih amandmajev l. 1988; približno sedemdesetodstotna razorožitev Teritorialne obrambe Slovenije v maju 1990; oblikovanje večstrankarske Demosove vlade v maju 1990; boj z jugoslovanskim vojaškim vrhom za nadzor nad Teritorialno obrambo; ustanovitev "Manevrske strukture Narodne zaščite" in njenega podtalnega poveljstva poleti 1990; od konca septembra 1990 prevzem nadzora nad Teritorialno obrambo, evidenc vojaških obveznikov in mobilizacijskih opravil; ustavitev služenja vojaškega roka zunaj Slovenije in uvedba samostojnega vojaškega usposabljanja; oboroženi spopadi in uspeh slovenske policije in Teritorialne obrambe po posegu JLA v juniju-juliju 1991.

V obdobju razkrivanja realsocialističnega sistema v SFRJ in vzporednega krhanja zvezne države se je občutno spreminjal pomen vojaškega dejavnika. Ta dva procesa sta močno vplivala na razmerja med civilnimi političnimi institucijami in vrhom profesionalnega vojaštva. Že pred zaostritvijo politične krize se je jugoslovanski sistem občutno razlikoval od sistemov strogega civilnega nadzora nad vojsko v ZSSR in večini tedanjih "socialističnih držav". Iz njegovega izvajanja sta bila že v petdesetih letih izločena profesionalni aparat CK Zveze komunistov Jugoslavije in civilna služba državne varnosti. Po smrti predsednika SFRJ maršala Josipa Broza – Tita v maju 1980 pa je odpadel zdaleč najmočnejši vzvod v jugoslovanskem sistemu civilnega političnega nadzora nad JLA in njenim profesionalnim vrhom – osebnost vrhovnega poveljnika. Instrumenti, ki naj bi rabili integraciji vojske v politični sistem SFRJ in v sistem "splošne ljudske obrambe", pa so postali svoje nasprotje – orodja v rokah jugoslovanskega vojaškega vrha za nadzor nad civilno družbo in institucijami političnega sistema. Med temi so bili: vojaškopolitični in varnostni organi, ki so delovali tudi zunaj JLA; po tradiciji visoki general JLA na položaju zveznega sekretarja za ljudsko obrambo, v kriznih obdobjih pa tudi na položaju zveznega notranjega ministra; predstavniki in delegati JLA v civilnih predstaviških organih in v družbenopoliti-

tičnih organizacijah (ZKJ, SZDL); posebna in avtonomna organizacija ZKJ v JLA; zelo obsežni jugoslovanski vojaškoindustrijski kompleks itn.

Še zlasti po imenovanju admirala Branka Mamule za zveznega sekretarja za ljudsko obrambo se je vrh JLA pospešeno izmikati civilnemu političnemu nadzoru predsedstva SFRJ. Ob vse ostrejših prepirih med skupinami civilnih politikov in za pročeljem režimskih ritualov je vrh JLA vse bolj krepil svoj položaj arbitra in vrhovnega varuha realsocialističnega sistema ter tudi same SFRJ. Vojaški vrh se je tudi organizacijsko pripravljaj na uvedbo izrednih razmer, v primeru krize pa na prevzem oblasti v državi. Od l. 1981 se je jugoslovanski vojaški dejavnik torej pojavil v obliki le delno prikrite grožnje sistemu civilnega nadzora nad vojsko kot pomembnega dela ustavne ureditve v SFRJ. Ta proces je z imenovanjem letalskega generala Ivana Hočevarja na položaj poveljnika Teritorialne obrambe Slovenije začel posledično zaostroovati razmerje med slovenskim političnim vrhom in Republiškim štabom Teritorialne obrambe. Šele po njegovi odstranitvi iz Republiškega štaba Slovenije je bil znova vzpostavljen čvrst nadzor civilnih republiških organov nad Teritorialno obrambo.

V obdobju osamosvajanja Slovenije je tvoril tudi slovenski vojaški dejavnik tehtno oziroma kritično razsežnost tega procesa. Če pa zadnje obdobje primerjamo s časom Narodne vlade v Ljubljani l. 1918 in še bolj z obdobjem narodnoosvobodilnega boja, lahko ugotovimo, da je bila politična teža slovenskega vojaškega dejavnika v l. 1990-1991 bistveno manjša. Čeprav sestava poveljniškega kadra ni bila ravno politično reprezentativna, je Teritorialna obramba Slovenije kot institucija delovala strankarsko nevtralnno in zadržano. Na splošno je rabila v oporo širokemu družbenemu gibanju v prid osamosvajanja Slovenije, po možnosti mirno, sporazumno in demokratično. Tudi zaradi te razlike v primerjavi z l. 1941-1945 Teritorialna obramba Slovenije ni odigrala nobene otipljive politične vloge pri graditvi institucij osamosvojene slovenske države.

V nasprotju z držo Teritorialne obrambe Slovenije je jugoslovanski vojaški vrh nastopal izrazito politično in ideološko. Prek svojih javnih izjav in govorov obrambnega ministra, prek udarnih člankov v vojaških glasilih (Narodna armija, Vojno delo itn.) je vneto zagovarjal ohranitev temeljev socialističnega sistema in močnih prvin jugoslovanskega centralizma, nasprotoval je uvedbi teknovalnega večstrankarskega sistema v Jugoslaviji, konfederalizaciji zvezne države itn. Tako se je vojaški dejavnik profiliral v enega glavnih nosilcev uradne ideologije vladajočega režima. S to svojo držo je profesionalno jedro JLA objektivno pospešilo razkroj SFRJ navzlic svojemu subjektivnemu zavzemanju za njeno ohranitev, tudi z orožjem, če bi bilo treba.

Politična stališča vrha JLA in njegovo vedenje so močno prispevali k zaostrovanju trenj med slovenskim političnim vodstvom ter konservativnim političnim blokom v državnih in partijskih organih na zvezni ravni. Kot močen politični zaveznik centralistično in konservativno naravnanih civilnih partitokratov (med temi so največjo

težo imeli srbski komunisti s S. Miloševićem na čelu) se je jugoslovanski vojaški vrh aktivno upiral tako liberalnodemokratskim reformam v SFRJ in tudi nacionalno-emancipativnim težnjam v Sloveniji (in na Hrvaškem). Navzlic popuščanju napetosti med dvema vojaškopoličnima blokoma na svetovni ravni je vrh armade vztrajal pri oceni o še vedno visoki zunanji ogroženosti SFRJ in na potrebi po krepitevi jugoslovanskega vojaškoindustrijskega kompleksa (projekt jugoslovanskega nadzvočnega letala).

Na teh podlagah smo bili v l. 1987-1989 priča zaostrovanju v razmerju med vrhom JLA in slovenskim republiškim vodstvom. Še bolj izraziti konflikti so se razvili v razmerju med JLA kot institucijo ter oporečniškimi opozicijskimi skupinami in nekaterimi glasili v Sloveniji. Kritika "jugovojske" (ki jo je vojaški vrh označil za napade na JLA, na zvezno državo in socialistično ureditev) je v Sloveniji postala strelvod za ostro kritiko oziroma zavračanje realsocializma, centralizma in asimilantstva v zadevah kulture in jezika. Okorna, napihnjena in avtoritarna drža vodstva JLA je v letih 1997-1999 delovala kot pravi družbeni in politični anahronizem ter kot katalizator nacionalnoemancipacijskega gibanja v Sloveniji. Razkoraki v trikotniku slovenski politični vrh-JLA-slovenska civilna družba so povzročali občasne napetosti tudi med vodstvom ZKS in tedanjo slovensko politično opozicijo.

Varnostna služba in politični organi JLA so najmanj od l. 1989 dobro vedeli za nezakonito vojaško organiziranje in priprave v vrstah hrvaških in bosanskih Srbov za oboroženi odcepitvi ob verjetnem prihodu nesrbskih nacionalističnih strank na oblast v teh dveh republikah. Varnostna služba JLA je imela svoje agente tudi v vrstah nastajajočih srbskih paravojaških formacij pod vodstvom Željka Ražnjatovića – Arkan, Vojislava Šešlja idr., jih je v svoje namene uporabljala in verjetno tudi omogočila njihovo oboroževanje in urjenje. Vidni upokojeni generali JLA in posamezni aktivni visoki častniki-poveljniki JLA srbske narodnosti so aktivno sodelovali v oboroževanju srbskih vstajnikov na območju nekdanje Vojne krajine na Hrvaškem ter nastajajoče srbske paradržave v Bosni in Hercegovini. Tako je jugoslovanski vojaški dejavnik odigral aktivno vlogo pri spodbujanju mednacionalnih oboroženih spopadov in posledično razbitju SFRJ. Razkroj SFRJ pa je pospešil in dejansko omogočil osamosvojitve Slovenije.

Svojo grožnjo slovenskemu "separatizmu" in "meščanskemu liberalizmu" je armadni vrh delno izpeljal v maju 1990 z odvzemom dostopa do približno sedemdesetih odstotkov orožja slovenske Teritorialne obrambe. Zelo resna nevarnost vojaškega udara in uvedbe delno prikrite vojaške diktature prek nove komunistične stranke "Zveze komunistov – Gibanja za Jugoslavijo" pa se ni nikoli udejanjila. Sredi maja 1991 je jugoslovanski vojaški dejavnik odkrito in javno zagrozil z orožjem slovenski Teritorialni obrambi, republiškemu vodstvu in večini Slovencev, ki so podpirali samostojnost Republike Slovenije. Dogodki v Pekrah so tako postali uvod v najbolj dramatično poglavje slovenske osamosvojitve, ki je neposredno sledilo slovesni raz-

glasitvi samostojnosti 25. junija 1991. Dejanski namen oboroženega posega JLA in drugih zveznih organov na našem ozemlju pa je bila zadušitev samostojnosti Republike Slovenije s posrednimi političnimi psihološkimi in gospodarskimi učinki. Jugoslovanski vojaški vrh je po vsem sodeč pričakoval paniko in množično bežanje Slovencev čez mejo po prvih premikih tankov in oklepnih vozil JLA. V tem pričakovanju se je grdo uštel.

Svoje samostojnosti Republika Slovenija v temelju ni dosegla z oboroženim bojem, temveč pretežno z nenasilnimi pravnimi, političnimi, informacijskimi in drugimi sredstvi in prizadevanji. To je bilo mogoče zaradi enkratnega sotočja nekaj ključnih dejavnikov – mlačnega mednarodnega okolja, ki sta ga povzročila popuščanje napetosti med dvema blokoma in sovjetska "perestrojka" pod M. Gorbačovom; vala razpadov realsocialističnih sistemov v vzhodnoevropskih državah (ki je sledil poskusom delnih reform in se je v veliki večini primerov iztekel brez prelivanja krvi); globoke krize komunističnega sistema v SFRJ, ki je posledično povzročila razkroj jugoslovanske federacije; visoke stopnje nacionalne in kulturne homogenosti Slovenije ter izredno visoke stopnje soglasja v slovenski družbi glede cilja "vrnitve v Evropo", zaželenosti liberalnih in demokratičnih sprememb ter temeljite presnove odnosov z drugimi narodi tedanje SFRJ; dokaj dobro usklajene in spretne politike slovenskega državnega vrha; dejanske pripravljenosti srbskega vodstva, da se sprizajmi z izstopom Slovenije iz SFRJ in da ta izstop celo pospeši; demoralizacije in osipa v enotah in poveljstvih JLA v Sloveniji še pred oboroženimi spopadi v juniju-juliju 1991; napačnih ocen in grobih napak jugoslovanskega vojaškega vrha pri načrtovanju in izvedbi oboroženega posega v Sloveniji; odločitve v Beogradu, da JLA po začetnem neuspehu ne ponovi oboroženega posega in da se nato umakne iz Slovenije.

Po zaslugi tega spleta okoliščin je oboroženi spopad v Sloveniji v juniju-juliju 1991, ki ga pri nas imenujemo vojna, ostal omejen. Ta omejenost velja za razsežnosti, kot so prostor, v katerem so potekale sovražnosti, število aktivnih udeležencev, število kosov uporabljenega težkega orožja, količina uporabljenega streliva in drugih eksplozivnih sredstev, število in trajanje bojev, število smrtnih žrtev in ranjencev, neposredna gospodarska škoda itn. Zastavlja se vprašanje, zakaj sta obe vpleteni strani bojno uporabili le neznaten del svojih zmogljivosti, streliva in drugih eksplozivnih sredstev in zakaj je bil temu ustrezen tudi vojaški razplet dogodkov. Za tak potek in razplet je bilo več razlogov, tako zunanjih kot notranjih.

Vodilne svetovne sile so izrecno rotile odgovorne dejavnike v SFRJ zoper razbitje skupne države in še posebno zoper uporabo nasilja. Nekatere so pri tem grozile s sankcijami in celo vojaškimi ukrepi. Iz spominov generala V. Kadrijevića vemo, kako je jugoslovanski vojaški vrh zelo skrbela možnost oboroženega posega Nata, po metodah podobnega vojni v Perzijskem zalivu. (Ta možnost se je nazadnje tudi udejanjila spomladi 1999.) Poleg tega so spopadi v Sloveniji doživeli nenavadno veliko pozornost svetovnih medijev, zastopanih v Sloveniji z nekaj sto novinarji in številnimi

televizijskimi posadkami. Po večdesetletnem, pretežno dobrem sobivanju in tudi sodelovanju v skupni državi ni bilo sovražstva med vojaki JLA in slovenskim prebivalstvom, pripadniki JLA v Sloveniji pa so notranji oboroženi spopad doživeli prvič v svojem življenju. Odnos večine poveljnikov in vojakov JLA, tudi najbolj zagriženih srbskih šovinistov med njimi, do Slovencev se je bistveno razlikoval od njihovega odnosa do Albancev, Hrvatov in Muslimanov. Agresivnost v vrstah častnikov in podčastnikov JLA se je zaostрила šele po bolečem polomu v Sloveniji, ko je prišla na dan tudi hudobija številnih med njimi. To se je pokazalo, med drugim, med obleganjem Vukovarja, Sarajeva, Mostarja, Dubrovnika in drugih trpinčenih ter delno porušenih mest v dveh južnih republikah nekdanje SFRJ.

Vojaški vrh JLA je med krizo SFRJ v l. 1990-1991 deloval kot "Štab vrhovnega poveljstva oboroženih sil Jugoslavije", za svoj oboroženi poseg v Sloveniji pa ni mogel pridobiti veljavnega pooblastila notranje blokiranega predsedstva SFRJ. Da bi se vsaj delno pokrnil s sklepom zvezne skupščine SFRJ in s podpisom predsednika zvezne vlade A. Markovića, je moral jugoslovanski vojaški vrh prikazati svoj oboroženi poseg kot omejeno akcijo ponovne vzpostavitve zveznega policijskega in carinskega nadzora nad mednarodnimi mejnimi prehodi z Italijo, Avstrijo in Madžarsko. (Pri tem puščam ob strani vprašanje, ali je verjeti trditvam Anteja Markovića, da take vojaške akcije JLA zvezni izvršni svet ni nikoli odobril.) Najmanj dvomljiva legalnost oboroženega posega JLA je utesnjevala obseg vojaških sredstev, ki bi jih lahko JLA uporabila zoper Slovenijo. Iz teh omejitev, prej omenjenega mednarodnega okolja, iz zgrešene presoje posledic oboroženega posega ter iz podcenjevalnega odnosa do "Janezov" kot vojakov je sledila odločitev vrha JLA za srednje-mehko varianto vojaške operacije. Za začetno fazo oboroženega posega JLA (in kot se je izkazalo za njegov celotni potek) je bila ključna odločitev vrha JLA, da z enotami zvezne vojske ne napadejo ne središča Ljubljane z državnimi institucijami pravkar razglašene samostojne Slovenije vred, ne poveljstev in enot Teritorialne obrambe, ne policijskih postaj in ne drugih slovenskih upravnih središč. Po podatkih petega armadnega območja je uporabil vojaški vrh za svoj poseg v Sloveniji le en odstotek mirnodobne sestave JLA in pet odstotkov mirnodobne sestave tega območja. V poseg je bilo vključenih le 1990 vojakov in starešin od 45.000 pripadnikov enot vojaškega območja (od tega 4000 aktivnih starešin) ter dodatno še 461 zveznih policistov in 270 zveznih carinikov. Sovražnosti so zajele največ dva odstotka ozemlja Republike Slovenije. JLA pri tem sploh ni uporabila svojega neposredno razpoložljivega topništva (skoraj tisoč topov, minometov in večcevni raketometov), le zelo majhen del od 1160 tankov in oklepnih vozil, ki jih je imelo v svoji sestavi peto vojaško območje (pa še te večinoma brez bojnih kompletov streliva), tri odstotke zmogljivosti jugoslovanskega vojnega letalstva oziroma 15 odstotkov teh zmogljivosti v pristojnosti petega vojaškega območja. Tudi s temi močno skrčenimi sredstvi je JLA dosegla skoraj popoln taktični uspeh, saj je v 48 urah zasedla 133 od 137 mejnih prehodov in drugih

obmejnih naprav ter prometno skoraj povsem blokirala Slovenijo. Toda taktični uspeh se je v nekaj dneh prelevil v strateško polomijo za zvezno vojsko. S to polomijo v Sloveniji je vrh JLA pokopal lastni ugled v svoji vojski in družbi, povzročil padec ugleda JLA, preorientacijo v drugih republikah ter s tem S. Miloševiću močno olajšal poznejšo temeljito čistko v jugoslovanskih generalskih vrstah.

Začetnemu omejenemu vojaškemu posegu JLA je sledila okoliščinam primerna, zmerna, v glavnem defenzivna drža slovenske strani ob temeljni odločitvi za oborožen odpor. Slovensko vodstvo se je pravilno odločilo za široko uporabo mirnih političnih in medijskih sredstev, kombiniranih s pretežno pasivnim oviranjem skupin oklepnih vozil in tankov JLA, z lokaliziranimi oboroženimi spopadi manjših razsežnosti, z blokadami vojašnic ter razpršenih manjših enot in naprav JLA, s psihološko-propagandnim delovanjem na vojaške obveznike iz drugih republik, s hkratnimi vdori v slabo varovana dislocirana skladišča orožja in nekatere naprave JLA ter s pogajanjem na lokalnih ravneh z jugoslovanskimi vojaškimi poveljniki.

Ta prevladujoči vzorec slovenskega odgovora je bistveno omejil, ni pa v celoti preprečil možnosti za razraščanje oboroženega spopada v Sloveniji, tako kot se je to pozneje zgodilo na Hrvaškem. Posledice uporabljene strategije so bile izrazito ugodne za komaj rojeno samostojno slovensko državo in porazne za celotno JLA. Razpršene, blokirane in zaledno neoskrbovane manjše skupine vojakov JLA, oborožene s tehnično nepreskrbljenimi oklepnimi protiletalskimi topovi, tanki in drugimi vozili, ob slabi ali nikakršni obveščenosti posadk, ob očitni nesmiselnosti njihovega počvetja in nenavadno neprijaznem okolju, ob propagandnem delovanju slovenske strani ter ob vse večjih simpatijah za Slovenijo v tuji javnosti – vse to je hitro razjedalo notranjo trdnost enot JLA in pospešilo njihov notranji razkroj. To je povzročilo številne pobege vojakov in starešin, tudi iz enot in ustanov JLA, blokiranih v vojašnicah. V teh okoliščinah je poveljnik Teritorialne obrambe v ljubljanski pokrajini podpolkovnik Miha Butara deloval razumno in odgovorno ter je v petek, 28. junija, odklonil izvršitev ustnega ukaza o splošnem napadu na vojašnice JLA v pokrajini. S tem je Ljubljani in Sloveniji prihranil veliko žrtev, gorja in rušenj, primerljivih s tistimi na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini.

Kronološko zadnji dejavnik, ki je omejil razsežnosti oboroženega spopada v Sloveniji, je bila odločitev v Beogradu, da ne bo ponovnega in tokrat močno okrepljenega posega JLA. Iz pričevanja admirala B. Mamule vemo, da se o tem posegu razpravljali in odločali 28. in 29. junija 1991 v kabinetu zveznega obrambnega ministra generala V. Kadijevića. Po podatkih, ki so jih predstavili na tem sestanku, je pred prekinitvijo sovražnosti TO Slovenije zasedla 64 od 84 obmejnih stražarnic, smrtnih žrtev je bilo 49, ujetih pa 2333 pripadnikov JLA. V svoji knjigi *Moje videnje razpada* navaja general V. Kadijević tedanji predlog vojaškega vrha predsedstvu SFRJ – s silami petega armadnega območja, z dodatnima pehotnima divizijama, pripeljanima z drugih vojaških območij, s padalsko brigado ter z močno okrepljenim delovanjem ju-

goslovanskega vojnega letalstva v šestih do osmih dneh vojaško streti slovenske oborožene sile in nato zapustiti (precej porušeno) Slovenijo. Admiral B. Mamula je poleg tega predlagal zajetje vodstva Slovenije ter njegovo sojenje za oboroženo vstajo in napad na JLA. Kakor kaže, so se navzoči generali s predlogom strinjali, nekateri pa so ga izrecno podprli, med njimi načelnik Generalštaba JLA general B. Adžić.

Borislav Jović, srbski predsednik predsedstva SFRJ v obdobju 1990-1991, pa v svojih dnevniških zapisih pripoveduje, kako je srbsko vodstvo že v marcu 1990 interno obravnavalo prednosti izločitve Slovenije iz SFRJ. Dne 27. junija 1991 je Slobodan Milošević skupaj z B. Jovičem obiskal generala V. Kadijevića in mu je naravnost predlagal, naj JLA ne brani državnih meja Jugoslavije v Sloveniji, ampak zunanjo črto srbskega etničnega ozemlja na Hrvaškem. Ta poseg srbskega vodstva ter obotavljanje generala V. Kadijevića sta tedaj ustavila množične letalske napade na Slovenijo, načrtovane za 29. in 30. junij. Ko pa sta bila, s posredovanjem zahodnih držav, dosežena prekinitve sovražnosti in umik delov enot JLA v Sloveniji v njihove vojašnice, je general V. Kadijević ukazal začetek priprav za nov napad ter določil rok za bojno pripravljenost čet JLA. Priprave naj bi izpeljali brez vednosti predsedstva SFRJ in bi ta organ postavili pred gotovo dejstvo tik pred posegom. Toda Borislav Jović je 30. junija na seji Sveta za zaščito ustavne ureditve predsedstva SFRJ dal v imenu S. Miloševića veto na predlagani načrt "Štaba vrhovnega poveljstva". V tem položaju je general V. Kadijević odložil splošni napad na Slovenijo, ki naj bi se sicer začel 4. ali 5. julija 1991. Kakor se je izkazalo, je ta odložitev dejansko pomenila dokončno odpoved.

Tako je v sklepnem delu oboroženega soočenja slovenskih sil z enotami JLA dobila samostojna Slovenija nevidno, a realno podporo iz najmanj pričakovanega vira – od Miloševićevega režima v Srbiji. Strateški interes Slovenije se je tedaj namreč objektivno ujel z načrtom srbskega režima, da nasilno spremeni okrnjeno Jugoslavijo v razširjeno Srbijo. Demokratična Slovenija je očitno ovirala uresničitev tega načrta. Zato je tedanji srbski režim obrzdal vroče glave med visokimi poveljniki JLA, ki bi se radi krvavo maščevali Sloveniji. Temu je logično sledil umik JLA iz naše republike. Tako je Slovenija z veliko sreče potrdila svojo razglašeno samostojnost ob občutno manjšem oboroženem nasilju, žrtvah in gospodarski škodi, kot bi se to lahko zgodilo.

V zvezi z najbolj dramatičnimi dnevi neposredno po razglasitvi samostojnosti Slovenije 25. junija 1991 je v literaturi, zgodovinsko-memoarski in strokovni, očitno njihovo različno vrednotenje in poimenovanje v Sloveniji in zunaj njenih meja. V spisih avtorjev iz drugih držav naslednic nekdanje SFRJ za dogodke v Sloveniji med 26. junijem in 2. julijem 1991 najpogosteje najdemo izraz "oboroženi spopad(i)", redkeje pa izraz "vojna" oziroma mešanje teh dveh izrazov. Izraz "vojna" so uporabljali zunaj naših meja le nekateri hrvaški avtorji, pa še ti nedosledno. Tako nekdanji hrvaški obrambni minister general Martin Špegelj v naslovu podpoglavja v svoji knjigi spominov omenja "pouke vojne v Sloveniji", v samem podpoglavju pa piše o

"napadu JLA", "agresiji" ter "oboroženem spopadu v Sloveniji" (Špegelj, 2001, 238). Špegljejev kolega, letalski general Anton Tus, je svoje poglavje v reprezentativnem *Zborniku razprav o vojni na Balkanu* poimenoval "Vojna v Sloveniji" toda ta izraz uporablja le v naslovu (Magaš, Žanič, 1999, 67-92). V samem poglavju pa general Tus delovanje JLA v Sloveniji po 26. juniju 1991 opisuje kot "oborožen poseg", oborožene spopade 27. in 28. junija 1991 pa imenuje "boji". Drugi tuji in nekateri domači avtorji skoraj brez izjeme dogajanje v Sloveniji imenujejo "oboroženi spopad". Tako poveljnik zagrebskega vojaškega območja neposredno pred 25. junijem 1991 general Konrad Kolšek sodi, da v Sloveniji nestrokovno uporabljajo poimenovanji "vojna" in "desetdnevna vojna". Namen teh poimenovanj naj bi bil po njegovem mnenju predvsem propaganden ali "domoljuben", medtem ko naj bi l. 1991 dejansko šlo le za "kratkotrajni spopad". Pri tem K. Kolšek navaja mnenja domačih in tujih avtorjev ter več strokovnih definicij vojne (Kolšek, 2001, 281-301). Nekdanji jugoslovanski državni sekretar za ljudsko obrambo admiral Branko Mamula je delovanje JLA na ozemlju Slovenije imenoval z besedo "operacija", njen izid pa je ocenil kot "neuspeh" (Mamula, 2000, 212).

*Koper, 25. oktobra 1991: odhod zadnjih pripadnikov JLA iz Slovenije
(Foto: Arhiv Primorskih novic)*

*Koper, 25th October 1991, departure of the last YNA soldier from Slovenia
(Photo: Primorske novice archives)*

V tuji strokovni polemološki literaturi za dogodke v Sloveniji l. 1991 najdemo le poimenovanje "oboroženi spopad". Med temi je ugledna redna publikacija Stockholmskega instituta za mirovne raziskave (SIPRI) in Centra za mirovne študije Univerze v Uppsali. Njihov pregled svetovnih dogodkov za desetletje 1990-2000 razvršča konflikti v Sloveniji v široko kategorijo oboroženih spopadov, in sicer zato, ker je presegel spodajni prag 25 smrtnih žrtev, povezanih z boji, v enem letu. Oboroženega spopada v Sloveniji pa švedski polemologi niso uvrstili med vojne, ker je ostal globoko pod ravnjo 1000 smrtnih žrtev letno zaradi bojov, kar je njihovo ključno merilo (Sollenberg, 2001, 15).

V naši državi, predvsem v notranjem političnem in medijskem komuniciranju, se je v zvezi z dogodki l. 1991 razširila in udomačila beseda "vojna". Uporabe besed "vojna" ali "osamosvojitvena vojna" nam seveda nihče ne more prepovedati. Taka in podobna poimenovanja zrealijo velik psihološki naboj, ki je spremljal dogajanja v sami Sloveniji, ter njihovo globoko čustveno doživljanje pri veliki večini prebivalstva. Drugi razlog za poimenovanje "vojna" izvira iz nedvomno daljnosežnih političnih posledic teh dogodkov za samostojnost Slovenije. Izid oboroženega soočenja enot JLA s slovensko Teritorialno obrambo in policijo je zajamčil in z zamikom treh mesecev potrdil zgodovinski dosežek, s katerim smo Slovenci prerasli iz naroda v nacijo z lastno državo. Nekateri so s tem povzdigovali in povzdigujejo tudi svojo osebno ali skupinsko vlogo v procesu slovenske osamosvojitve, želijo pritegniti pozornost medijev, pridobiti družbeno veljavo itn. Četrti in bolj vsebinski razlog za tako poimenovanje je povezan s širšim okvirom razpada SFRJ. Skupaj z oboroženim nasiljem na Hrvaškem (že od jeseni 1990) so oboroženi spopadi v Sloveniji prispevali k sprožitvi vojne (ali vojn) v drugih delih nekdanje SFRJ. Iz tega sledi opredeljevanje dogajanj v Sloveniji (v juniju-juliju 1991) kot uvoda oziroma kot dela zadnje "balkanske vojne". Tako povezovanje najdemo tudi v številnih tujih virih.

Odložen zaključek osamosvojitvene vojne – izplutje pripadnikov zadnjih enot in poveljstev JLA iz koprskega pristanišča 25. oktobra 1991 – je bilo pomembno simbolno dejanje. Z njim je bil zaznamovan prevzem popolnega vojaškega in policijskega nadzora ter tako uveljavitev polne suverenosti Republike Slovenije na njenem celotnem državnem ozemlju, v zračnem prostoru in teritorialnih vodah. Ta mirni, urejeni in civilizirani umik JLA s slovenskega ozemlja je dal tudi končno obeležje enemu od najpomembnejših mejnikov v slovenski vojaški in politični zgodovini.

Po odhodu JLA je slovenska "Teritorialna obramba" prevzela vlogo stalne armade, obdržala pa je svoje številne naloge iz nekdanjega sistema SLO. Preimenovanje tega križanca v bolj primerno "Slovensko vojsko" je bilo izvedeno januarja 1995. Tedaj so dokončno oblikovali zdajšnje slovenske vojaške simbole – zastave, uniforme, odlikovanja ter tudi vojaško izrazoslovje s povelji in drugimi izrazi vred. S približno 7000 pripadnikov mirnodobne sestave je današnja Slovenska vojska nekajkrat manjša in bistveno šibkeje oborožena od seštevka nekdanje JLA in TO na ozemlju

Slovenije l. 1990. Zgodovinsko pa je postala Slovenska vojska prva redna armada samostojne slovenske države.

Državljeni Republike Slovenije so tako v zadnjem desetletju dvajsetega stoletja prek svojih zakonitih predstavnikov – državnega zbora in vrhovnega poveljnika v osebi predsednika republike ter izvršilnih organov – vlade in obrambnega ministrstva v celoti prevzeli breme odgovornosti za obrambo državnega ozemlja svoje suverene države. S tem se je končalo dobro poldrugo stoletje dolgo osamosvajanje Slovencev na vojaškem področju.

MILITARY-POLITICAL ASPECTS OF SLOVENIA'S INDEPENDENCE

Anton BEBLER

University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, SI-1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5

e-mail: anton.bebler@uni-lj.si

SUMMARY

The development of the Slovenes from a relatively small ethnic group in a multi-national Austro-Hungarian empire into the Slovene nation during the Yugoslav Monarchy, then into one of the constitutional nations in the Yugoslav federation, and finally into a nation with its own internationally recognised state, lasted for at least a century and a half. Within this historical framework the departure of the last troops and commands of the JNA on October 25, 1991, from the port of Koper is just one of the episodes in a long transformation. This event symbolically marked a very significant quality shift-recognition of independence of the Republic of Slovenia on its territory.

The strengthening of the characteristics of the nation had been gradually proceeding for many decades, step by step, fought for by Slovene men of reason, supported by Slovene people, in political battles with a centralistic Austrian and later Yugoslav administration. The evolutionary stream of national emancipation was cut a few times and was even changed by dramatic international and domestic events which brought radical changes and turns in the position of the Slovenes.

Especially in the periods of radical changes, military force played a distinctive and sometimes decisive role. This was true for the period of the final downfall of the dual monarchy during the First World War; during the short period of the National Council government in Ljubljana; Italian military occupation of the Primorska and part of the Notranjska region and during the battles for the northern border from 1918 to 1919; for the period of military defeat and partition of the Yugoslav

Monarchy in April, 1941, and the occupation and division of Slovene ethnic territory between three aggressor countries, for the nearly four year period of the national liberation war from 1941 to 1945; liberation and annexation of the Primorska region, military threats and a blockade by the Eastern Block from 1949 to 1954; for the time of the attack on Czechoslovakia by forces of the Warsaw Pact in August, 1968; for the period of disintegration of SFRY after 1988; and during the armed fights and wars on the territory of SFRY or former SFRY from 1990 to 1995.

Military factors played a significant role in attaining Slovene independence after the first democratic elections (April 1990 to June 1991), and were especially crucial from June 26 to July 2, 1991. Yet if we compare this period with the period of the government of the National Council in Ljubljana and even more so with the national liberation war, it is evident that the role of military force in 1990 and 1991 was much less significant. Given this, the "Territorial Defence of Slovenia" practically played no role and politically was not important when establishing the institutions of independent Slovenia. Fundamentally, Slovenia's independence was not obtained by military battles, rather mainly via non-violent political means.

Such an outcome was made possible by some key factors, including the indifference of other countries, which had been caused by the easing of tensions between the two blocks and Soviet "perestroika" under Gorbachov; a series of setbacks for Realsocialist systems in eastern European countries (which occurred after attempted reforms and mainly occurred without bloodshed); deep crises of the Realsocialist system in SFRY, which caused the downfall of the Yugoslav federation; the high level of national and cultural homogeneity in Slovenia, and a very high level of consensus in Slovene society regarding the "return to Europe"; desire for liberal and democratic changes and thorough reform of relations with other nations of SFRY; skillful politics on the part of the Slovene government; the actual readiness of the Serbian leadership to accept Slovenia's withdrawal from SFRY and to even hasten it; demoralisation and breakdown in the units and headquarters of JNA; wrong assessments and mistakes of the Yugoslav military government when planning and realising military actions in Slovenia; and the decision of the JNA command not to escalate military actions after initial failure and to accept the retreat of JNA units from Slovenia.

Key words: Slovenes, 1918-1991, independence of Slovenia, disintegration of Yugoslavia, armed force, Territorial Defence, Yugoslav People's Army

LITERATURA

- Bebler, A. (ed.) (1975):** Dušan Kveder – Tomaž. O osvobodilni vojni. Ljubljana, DZS.
- Bebler, A. (1999):** The Military and the Yugoslav crisis. Sudosteuropa, 3-4.
- Bjelajac, M. (1999):** Jugoslovansko iskustvo sa multietničkom armijom 1918-1941. Beograd, Udruženje za društvenu istoriju.
- Klanjšček, Z. et al. (1976):** Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945. Ljubljana.
- Kolšek, K. (2001):** Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji 1991. Maribor, Založba Obzorja.
- Korošec, T. (1998):** Slovenski vojaški jezik. Ljubljana, FDV.
- Kranjc, M. (2000):** Začetki slovenske vojaške inteligence. Borec -- Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo. Ljubljana.
- Kveder, D. (1953):** Teritorijalni rat. Vojno delo, 6. Beograd, Savezni sekretariat za narodnu odbranu, 1-25.
- Magaš, B., Žanić, I. (eds.) (1999):** Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1992-1995. Zagreb-Sarajevo, Naklada Jesenski i Turk.
- Mamula, B. (2000):** Slučaj Jugoslavije. Podgorica, CID.
- Prunk, J. (1987):** Slovenski narodni program. Ljubljana, Društvo 2000.
- Sollenberg, M. (ed.) (2001):** States in Armed Conflict 2000, Report No. 6. Uppsala University, Department of Peace and Conflict Research.
- Špegelj, M. (2001):** Sjećanja vojnika. Zagreb, Znanje.
- Švajncer, J. (1990):** Slovenska vojska 1918-1919. Ljubljana, Prešernova družba.

Z MIROM NA VOJNO – KONTROVERZNO "VMEŠAVANJE" KOPRSKIH LOKALNIH OBLASTI?!

Aurelio JURI

Državni zbor Republike Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Šubičeva 4

e-mail: aurelio.juri@email.si

IZVLEČEK

O vlogi koprskih lokalnih oblasti med vojno za Slovenijo bom spregovoril predvsem kot takratni predsednik Skupščine Občine Koper.

Z opisom dogodkov, ki so se v tistem času vrstili na območju koprške občine in ki sem jih osebno doživel, želim pojasniti okoliščine, ki so privedle do "vmešavanja" občinskih moč in zlasti podpisaneга v sama razmerja med našimi obrambnimi organi in enotami Jugoslovanske ljudske armade..

Relevantna dogajanja zadevajo 29. junij ter 2. in 3. julij.

Ključne besede: vojna za Slovenijo, Koper, JLA, Teritorialna obramba, vojaške akcije, 1991

CON LA PACE CONTRO LA GUERRA -- "INGERENZE" CONTROVERSE DELLE AUTORITÀ LOCALI CAPODISTRIANE

SINTESI

Tratto del ruolo svolto dalle autorità locali capodistriane durante la guerra per l'indipendenza della Slovenia, soprattutto in veste di presidente d'allora dell'Assemblea del Comune di Capodistria.

Tramite la descrizione delle vicende che si susseguirono in quel periodo sul territorio del comune di Capodistria e che ho vissuto personalmente, desidero illustrare le circostanze che indussero "alle ingerenze" delle autorità comunali e soprattutto del sottoscritto nei rapporti tra i nostri organi di difesa e i reparti dell'armata popolare jugoslava.

Gli avvenimenti rilevanti riguardano il 29 giugno, nonché il 2 e il 3 luglio.

Parole chiave: guerra per la Slovenia, Capodistria, Armata Popolare Jugoslava, Difesa Territoriale, operazioni militari, 1991

Svoje pričevanje osredotočam na to, kar sem doživel oziroma spremljal neposredno kot takratni predsednik skupščine občine Koper, in na to, kar smo v tistem času v občinskem vodstvu počeli ter kar je bilo pozneje predmet živahnih diskusij in polemik ob vprašanju, ali je bilo prav, zakonito in državotvorno, da smo se "vmešali" v zadeve, o katerih so odločale višje ravni oblasti.

Podrobneje bom opisal potek dogodkov 26. junija, ko se je zgodba začela, 29. junija, ko se je na Škofijah močno streljalo, ko so padle tri žrtve in je v Koper na pogajanja pridrvel sam general Čad, ter 2. in 3. julija, ko sem se s poveljnikom armadnih enot na Obali pogajal o modalitetah njihovega umika ter jih pospremil iz Kopra.

O preostalih dneh je morda zanimivo le to, da so bili v znamenju pospešene politične dejavnosti predvsem predsedstva občine, ki je v treh izjavah (27., 28. in 30. junija) najodločneje obsodilo poseg zveznih oblasti ter podprlo prizadevanja republiškega vodstva za mirno rešitev zapleta in za ubranitev izbojevanе neodvisnosti, civilno prebivalstvo mirilo in ga pozivalo k ravnanjem skladno z navodili pristojnih, zavračalo pojave kolaboracionizma z agresorjem ter nacionalne diferenciacije med občani in pozivalo prijatelje ter partnerje iz Italije in Evrope k pritiskom na Markovičevu vlado, da bi generalom vendarle zaukazala prekinitev agresije in slovenskemu narodu priznala pravico do samoodločbe oziroma izid plebiscita o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije.

S svoje strani je izvršni svet občine, ki mu je predsedoval Boris Gorup, v skladu s svojimi pooblastili in nalogami skrbel za oskrbo prebivalstva z vsemi potrebščinami, da bi življenje in delo v podjetjih in ustanovah potekala čim bolj nemoteno.

Sprejeli smo tudi tri pomembne obiske iz Italije: 28. junija skupino sedmih parlamentarcev iz Furlanije – Julijske krajine, ki jih je vodil član zunanjepolitične komisije poslanske zbornice, sicer nekdanji miljski župan in moj osebni prijatelj Viller Bordon, ki je poskrbel, da je bil naš klic na pomoč italijanskim oblastem in javnosti že isti večer prebran v osrednjem TV-dnevniku RAI; ter 4. julija delegacijo Demokratične stranke levice pod vodstvom sekretarja za mednarodne odnose Piera Fassina in skupino šestih županov tržaške pokrajine s predsednikom pokrajinskega sveta Dariem Crozzolijem na čelu.

Osebnostno sem prek Radia Koper-Capodistria v slovenščini in italijanščini že skoraj dnevno poročal o položaju v občini ter o tem in o nadaljnjih potencialnih zapletih tudi številnim tujim, zlasti italijanskim medijem: Corriere della sera, Il Giorno, l'Unità, La Repubblica, La Stampa, Il Piccolo, Il Gazzettino, Il Messaggero, El Pais, RAI, Italia 1, Canale 5, Radio Radicale, Radio Popolare.

Z novinarji sem se najpogosteje srečeval v Loggi, ki je tako, po Cankarjevem domu, postala drugo najpomembnejše tiskovno središče za tuje poročevalce v Sloveniji.

Ves čas je bilo vodstvo občine v stiku seveda tudi s pristojnimi republiškimi organi in na voljo organom, ki so vodili oboroženi odpor zoper armadno agresijo.

Zdaj pa podrobneje o dogajanjih, ki so ključna za razumevanje vloge koprskih lokalnih oblasti med desetdnevno, ali natančneje, na Koprskem, osemdnevno vojno za Slovenijo.

26. junij – sreda, DAN PREJ!

Medtem ko v Ljubljani potekajo zadnje priprave na slovesno razglasitev neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije, ki bo zvečer na Trgu republike, v Kopru, na Markovcu, odpiramo Cesto A, ki bo vodila do izolske bolnišnice. Posvečamo jo rojstvu države. Trak bo prerezan ob 16. uri.

Ko je priložnostni nagovor pripravljen in seveda intoniran zmago slavno, s kako pikro na račun vlade zaradi hitenja pri postavitvi tako imenovanih nadzornih točk ob Dragonji, pridrvi k meni v pisarno občinski sekretar za obrambo in civilno zaščito Dorijan Maršič – ura je 14 – in me seznaní, da so pri črnokalskem kamnolomu z nekaj tovornjaki postavili cestno zaporo, ker k nam prihaja vojaška kolona iz Ilirske Bistrice, ter da je zaradi tega v smeri proti Ljubljani nastala štirikilometrski kača vozil, pretežno dopustnikov. Tisočere voznike in potnike, ki so obtičali v pregreti pločevini, civilna zaščita že oskrbuje z vodo.

Udeležence slovesnosti na Markovcu seznanim z razmerami. Upanje vseh nas je, da nas skuša JLA le ustrahovati, a da kaj hujšega ne bo.

Dan za tem enota dveh oklepni transporterjev ter nekaj tovornjakov in terencev prebije zaporo na Črnem Kalu in prispe na Škofije. Pri Serminu pristane vojaški helikopter in izkrca skupino zveznih miličnikov. Popoldne je mednarodni mejni prehod v rokah jugoslovanske vojske in policije, ki sta številčno premočna, da bi se jim naši več kot verbalno uprli. Pade tudi Lazaret. O vojaških operacijah so drugi viri bolj podrobni.

29. junij – sobota

Želimo si, razmeram navkljub, mirno, pretežno družini posvečeno soboto, a ne morem, ne da bi skočil do Verdijeve 10 pogledat, ali je treba postoriti kaj posebnega. Tuji turisti, ki so letovali na slovenski obali, so že dan prej začeli množično odhajati prek Škofij in Lazareta ali s plovili iz portoroške marine, medtem so naši policisti in teritorialci sklenili obroč okoli zasedenih mejnih prehodov.

Ko ob 8.20 stopim v pisarno, me iz Centra za obveščanje seznanijo, da je na Škofijah prišlo do silovitega streljanja. Situacija se začne bliskovito razvijati. Na ankaranski cesti, pri gostišču Norbedo, so naši iz zasede zadeli oklepni transporter, ki je iz stražnice Moretini hotel na Škofije. Posadka je bila ranjena, vozilo pa je obtičalo v jarku. Na območju Škofij je bil sprožen zračni alarm, a napovedani helikopterji se niso prikazali.

Prikazala pa se je motorizirana okrepitev iz Hirske Bistrice: tank in trije transporterji, so mi povedali. Kolona se je ustavila pred Črnim Kalom.

Vztrajna pogajanja po radijski zvezi med načelnikom Uprave za notranje zadeve Koper Dušanom Moljkom in poveljnikom armadnih enot na Obali, polkovnikom Bogdanom Krtiničem, preprečijo nadaljnje zaostrovanje položaja.

Zvem, da so bili v jutranjem streljanju na Škofijah trije vojaki ubiti in da s svojega Bova (oklepni transporter) na mejnem prehodu neki podivjan poročnik, po imenu Zoran Šaklev, grozi, da bo z raketami ciljaj na črpalko in na samo vas, če se naši ne bodo umaknili z zavzetih položajev.

Med občankami in občani napetost in zaskrbljenost naraščata. "Kaj zaboga se dogaja?" sprašujejo. Do poldneva sem prejel več kot petnajst klicev.

Potem ko sem jih skušal pomiriti tudi prek radia, mi načelnik Moljk po telefonu sporoči, da prihaja v Koper sam poveljnik 13. korpusa, general Marjan Čad, ki je pripravljen na pogajanja, a ne drugje kot na sedežu občine. Vlogo gostitelja in posrednika sprejemem brez pomisleka.

Ob 13. uri ali malo čez so Moljk in skupina njegovih sodelavcev na Verdijevi 10. Ogleđajo si malo sejno dvorano, kjer bodo pogovori. Moljk predlaga, da naj jih vodim jaz, v pogajalski skupini pa bosta še Anton Žele, vodja koordinacijske podskupine za Južnoprimorsko pokrajino, in Boris Gorup.

"Če se z generalom ne bo mogoče dogovoriti," mi napove načelnik UNZ, "ga bomo s pomočjo dveh specialcev, skritih v sosednji pisarni, ugrabili. Ko vdreta v dvorano, se ti in Gorup spustita pod mizo, ker lahko pride do streljanja!"

Pomislim, ali je namera o pogajanjih iskrena oziroma ali nismo morda Čada le zvabili v past. Priznam, da občutek ni bil prijeten!

Močno zastražen, v spremstvu polkovnika in adjutanta, korpulentni poveljnik reškega korpusa vstopi v zgradbo kako minuto po 14. uri. Ker njegov pomočnik obdrži pri sebi kalašnikov, čeprav je bilo že prej dogovorjeno, da na pogovorih ne bo orožja, Moljk vzame s seboj še oboroženega inšpektorja Fabia Steffeta, ki je Čada pričakal že na Črnem Kalu.

Pogajanja so trda, padajo težke besede in medsebojne obtožbe, general nas krivi za smrt zjutraj ubitih vojakov. Žele mu odvrne, da se kot Slovenec ni uprl ukazom Beograda. Temperatura v dvorani se povzpne do vrelišča, a po poldrugi uri se sporazumemo:

- bojna vozila pri Črnem Kalu bodo umaknjena,
- dovoljen bo premik samo vozil s hrano in vodo oziroma sanitetnih in poveljniških vozil,
- vsak prelet helikopterjev bo JLA prej napovedala,
- oblikovana bo skupna komisija za preiskavo krvavega streljanja na Škofijah,
- občina Koper bo zaprosila pristojne republiške organe, da naj dovolijo dostavo vode in elektrike vojašnicam.

Ko general odide, odpelje s Črnega Kala tudi motorizirano enoto, ki je bila prispela tja.

Še telefonski pogovor v eter, prek Radia Radicale, z evropskim poslancem Marcom Pannello, ki me je iz Bruslja poklical, da bi ga seznanil z razmerami, pa se do takrat najdaljši dan konča.

2. julij – torek

Od polnoči je Lazaret spet v slovenskih rokah. Po zaslugi njihovega tamkajšnjega poveljnika, Koprčana Vlada Savarina, sicer starega znanca še iz otroških let, se vojaki predajo našim policistom in teritorialcem.

Ob 10. uri me Moljk pokliče in mi sporoči, da je polkovnik Krtinič prekinil pogajanja – njegovi so še vedno brez elektrike in vode – in da za sogovornika sprejme samo še mene. Jaz pa vem, da je dva večera poprej predsednik Kučan vsem predsednikom občin poslal telefaks: "Pogajanja z armado prepustiti izključno pristojnim organom!"

Kaj torej storiti? Moljk vztraja: "Če ne bo pogovorov, bo streljanje!"

Poiščem predsednika republiškega predsedstva, a je v Avstriji. Tudi predsednik vlade Lojze Peterle ni dosegljiv. Povežejo me s poveljnikom Teritorialne obrambe, generalom Janezom Slaparjem. S položajem je seznanjen. "Če menite, da lahko odigrate pozitivno vlogo, poskusite!" mi odgovori.

Z voznikom Edijem Jermanišem se ob 11.30 zapeljeva na Moretine. Možakar okoli 55 let, močne postave in pokončne držice, karierni vojak, me pričaka pri vhodu na dvorišče stražnice. Umazani in prepoteni polkovnik se vede kot človek, ki je še vedno kos situaciji, toda prestrašeni in dehidrirani obrazi okoli njega ter smrad v karavli – šest dni so že brez vode – izdajajo obup.

Prisedeva, iz žepa potegnem pero in kopijo tri dni starega sporazuma s Čadom – drugega papirja nimam – in zapišem pogoje, ki jih oficir narekuje za to, da začne umik svojih enot:

- do 14. ure naj bodo vojaki in zvezni miličniki, ki so na Debelem Rtiču s svojimi družinami, pospremljeni na Moretine,
- enote UNZ in TO naj se vsaj 500 metrov oddaljijo od stražnic,
- na vsako streljanje bo JLA odgovorila z vsemi sredstvi do uničenja točke,
- do 13. ure naj se stražnici Moretini priklopita voda in elektrika,
- ob 16. uri nadaljevanje pogovorov glede modalitet in smeri umika armadnih enot,
- če navedeni pogoji ne bodo izpolnjeni do 16. ure, naj se civilno prebivalstvo v bližini kriznih objektov umakne.

Prvi pogovor se konča po 20 minutah. Ko ju seznanim s polkovnikovimi zahtevami, jih Moljk in Žele sprejmeta in svojim možem zaukažeta ustrezne ukrepe.

Drugič sem na Moretinih ob 16. uri. Z menoj je tokrat še inšpektor Vojko Vodopivec. S polkovnikom čakamo na prihod vojakov in supovcev – zveznih miličnikov – z Debelega Rtiča, ko zaslišimo tuljenje sirene iz Kopra. Sprožen je bil zračni alarm, a bombniki, ki so poleteli iz Pulja, so se že vračali. Sporočeno jim je bilo, da so pogajanja potekala zadovoljivo.

Ob 17. uri so s prihodom njegovih z Debelega Rtiča vse Krtiničeve zahteve izpolnjene, in torej izpolnjeni vsi pogoji za umik. Manjka le še ukaz z vrha.

3. julij – sreda

Jutro mine v čakanju na sporočilo, da je ukaz o umiku prispel. Še dve poti v Moretine, zato da bi podrezal polkovnika k izpolnjevanju dogovora in dane besede oziroma k umiku, in končno se vkrcavanje vojakov na tovornjake in terence na Moretinih ob 19. uri začne.

Zaplete pa se na mejnem prehodu Škofije, kjer vojaki še vedno čakajo na navodila. Kaže, da imajo težave z zvezami.

Polkovnik mora takoj tja. Ponudim mu prevoz z občinskim citroenom XM. Za nami s svojim golfom pelje inšpektor Vodopivec.

Pričaka nas neki poročnik z naperjenim avtomatom. Zakriči, naj izstopimo iz avtomobila. Tako zmeden in napet je, da še polkovnika ne opazi takoj. Drugi so še vsi na svojih obrambnih položajih. Vsepovsod mine in žice, ki jih povezujejo.

Krtinič okrega podrejenega in zaukaže takojšnjo evakuacijo.

V dvajsetih minutah je kolona pripravljena na odhod.

Medtem ko čakamo na prihod dveh naših policijskih avtomobilov, ki jo bosta pospremila iz Kopra, si z Vodopivcem ogledava še razdejjane prostore mejnega prehoda, nato se s polkovnikom zapeljeva nazaj v Moretine, po preostale.

Ko je kolona z mejnega prehoda že pri Dekanih, krenemo še mi. Na čelu kolone jo pospremim do Črnega Kala, in ko od tam pospeši proti Ilirski Bistrici, se mi od srca odvali skala. Osemndnevna okupacija je končana!

Z Edijem se vidno zadovoljna vračava proti Kopru – povabil me je k sebi na kozarec domačega refoška. Ko voziva mimo Dekanov, mi iz Centra za obveščanje sporočijo, da je mejni prehod Škofije znova odprt in v naših rokah. Napotiva se tja.

Pričaka naju pravo ljudsko rajanje, v katerem so se pomešali policisti, Škofjotke in Škofjoti, teritorialci, novinarji, karabinjerji in financarji, občinski možje, mimo-idoči. Veselica se bo zavlekla pozno v noč.

A tudi moje ravnanje po odhodu JLA bo šlo mojim kritikom hudo v nos:

- dopis predsedniku vlade Peterletu 8. julija, s katerim sem protestiral zoper odstavitev načelnika Moljka in poveljnika južnoprimorskega štaba TO Franca Anderliča – domneval sem, da zato, ker sta mi zaupala pogajanja?!

- pisno generalu Čadu 10. julija, potem ko je zagrozil z napadom na kontrolno

postojanko v Jelšanah, ker so mu naši policisti pregledovali vozila, ki so oskrbovala mejne stražnice, s katerim sem ga, v duhu pogajanj v Koprju, pozival k umirjanju. In ne zaostrovanju situacije – odgovoril mi je pritrdilno;

– ter priložnostni nagovor na proslavi ob odhodu zadnjega vojaka JLS s Slovenije 26. oktobra v Koprju, ko sem pred množico pripadnikov TO in bistveno bolj okrnjenim zastopstvom policije ob tem odhodu v imenu večine Koprčank in Koprčanov pozdravil tudi začetek postopne demilitarizacije Slovenije. Za mnoge navzoče je pozdrav izzvenel kot pravcata herezija!

PEACE OVER WAR - THE CONTROVERSIAL "INTERFERENCE" BY THE LOCAL KOPER AUTHORITIES

Aurelio JURI

The National Assembly of the Republic of Slovenia, SI-1000 Ljubljana, Šubičeva 4

e-mail: aurelio.juri@email.si

SUMMARY

I am presenting the story of the role of the local authorities of Koper during the War for Slovene independence as president of Municipality of Koper at that time.

By describing the events that took place in the Koper area, in which I was personally involved, I would like to explain the circumstances which led to the "interfering" by the municipal men and especially the signed documents between our defence organs and YNA units.

The relevant events took place on June 29th and July 2nd and 3rd.

It was interesting that in Koper we were the first who officially – in a speech when opening road A to the hospital in Izola on the morning of June 26th – informed the public that the YNA had been on their way to the border with Italy and that the following days were marked by an increased and thorough political activity of the local government of Koper, which condemned the attack of the YNA on Slovenia, supported the efforts of the Slovene government to solve the situation peacefully and to defend its independence, called on the inhabitants to remain calm and to act upon instructions given, rejected collaboration with the aggressor, and via direct contacts or through the media called on friends and partners from Italy and Europe to put pressure on federal government to stop the aggression.

At the same time the Executive Council provided for the inhabitants and did its best to ensure a normal life in the municipality.

Saturday, June 29th, was marked by two events: intensive shooting in the morning in front of the international border crossing at Škoflje, which had been taken by the YNA, together with Lazaret, two days earlier – three Yugoslav soldiers were killed –

and the afternoon negotiations at the local government office, at the request of the main negotiator of the army himself, head of Internal Affairs, Mr. Dušan Moljk, myself and General Marjan Čad, who had sent the units. A truce was effectively reached.

I acted as mediator again on Tuesday, July 2nd, after Bogdan Krtinič, Chief Commander of YNA units in Koper, had stopped the talks, claiming that his men had been without water and electricity for five days and threatened to attack from the ground as well as from the air. I was the only person he was prepared to meet for talks.

The problem with water and electricity was instantly solved after the first meeting around 12 o'clock, and in return the colonel promised to retreat. Four more talks were necessary before the actual command for retreat arrived on Wednesday, July 3rd, after 6 p.m.

One hour later the army was retreating in two queues from the Municipality of Koper. I myself accompanied it to Črni Kal. The Škofije border crossing was open again at 8 p.m., and when I arrived there the local people, policemen, members of the Territorial Defence, councillors, Italian policemen and customs officials, journalists and passers-by were celebrating.

The nightmare was over.

Key words: War for Slovenia, Koper, JLA, Territorial Defence, military campaigns, 1991

VOJNA ZA SLOVENIJO NA ILIRSKOBISTRISKEM

Tomo ŠAJN

Primorske novice, SI-6000 Koper, Ulica OF 12

e-mail: tomo@prim-nov.si

IZVLEČEK

V pričujočem prispevku poskušam na konkretnem primeru in osebni izkušnji predstaviti vojna dogajanja junija in tudi julija 1991 na območju občine Ilirska Bistrica. Po drugi strani pa bi želel opozoriti na probleme in težave, ki so se pokazale ob zbiranju gradiva in osebnih pričevanj, ki sem jih pripravljaj za objavo v knjigi 'Dan prej'. Območje ilirskobistriške občine je bilo predvsem zaradi geografske lege in s tem povezanih dogodkov specifično, zato mu bom v prispevku posvetil nekaj več pozornosti.

Ključne besede: vojna za Slovenijo, Slovenija, Ilirska Bistrica, JLA, Teritorialna obramba, vojaške akcije, 1991

LA GUERRA PER LA SLOVENIA SUL TERRITORIO DI ILIRSKA BISTRICA

SINTESI

Nel seguente contributo cerco di presentare, sull'esempio concreto e sull'esperienza personale, gli avvenimenti di guerra, successi in giugno e anche in luglio del 1991 sul territorio del comune di Ilirska Bistrica. D'altro canto vorrei richiamare l'attenzione sui problemi e sulle difficoltà, sorte nel raccogliere il materiale e le testimonianze personali, che preparavo per la pubblicazione del libro "Il giorno prima". Il territorio del comune di Ilirska Bistrica è stato strategicamente rilevante soprattutto a causa della posizione geografica e in seguito agli avvenimenti ad essa collegati, perciò nell'intervento mi occuperò più dettagliatamente di quanto sopra.

Parole chiave: guerra per la Slovenia, Slovenia, Ilirska Bistrica, Armata Popolare Slovena, Difesa Territoriale, operazioni militari, 1991

V sredo, 26. junija 1991, je bil lep sončen dan. Okrog 12. ure sem srečal znanca, ki se je vračal iz Ljubljane in v Pivki naletel na tankovsko kolono, ki je povzročila precejšnjo prometno zmedo. V tistih nekoliko napetih dneh premiki jugoslovanske vojske niso bili nič nenavadnega, zato si njegove pripovedi nisem preveč gnal k srcu. Toda čez dobro uro me je v dopisništvo Primorskih novic in Radia Koper poklical nekdo iz avtoprevozniškega podjetja Transport, ki ima sedež nasproti tankovski vojašnici Trnovo, na zahodnem obrobju Ilirske Bistrice. Precej razburjen mi je hitel pripovedovati, da sta iz vojašnice pravkar krenili dve koloni oklopnih vozil, tankov in samohodk. Ena na levo, v smeri proti Ribnici, druga pa na desno, proti središču mesta in naprej po cesti za Podgrad. Ker sta to dve različni smeri, sem se po kratkem premisleku odločil za cesto proti Ribnici, sedel v avto in se s fotografskim aparatom odpravil v lov za oklepni JA. V kraju Bitnja sem obtičal za kolono osebnih in tovornih vozil. Miličnikom, ki so urejali promet, sem poskušal dopovedati, da sem novinar in da bi moral dohiteti tanke. Ker pa me niso poznali in ker s seboj nisem imel novinarske izkaznice, sem se odpeljal nazaj v Ilirsko Bistrico. Na občinskem štabu TO so mi povedali, da spremljajo premikanje obeh kolon, vendar ne bodo ukrepali. Povedali so mi tudi, koliko vozil je v vsaki. Oborožen s temi osnovnimi podatki sem se okrog 14.30 prvič oglasil v program Radia Koper, in tako se je začela moja, novinarska vojna za Slovenijo.

Ko sem se torej pred dobrimi desetimi leti novinarsko "spoprijel" z jugoslovansko armado, nisem niti slutil, da bom kdaj o teh dogodkih pisal prispevke, ki bodo nekoč objavljeni celo v knjigi. Še dosti manj pa sem slutil, da bom o svojih spominih in izkušnjah iz časa vojne za Slovenijo na območju občine Ilirska Bistrica kdaj pripovedoval udeležencem kakšne mednarodne znanstvene konference. Moj prispevek seveda ni znanstveni referat, opremljen z vsem potrebnim znanstvenim aparatom, saj ne temelji na virih, ampak na novinarskih zapisih in osebnih spominih.

Zakaj smo se iz obsežne knjige Dan prej odločili za prikaz dogajanja na Bistriskem, in ne kje drugje? Predvsem zato, ker je območje ilirskobistriske občine zaradi svoje zemljepisne lege specifično, saj leži nekako na pol poti med Reko in Trstom oziroma državno mejo med Slovenijo (tedaj mednarodnopravno še Jugoslavijo) in Italijo. Bolj ali manj znano je dejstvo, da je le manjši del slovenskega ozemlja v vojaškem smislu sodil pod pristojnost Reškega korpusa s sedežem na Reki. Torej, poveljstva, ki je imelo sedež v sosednji republiki oziroma po razglasitvi slovenske neodvisnosti že v sosednji državi. Gre za ozemlje med današnjo slovensko-hrvaško državno mejo od Sečovelj prek Čičarije do snežniških gozdov na eni strani ter do slovensko-italijanske meje med mejnima prehodoma Gorjansko na Krasu in Lazaret v slovenski Istri na drugi strani. Na vsem tem obsežnem ozemlju je bila edina velika vojašnica in garnizija JA v Ilirski Bistrici, v okviru katere je bila tudi tankovska enota. Ob meji z Italijo pa so bile le manjše obmejne vojaške enote, tako imenovani graničarji. In če vemo, da je bil cilj SLA izpolniti ukaz tedanjega

jugoslovanskega zveznega izvršnega sveta in zasesti mednarodne mejne prehode – v našem primeru z Italijo – potem je tudi vojaško neveščemu človeku jasno, kakšen pomen je imela garnizija JA v Ilirski Bistrici. Poveljnik Reškega korpusa, general-major Marjan Čad, po rodu Slovenec, sicer pa povsem jugoslovansko usmerjen vojaški starešina, je očitno prehitel povelje tedanjega zveznega premiera Anteja Markovića in se odločil, da s svojimi enotami zasede mejne prehode z Italijo "dan prej", ne pa 27. junija, ko se je – še vedno – uradno začela agresija na Slovenijo. General Čad je ob peti obletnici vojne za Slovenijo v pogovoru, ki ga je za Radio Koper z njim opravil urednik Leon Horvatič, zatrdil, da se je odločil za akcijo dan prej, ker je hotel preprečiti nevšečnosti in morebiten hujši odpor tedanje slovenske TO, če bi njegove enote krenile proti italijanski meji 27. junija.

Ta kratki vložek je bil potreben za razumevanje tedanjih razmer, saj je nesporno dejstvo, da sta v sredo, 26. junija 1991, ob 13.10 krenili iz Ilirske Bistrice proti meji z Italijo dve oklepni koloni JLA. O tem imamo pisno poročilo tedanje UNZ, danes PU Postojna. To poročilo je gotovo zelo zanesljiv vir, saj so ga sestavljali miličniki in njihovi sodelavci na terenu. V tisti koloni, ki je prek Ribnice, Vremske doline, Divače in Lokve odpeljala proti mejnemu prehodu Lipica, je bilo šest tankov in nekaj malih vojaških tovornjakov, v koloni, ki je odšla prek Podgrada in Kozine na mejni prehod Krvavi Potok, pa sedem tankov in šest raketnih transporterjev z raketnima rampama, vendar brez raket. Zraven je bilo še nekaj drugih bojnih vozil. Prva kolona je bolj ali manj neovirano prevozila ozemlje bistriške občine, drugo pa so poskušali ovirati predvsem s tovornjaki Cestnega podjetja Koper in z nekaterimi delovnimi stroji. Te akcije je že usmerjala milica, vendar je oklepna kolona JA ovire v Podgradu, kjer so, mimogrede povedano, izbruhnile napetosti med pripadniki JA in domačini, kmalu razbila in se napotila proti meji.

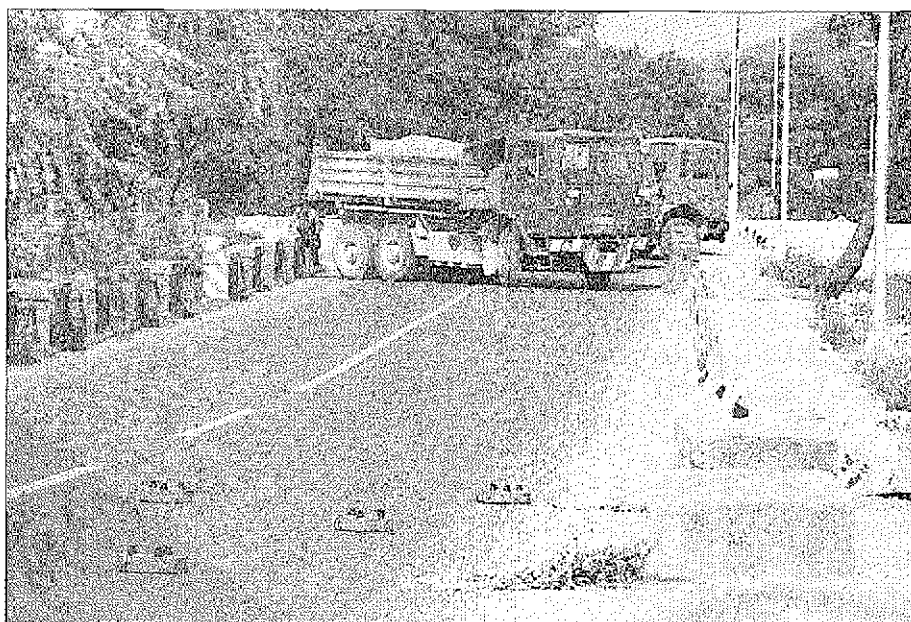
V sredo, 26. junija, popoldne sta torej dve oklepni koloni JA zapustili območje ilirskobistriške občine in do večera že zasedli nekaj mejnih prehodov z Italijo. Zvečer pa je bila na Hribu svobode v Ilirski Bistrici, tako kot marsikje po Sloveniji, slovesnost ob razglasitvi samostojne slovenske države, tedanji predsednik občinske skupščine Stanislav Prosen pa je posadil lipo, simbol slovenstva.

Po prespani noči na 27. junij se je začelo zares. Ilirska Bistrica je bila v dopoldanskih urah prometno odrezana od sveta, saj so se na vseh najpomembnejših cestah pojavile zapore, ki so jih opravili predvsem tovornjaki cisterne že omenjenega podjetja Transport, delovni stroji in drugi tovornjaki. Najpomembnejši sta bili barijadi na dveh mostovih čez reko Reko, pri vasi Koseze na cesti Ilirska Bistrica–Reka in pri vasi Rečica na cesti proti Podgradu in Kozini. Ovire so bile tudi na drugih izhodih iz mesta, tako da je bila garnizija JA odrezana od svojih enot na meji z Italijo in korpusnega poveljstva na Reki. Začela se je psihološka vojna, ki bi se lahko kaj kmalu spremenila v oborožen spopad. Na obvozni cesti, ki pelje prek bistriškega primestnega naselja Žabovica (Podgrajska ulica) in se pri vasi Dolnji Zemon priključuje

magistralni cesti za Reko, je TO postavila avtocisterno z 20.000 litri goriva ter zagrozila oficirjem JA, da jo bo razstrelila, če jo bodo poskušali odstraniti. Iz oči v oči so si stali pripadniki TO, ki jih je vodil pokojni častnik Jadran Mršnik, in zelo prestrašeni mladeniči v uniformah JA s svojimi poveljniki, ki jih je množica prebivalcev tega dela mesta zmerjala in jih podila domov. Po nekaj urah napetosti je JA popustila in se z dvigalom vred vrnila v bližnjo vojašnico.

Verjetno z namenom prestrašiti Bistričane, ki so se nenavadno množično zbirali po mestu, je JA na križišče pri Mikozi na južnem izhodu iz mesta postavila tank s posadko. V dopoldanskih urah me je znanec, ki je delal v Rupci čez hrvaško mejo, obvestil, da enote JA odstranjujejo bivalne zabojnike, ki jih je Slovenija postavila na mejni točki pri vasi Jelšane. S terenskim vozilom enega od naključnih sodelavcev (tedaj so bili ljudje neverjetno pripravljene sodelovati in pomagati) sva se prebila mimo cestne zapore do mejne kontrolne točke, ki so jo miličniki postavili dan prej, 26. junija. Ko sem hotel fotografirati nakladanje zabojnikov na tankovske prikolice, sta priskočila dva pripadnika JA in me z naperjenim orožjem ostro zavrnila. Nič mi pomagala niti rdeča novinarska izkaznica Zveze novinarjev Jugoslavije, s katero sem mahal. Izpod zaščitnih jopičev sem videl njune oficirske čine, čeladi pa sta imela potisnjeni na oči, verjetno, da ju ne bi prepoznal, saj sta bila očitno iz bistriške vojašnice (mimogrede povedano: žal mi je, da nisem fotografiral, ampak priznati moram, da me je bilo strah pred naperjenim orožjem oficirjev JA). Ko je pozneje država Slovenija generalu Čadu dokazovala njegovo izdajalsko dejavnost v času junjske vojne, mu je kot glavni očitek naprtila odtujitev slovenske lastnine (zabojnikov na mejni točki Jelšane), ki jo je dal odpeljati na Reko.

S tem napetost v Ilirski Bistrici še ni bilo konec. Okrog poldneva je enota JA obkrožila postajo milice v neposredni bližini vojašnice. Na srečo je prevladal razum in so se vojaki vrnili v vojašnico, ne da bi uporabili orožje. Vojni dogodki na Bistrškem pa so dosegli vrhunec 27. junija zvečer, ko se je pri vasi Koseze, le slab kilometer od Ilirske Bistrice, vnel resen spopad med posebnima enotama TO na eni ter pripadniki JA na drugi strani. Nekakšen uvod v spopad je bil poskus JA, da bi zajela občinski štab TO, ki je bil zbran v občinski hiši. Vojaki so bili razporejeni v bližnjem parku, vendar jih je odkril neki mimoidoči in obvestil štab, ki se je lahko pravočasno umaknil. Pri Kosezah je torej izbruhnil oborožen spopad, ki ga je tedanji poveljnik OŠ TO Mitja Derenčič pojasnil z poskusom zajetja generala Čada. Pozneje se je pokazalo, da je imel Derenčič napačne podatke, saj generala tedaj ni bilo v Ilirski Bistrici. Spopad je bil oster in za marsikaterega od udeležencev huda psihična preizkušnja. Ranjeni so bili na obeh straneh. Na naši strani poleg častnika TO Derenčina tudi vojak Robert Dovgan. Nekaj ranjenih je bilo tudi med pripadniki JA, vendar nisem nikoli izvedel natančnih števil.

Barikada (Foto: Arhiv Primorskih novic)
Barricades (Photo: Primorske novice archives)

Vsi opisani dogodki so v vrste JA vnesli velik nemir in živčnost, saj jim je medtem Komunala zaprla vodo, elektro podjetje pa odklopilo elektriko. Živčnost je bila tolikšna, da je vojaška policija po spopadu pri Kosezah skoraj nasilno pripeljala v vojašnico tedanjega predsednika občinske skupščine Staneta Prosenca. Poiskali so tudi vodjo elektro izpostave Romana Koprivo. Po dolgotrajnih pogajanjih so sklenili, da bodo barikade odstranjene, JA pa je obljubila, da ne bo vojaško posredovala in ne bo uresničila groženj o razstrelitvi transformatorske postaje in še nekaterih vitalnih objektov. V poznejših analizah smo lahko ugotovili, da so tedaj trezne glave preprečile morebiti celo katastrofo. Poleg predsednika občine Prosenca je treba omeniti še tedanjega komandirja bistriške postaje milice Franca Kovača, ki je znal umirjati strasti tudi med svojimi pripadniki, ter ne nazadnje poveljnika garnizije JA polkovnika Vlada Hodalja, po narodnosti Hrvata. Ta je sicer imel ob sebi tako imenovane jastrebe, vendar je deloval v prid dogovora. Pozneje so ga naše posebne skupine prepeljale na Hrvaško, ker je dezertiral iz JA. Med vojno na Hrvaškem je bil častnik hrvaške vojske.

Vse zapisano je pogubno vplivalo na razpoloženje in moralo pripadnikov JA v bistriški in trnovski vojašnici. Kmalu so začeli bežati, tudi čez zid, civilni mojstri, od katerih je bilo odvisno delovanje tehničnih naprav. Pozneje se je izkazalo, da so imeli

v vojašnici zelo kakovostne agregate, s katerimi bi lahko nadomestili izpad elektrike iz javnega omrežja, vendar niso imeli človeka, ki bi jih znal pognati, saj so vsi civilni mojstri pobegnili. Čez zid vojašnice pa so začeli bežati tudi vojaki, ki so jih občani na skrivaj prepeljali na občinski oddelek za obrambo. Tu so jih preoblekli in jih s pomočjo prostovoljcev vozili na železniške postaje zunaj Ilirske Bistrice.

Vojni dogodki na Bistriškem, ki so kulminirali v prvih dneh, so dobili nenavaden epilog. Po odstranitvi zabožnikov na mejni točki, kjer danes stoji mednarodni mejni prehod Jelšane, so enote generala Čada pripeljale na prostor današnjega hrvaškega mejnega prehoda Rupa nekaj motoriziranih oklepnih vozil in manjšo vojaško enoto. Kljub določilom Brionske deklaracije s 7. julija 1991 o ustavitvi vseh aktivnosti ali celo sovražnosti so pripadniki JA občasno z vozili prehajali mejno črto, in tako ustvarjali napetost. Na naši strani meje so miličniki opravljali nadzor, zaradi nenehnih provokacij pa je TO v Jelšanah namestila svojo enoto. Na razdalji dobrih sto metrov so si stali nasproti teritorialci in pripadniki JA. Zaradi napetosti bi lahko že vsaka nepredvidna poteza, denimo naključna sprožitev puške, povzročila spopad. Na srečo se to ni zgodilo, vendar sem ob nekem obisku pripadnikov TO na meji lahko opazil živčnost. Strelji so namreč dobesedno viseli v zraku.

Novinarsko poročevalsko delo, zlasti oglašanje "v živo" v program Radia Koper, je zahtevalo obilo informacij in predvsem hitro odzivanje. Oba omenjena pogoja pa sta bila težko uresničljiva. Večino informacij mi je uspelo dobiti pri bolj ali manj naključnih virih, saj ni bila, vsaj v bistriški občini ne, organizirana nobena služba ali urad, ki bi novinarjem postregel s podatki. Nekaj bolj ali manj uradnih informacij o razmerah na terenu sem dobil na občinskem štabu TO v Ilirski Bistrici. Kaj pomeni takšna in drugačna informacija v posebnih okoliščinah, ni treba posebej poudarjati. Tudi pri poznejšem zbiranju gradiva in pričevanj za prispevke v knjigi *Dan prej sem pri obrambnih strukturah naletel na zid molka, češ da niso pristojni za dajanje takšnih podatkov*. Tudi milica, tedanja UNZ Postojna, nam je postregla le z minimalno količino podatkov. Druga težava, ki je spremljala moje radijsko poročanje, so bile telefonske zveze, ki so bile tedaj zelo slabe in smo morali delati po načelu *znajdi se, kot veš in moreš*.

In če bi na koncu ocenjeval novinarsko delo po športno, bi dejal, da nam je, zlasti še radijskim novinarjem, ki smo bili tiste dni v etru od jutra do večera, zelo zrasel "rejting". Ljudje, ki so me srečevali v tistih dneh, so me trepljali po rami, češ dobro si to in to povedal. No, kralju pa so se stvari povrnilo na svoje mesto, naš novinarski položaj pa na predvojno stanje. Le še podobni dogodki, kot so mednarodna konferenca ali pa občasna praznovanja okroglih obletic, obudijo spomin na vojno za Slovenijo leta 1991.

THE WAR FOR SLOVENE INDEPENDENCE IN THE ILIRSKA BISTRICA REGION

Tomo ŠAJN

Primorske novice, SI-6000 Keper, OF 12

e-mail: tomo@prim-nov.si

SUMMARY

In this article I am presenting the events occurring during the war for Slovene independence in June and July, 1991, in the region of Ilirska Bistrica, based on a concrete example and personal experience.

The territory of the Ilirska Bistrica municipality is, due to its geographical position, particular, as it is situated approximately half-way between Rijeka and Trieste, between the state frontier of Slovenia (in 1991, Yugoslavia) and Italy.

The fact that only a part of Slovenian territory between the actual Slovene-Croatian state frontier in the south and the Slovene-Italian frontier from Lazaret to Fernetiči at the time of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia belonged to the territory for which the Rijeka military corps was responsible, is fairly well known. Thus, a superior military command with headquarters outside Slovenia was responsible for it. In Ilirska Bistrica there was an important garrison of the Yugoslav Army within which there was also a tank unit. It was the only large military formation at the time situated between Rijeka and the Italian frontier, which the Yugoslav Army, following the command of the federal executive board, intended to occupy. The occupation of this part of the Italian frontier began too early, as the commander of the Rijeka military corps, General Marjan Čad, according to some interpretations as well as his own statements, acted prior to the federal command and directed his units towards the Italian frontier a day earlier, consequently not on June 27th, which signified (and, of course, still does) the beginning of the official aggression against Slovenia. It is also true that two mobile units left the Yugoslav army Trnovo barracks on June 26, 1991, at 13.10, both headed towards the Italian frontier: one in the direction of Ribnica and then down the Vremška dolina to Divača and finally Lipica, the other towards Podgrad, proceeding towards Kozina and the border-crossing at Krvavi potok.

In the Ilirska Bistrica region the events of the war culminated in the first days of the ten-day-war for Slovene independence, reaching its peak with the battle between the members of the Territory Defence forces and Yugoslav Army soldiers on June 27th in Koseze near Ilirska Bistrica, when two members of the Territory Defence were wounded. The main concern of those responsible in the Yugoslav Army were the communications in the direction towards Rijeka, as well as those heading towards the Italian frontier, and therefore they did everything they could to destroy the

numerous barricades which appeared during those days. It should be added that tensions and minor conflicts continued even after the negotiations and the peace treaty was signed in Brioni. The incidents mostly happened at the frontier, especially at the location of today's international border-crossing Jelšane-Rupa, where Čad's units with their provocations displayed their disregard for the frontier line of that time. The Ilirska Bistrica region was therefore quite particular, so I will focus on it in my article.

Key words: War for Slovenia, Slovenia, Ilirska Bistrica, Yugoslav People's Army, Territorial Defence, military campaigns, 1991

KOČLJIVO RAVNOVESJE 1990

Anton PERŠAK

Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, SI-1000 Ljubljana Nazorjeva 3
e-mail: tone.persak@siol.net

IZVLEČEK

V pisanju o osamosvojitvi Slovenije in o dogodkih, ki so pripeljali do osamosvojitve, se pogosto pojavljajo tudi ocene ali vsaj ugibanja, kaj je bilo ključno za to, da je do osamosvojitve sploh prišlo, oziroma kateri dogodki so bili prelomnega pomena in v katerem času so se zgodili. To še posebej velja za prispevke, ki niso izključno strokovnega značaja, temveč so napisani tudi iz političnih razlogov. Vse to je delno povezano s prizadevanji političnih strank ali celo posameznih politikov pa tudi s prizadevanji posameznih skupin s področja civilne družbe, ki si želijo bolj ali manj odkrito prilaistiti pomembne ali celo najpomembnejše zasluge za osamosvojitve Slovenije. V zvezi s tem želim opozoriti na politično dogajanje v letu 1990, ki v glavnem, razen plebiscita seveda, ostaja v dokajšnji meri nekakšna siva cona v procesu osamosvajanja.

Ključne besede: slovenska politika, politične stranke, Demos, volitve, 1990, osamosvojitve Slovenije

UN EQUILIBRIO DELICATO 1990

SINTESI

Nello scrivere sull'indipendenza della Slovenia e sugli avvenimenti che hanno portato all'indipendenza, molto spesso ci si imbatte anche su valutazioni del contesto storico e si riflette su punti e avvenimenti cruciali che hanno portato all'indipendenza. Questo vale soprattutto per quei contributi che non essendo di carattere puramente professionale vengono scritti anche per ragioni politiche. Tutto questo è in parte legato alle ambizioni dei partiti politici o perfino di singoli politici, come pure alle ambizioni di gruppi distinti delle sfere civili che più o meno apertamente vogliono arrogarsi meriti importati o addirittura fondamentali per l'indipendenza della Slovenia. In relazione a ciò, vorrei volgere l'attenzione sull'avvenimento po-

litico dell'anno 1990 che in genere resta, naturalmente, eccetto il plebiscito, in misura considerevole una grande zona grigia nel processo dell'indipendenza.

Parole chiave: politica slovena, partiti politici, Demos, elezioni, 1990, indipendenza della Slovenia

V pisanju o osamosvojitvi in dogodkih pred osamosvojitvijo Slovenije se pogosto pojavljajo ocene ali vsaj ugibanja, kaj je bilo ključnega pomena, da je do osamosvojitve sploh prišlo, oziroma kateri dogodki so bili prelomni in kdaj so se zgodili. To velja zlasti za prispevke, ki niso predvsem strokovnega značaja, temveč so napisani tudi iz političnih razlogov, in so torej motivirani s težnjami političnih strank, posameznih politikov ali tudi posameznih skupin civilne družbe, ki si skušajo bolj ali manj odkrito prilastiti najpomembnejše zasluge za osamosvojitvev. V zvezi s tem želim opozoriti na zelo pomembno značilnost političnega dogajanja v letu 1990, ki, razen plebiscita, ostaja bolj ali manj nekakšna siva lisa v opisih procesa osamosvajanja. Večino ocen tega leta je mogoče strniti v opis, da je bil čas od spomladanskih volitev, na katerih je presenetljivo prepričljivo, po drugi strani pa tudi neprepričljivo (ker v zboru združenega dela republiške skupščine ni imela večine) zmagala koalicija Demos, do plebiscita čas neke vrste zastoja ali celo praznega teka vse do odločitve za plebiscit. Takšne trditve se mi zdijo vprašljive in neobjektivne, kajti to pravzaprav kratko obdobje je bilo v resnici zelo pomembno obdobje neke vrste zorenja slovenske demokracije, nujno za to, da je bilo sploh mogoče izpeljati konkretna dejanja, potrebna za dejansko osamosvojitvev. Za ta dejanja je bilo treba doseči izredno visoko soglasje vsega ljudstva, ki ga volitve vedno vržejo iz tira in razcepijo, še zlasti volitve, kakršne so bile aprila 1990 v Sloveniji. Seveda pa je bilo treba tudi v politični strukturi doseči pripravljenost na dialog in vsaj kolikor toliko zgledno sodelovanje. To opozorilo se mi zdi potrebno, ker lahko drugače celo res prevlada prepričanje o zastoju v procesu osamosvajanja, ki po moji oceni ni utemeljeno.

V letu 1990 je slovenska politika, kljub navideznim zdrsom s "prave poti" in domnevnim napakam, kljub nezaupanju med političnimi strankami in ob mnogih zapletih in prepirih v celoti vendarle izpričala visoko in postopoma vse višjo raven sposobnosti za iskanje koristnih kompromisov in za dialog oziroma za zelo težavno iskanje ravnovesja med posamičnimi in skupnimi interesi. Ta sposobnost, brez katere najbrž tudi visokega soglasja ljudstva ne bi bilo mogoče doseči, je bila ključnega pomena za uspešno izvedbo vseh postopkov od priprave in sprejemanja potrebnih aktov do priprave plebiscita in predvsem za njegov uspeh.

Ko to trdim, izhajam iz prepričanja, da je v zgodovini zelo malo primerov, ko se nekaj res epohalnega zgodi nenadoma in tako rekoč iz nič, četudi se zdi to epohalno

še tako prelomno in nepričakovano. In tudi slovensko osamosvajanje si razlagam kot proces, ki se je v resnici začel že veliko prej kot leta 1991 ali tudi leta 1987, ko je izšla znana 57. številka Nove revije, pa nikakor ne želim zmanjševati pomena tega dogodka, in seveda tudi prej kot leta 1974, ko je bila sprejeta zadnja zvezna ustava SFRJ, v katero so bile vpisane določbe, ki so naposled omogočale tudi nekatere predhodne postopke, potrebne za sprejem odločitev za samostojnost. Proces je torej trajal zelo dolgo in ga nikakor ni mogoče zožiti na dva ali tri na videz ključne dogodke ali pripisati vseh zaslug dvema ali trem ljudem, naj se ti zdijo še tako ključni. Po drugi strani pa je res, da bi vse tisto, kar se je dogajalo pred letom 1990, ne pomagalo kaj dosti, če bi bile v tem letu, ko so tudi zunanje okoliščine postajale vse ugodnejše, politične razmere v Sloveniji drugačne, bolj zaostrene, ali če bi se volitve iztekle drugače, kot so se, oziroma če bi tudi nekateri posamezniki v letih 1990 in 1991 mislili in ravnali drugače, kot so. Nenehno in včasih tudi mučno prizadevanje za ohranitev krhkega ravnovesja v slovenski politiki od volitev do plebiscita je bilo potemtakem enako pomembno kot katerakoli druga etapa na poti do samostojnosti.

V leto 1990 je slovenska politika vstopila razdeljena na dve zelo neenakopravni skupini, četudi je treba priznati, da je vladajoča elita pravzaprav dokaj strpno privolila v dialog in sodelovanje z novimi političnimi zvezami in skupinami pritiska, raznimi društvi in organizacijami drugih vrst, ki so si prizadevale za preureditev političnega sistema in uvedbo demokracije po eni ter za radikalno spremembo položaja Slovenije glede na jugoslovanski okvir po drugi strani. Pri tem nalašč še ne uporabljam običajnih pojmov, kot sta pozicija in opozicija, saj do volitev 1990 o tovrstnih položajih pravzaprav še ni bilo mogoče govoriti. Na eni strani je bila, kot rečeno, vladajoča elita, postavljena na svoj položaj oblasti tako rekoč po sili zakona, na drugi strani pa že omenjeni konglomerat vseh mogočih skupin z najrazličnejšimi cilji, od katerih mnogi v bistvu niti niso bili politični v običajnem pomenu besede. Res je namreč, da je republiška ustava po amandmajih, sprejetih 27. septembra 1989, že dovoljevala politično združevanje, vendar v celoti gledano zakonodaja še ni omogočala političnih strank. Hkrati je bila še vedno uzakonjena posebna oziroma vodilna vloga ZK in spremljevalnih političnih organizacij, t. i. DPO. Po drugi strani pa smo predstavniki novih političnih zvez in gibanj in predstavniki nekaterih organizacij civilne družbe dokaj enakopravno sodelovali pri pripravi zakonodaje o volitvah in naposled celo ob pomoči dela vladajoče elite (zlasti ZSMS) izsilili uvedbo proporcionalnega volilnega sistema za volitve v družbenopolitične zbornice republiške in drugih skupščin, kar se je izkazalo kot eden ključnih dosežkov z vidika nadaljnjih dogodkov. Menim, da bi bil izid volitev, če bi "delegate" v družbenopolitični zbor volili po večinskem volilnem sistemu, precej drugačen in potem bi tudi vsi nadaljnji dogodki in že same volitve precej drugače potekali. V takšnem primeru bi se morala koalicija Demos pred volitvami tesneje povezati in se odločiti za skupne kandidate.

To bi spodbudilo zlitje v eno stranko (model HDZ) ali pa povzročilo še zgodnejši razpad koalicije in tako ogrozilo prizadevanje za skupne cilje.

V prvih mesecih leta 1990, torej v času pred volitvami, je politično življenje v Sloveniji potekalo na več vzporednih ravneh in na vseh ravneh je bilo treba ves čas vzdrževati še znosno ravnovesje med zelo različnimi silami, saj bi se zelo hitro lahko vneli spori, ki bi ogrozili postopni prehod v demokratični sistem, prisilili tedaj vladajočo elito, da se znova obrne k Beogradu, ali pa onesposobili združbo znotraj koalicije Demos za kolikor toliko usklajeno in politično učinkovito nadaljnje delovanje. Iskanje takšnega ravnovesja je bilo potrebno znotraj Demosa, kajti tudi med novimi političnimi zvezami v njem in celo znotraj posameznih članic so bila zelo različna mnenja, denimo tudi o tem, ali naj v pogajanjih o volilni zakonodaji zahtevamo večinski sistem volitev v družbenopolitične zbornice, ki ga je zagovarjala tudi bivša ZKS, ali proporcionalnega. In treba je bilo vložiti precej energije in strpnega prepričevanja tudi znotraj koalicije Demos, da smo pogajalci z drugo stranjo lahko vztrajali pri zahtevi po proporcionalnem volilnem sistemu za DPZ. Po drugi strani so bila pričakovanja v zvezi z izidi bližajočih se volitev (aprila 1990) v Demosu zelo različna in zlasti tisti, ki morda niso pričakovali zmage Demosa, so ocenjevali, da je treba čim bolj zaostriiti odnos do vladajoče elite in izsiliti nepremostljiv politični razcep v Sloveniji, hkrati pa ponuditi volivcem čim bolj radikalen volilni program, na primer napoved, da bo referendum o odcepitvi Slovenije od Jugoslavije razpisan tako rekoč takoj po volitvah, da bo volitvam sledil obračun z nosilci starega režima ipd. Nekoliko bolj previdni, a tudi zelo razboriti zagovorniki čimprejšnje osamosvojitve so napovedovali, da bo Demos, če zmaga na volitvah, nemudoma zahteval sprejetje predloga nove slovenske ustave, ki naj bi ga pripravili in volivcem predstavili še pred volitvami kot že izdelan dokument, ki bi v bistvu pomenil tudi dejanje odcepitve od Jugoslavije. Vse to je precej oteževalo pogajanja z vladajočo elito, ki je zahtevala, da se pogajamo o vsem, in ne le o tistem, o čemer se je želel pogajati Demos. O vsem tem se je bilo treba ves čas pogovarjati z vladajočo elito in vrsta predstavnikov strank koalicije Demos je jeseni 1989 in vse do volitev aprila 1990 vsak dan sedela na najrazličnejših usklajevalnih sestankih v zgradbi skupščine ali v prostorih SZDL, na sejah ustavne komisije, na sejah delovne skupine za volilno zakonodajo in sejah posvetovalnih teles SZDL itd. To je bila skupina s težko nalogo, saj je morala po eni strani zagovarjati in poskušati uveljaviti nemalokrat nestrpne zahteve Demosa, po drugi strani pa vsak dan znova zagovarjati dogovore z vladajočo elito v Demosu. Treba je bilo torej loviti ravnovesje na več ravneh. Po drugi strani pa je potekalo in bilo potrebno tudi usklajevanje različnih struj vladajoče elite. Kot vemo, je tedanja ZSMS zelo dobro sodelovala z novimi političnimi zvezami, od katerih so nekatere celo nastale pod njenim patronatom. Vsekakor je ZSMS v letih pred osamosvojitvijo oziroma do volitev leta 1990 izpričala na prvi pogled presenetljivo pripravljenost za sodelovanje z novimi političnimi silami in zelo močno rivalstvo ZKS-SDP in SZDL.

Sam menim, da je šlo pri tem tudi za neke vrste generacijski spopad znotraj vladajoče elite, ki bi v drugačnih razmerah najbrž potekal drugače, kot je. Je pa ta generacijski spopad ZSMS omogočil nekakšno kolaboracijo z novimi političnimi silami, vsaj z vidika ZKS-SDP, in zelo spretno osvajanje političnega prostora, kar se je potrdilo tudi z volitvami l. 1990 in še bolj z vsemi nadaljnjimi volitvami do leta 2000. Tudi SZDL si je precej časa prizadevala ostati okvir in nekakšna matica novih sil. Skratka, politični položaj je bil izjemno zapleten in to velja tudi še za čas po volitvah v aprilu.

Izid aprilskih volitev v skupščino RS je, kljub uspehu koalicije Demosa, celo do neke mere ogrozil načrte o osamosvojitvi, ki so bili nosilna točka volilnega programa te po evropskih kriterijih nekoliko nenavadne koalicije, v katero so se združile (nove) politične zveze, ki so vsaj s svojimi imeni "zasedle" ves politični prostor od leve do desnice. Ogroženost načrtov pa niti ni bila toliko posledica tega, da zlasti nekdanja ZKS in najbrž tudi ZSMS še nista soglašala s programom osamosvojitve ali vsaj še nista uvideli nujnosti osamosvojitve. Izhajala je predvsem iz nestrpnosti med obema političnima blokoma (Demosom na eni in blokom strank, ki so se razvile iz nekdanjih DPO, na drugi strani), ki se je po volitvah stopnjevala. Ta bi lahko onemogočila dialog o osamosvojitvi, ker bi se oba bloka preprosto vkopala vsak za svojimi okopi, tako da ne bi bilo mogoče doseči sodelovanja, ki je bilo za uspešno izpeljavo programa osamosvojitve nujno. Če bi namreč Demos imel večino tudi v zboru združenega dela, bi morda v skupščini na hitro sprejel radikalne odločitve, ki so jih zahtevali posamezni člani ali stranke in je o njih koalicija pogosto razpravljala (lustracija, prepoved kakršnihkoli lastninskih transformacij gospodarskih organizacij, razglasitev neodvisnosti, deklaracija o spravi oziroma obsodbi prejšnjega režima ipd.). Takšne odločitve bi tako razklale slovensko politično srenjo, da tudi ob tako pomembni temi, kot je bila osamosvojitve, ne bi bilo več mogoče vzpostaviti dialoga in se dokopati do pozitivnih in razumnih odločitev. Ta, na prvi pogled vsaj za Demos nemogoč položaj, ko je v dveh zborih skupščine imel večino Demos, v enem pa stranke naslednice bivših DPO, je potemtakem nekoliko paradoksalno pomenil celo srečno okoliščino, ki je politične stranke in njihove veljake prisilila k sodelovanju in dialogu. Ves čas si je bilo treba na obeh straneh prizadevati za doseganje ravnotežja in v bistvu sodelovati, se odpovedovati enostranskim težnjam in nepremišljenim predlogom ter sprejemati kompromise. A prav to je omogočalo, da se je načrt osamosvojitve vendarle razvijal v pravo smer in da je bila naposled odločitev o osamosvojitvi sprejeta z izrednim soglasjem državljanov.

Takšno razmerje sil ter različno odzivanje strank v Demosu in posameznih njegovih voditeljev na ta zagatni položaj sta povzročila, da sta se v njem kmalu pojavili dve nasprotujoči si težnji. Po eni strani težnja po poenotenju v čvrstejšo koalicijo ob bolj ali manj konservativnem (krščanskodemokratskem) programu in po drugi strani rahljanje vezi. Vse bolj opazno je bilo razhajanje med konservativnim blokom, ki se je precej navezal tudi na izročilo domobranstva in cerkev, in bolj liberalnim, inte-

lektualno močnejšim, čeprav številčno šibkejšim krilom (pretežni del SDZ, del Zelenih in posamezniki v drugih strankah). Vzdrževanje ravnovesja med Demosom in opozicijo je tako vse bolj načenjalo ravnovesje v Demosu. Vse težje je bilo ohranjati dialog in sodelovanje med različno usmerjenimi tokovi in si prizadevati, da ne bi bila zaradi ideoloških prepričanj pozabljena ključna cilja novih političnih sil: osamosvojitve Slovenije in učvrstitve ter dejanska pravna utemeljitev komaj spočete demokracije.

Prva težka preizkušnja je sledila takoj po volitvah. To so bile volitve organov skupščine, ki je zlasti po zaslugi dr. Bučarja ob tem preizkusu in tudi pozneje delovala skladno z veljavnim, delno prilagojenim poslovníkom, podedovanim iz prejšnjega, tako drugačnega časa pred aprilskimi volitvami. V SDZ smo tedaj sklenili predlagati Demosu premislek o tem, da bi v prizadevanju za narodno soglasje ponudili sodelovanje tudi drugi strani, socialistom, ZSMS in nekdanjim komunistom. Vendar zamisel ni bila sprejeta. Najtežje je bilo že v tem času pravzaprav vzdrževati ravnovesje v Demosu, v katerem je bilo takoj po volitvah in celo že pred njimi mogoče slutiti že omenjene težnje po prevladi konservativne usmeritve, pri čemer se je ta težnja pojavljala tudi znotraj posameznih strank; med drugim v SDZ kot trenje med izrazito krščansko-demokratsko in v rehabilitacijo domobranstva usmerjeno frakcijo in, denimo, liberalno ali celo liberalnodemokratsko frakcijo. Pogajanja o porazdelitvi funkcij v novi skupščini pa so pomenila že pravi spopad med Demosom in nekdanjimi DPO oziroma med strankami "slovenske pomladi" in "strankami kontinuitete", če lahko uporabim pozneje izumljene oznake. Dogovor kajpak ni mogel biti dosežen. Po eni strani zato, ker je prevladala trša linija z zahtevo, da mora Demos prevzeti vse funkcije, ker je pač zmagal in ker hoče uresničiti svoj program, vendar tudi zato, ker je ZSMS postavila preveč nerealne zahteve celo glede na to, da je bila sicer v DPZ skupščine RS res najštevilnejše zastopana posamična stranka. Ker smo bili tako rekoč sočasno priča še znanemu posegu JLA, ki je začela razoroževati slovensko teritorialno obrambo, in sporu med novo Demosovo "vlado" in "starimi silami", ki niso pravočasno opozorile na početje JLA, se je mesec dni po volitvah zdelo, kot da je Slovenija politično razklana in da bo sodelovanje, potrebno za izvedbo ključnega načrta Demosa oziroma njegove glavne predvolilne obljube, praktično nemogoče doseči. K zaostitvi so svoje dodala tudi javna občila, zlasti nacionalna televizija z znano stavko zaradi napadov in kritik, ki so jih bili novinarji deležni v skupščinski razpravi Janeza Janše in članov Slovenske kmečke zveze (kasneje SLS) iz Prekmurja. Takoj po volitvah torej ravnovesja ni bilo in tudi dialog je bil neprimerno težji kot pred volitvami.

Sledila so pogajanja o novi ustavi, ki so tudi kmalu zašla v slepo ali vsaj zelo dolgo ulico skoraj brezplodnih pogajanj o povsem drugih in za marsikoga v Demosu celo manj pomembnih ustavnih temah: scenarij o osamosvojitvi z razglasitvijo nove slovenske ustave pa je bil iz tedna v teden bolj neuresničljiv. To je začelo spodbujati

nelagodje izneverjenih pričakovanj tudi pri volivcih, ki so na volitvah podprli Demos. Treba je bilo nekaj storiti, vendar nekaj, kar ne bi šlo čez rob in pravzaprav ogrozilo prizadevanj za osamosvojitve, za katero Slovenija tedaj še nikakor ni bila pripravljena. Pojavil se je predlog Grosovih Liberalcev, naj skupščina sprejme deklaracijo o neodvisnosti, razglasi odcepitev in se tako odpove scenariju, ki so ga zagovarjali predvsem Demosovi vodilni pravni strokovnjaki dr. Bučar, dr. Jambrek in drugi; torej scenariju osamosvojitve s sprejemom in razglasitvijo nove slovenske ustave v primernem trenutku. Tedaj sem podpisani po naključnem pogovoru z nekaterimi pomembnimi pravniki, s katerimi smo sodelovali v razpravah o vprašanih v zvezi z ustavo, pripravil in nekoliko na svojo roko predlagal, najprej seveda v SDZ, sprejetje Deklaracije o suverenosti Slovenije. Njen namen je bil po eni strani razglasiti suverenost Slovenije in hkrati vendarle odložiti sam akt dejanskega izstopa iz SFRJ oziroma združitve z drugimi konstitutivnimi subjekti Jugoslavije na nekoliko poznejši datum, ko naj bi dejansko sprejeli novo ustavo. Pot do sprejema predloga je bila dokaj težka, saj je naletel na skoraj toliko nasprotovanja v Demosu kot pri opoziciji. Potrebno je bilo zelo strpno usklajevanje. Najprej z Liberalci, da so sploh privolili v to, da njihov predlog ne gre v obravnavo, saj bi ga bilo verjetno treba zavrniti, in da bomo kolikor je bilo mogoče dodelali predlog Deklaracije o suverenosti. Nato je sledilo prepričevanje drugih skeptikov v Demosu in usklajevanje z opozicijo. Naposled, 2. julija 1990, je bila Deklaracija o suverenosti sprejeta in naletela je tudi na dokaj ugoden odmev v javnosti. Morda celo lahko rečemo, da je izzvala neke vrste olajšanje pri tistih, ki so že nestrpno pričakovali, kdaj bo "nova oblast" končno začela izpolnjevati svoje obljube. Po eni strani je deklaracija nedvoumno napovedala, da ima Slovenija v skladu s pravico do samoodločbe namen postati neodvisna država, kar je zadovoljilo Demos, po drugi strani pa je pravzaprav predpisala ali vsaj napovedala postopek osamosvajanja s sprejemom ustave v največ letu dni. V tem je videla svojo priložnost za enakopravno sodelovanje tudi opozicija. Tako je deklaracija prispevala k ohranjanju kočljivega ravnovesja, brez katerega, kot rečeno, najbrž ne bi bilo mogoče izpeljati osamosvojitve, vsaj tako prepričljivo ne, kot nam jo je uspelo izpeljati.

Podobna zgodba, v javnosti znana predvsem kot zgodba o iskanju kompromisa o potrebni večini, se je ponovila pri odločanju o plebiscitu. Najprej so ga predlagali socialisti, vendar je njihov predlog Demos sprva zavračal in vztrajal pri odločitvi, da se bo Slovenija osamosvojila z razglasitvijo nove slovenske ustave. Pobuda o razpisu plebiscita je stvarno težo dobila šele, ko jo je kot svoj predlog predstavil Demos po posvetu svojega poslanskega kluba v Poljčah 9. novembra 1990. Odločitev, da se Demos odpove prvotnemu scenariju osamosvajanja, je bila sprejeta po predstavitvi predloga dela članov vodstva koalicije in njihovih svetovalcev, ki je tudi na posvetu najprej povzročil precejšnji pretres in polemično razpravo. Zlasti nekateri vidnejši člani strank Demosa, ki so kot člani vlade ali vodstva skupščine in člani njenih

delovnih teles delovali v skladu z dotedanjo zamisljivo osamosvajanja, so v novem predlogu videli izraz nezaupanja v njihova prizadevanja ali celo metanje polen pod noge in dodatno povzročanje težav. Nenadna odločitev za plebiscit naj bi povzročila težave predvsem pri vzdrževanju in nadaljnjem navezovanju mednarodnih odnosov, ki jih je nova slovenska oblast začela vzpostavljati takoj po aprilskih volitvah, pri čemer si je prizadevala predvsem za to, da sčasoma pridobi čim več zaveznikov in zagovornikov postopne osamosvojitve Slovenije. Potrebna je bila precej dolga in burna razprava in tudi nekaj usklajevanj stališč v ožjih krogih, preden se je Demos tistega dne v Poljčah v celoti uskladil in lahko sporočil svojo odločitev javnosti.

Opozicija se je na njegovo enostransko odločitev odzvala z zamero in očitki, češ da si Demos ne bi smel privoščiti, da o tako pomembnih vprašanjih odloča sam, ne da bi vsaj skušal doseči soglasje celotnega političnega spektra. Obenem je zelo hitro postavila svoje pogoje za soglasje s predlogom Demosa, ki se je tudi vse bolj zavedal, da ne bo dobro, če bo prisiljen sam sprejeti formalno odločitev o razpisu plebiscita v republiški skupščini in če bomo pred plebiscitom priča odprtemu spopadu in morebiti celo popolnemu razkolu v slovenski politiki. Toda opozicija je postavljala zahteve, ki so bile za večino v Demosu zelo težko sprejemljive ali celo nesprejemljive. Zahtevala je absolutno večino; da se torej glasovanja udeleži več kot 50 odstotkov upravičenih volivcev in da tudi večina vseh volivcev glasuje za osamosvojitvev. Zahtevala je tudi odložitev glasovanja, češ da čas preprosto še ni primeren, in spremembo vsebine odločitve, o kateri naj bi volivci glasovali, in sicer tako, da pozitiven izid glasovanja še ne pomeni dejanja osamosvojitve, temveč mandat skupščini in izvršnemu svetu ("vladi"), da v določenem času pripravita vse potrebno za izvedbo dejanj dejanske osamosvojitve. Razlogi za te zahteve so bili v resnici tehtni, četudi jih je bilo tedaj mogoče razumeti tudi kot zavlačevanje in oteževanje položaja. Toda dejstvo je, da bi bila odločitev lahko za marsikoga oporečna, če bi jo pravzaprav sprejela manjšina volivcev, in da bi tudi dejansko bilo težko zagotoviti vse potrebno za osamosvojitvev in resnično delovanje nove države v nekaj tednih do plebiscita, katerega izvedbo je Demos predvidel v decembru 1990.

Vse razprave v skupščini, kakršenkoli je bil formalni razlog zanje, so potekale v znamenju polemik o navedenih vprašanjih. Že v ponedeljek, 12. novembra, je bil na seji skupščinske komisije za vprašanja mladih v Sloveniji in nato še na seji komisije za odnose in skupne interese v Jugoslaviji pravi vihar in predstavniki strank Demosa so morali braniti in celo opravičevati tri dni pred tem sprejeti Demosov sklep pred očitki o politični kratkovidnosti in netaktosti. Sledila so pogajanja, ki so formalno potekala zlasti v okviru skupščinske komisije za ustavna vprašanja, neformalno pa tudi na številnih drugih sestankih; od sestankov političnega vrha pri predsedniku republiškega predsedstva Mišanu Kučanu do številnih sestankov vodstev različnih strank, raznih ad hoc usklajevalnih sestankov ipd. Na seji že omenjene komisije za ustavna vprašanja je 21. novembra prišlo v razpravi o osnutku zakona o plebiscitu do

skoraj dokončnega razdora in brezizhodnega položaja zaradi zahtev SDP (nekdanje ZKS), ki jih člani komisije iz strank Demosa nikakor niso mogli sprejeti. Na predlog podpisanega je bil nato sklican posebni sestanek predstavnikov poslanskih skupin strank Demosa pri predsedniku skupščine dr. Bučarju, na katerem je bil sprejet sklep o nekoliko bolj popustljivem stališču, ki je omogočil nadaljevanje razprav o osnutku zakona. To pa je omogočilo, da je naposled tudi skupščina sprejela sklep o potrebnosti plebiscita. Še istega dne pa je zaradi zapletov v razpravah o prevzemu vseh zadev v zvezi z nabori in o ugovoru vesti ZSMS Liberalna stranka (prej ZSMS) zagrozila, da ne bo podprla plebiscita. Najtežje so bile razprave o potrebnih večini za veljavno odločitev volivcev. Še posebno zato, ker zlasti v Demosu nismo imeli na voljo zares verodostojnih podatkov o sestavi volilnega telesa. Tako je bil, denimo, med poslance strank Demosa nekako vržen podatek, da se samo 62 odstotkov volivcev v Sloveniji tudi dejansko izreka, da so Slovenci, kar okrog 30 odstotkov pa naj jih ne bi bilo pripravljenih jasno povedati, kaj so, in Demos se je tedaj pač bal, kako bi se utegnili odločiti takšni volivci, še zlasti če ne bi bilo sprejeto soglasje z drugimi strankami. V nedeljo, 25. novembra, zvečer so predsedniki parlamentarnih strank na sestanku pri predsedniku predsedstva Milanu Kučanu dosegli soglasje o vseh bistvenih vprašanjih v zvezi z zakonom o plebiscitu, a že naslednji dan je na sestanku predstavnikov poslanskih skupin prišlo do poseganja v doseženi sporazum in naposled do odločitev, ki niso bile povsem skladne z zahtevami izvršnega sveta ("vlade"), kar je povzročilo precej hude krvi in očitkov znotraj Demosa, ker so pač predstavniki strank Demosa to dopustili.

Kakorkoli že, naposled je vendarle na osnovi doseženih kompromisov, pri čemer je vsakdo nekoliko popustil in tudi nekaj dosegel, prevladalo stališče, da je plebiscit najboljša mogoča rešitev in da bo plebiscit s pričakovano odločitvijo pomenil najboljšo osnovo za nadaljnje dejavnosti do dejanske osamosvojitve, predvsem pa bo omogočil nesporno legitimnost prizadevanj slovenske politike. Kot vemo, je izjemno visoka stopnja soglasja ljudstva, izkazana ob glasovanju, to še posebej potrdila.

Izkazalo se je, da dejanja naroda, ki z osamosvojitvijo in ustanovitvijo svoje države postane nacija, ne morejo biti v celoti uspešna, če ni doseženo soglasje vseh političnih sil o vseh glavnih nacionalnih temah. Šele pod tem pogojem je res mogoče zagotoviti legalnost vseh postopkov in legitimnost odločitev. V Sloveniji je bila doseženo zelo visoko soglasje, četudi z dokajšnjimi naporji. Vendar je nekaj vprašanj iz preteklosti ostalo nerešenih, pri čemer se ne želim izrekati, ali so ostala nerešena iz opravičljivih razlogov ali ne. Ta vprašanja še danes bremenijo odnose med ljudmi in posameznimi političnimi skupinami znotraj naroda in pogosto ima to posledice tudi za odnos do osamosvojitve.

Ne glede na povedano pa je treba ugotoviti, da je v Sloveniji v letih 1990 in 1991 politika prvič v zgodovini zmogla postati nacionalna politika in doseči soglasje o temeljnih ciljih v danem zgodovinskem trenutku. Pri tem ni šlo za nacionalistično

politiko. Pojem nacionalna politika uporabljam kot oznako dosežene stopnje kakovosti politike, ki je sposobna videti celoto interesov in potreb vseh ali vsaj velike večine državljanov in naroda kot skupnosti ter dati prednost tem skupnim interesom in potrebam pred morebitnimi drugačnimi interesi manjših skupin (svojih volivcev) ali pred interesi, ki bi bili izbrani po kakršnemkoli ideološkem ključu. Tega slovenska politika dotlej še nikoli ni dosegla in tudi danes, kot se zdi, takšno soglasje o najpomembnejših vprašanih manjka.

THE DELICATE BALANCE IN 1990

Anton PERŠAK

Academy of Theatre, Radio, Film and Television, SI-1000 Ljubljana, Nazorjeva 3

e-mail: tone.persak@siol.net

SUMMARY

In writings about the events which brought about the independence of Slovenia, we can often find assessments or at least guesses concerning what the most important events were and when they took place. This is typical of articles which are not explicitly based on expert knowledge and are written for political reasons. All this is partly connected with the efforts of political parties or individual politicians as well as individual groups from the sphere of civilian society, who wish to more or less honestly seize the important or even most important merits for the act of achieving an independent Slovenia. In connection to this I wish to focus on political events in 1990, which mostly, with the exception of the plebiscite, remain a kind of blank zone in the understanding of the process of the attainment of independence. The majority of assessments of the year can be summed up in the description that the time from the elections taking place in spring-won on the one hand surprisingly but convincingly, on the other unconvincingly (because it did not get the majority in the Assembly of United Labour in the republic's parliament) by the DEMOS coalition-was in fact a time of stagnation until the decision for the plebiscite was made.

In my view, more attention should be given the year 1990, for Slovene politics proved, in spite of apparent steps in the wrong direction, mistakes, distrust between political parties, and difficult situations and rows, that it was highly capable of reaching useful compromises and establishing a dialogue in the search for balance between individual and common interests. Not recognizing that period, viewing 1990 simply as a year of stagnation, insignificant in comparison to 1991, the year of the ten-day-war and efforts for international recognition, is unacceptable.

The results of the elections in the Republic of Slovenia's Assembly, despite the success of the DEMOS coalition, to some extent jeopardised the plans for attaining independence, which were the focal point of the election program of this, according to European standards, unusual coalition, which joined (new) political alliances, who, at least with their names, covered the whole political spectrum from left to right. These plans were not endangered so much by the fact that SDP (today's Zdražena lista) and also ZSMS (predecessor of today's LDS) did not agree with the program for attaining independence or did not realise it was urgent, rather were the result of impatience on the part of the two sides (DEMOS on one, parties from former political organisations on the other).

This impatience could have disabled the dialogue on the urgency of the attainment of independence and caused the two parties to congeal in their positions, which would have rendered impossible the co-operation necessary for the successful realisation of the program. In case DEMOS had the majority in The Assembly of United Labour, some radical decisions, which were suggested and discussed within DEMOS (purges, banning of any ownership transformations of enterprises, declaration on independence, declaration on reconciliation or condemnation of the old system, etc.) might have been accepted in the assembly and divided the Slovene political community to the extent that the dialogue could not be re-established and positive decisions could not be made, despite the most important topic, independence. This at first glimpse impossible situation for DEMOS, which upon two gatherings of the assembly had the majority, while on the third the descendant parties of former political organisations had the majority, somehow emerged as a lucky circumstance which forced the parties and their leaders into co-operation and dialogue. Both sides had to continually strive to find and maintain a kind of balance, co-operating in ceaselessly renouncing excessively biased suggestions and interests, enabling them to agree to necessary compromises. This effectively enabled the plan for attaining independence to develop in the appropriate direction, which eventually resulted in an extremely high degree of support and consent by the citizens.

On the other hand, this situation itself, and the reaction of different parties (included in DEMOS) and individual leaders of DEMOS to the complicated situation, contributed to the eventual formation of two opposite aspirations: on the one hand, the drive for unification and an even firmer coalition based upon more or less conservative (Christian democratic) ideological suppositions; on the other an increasingly obvious separation between the conservative group, which was rather attached to the tradition of Domobranci (militiamen) and the church, and the more liberal and intellectually stronger, though smaller, part of DEMOS (a large part of SDZ, a part of Zeleni and individuals in other parties).

Within all this tumult it was necessary to maintain balance between the differently oriented currents and strive not to forget the two most important goals: the

attainment of independence and the strengthening and legal establishment of the newly born democracy. The balance was very difficult to achieve and even more difficult to protect.

Key words: slovene politics, political parties, Demos, elections, 1990, independence of Slovenia

RAZPAD JUGOSLAVIJE S SISTEMSKO-TEORETSKEGA VIDIKA

France BUČAR

SI-1000 Ljubljana, Kersnikova 11

IZVLEČEK

S sistemsko-teoretskega stališča je bil razpad Jugoslavije nujnost. Družbeni sistemi se integrirajo na temelju skupnih lastnosti. Čim višja je stopnja skupnih lastnosti, toliko večja je intenziteta povezanosti. Vsota skupnih lastnosti sistemskih delov, ki so oblikovali Jugoslavijo, je bila zelo nizka, zato tudi minimalne možnosti integracije na temelju take različnosti. To pa je s teoretičnega in praktičnega vidika izziv tudi za združujočo se Evropo. Če je Jugoslavija razpadla, ker ni bila sposobna različnih delov integrirati v sistem, ki bi bil sposoben obstoja na temelju vsem delom skupnih sistemskih lastnosti, tedaj to pomeni, da vzrok za njen razpad ni bil v različnosti njenih sestavin, ampak v vzorcu integracije. Po drugi strani pa je nekdanja Jugoslavija tudi pozitiven primer za obstoj družbenega sistema kot naravne danosti.

Ključne besede: razpad Jugoslavije, politični sistemi, federalizem, Evropska unija, integracije

LO SFALDAMENTO DELLA JUGOSLAVIA COME FALLIMENTO TEORICO DEL SISTEMA

SINTESI

Dal punto di vista teorico lo sfaldamento del sistema della Jugoslavia era necessario. I sistemi sociali infatti si integrano in base alle qualità comuni. Più alto è il livello delle qualità comuni, più alta è l'intensità dei collegamenti. La somma delle qualità comuni delle parti del sistema che hanno formato la Jugoslavia è stata molto bassa, in seguito ci sono state pure possibilità minime di integrazione in base a tali diversità. Dal punto di vista teorico e pratico questa è una sfida per l'Europa che si unisce. Se è avvenuto lo sfaldamento della Jugoslavia, perché questa non si è dimostrata capace di integrare le differenti parti nel sistema, il quale sarebbe stato capace di esistere in base a tutte le parti delle qualità comuni del sistema, allora questo significa, che la causa per il suo sfaldamento non era nella diversità dei suoi

elementi, ma nel campione d'integrazione. Dall'altra parte la Jugoslavia di un tempo è anche un esempio positivo per l'esistenza di un sistema sociale inteso come dono naturale.

Parole chiave: sfaldamento della Jugoslavia, sistema politico, federalismo, Unione Europea, integrazioni

Razpad Jugoslavije si praviloma razlagamo s tem, da je bila to umetna tvorba, ki je z enovitimi pravili ravnanja povezovala tako različne sestavine, da je bilo njihovo sožitje vnaprej izključeno. Če to drži kot temeljni razlog, potem tudi EU nima pogojev za obstoj, vsekakor ne razširjena EU. S sistemsko-teoretičnega vidika je mogoče v sistem integrirati tiste sestavine, ki imajo enake sistemske lastnosti, oziroma je mogoče sistem integrirati samo na osnovi fistih lastnosti, ki so skupne vsem njegovim sestavnim delom. S tem je določena intenziteta sistemske povezanosti: čim več sistemskih lastnosti je skupnih, toliko večja je. S tega vidika Jugoslavija kot družbeni sistem nikoli ni imela pogojev za tesnejšo integracijo, ker je bilo le malo sistemskih lastnosti, ki bi bile skupne vsem njenim delom. Sistemi nastajajo in se integrirajo na temelju skupnih lastnosti in s tem potreb njihovih sestavin. S tem so določene tudi njihove meje. Ker so sistemske lastnosti različno razporejene, so meje sistema tam, kjer se te nehajo; in nasprotno, sistem se na temelju svojih lastnosti povezuje v vrsto različnih sistemov, tako da z nekaterimi svojimi lastnostmi postaja podsistem enega ali več drugih sistemov. Problem torej ni v različnosti, ampak v načinu integracije.

Sistemske lastnosti opredeljujejo identiteto sistema in njegovih delov, saj posameznikova identiteta izhaja iz njegovih lastnosti: To, kar je, je zaradi svojih lastnosti. In na temelju teh lastnosti se povezuje v različne sisteme. Če mu onemogočimo tako sistemsko svobodo, smo ga degradirali v njegovi osebnosti. Onemogočili smo razvoj njegovih potencialov. Rast je namreč v povečevanju sistemskih lastnosti po vrsti in količini. Tudi njihovo pomembnost in vrstni red določa posameznik, del sistema in tudi sistem kot celota. Vsiljevanje lastnih sistemskih lastnosti okolju pomeni podrejanje okolja; krčenje različnosti, ki je znamenje in pogoj višje razvitosti, vedno ustavlja razvoj. Poenotenje nikakor ni nujno pot v višjo stopnjo razvoja. Zato je na primer svoboda na ekonomskem področju, v nasprotju z administrativnim urejanjem, vedno vodila do višje razvitosti. In ne nasprotno.

Jugoslavija je bila od svojega nastanka v vsem svojem delovanju nasprotje teh splošnih sistemskih zakonitosti. S tem ni rečeno, da kot družbeni sistem ni imela pogojev za nastanek in obstoj. Tudi Jugoslavija je nastala kot odgovor na neke potrebe, ki so bile skupne vsem njenim delom. To je bila v prvi vrsti skupna zaščita proti okolju, ki si je zgodovinsko prizadevalo za dominacijo nad tem območjem, torej

prizadevanje za ohranitev ali pridobitev svobode. Vse druge potrebe in možnosti, gledano s sistemsko-teoretičnega vidika, so bile samo dopolnilne tej osnovni in nikakor ne nujno dosegljive samo v okviru take skupnosti. Povedano v političnem jeziku, samo v tem je bilo zgodovinsko in naravno poslanstvo Jugoslavije. In nikoli pravilno dojeto in razumljeno. Jugoslavija nikoli ni imela pogojev, da se oblikuje kot integrirana država. Kvečjemu kot obrambna oziroma samozaščitna skupnost. Vse, kar je nastajalo zunaj tega ali ni bilo vsaj komplementarno temu osnovnemu cilju, je bilo nenaravno in vsiljeno kot pritisk za sistemsko poenotenje. Poenotenje na temelju dejansko obstoječe različnosti pa je protisistemsko in se lahko vzdržuje samo kot okupacija okolja. Tako so sicer pretežno nastajale velike nacionalne zahodnoevropske države, kjer pa je bilo žarišče takega pritiska vendarle utemeljeno na presežni kritični masi integracijskega jedra. V neki meri celo do današnjega dne ne povsem uspešno. V primeru jugoslovanske skupnosti seveda povsem nemogoče, celo ne glede na to, da je do njega prihajalo z zaostankom več stoletij. Predvsem je domnevno integracijsko jedro, srbski element kot sestavina sistema, po svoji moči v vseh pogledih zaostajal za okoljem, ki si ga je hotel podrediti, razen v vojaškem kot vzvodu za podrejanje. Jugoslavija kot dejanski sistem je tako obstajala v glavnem le v strukturi državne prisile, kot naravni družbeni sistem pa je bila v pretežni meri fikcija. Ker kot enovita ali celo kot federativna država nikoli ni imela pogojev za obstoj, je zato kot oblika prisilne integracije zavirala razvoj vseh. Država je pravna struktura, pravna struktura pa temelji na povsem jasno določenih sistemskih mejah, in je torej zaprt sistem. Kot taka zavira ali celo onemogoča integracijo zunaj svojega okvira. Za Jugoslavijo je bilo to usodno. Vprašanje nacionalne države prihaja danes pred povsem novo presojo in nove izzive.

Izziv nacionalni državi so najprej postavile gospodarske multinacionalke, že zaradi omejenosti nacionalnega trga. Problem pa je dosti širši. Lahko bi ga opredelili kot sodobno zahtevo po novih oblikah integracije, ki v mnogih pogledih negira in presega integracijski okvir klasične nacionalne države.

To je izziv, ki ga je v praktični obliki, brez kake poprejšnje teoretične razprave, neposredno doživela in z nezmožnostjo svojega obstoja dokazala Jugoslavija. Kar se danes dogaja v EU, je šele parcialno, čeprav vsaj delno tudi že teoretično osmišljeno, soočanje s tem izzivom, ki pa je Jugoslavijo že pred tem zajel v vsej kompleksnosti in ki mu seveda nikakor ni mogla biti kos. Zato so bile zahodne države tako odločno proti njenemu razpadu. S tem so namreč branile svoj lastni integracijski model. Razpad Jugoslavije je tako pomenil začetek dokončne erozije tega modela.

Če so pozneje razpad Jugoslavije sprejele kot dejstvo in priznale obstoj držav naslednic, njihovo spoznanje pomeni, da to ni bila politična napaka, kot so se hotele začetka same potolažiti za svoje nerazumevanje razvojnega dogajanja. Pomeni bolj, da so se začele tudi same zavedati izziva, pred katerim stojijo. Geslo, ki so si ga izbrale za novo integracijo: "Vsi različni, vsi enaki" seveda nikakor še ni odgovor

nanj. Je le zavest o njem. Če se še tako čudno sliši, Jugoslavija je bila s svojim neuspehom znanilec nove dobe. Različnosti se ne da skrčiti na enakost v okviru integracijskega modela dosedanje nacionalne države, kar je dokazala Jugoslavija. Različnost je negacija enakosti. Poenotenje torej ni pot k enakosti. Pač pa je ta pot v možnostih sistemske povezanosti v najrazličnejše smeri, ki povečuje različnost in jo legitimira kot enakopravnost. Zato tudi EU ni in ne more biti samo ena od strukturnih oblik dosedanje nacionalne države, čeprav na najširši evropski ravni. Dognati mora svoj lastni, nov, originalni model integracije, za katerega vemo, da mora biti odprt, celo omogočati, ne samo dovoljevati različnost.

To pa je seveda izziv tudi za narode na prostoru nekdanje Jugoslavije. Če so si ustvarili svoje lastne države, to ne pomeni, da bi morali in mogli nadaljevati model klasične nacionalne države, kar se je že doslej skrajno neugodno pokazalo v odnosih med Slovenijo in Hrvaško pa tudi v prepočasnem ali celo povsem ustavljenem procesu demokratizacije v večini teh držav. V veliko primerih smo bili priča celo regresiji. Jugoslavija kot državna struktura je stvar preteklosti, Jugoslavija kot model državne integracije pa je v veliki meri preživela kot miselni preostanek v večini političnih elit teh novih držav in onemogoča novo sožitje na tem prostoru. Da ne govorimo o Srbiji, ki se je samolastno razglasila za njeno naslednico. Kot vzorec državne integracije pa je resnično njen pravi naslednik.

Izvorna potreba, ki je narekovala Jugoslavijo kot posebno skupnost vrste narodov na tem prostoru, ki nekatere svoje življenjske potrebe lahko zadovoljijo le v sodelovanju, namreč še vedno živi. Potrebe ne nastajajo samo kot proizvod našega mišljenja in našega odnosa do okolja, ampak predvsem zaradi stanja tega okolja samega.

Skupna potreba območja je, da se ustvarijo take medsebojne razmere, da bo zagotovljeno mirno sožitje vseh narodov na njem. Mir in varnost sta prvi in osnovni pogoj za sleherni napredek in razvoj na višjo raven gospodarskega in družbenega življenja. Zaostajanje v razvoju, ki je v veliki meri posledica pretekle usode tega območja, sta s svoje strani razlog za nove težave, socialne nemire in izvoz nestabilnosti tudi k sosedom. Mir in varnost tako nista vprašanje, ki bi zadevalo samo nekatere narode na tem območju, ali da bi nekateri, ki že živijo v relativnem zatišju, lahko dejali, da jih prepripi pri sosedih preprosto ne zadevajo, ali da bi celo temeljili svojo politiko na načelu: čim prej in čim dalj od tega kotla zla in nemirov. To je tudi naš slovenski problem. Če še tako poudarjamo, da ne sodimo na Balkan, in smo celo svojo državno osamosvojitve močno utemeljevali na izhodu iz države, ki je povsem tuja našemu srednjeevropskemu kulturnemu vzorcu, ostaja dejstvo, da smo z Balkanom sosedni. Kamenje, ki leti po zraku pri sosedih, kaj lahko prileti tudi čez naš plot! Pri sosedih pa ne frči samo kamenje po zraku. Predvsem ne pozabimo za izjemne možnosti, ki jih imamo pri njih. Tudi če so danes močno obubožani.

Naš nacionalni interes je, da se naši balkanski sosedje čim prej dvignejo na raven, ki ji nekako megleno in brez natančnejše opredelitve pravimo evropska raven. Bal-

kan je v očeh Zahoda pojem zaostalosti, kulturne in gospodarske, pojem nestabilnosti, politične in vojaške, grožnja miru v vsej Evropi. Želeli ali ne, javno mnenje na Zahodu tudi Slovenijo povezuje z Balkanom, v našo izrazito škodo. Sprememba tega mnenja pa ni odvisna samo od nas. Predznak negativnosti bo odpadal vzporedno z naraščanjem pozitivnih predstav. Zato je tudi naš interes, da se ga Balkan čim prej in čim hitreje znebi. K temu lahko tudi mi prispevamo v lastnem vsestranskem interesu.

Pogoj pa je, da se vsi znebimo pojmov klasične nacionalne državnosti. Dejstvo je, da nas vse bremeni hipoteka preteklosti. Vsi smo bili žrtve pritiskov nam tujih nacionalističnih držav. Zdaj smo si ustvarili lastne države, sami smo dobili v roke orodje, ki so ga v preteklosti uporabljali proti nam. Zato radi padamo v skušnjavo, da se skušamo vesti tako, kot so se proti nam v preteklosti vedli oni. Tudi proti svojim lastnim sosedom. To pa pomeni ponavljati in obnavljati natančno tisto, čemur se skuša po analizi lastne preteklosti danes Zahod izogniti z novim sodelovanjem, ki odstopa od klasičnega vzorca nacionalne države. To velja tudi za naše odnose s Hrvaško. Če hočemo v Evropo, moramo najprej v lastnih odnosih ustvariti razmere, ki so značilne za nove evropske razmere. Še posebno Hrvatje tega niso dojeli. Pot v Evropo ne pelje prek obnavljanja vzorca Bismarckove Nemčije. In na drugi strani, interes Slovenije ni iskati zavezništva proti Hrvatom pri drugih narodih, ki imajo morda z njimi neporavnane račune iz preteklosti. Taka »zdrava realpolitika«, ki se je nekoč zdela vrhunec politične zrelosti in racionalnosti, je natanko tisto, česar ne bi smeli več ponavljati, in ki nas vleče nazaj prav v tisto, od česar smo se z državno osamosvojitvijo želeli nepreklicno posloviti.

THE DISINTEGRATION OF YUGOSLAVIA FROM THE SYSTEM- THEORETICAL ASPECT

France BUČAR

SI-1000 Ljubljana, Kersnikova 11

SUMMARY

From the theoretical aspect, the disintegration of Yugoslavia was inevitable. Social systems integrate on the basis of shared qualities. The higher the level of shared qualities, the greater the intensity of contacts. The shared qualities of the systems which formed Yugoslavia were very low. Therefore, there were minimal possibilities of integration.

From a practical and theoretical aspect this is also a challenge for a uniting Europe. If Yugoslavia disintegrated because it was not capable of integrating different parts into a system, which would be able to exist on the basis of shared qualities of these systems, the reason for its disintegration was not in its diversity, but

in the pattern of integration. According to the general law of systems, systems proceed to a higher stage of development on the basis of internal differentiation, diversity, yet the advance in diversity also means a regression in terms of possibilities of systemic integration. If the generally accepted thesis that the priority of Europe is in the diversity of cultural contribution of its nations and that this internal differentiation is one of the main reasons for its cultural and technological precedence in the world, then it can be concluded that this same diversity is also the fundamental reason for a low level of its integration. What does the expression "All equal, all different" mean? Does this mean a tendency to develop a more uniform Europe? What should this uniformity be like? A tendency to a greater inner integration or continuation of its cultural diversity? Should it also accept a lower level of internal integration?

The problem of Europe, the same as the failed attempt of Yugoslavia, is not in the variety, but in the manner of integration. It is only possible to integrate into a system what is shared. This is true for Yugoslavia and Europe and any social system. Yugoslavia as an integrated system in reality existed only insofar as it was integrated on the basis of shared qualities of the system. Such efforts collided with the principle of freedom and equality of its nations and citizens, thus colliding with the foundations of democracy. Constraint is contradictory to integration, which is always only possible on the basis of voluntarism. Forced equalising ends up in disintegration. This is what led to the disintegration of Yugoslavia and it can also serve as a guideline for European integration, which is faced with the same problems on a wider and higher level.

On the other hand, former Yugoslavia is also a positive example of a social system. Systems are linked into different levels of integration on the basis of shared qualities, which connect them according to their interest. Yugoslavia was an answer to one of the basic interests of this area as a whole. All these parts are interested in their own safe existence, which was historically always under threat. This basic interest is also present today and connects this area into a community of interest regardless of its formalisation. From this aspect the Yugoslav idea as an interest for cooperation in joint protection of its own existence is still a reality, which calls for recognition. However, under no condition is a restoration of the joint state possible. For independent Slovenia this does not mean an escape from this area, because it is not possible. Slovenia is still connected with it due to its geographical position. As much as we emphasize the distance from the Balkans, we are still neighbours. Politics which do not consider the existing facts, remain ignorant of self-interest, which is not a result of wishes, but actual possibilities stemming from the environment.

Key words: Disintegration of Yugoslavia, political systems, federalism, European Union, integrations

SISTEMSKA NUJNOST RAZPADA JUGOSLAVIJE

Spomenka HRIBAR

SI-1292 lg, Temišelj 31a

e-mail: valentin.hribar@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Še danes srečamo mnenja, da bi bilo mogoče Jugoslavijo rešiti, ohraniti, le malo bi morali počakati, da bi se demokratizirala v vsem svojem obsegu, da bi se "osvestili" tudi v drugih republikah, pa bi bila zadeva rešena. Običajno so taka mnenja podprta še z očitkom, da je Slovenija kriva ne le za razpad Jugoslavije, temveč tudi za vojno in pokole na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, na Kosovu in zdaj v Makedoniji ... Takšna stališča je mogoče zavreči z dokazovanjem, da v "Jugi" ni bilo več mogoče živeti zaradi pritiskov, kdo drug bi rekel zaradi izkoriščanja, vendar so take razlage preveč površinske, da bi uvideli dejanski vzrok razpada nekdanje skupne države. Šele če uvidimo sistemsko utemeljenost njenega razpada, se je dejansko mogoče povsem obrniti k lastni, novoustanovljeni državi in jo sprejeti kot svojo.

Ključne besede: razpad Jugoslavije, politične razmere, federalizem, nacionalna identiteta, demokratizacija

LO SFALDAMENTO DELLA JUGOSLAVIA COME NECESSITÀ INSITA
NEL SISTEMA

SINTESI

Ancor oggi ci imbattiamo nell'opinione che la Jugoslavia si poteva salvare, che si doveva aspettare ancora un po', perché si democratizzasse in tutta la sua estensione, perché anche le altre repubbliche si "consapevolizzassero", così la faccenda si sarebbe risolta. Di solito queste opinioni sono accompagnate dal rimprovero che la Slovenia sia colpevole non solo dello sfaldamento della Jugoslavia, ma anche della guerra e dei massacri in Croazia, Bosnia ed Erzegovina, Kosovo e adesso in Macedonia ... Tutte queste opinioni sono confutabili, in quanto nella "Juga" non era più possibile vivere a causa delle pressioni. Qualcun'altro invece direbbe: per via dello sfruttamento, ma queste spiegazioni sono troppo superficiali per interpretare la vera

causa dello sfaldamento dello Stato comune. Solo se capiamo la motivazione profonda dello sfaldamento del sistema, possiamo realmente avvicinarci verso il nostro Stato, appena costituito ed accettarlo come tale.

Parole chiave: sfaldamento della Jugoslavia, condizioni politiche, federalismo, identità nazionale, democratizzazione

Še danes, po vseh vojnah, srečamo mnenja, da bi bilo mogoče Jugoslavijo rešiti, ohraniti, le malo bi morali počakati, da bi se demokratizirala v vsem svojem obsegu, da bi se "ozavestili" tudi v drugih republikah, pa bi bila zadeva rešena. Navadno so taka mnenja podprta še z očitkom, da je Slovenija kriva ne le za razpad Jugoslavije, temveč tudi za vojno in pokoje na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, na Kosovu in v Makedoniji ... Ali ni neumno, da bomo čez deset, dvajset let spet sodelovali kot v nekdanji Jugoslaviji, bolj ali manj povezani, pa toliko je bilo žrtev! Malo bi potrpeali, pa bi šlo!

Takšna stališča je mogoče zavreči z dokazovanjem, da v "Jugi" ni bilo več mogoče živeti zaradi pritiskov z "juga" oziroma države, kdo drug bi rekel zaradi izkoriščanja, vendar so taki razlogi preveč površinski – saj so le simptomi – da bi razložili dejanski razlog razpada nekdanje naše skupne države. Šele če uvidimo sistemsko pogojenost njenega razpada, se je v resnici mogoče povsem obrniti k lastni, novoustanovljeni državi in jo sprejeti za svojo. Kot edino alternativo za lastni nacionalni obstoj.

Jugoslavije ni pokopal egoizem, slovenski ali srbski ali albanski – če je egoizem prizadevanje za lastni narod, za kulturo, zraslo iz lastnega jezika! Če je to egoizem, potem menimo, da ima vsak narod pravico do takšnega "egoizma". Seveda, meja obstaja. Meja je pravica do svobode in svojosti drugega, vsakega naroda, predvsem pa seveda pravica posameznikov do življenja. V trenutku, ko neki "nacionalni egoizem" začne pobijati z namenom, da bi dosegel lastne interese, njegov "egoizem" ni več legitimen. Meja torej obstaja, zadnja meja je ubijanje, smrt.

Stališča, ki smo jih omenili prej, prisegajo na demokracijo: demokratizacija naj bi rešila vse! Ko bi vse republike in vsi jugoslovanski narodi "dozoreli za demokracijo", ko bi bila demokracija povsem razvita, skupaj z večstrankarskim sistemom, potem bi lahko v polnosti zaživele vse republike in vsi in vsak jugoslovanski narod. Vendar je bilo prav to nemogoče. Najprej gre za logiko same demokracije: demokracija je metoda usklajevanja političnih in socialnih interesov – ne glede na jezik, kulturo, narodnost, vero, politična prepričanja ..., toda tako, da prav vse te pravice dopušča: različnost jezikov oziroma kultur, narodnosti ... Vsem brez razlike in zares enakopravno. Jugoslovanska partijska vrhuška bi morda nekega dne res privolila v demokratski princip "en človek – en glas", če bi seveda vsi ti "glasovi" glasovali samo

in izključno zanjo, za Zvezo komunistov Jugoslavije in njeno brezprizivno (nad)oblast – nikoli pa ne bi privohtila v pravico posameznega naroda (republik) do *veta* v bistvenih narodnih vprašanjih. Kajti pravica do *veta* bi pomenila njeno omejitvev, torej delitev njene moči – pa četudi le na republiške partijske vrhuške! In tu je kleč, zaradi katere je Jugoslavija morala razpasti, če so posamezni narodi, najprej slovenski, hoteli ohraniti svojo identiteto. Kajti če nimaš pravice – z vetom – preprečiti odločitev, ki ti jemljejo dušo (kulturo, jezik), ki ti jemljejo svobodo ustvarjanja, potem se moraš upreti. Moraš – to je eksistencialni imperativ, močnejši od tankov na ulicah.

Da je Slovenija kriva za razpad Jugoslavije, ne mislijo le nekateri državljani Jugoslavije oziroma nekdanjih njenih republik pa tudi pri nas (predvsem slovenski državljani drugih jugoslovanskih narodnosti), temveč tudi nekateri politiki na mednarodnem političnem prizorišču. To pa je že lahko problem pri umeščanju Slovenije v evropske integracije in njen imago v svetu. Zato je primerno osvetliti vprašanje sistemske nujnosti razpada Jugoslavije. Pri tem ne bomo uporabili same sistemske teorije, ker – v našem primeru – seže "prekratko", temveč bomo poskusili predstaviti logiko delovanja enopartijskega sistema, Partije (Zveze komunistov) kot eshatološkega Subjekta.

Za kaj gre? Komunistična stranka (boljševiškega tipa) namreč ni navadna stranka med strankami, to je stranka proletariata, delavskega razreda. Karl Marx je proletarijat utemeljil kot poseben *razred*, ki *nima nič*, saj je brez lastnine. Ker so vsi delavci na svetu enaki v istem, da namreč *nič nimajo* in so kot taki povsod "doma", so v tem smislu "*brez domovine*". Delavski razred, proletarijat je tako ne le neka nova sociološka kategorija, poseben družbeni razred, temveč je nekaj "več" – dobi lastnost nekega novega *genusa, rodu*, ki je "nad" parcialnimi (nacionalnimi) "domovinami", torej nad narodi. *Proletarci vseh dežel, združite se!* ni le klic novega političnega združevanja, temveč je globalni revolucionarni klic, ki kliče proletarce vseh dežel (vseh različnih domovin), naj se združijo v svetovno revolucijo in prinesejo komunizem, novo "domovino" na Zemljo. V komunizmu bo Raj in ta bo edina in prava Domovina vseh izkoriščanih ... Danes se marsikomu zdi kar smešno takšno mišljenje, toda ta fantazma je bila tako močna, da so ruski delavci resno mislili, da "nemški proletarijat" ne bo šel s Hitlerjem v vojno, ampak z njimi v svetovno revolucijo.

Pravimo: fantazma o proletariatu. Kaj je namreč bistvo tako pojmovanega svetovnega proletariata, ki naj bi bil brez domovine? In kaj bi bila potemtakem "svoja" domovina? Ali vprašano drugače: kako je pojmovan človek kot proletarec, namreč tisti proletarec, ki naj bi bil temelj absolutne pravice komunistične partije, da vlada v njegovem imenu? Saj ima vsak človek svojo domovino, kar nam v tem kontekstu pomeni: kulturo maternega jezika. Govor, jezik je tisto bistveno, po čemer je človek človek, po čemer samega sebe razume, se zaveda sebe in sveta. Prvo

govorico dobimo v okrožju dragih ljudi, sorodnikov, soljudi. In tu je že prisotna *domovina*. Vsakdo ima v *tem* smislu domovino, se pravi svet svojega prvega jezika, pravzaprav jezik svojega prihoda v svet, v njegovo razumevanje. Človek se kot biološko bitje *na* svet rodi iz matere, v svet pa z osvojitvijo govornice, se pravi (nekega naravnega, maternega) jezika. Potemtakem je *jezik* človekov eksistencial, se pravi njegova bitna opredelitev kot bit-ja sveta.

Ko je torej rečeno, da je proletarec brez domovine, ni rečeno le, da je zanj kot proletarca domovina nepomembna, gre za več, gre za *redukcijo* človeka kot človeka na proletarca. To seveda ni več živi človek, temveč neka *podoba* človeka, ki se s stvarnostjo ne sklada; ki je v živem življenju ni.

Kar se tu zdi morda prazno filozofsko govoričenje, je bila prekleto resna zadeva, ki je prizadela slehernega delavca kot *človeka*. Kajti *po tem*, ko so komunistične partije – ki temeljijo na tako pojmovanem človeku kot delavcu brez lastnine in domovine – prišle na oblast, so hotele svoj temelj, torej svojo podobo, idejo delavca kot proletarca brez lastnine in domovine, *uresničiti*. Po prihodu komunistične partije na oblast so v Sovjetski zvezi – in tudi pri nas – množično gnali pretežno kmečko prebivalstvo v nove gigantske tovarne, da so jih "proletarizirali", jih reducirali zgolj na "nosilce delovne sile" in jim kolikor mogoče reducirali njihovo "domovino", se pravi nacionalne samostojnosti. Da bi pač uresničili ideološko fantazmo delavca, ki je brez lastnine – ki torej lahko prodaja le še svojo delovno silo – in brez domovine. Samo človek, ki *nima nič in nič ni*, je absolutno obvladljiv. In absolutna obvladljivost ljudi, "proletarcev" je bila lahko temelj hotenja po absolutni oblasti komunističnih partij. In za to je šlo! Prav zaradi hotenja komunističnih partij po absolutni oblasti so morali uresničiti fantazmo o človeku kot proletarcu brez vsega in še brez domovine! In šele od tedaj lahko govorimo o komunistični ideologiji kot taki.

Se pravi: tisto, kar je bilo celo res, da so bili namreč najrevnejši delavci brez vsega in da je to veljalo za večino ne glede na narodnost, ne glede na to, v kateri domovini so prebivali, tisto torej, kar je bilo prej njihov *manko*, zaradi katerega so tudi šli za svojimi komunističnimi partijami v boj, da bodo tako stanje spremenili, se je po vzponu komunističnih partij na oblast spremenilo v *pozitivni projekt*: če proletarcev ni, jih je treba (umetno) ustvariti! In ko bodo partije ta projekt uresničile, bo na Zemlji zavladał Raj: Bili smo nič, bodimo vse! Dobili bomo vse – in še ves svet povrh! Kdo bi gledal na nekaj tako majhnega, kot je zamejena domovina?

Takšna radikalnost, ki hoče v temelju, v "fundamentu" spremeniti svet, je fundamentalizem evropskega subjekta. Večkrat pri nas fundamentalisti drugega (protikomunističnega) kova govorijo o tem, da je boljševizem "azijska zadeva", toda fundamentalizem, o katerem tu govorimo, je evropska zadeva, je nasledek evropske metafizike subjektivitete subjekta, ki naj bi bil absolutni gospodar, ki mu je na voljo vse. Če vse, potem tudi in še prav posebno življenje in smrt (sočloveka). *Volja do moči*, katere posebljenje je komunistična partija kot taka, je zorela v nedrih evropske

metafizike in je bistveno "evropska zadeva". Enako kakor nacizem in fašizem. pri čemer se tukaj ne moremo dlje zadržati.

Volja do moči, ki je bistvo komunistične partije kot take, je tista, ki jo žene vedno naprej in naprej do še večje moči. Temelj, na katerem utemeljuje svojo moč, je, kot rečeno, "delavski razred". Zato mora biti ta povsem obvladljiv za koristi komunistične partije; "delavski razred" res ne sme imeti nič in mora biti nič, se pravi brez pravic, da ji bo popolnoma podrejen in da ga bo lahko kar naprej, permanentno "reševala" in "osvobajala" delavskih spon in težav ...¹ Ljudje so tako kot *ljudje* reducirani zgolj na številke. Vse, kar je človeškega, predvsem pa njegova domovinskost, mora odpasti. Vse, kar človeka bitno določa, je v tej ideologiji potisnjeno v slepo pego.

Tudi človek, reduciran na proletarca, ima svojo domovino, saj vsakogar bitno določa kultura njegovega jezika. Ker je torej vsak človek človek, ki svojo domovino (kulturo) ima, hkrati pa je reduciran na "proletarca", torej zgolj na številko v "delavskem razredu", je logična posledica, da ima *več moči* tisti narod v neki državni skupnosti (kakršni sta bili Sovjetska zveza in Jugoslavija), ki šteje več prebivalcev, ki ima torej več delavcev, močnejši delavski razred. Tako so bili Rusi v Sovjetski zvezi, v Jugoslaviji pa Srbi *močnejši*, ker jih je pač bilo več. In ker je šlo za *voljo do moči*, je bilo logično, da je pripadala njim, da so hoteli več moči. Tudi nad tistimi, s katerimi so živeli skupaj – pravzaprav predvsem nad njimi, saj so tvorili njihov zaokroženi so-svet.

Komunizem je pravzaprav moderna oblika arhaične družbe. Za arhaično družbo je značilna stroga notranja hierarhija od navadnih delavcev do bojevnikov in posvečenih oziroma posvečenega, ki ima attribute božanskega, to je poglavar in svečenik. Dejansko ima taka družba le dva pola: navadne ljudi in Posvečenega. Podobno je v komunistični strukturi: "proletariat" in vrhovni poglavar, partija z najvišjim "partijcem" na vrhu, ki ima kar religiozne attribute. Stalina so častili kot Boga in tudi Tito ni bil "navaden" državnik, temveč čaščeni, slavljani in "ljubljeni naš Tito", "Tito, ljubičice bela".

Pri nas v Jugoslaviji je prišlo do čudne spojitve tradicionalno arhaične strukture in njene moderne oblike.² Tako so se Srbi – kot številčno najmočnejši, hkrati pa z

1 Če "delavski razred" oziroma živi ljudje kaj imajo, imajo lahko samo po dopuščanju, torej po zaslugi svoje partije ... Takšno permanentno "osvobajanje" naj bi legitimiziralo delovanje komunističnih partij.

2 "Ideologija proletariata" se je pravzaprav "prijele" in zaživele kot taka le v deželah z arhaično avtoritarno politično strukturo, ne pa v diferenciranih političnih sistemih, ki so doživeli vzpon individualizma in sekularizacije ter posledično demokracije.

To je tudi vzrok, zakaj se je v Jugoslaviji komunizem bolj "prijel" v manj razvitih predelih. V primerjavi s Sovjetsko zvezo pa je mogoče reči, da je – razen prvih povojnih let – komunizem ves čas šel bolj svojo, veliko manj represivno pot. Vzrok vidimo v tem, da se je "vazal" Komunistična partija Jugoslavije s Titom na čelu uprla vrhovnemu Boljševiku, Stalinu, in pretrgala hierarhijo absolutne

arhaično mentaliteto – že v prvi Jugoslaviji kot narod (!) počutili večvredne. Čeprav je bil vstop Slovencev in Hrvatov v novo državo prostovoljen, so Srbi vedno veljali za "državotvoren narod" ter se tako tudi počutili in vedli. Slovenci in Hrvati (kaj šele drugi!) naj to ne bi bili. Še na začetku sedemdesetih let, v javni razpravi o novi ustavi (1974), so srbski akademiki in univerzitetniki fantazirali o Jugoslaviji kot veliki Srbiji, ki bo obsegala vso Jugoslavijo in kateri (torej veliki Srbiji!) naj bi pripadale (kot fevd, lastnina) Dalmacija, Makedonija in Slovenija kot *plačilo* za njeno sodelovanje na strani zaveznikov v prvi svetovni vojni! Tudi to je seveda fantazma, toda take – epohalno sicer nepoljubne – fantazme vodijo ljudi v absurdna dejanja in celo v smrt! Dejstvo pa je, da Srbi nikoli niso prav razločevali Srbije od Jugoslavije. Nekako tako: ko so rekli "Jugoslavija", so imeli v mislih Srbijo. In ko so rekli "Srbija", so imeli v mislih Jugoslavijo. Med Jugoslavijo in Srbijo je bil preprost enačaj – brez vmesne priznane znotrajidentitetnostne razlike.

No, in zdaj smo tu: *volja do moči* kot bistveni, notranji imperativ komunistične partije po eni strani, po drugi strani njena prav tako notranja nuja, da je objektivizirana, se pravi, da mora imeti svojega nosilca – saj *volja do moči* ne more eksistirati kot taka – je Zvezo komunistov Srbije potiskala vse dlje v vse večje obvladovanje drugih. Kajti lastno moč moreš krepiš – v omejenem svetu – pač le na račun drugih oziroma kot obvladovanje drugih. Vse večja je bila njena moč in vse več moči je hotela. Prilastila si je že večino vzvodov državne oblasti in še zlasti tisto, kar je bilo sicer manj vidno, namreč Jugoslovansko ljudsko armado kot poosebljenje državne moči. *Njena*, srbska je bila celo glede na narodnost vodilnega kadra.

Politična moč preostalih republik je bila relativno vse manjša, vse bolj blokirana – celo ne glede na ekonomsko moč posameznih republik (recimo Slovenije). Incident s "skupnimi jedri"³ je pokazal, da *volja do moči* vse bolj posega tudi na področje nacionalnih kultur, se pravi na področje vprašanj "domovin". Vse manjšo "pravico" so imele do življenja in razvijanja. Slovence je ta incident dokončno zdramil. Krog se je namreč vse bolj zapiral.

Zdaj se je pokazalo, da je tisto, kar je bilo ves čas zanikano in potisnjeno v "slepo pego", namreč vprašanje razlik, različnih "domovin", celo bistveno! Najprej in najbolj za same Srbe, saj so jih Albanci s svojo biološko pa tudi politično in kulturno

poslušnosti navzgor. Razlog, da je to zmogla, je – paradoksalno – spet v *volji do moči* "lokalnega" vladarja, ki je hotel na svojem terenu sam absolutno oblast. Toda v tem boju se ni toliko sklinceval na revolucionarne zasluge kolikor na *domovinska čustva* državljanov. Ti so se v boju proti (zunanjemu) nad-gospodarju oklenili "svoje Partije" in vzdržali spor s Stalinom. Tudi za ceno velikega pomanjkanja in nevarnosti vojaške agresije.

3 Zvezni prosvetni projekt, v javnosti znan kot "skupna jedra", je predvideval, da bi šolarji na območju vse Jugoslavije dobili enako količino znanja o kulturi jugoslovanskih narodov. Tako bi slovenski šolar v načelu prejel enako količino znanja o, na primer, Prešernu kot srbski šolar, in enako količino znanja o, na primer, Vuku Karadžiću – torej brez poglobljenega pouka o velikanih svojega jezika, nacionalne kulture.

(z razširjenostjo svojega jezika) ekspanzijo vse bolj ogrožali. "Enakopravnost narodov in narodnosti" je za Srbe postala vprašljiva in neprenosljiva tisti trenutek, ko naj bi se res udejanjila. Toda zato bi se moral ukiniti ali vsaj decentralizirati, da ne rečem "nacionalizirati" glavni "stožer" volje do moči, to je Zveza komunistov Jugoslavije. Toda prav to ni bilo mogoče! Kajti na "delu" je bila še vedno njena podstat: fantazma o delavskem razredu.⁴ Samo "enoten delavski razred Jugoslavije" je Zvezi komunistov Jugoslavije zagotavljal (nad)oblast in Jugoslavijo samo kot njeno lastnino. Dejanski srbski "delavski razred" ni bil več pripravljen na "ekonomsko izkoriščanje" razvitejših republik, "delavski razred" teh pa ni bil več pripravljen na namerno odlivanje kapitala v nerazvite predele države (predvsem v Srbijo). "Enotnost delavskega razreda Jugoslavije" je bila partijska fantazma; dejansko delavstvo v Jugoslaviji nikoli ni bilo enotno, "enotno" je bilo na silo – dokler je bila "enotna" sama komunistična partija, se pravi dovolj močna, da je vladala po svoje, po sistemu: "deli in vladaj!"

V kritičnem času, v času, ko je neki narod ogrožen ali se ogroženega čuti, se dejanski delavski razred, torej ljudje, vedejo *nacionalno*. Se pravi: tudi delavci mislijo in delujejo znotraj nacionalnega obzorja in njegove resnice.

Zveza komunistov Jugoslavije in sama "njena" Jugoslavija sta se res demokratizirali, dokler je pač šlo. To velja še zlasti v primerjavi s Sovjetsko zvezo – razlika je kot noč in dan! – toda razlika je le na ravni *fenotipa* (pojavnne oblike), ne pa na ravni *genotipa*. Pravimo: Jugoslavija se je demokratizirala, dokler je šlo. Šlo pa je do tedaj, ko je bila partija sama postavljena pod vprašaj: enostrankarski in večstrankarski sistem se pač izključujeta. Ali je stranka na oblasti ena, in sicer po določbi ustave, ali je strank na oblasti več – po volji volivcev – to sta dva svetova. Kaj še, da bi Zveza komunistov Jugoslavije, ki je bila vse bolj poosebljena v Zvezi komunistov Srbije, sama od sebe izpustila iz rok *moč*, ki si jo je prisvojila! In dala – po lastni volji svojo *moč* izmeriti na svobodnih, večstrankarskih volitvah! Seveda hoče tudi vsaka "navadna" politična stranka imeti čim več moči, pripravljena pa jo je deliti z drugimi, se pravi, povprašati volivce o tem, koliko moči ji prisodijo. Logika volje do absolutne moči na to ni pripravljena; njena oblast naj bi bila namreč *a priori* legitimna. Njena legitimnost – in torej moč – naj bi ji bila dana od Zgodovine. Komunistična partija je kot taka "zgodovinska sila" – in to ne v pomenu neke sile v

4 Ko smo se nekaj slovenskih in srbskih intelektualcev pogovarjali (15. novembra 1985) o prihodnosti Jugoslavije, smo Slovenci predpostavljali, zahtevali uvedbo demokracije, torej večstrankarski sistem, kar *eo ipso* pomeni ukinitve oblasti ene same stranke. "Ne to, pa ne," je rekel dr. Mihailo Marković – "partija je vendar glasnik delavskega razreda! Kdo se bo pa bojeval za njegove pravice?" V taki izjavi je v *lepo pego* potisnjeno dejstvo, da je bil tisti, ki je "delavski razred" najbolj izkoriščal in ga hkrati "osvobajal", prav Zveza komunistov oziroma sistem, ki ga je uvedla v imenu lastne oblasti in moči. Da ne omenjamo še posebno v *lepo pego* potisnjene empiričnega dejstva, da je bil "delavski razred" v Jugoslaviji sestavljen iz delavskih razredov posameznih republik, v katerih je bil njegov položaj različen – če že ostajamo pri tej fantazmi, namreč "delavski razred".

zgodovini, neke "zgodovinske sile" med drugimi zgodovinskimi silnicami, temveč v pomenu obvladovalca, (Ob)lastnika zgodovine. Biti "zgodovinski subjekt" pomeni biti Subjekt zgodovine, njen absolutni kreator. "*Voljo do moči*" je v primeru komunističnih partij treba razumeti v smislu absolutnega imperativa po absolutni oblasti – to je njeno bistvo.

Največ, v kar bi Zveza komunistov Jugoslavije privolila, bi bila demokracija "en človek – en glas". Seveda pod določenimi pogoji. "En človek – en glas" je res demokracija, kadar imaš možnost izbirati oziroma podeljevati svoj glas politični opciji, ki ti je najbližja, torej različni ljudje *različnim* opcijam. Ali pa da bi bilo vsaj posameznim narodom (republikam) mogoče izbirati svoje politične usmeritve ... V Jugoslaviji je bila ena sama legalna, z ustavo⁵ sankcionirana politična opcija, komunistična. V večnacionalni skupnosti pa taka "demokracija", namreč "en človek – en glas", če ni "ponderiran", se pravi korigiran z možnostjo nacionalnega veta, kadar je ogrožena nacionalna kultura, pomeni brisanje, zanikanje "domovin" – če ostanemo pri tej metafori. Posamezni, še posebno manjši narodi (manj številni "delavski razredi"!)) bi bili lahko vedno in dosledno preglasovani tudi v bistvenih vprašanjih svoje narodnostne eksistence, tudi glede vprašanja jezika v šolah in uradih, na primer. S takšno "demokracijo" bi se Zveza komunistov Jugoslavije/Srbije – gledano načelno – morda lahko celo strinjala. Saj bi ji omogočala neomejeno oblast, pa še videz demokratičnosti bi imela. V večnacionalni skupnosti pomeni demokracija po načelu "en človek – en glas" nič več in nič manj kot uresničenje boljševiške fantazme o državi proletariata, ki je "brez domovine", proletariata, ki je homogenizirana "človeška gmota", "ljudske množice", torej brez priznanih notranjih razlik med narodi in na drugi ravni brez priznanih političnih razlik med ljudmi kot posamezniki.

Seveda tudi do take demokracije v Jugoslaviji dejansko ne bi bilo moglo priti! V slepo pego potisnjena bistvena določitev človeka, njegova "domovina", se oglašča povsod. Z druge strani pa Zveza komunistov kot poseobljena volja do moči ni mogla privoliti v delitev moči. Tako še v tisto ubogo "demokratizacijo" Zveze komunistov

5 VIII. člen Temeljnih načel Ustave Socialistične republike Jugoslavije se je glasil: "Zveza komunistov Jugoslavije, pobudnik in organizator narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije in zavestni nosilec teženj in interesov delavskega razreda, je po zakonitostih zgodovinskega razvoja postala organizirana vodilna idejna in politična sila delavskega razreda in vseh delovnih ljudi pri graditvi socializma in pri uresničevanju solidarnosti delovnih ljudi ter bratstva in enotnosti narodov Jugoslavije. – Zveza komunistov je s svojim usmerjevalnim idejnim in političnim delom v sistemu socialistične demokracije in družbenega samoupravljanja glavni pobudnik in nosilec politične dejavnosti za varstvo in nadaljnji razvoj socialistične revolucije in socialističnih samoupravnih odnosov, posebno pa za krepitev socialistične družbene in demokratične zavesti in je za to odgovorna." Ta gostohesednost preprosto pomeni: Zveza komunistov je pooblaščenka Zgodovine, kot organizirana vodilna idejna in politična sila je v državi edina dovoljena politična stranka in je za to odgovorna. Komu? Seveda – le sebi. Če je partija "glavni pobudnik in nosilec politične dejavnosti", so drugi manj-vredni, in torej ne-vredni (ne smejo biti!), da bi imeli lastno politično stranko – pa saj njih tudi ni pooblastila Zgodovina.

Jugoslavije – ko naj bi nacionalne Zveze komunistov dobile večjo samostojnost – ni mogla privoliti! Natančno po logiki: "*bili smo nič, bodimo vse!*" je na svojem 14. kongresu – razpadla. Kajti če ne moremo biti "*vse*", naj bo raje "*nič*". Torej tudi do demokratizacije same *partije* ni moglo priti. Ne deliti moči je *conditio sine qua non* logike *volje do moči*.

Tisto, kar je bilo zanikano, namreč "domovina", se je vrnilo kot temeljna nacionalna naloga: Zveza komunistov Srbije si je konec osemdesetih let pridobila toliko moči, da je verjela, da je ima v rokah dovolj za lastno samo-voljo in za uresničenje lastne "domovine", ki naj bi jo ogrožali Albanci. Ker pa so tudi drugi narodi v Jugoslaviji toliko dozoreli,⁶ da niso mogli ne hoteli soglašati z odvzemom lastne "domovine", se pravi samostojnosti, in torej pravice do odločanja o svojem žitju in bitju, je bil pred Jugoslavijo njen lastni propad. Če je razpadla Zveza komunistov, ki jo je "držala skupaj", je logično, da je razpadla tudi Jugoslavija. In to veliko prej, kot so zaslutili državniki in politiki zahodne demokracije, ki ne vedo, kaj je logika *avantgardizma*, namreč komunistične partije kot Subjekta zgodovine. Nič ni moglo preprečiti propada Jugoslavije! *Volja do moči*, katere najbolj notranji imperativ je samo večanje in večanje moči, kot že rečeno, v principu ne more privoliti v *delitev* moči. Zato ni sposobna sožitja. In ne kompromisov. Jugoslavija bi torej – in je! – v vsakem primeru razpadla; bilo je le vprašanje, *kdaj* in *kako*. Pa še celo, *kdaj*, ni bilo vprašanje po tem, ko je razpadel komunizem v Sovjetski zvezi. Slovenija je določila le, *kako* bo razpadlo tisto, kar je imelo razpasti po lastni, sistemski nuji.

Kako, torej? Slovenija je pokazala in dokazala: s plebiscitarno odločitvijo prebivalstva! Torej mirno. Desetdnevna vojna ji je bila vsiljena. Res pa je, da je dala *povod*, prvi sunek s tem, ko je "razdražila" svojega "velikega brata" z odločitvijo, da dohodkov od carinjenja na mejah ne bo več odvajala v vedno prazno jugoslovansko blagajno ...

Tisti, ki Slovenijo dolžijo krivde za razpad Jugoslavije in začetka vojne, torej zamenjujejo posledico in vzrok. Slovenska razdružitev z Jugoslavijo je *posledica* dogajanja v Jugoslaviji, njenega političnega sistema. Vzrok je bila logika političnega sistema, ki se sam iz sebe ni mogel spremeniti, ker je *avantgardizem* pač mogoč le v zaprtem sistemu. Jugoslavijo je torej razdejal *komunizem*, ni pa naključje – niti v epohalnem niti v sociološkem smislu – da se je komunizem v Jugoslaviji sploh ukoreninil, saj je, kot rečeno, kot tak avtoritarni, arhaični sistem, se pravi politično nediferenciran, delujoč po logiki vodeni: voditelj(i), ki je v razmerah *moderne dobe* po lastni logiki postal *totalitarni* sistem.

Vsi totalitarni sistemi doslej so svojo dobo končali z vojno. Videti je, da sistemi, ki delujejo po logiki "*vse ali nič!*", ki bi torej "raje" nič, če ne morejo dobiti vsega, nujno razpadejo krvavo – saj jim načelno ni mar človeško življenje – torej z vojno, z

6 "Dozoreli" ne toliko v političnem smislu kot v smislu, ki ga je precizno označil grafit na ljubljanskih ulicah: "Dost' 'mam!'"

u-nič-enjem vsega ... Tako je z vojno in uničenjem končal nacifašizem, ki je deloval na temelju *fantazme* o več-vredni, edino-vredni arijski rasi. Šele potem je bila mogoča pot v demokracijo! Tako je končal komunizem v Sovjetski zvezi (Čečenija) in tudi v Jugoslaviji. Dejstvo pa je, da uničenje komunizma za seboj v vojno ni potegnilo vsega sveta. Na srečo!

Državniki zahodne demokracije bi morali nekaj več vedeti o logiki avantgardizma, da bi ravnali primerno, vsaj v primeru Jugoslavije. Da tega niso vedeli, dokazujejo tudi očitki o "slovenskem separatizmu"⁷ in njegovem egoizmu,⁸ ki naj bi uničila Jugoslavijo. Kakor da ne bi bil *separatizem* posledica unificiranja vseh (ne le nacionalnih!) razlik v komunističnem sistemu. Še zlasti pa bi morali vedeti nekaj več o energiji avtoidentifikacije, ki jo prelahko označujejo z etiketo nacionalizma, seveda v slabšalnem smislu. Zdaj – še posebno po nemškem nacizmu – zavračajo vsako prizadevanje za nacionalno samostojnost razvijajočih se narodnostnih entitet. Toda kaj je *energija* "nacionalizma"? To je "energija" biti, se pravi energija lastne identitete. Ne energija "biti vse ali nič", ampak preprosto energija *biti*. Si, bivaš tako, da se razlikuješ od drugega, od drugih. Nepriznavanje razlik je torej dejansko nepriznavanje (različnih) identitet, različnih *načinov* biti, bivanja. V vsakem jeziku drugače zveni slava božja, pravijo verniki; vsak narod ima samo-svojo poezijo, ki je neprevedljiva v drug jezik – vsak prevod je že prepesnitev v drug jezikovni in duhovni, kulturni horizont. Največja razlika je razlika v jeziku – čeprav vsi jeziki vse povedo o človeku in svetu, torej vse, kar je mogoče povedati in zamolčati. Tudi molčati namreč ni mogoče brez ali onkraj besed (najbližjega, maternega jezika).

Varovati razliko do drugega (in vseh drugih) je varovanje svojosti, varovanje lastnega (maternega) jezika, kulture. Seveda ima, mora imeti vsak nacionalizem svojo *mejo*, ki je, kot že rečeno, nasilje nad drugim, uboj drugega v imenu lastnih interesov oziroma lastne nacije. Ko kdo pride z nasiljem in uboji, da bi razširil svoj "življenjski prostor", ali ko ti krati tvoj materni jezik, kulturo tvojega jezika, ti krati tvojo bit – "tukaj se pa vse neha!"⁹ Jugoslavija, se pravi njena Zveza komunistov je hotela z-

7 Očitek o "separatizmu" nekomu moče v obraz tisti, ki hoče sam obvladovati vse, tudi tistega, ki mu to ni prav. Takšen separatizem je Komunistična partija med vojno očitala krščanskim socialistom, češ da hočejo separatno voditi narodnoosvobodilni boj – in ga je ukimila z Dolomitsko izjavo, v kateri je krščanskim socialistom in vsem drugim možnim političnim skupinam prepovedala organizacijo lastne politične stranke. Je samo Komunistična partija Slovenije kot politična stranka, nihče drug!

Enak očitek naslavlja "zahodna demokracija" na Slovenijo – lažje je pač "handlati" z eno samo državo kakor pa s kopicco manjših, ki so še v medsebojnem sporu ...

8 Kdo na svetu ima pravico in v imenu česa – zahtevati od nekega naroda ali celi vrsti njih, da naj preslišijo glas svoje identitete, in torej molče prenašajo politično in duhovno unificiranje – in to za vso prihodnost naprej, se pravi tudi za prihodnje rodove?

9 Mali slovenski narod se je uprl nacifašizmu, ki mu je hotel vzeti njegovo "dušo", njegov jezik, kulturo njegovega jezika. Hitler je ukazal svojini: "Naredite mi to deželo spet nemško!", odločitev slovenskega naroda pa je bila "Ne boš!" "Ne damo je!" Čudež? Čudež avtoidentifikacije, čudež energije identitete.

brisati prav razlike, vse razlike, da bi unificirala ljudstvo v "delavski razred" – ne glede na narodnostno identiteto. Upor proti temu početju je bil nujen in legitimen. Komunistični univerzalizem se je torej moral sesuti!¹⁰ V vojni in z vojno. Narodi pa so ostali! Kajti ni je večje energije od avtoidentifikacije, od energije biti, torej!

Da ne postavljamo posebej vprašanja: kdo na svetu ima pravico nekemu narodu, če sam to hoče in zmore, odreči njegovo samo-stojnost? Samostojnost, ki je najprej in primarno – včasih samotna in za prebivalce celo kruta in trda – odgovornost za lastno življenje in bitje? Država in domovina seveda nista eno in isto! Država je (doslej) optimalni instrument za urejanje splošnih zadev ljudi, za reguliranje njihovega bivanja in razvoja za prihodnost – in v tem smislu je optimalni pogoj za domovino kot kulturo nekega naroda. Kdo drug pa bo bolje skrbel za tvojo lastno bit kot ti sam? In v imenu kakšne druge fantazme sme kdo odrekati drugemu pravico do lastne države, kako si lahko in sme *vzeti pravico* do zanikanja pravice vsakogar do kulture, do domovine? Kdo naj bi imel to nenaravno in nadnaravno pravico? Spet neki Subjekt, ki bi rad imel ves svet za objekt uresničevanja lastne *volje do moči*?

SYSTEMIC NECESSITY OF YUGOSLAVIA FALLING APART

Spomenka HRIBAR

SI-1292 Ig, Tomišelj 31a

e-mail: valentin.hribar@guest.arnes.si

SUMMARY

Even today the opinion that it might have been possible to save and preserve Yugoslavia survives. We Slovenes should have waited longer for it to become democratic in all regions and the matter would have been settled. Usually such opinions are supplemented by the reproach that Slovenia is to blame not only for the disintegration of Yugoslavia, but also for the war and massacres in Croatia, Bosnia and Herzegovina, Kosovo and now in Macedonia. "Isn't it ridiculous that in ten or twenty years we will be cooperating again, more or less connected, yet there have been so many victims! We should have been more patient and we would have made it!"

10 Zvezi komunistov Jugoslavije kot partiji boljševiškega tipa ni bilo rešitve. Če bi namreč privolila v razlike, se pravi v nacionalne identitete ali celo demokracijo, bi kot partija izginila s političnega odra, ker bi se "utopila" v demokraciji. Boljševiške partije so namreč vedno med kladivom in nakovalom: da so ali preveč revolucionarne (represivne) in se od ljudstva in "delavskega razreda" "odtujijo", ali da so preveč "popustljive", dovolijo preveč svobode in se potem partija kot partija v "masi utopi". Ni več avantgarda in absolutna oblast. V to, kot smo videli, po lastni avantgardistični logiki ni mogla privoliti in je rajši pristala v sesutju in vojni. Poleg tega je imela ves represivni aparat v svojih rokah (vojsko, državne ustanove, finance ...) in je menila, da bo zmogla uresničiti svoj nacionalni/komunistični projekt.

It is possible to reject such opinions by proving that it was impossible to live in "juga" due to various pressures, some would say exploitation, but such reasons are too shallow to reveal the real reason for the disintegration of a once united state. Only if we realize that its disintegration was conditioned by the system, is it actually possible to accept a newly established state as one's own.

Yugoslavia did not come to an end due to Slovene, Serbian or Albanian "egoism." If egoism is to be defined as an effort to create one's own nation and culture based on one's own language. I believe that each nation has a right to such egoism. Surely, there is a limit. The limit is the right to freedom and especially the right of individuals to life. When a "national egoism" begins killing to achieve its own interests, the egoism is no longer legitimate.

These ideas stem from a belief in democracy. Democratisation perhaps could have saved everything. If all the republics and all Yugoslav nations had been "prepared for democracy". if democracy had been completely developed, together with a multi-party system, then all the republics and each Yugoslav nation would have lived a full life. However, this was impossible. First, due to the logic of democracy itself: democracy is a method of coordinating political and social interests, regardless of language, culture, and nationality, but by allowing all the following rights: diversity of languages, cultures, nationalities...all equally and without exception. One day the Yugoslav Communist Party might have accepted the democratic principle "one person/one vote", but it would never have agreed to the right of one nation (republic) to a veto in essential national issues. This is why Yugoslavia inevitably disintegrated, so that individual nations, first of all Slovene, could preserve their identity. If you do not have the right to a veto to prevent decisions which erode your culture, language, and creative freedom, then you must stand up for yourself. This is an existential imperative, more powerful than the tanks on the streets.

Key words: Disintegration of Yugoslavia, political circumstances, federalism, national identity, democratisation

NASTANAK I RASPAD ČETIRIJU JUGOSLAVIJA

Petar STRČIĆ

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, HR-10009 Zagreb, Zrinski trg 11

e-mail: pstrcic@hazu.hr

IZVLEČEK

Južnoslovanska in jugoslovanska integrativna ideja se je rodila pri posameznikih v 19. stoletju, "stoletju narodov", v prepričanju, da so južni Slovani "bratski narodi" ali "plemena" ali "iste narodnosti". Vendar pa južnoslovanstvo/jugoslovanstvo že v 19. stoletju ni bilo povsod sprejeto. Ne glede na to je bila po porazu Avstro-Ogrske leta 1918 ustanovljena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov (Zagreb), vendar pa se je, nemočna, kmalu združila s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Beograd). V drugi in tretji državi smo bili priča eroziji jugoslovanstva. Obe državi sta bili izpostavljeni velikonacionalizmu, končno velikosrbstvu in jugo-unitarizmu, kar je v agresivnem in oboroženem spopadu konec 20. stoletja privedlo do razpada tretje Jugoslavije. Na vidiku je že razpad četrte, preostale, velikosrbske (srbske in črnogorske) Jugoslavije.

Ključne besede: južni Slovani, zgodovina Jugoslavije, kraljevina SHS, SFRJ, 19.-20. stoletje, razpad Jugoslavije, Balkan

NASCITA E DISSOLUZIONE DI QUATTRO JUGOSLAVIE

SINTESI

L'essenza del problema è la seguente: l'idea sull'integrazione degli Slavi del sud e, quindi, di uno stato jugoslavo nel "secolo delle nazioni", l'Ottocento, nacque nella testa di alcune persone convinte che gli Slavi del sud fossero "popoli fratelli" o "tribù" o "della stessa nazionalità". Tuttavia, già nello stesso secolo, l'ipotesi di unione degli Slavi del sud e di unione jugoslava non fu accettata ovunque. Ciononostante nel 1918, in una monarchia austro-ungarica in dissoluzione, fu formato lo stato degli sloveni, dei croati e dei serbi (Zagabria) che, impotente, diede vita subito, assieme al regno di Serbia, al regno dei serbi, croati e sloveni (Belgrado). Durante la seconda e la terza Jugoslavia ci fu un'erosione dell'idea jugoslava, entrambe furono fortemente sottomesse ai nazionalismi e poi al pauserbismo e all'unitarismo

ed hanno portato, con la loro aggressività e con il ricorso all'uso delle armi sul finire del Novecento, allo sfacelo della terza Jugoslavia. Ora siamo alle soglie anche della dissoluzione della quarta Jugoslavia, quella panserba (serba e montenegrina).

Parole chiave: Slavi del Sud, storia della Jugoslavia, Regno dei Serbi, Croati e Sloveni, Repubblica Socialista Federale Jugoslava, 19° – 20° secolo, sfaldamento della Jugoslavia, Balcani

Osnovica problema glasi ovako: južnoslavenska pa jugoslavenska integrativna ideja u "vijeku nacija", u XIX. st. nastala je u pojedinaca, u uvjerenju da su Južni Slaveni – razbijeni u okviru više država – "bratski narodi" ili "plemena" ili "iste narodnosti". Tek zajedno mogu se othrvati vlasti tuđinaca – Beča, Budimpešte i Carigrada. Tada, u istome stoljeću, aspiracije prema južnoslavenskom prostoru počinju pokazivati i Rim i Berlin, a zakratko su ih i ostvarili u XX. stoljeću. No, južnoslavensvo/jugoslavensvo već u XIX. st. nije svuda prihvaćano, štoviše – Crna Gora, Srbija i Bugarska već tada su se osamostalile kao države. Usprkos tome, u Austro-Ugarskoj u raspadanju formirana je 1918. god. Država Slovenaca, Hrvata i Srba (Zagreb), ali, nemoćna, odmah je s Kraljevinom Srbijom formirala Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (Beograd). Tu drugu, kraljevsku Jugoslaviju 1941. god. rascjepkala je nacistička Osovina, ali je u II. svjetskom ratu obnovljena kao "komunistička" federativna republika. Druga i treća država znatno su podložne eroziji jugoslavensva, zbog velikonacionalizama, napose velikosrpstva i jugounitarizma. Uz ostalo, u njihovom agresivnom, oružanom nastupanju potkraj XX. st. došlo je do propasti treće države. Na pomolu je raspad i četvrte, preostale, velikosrpske (srbijanske i crnogorske) Jugoslavije, koja je izgubila i to ime.

I.

O temi *jugoslavensvo*, u skladu sa sadržajima svojih razvojnih etapa mišljenje je dala i povijesna znanost, a do 1991. god. dosta se o njoj znalo i u široj, dotadašnjoj jugoslavenskoj javnosti. Međutim, u tragičnom posljednjem desetljeću XX. st. znatno se proširilo neznanje o prošlosti općenito, pa tako i o jugoslavensvu. Mnogi više ne znaju čak ni osnovnu faktografiju o četirima jugoslavenskim državnim zajednicama, a još manje o nastanku i razvoju južnoslavenske/jugoslavenske ideje. Znatnoj većini današnje mlade populacije na području propale treće Jugoslavije poznato je, uglavnom, ono što saznaju u nekvalitetnim udžbenicima i popularnim medijima. Znatan dio toga naraštaja uglavnom smatra da je jugoslavensvo apsolutno zlo te da je oduvijek jednako velikosrpstvu. Istodobno, pak, u četvrtoj se Jugoslaviji jugo-

slavenstvo uglavnom smatra idealnim povijesnim procesom, koji je prekinut iz hrvatskih, slovenskih i drugih, ali ne i iz srpskih nacionalističkih razloga.

U istome desetljeću, na žalost, i u stručnim pa čak i u znanstvenim povjesničarskim, pravnim, politološkim, ekonomskim i drugim krugovima u Hrvatskoj osjeća se prevaga aktualnoga politiziranja o jugoslavenstvu, a i izbjegavanje nove znanstvene i stručne analize toga povijesnoga procesa; pa i bez obzira na to što je kapitalnoga sadržaja i razmjera ne samo za Južne Slavene već i za narode u susjedstvu, pa i one udaljenije. Međutim, nema mjesta izbjegavanju te teme pa ni reviziji dosadašnjih stajališta, ali ima mjesta revalorizaciji – kao i uvijek u znanosti, naravno ukoliko se ima nešto novoga reći. Stoga – imamo li reći što novoga o sveinu tome danas mi koji smo srećom preživjeli tragiku prethodnoga desetljeća u XX. stoljeću?

II.

Sadržaji francuske građanske revolucije potkraj XVIII. st. na više su područja utjecali na život južnoslavenskih naroda, pa tako i na život njihovih elita, napose onih građanskih, te se u njih razvija "moderna" nacionalna svijest. Ona se u praksi ostvarivala mirnim ili nasilnim putovima, a taj proces ni danas nije završen.

U XIX. stoljeću, u počecima, nije se radilo o *jugoslavenskoj* već o *južnoslavenskoj* ideji, koja je svoj sadržaj uobličila u tome "*vijeku nacija*" najprije u ideji o *ilirskome* podrijetlu većine stanovnika Balkanskoga poluotoka i južnoga dijela središnje Evrope. Do 60-ih godina XIX. st. uglavnom su se iskristalizirala stajališta o tome da se ne radi o Ilirima, već o Južnim Slavenima, koji su bratska plemena ili narodi. Od 1848. god. nadalje u dijelu južnoslavenskih elita smatralo se da najprije iznutra treba ujediniti rascjepkanu Hrvatsku i Sloveniju, a onda njih spojiti u cjelinu s Vojvodinom, no i dalje u okviru Habsburške Monarhije (u čijem su sastavu bile). Javlja se i austroslavistička ideja o formiranju slavenske jedinice općenito u okviru Monarhije. No gotovo istodobno javlja se i velikosrpska ideja koja obuhvaća i Crnu Goru, Vojvodinu, Kosovo i Makedoniju te dijelove Bugarske i Hrvatske.

Susjedi se suviše ne trude shvatiti tko su zapravo Južni Slaveni, pa su tako, npr., i talijanski iredentisti smatrali da su Hrvati većinom Srbi. Ali, bečko središte Monarhije počinje pažljivije pratiti zbivanja. S obzirom na to da su strane silnice i dalje čvrsto držale Južne Slavene u pokornosti, polusamostalna teokratska Crna Gora i oružana nastojanja matičnog dijela Srba da se osamostale u odnosu na Osmansko Carstvo, postupno je učvršćivano uvjerenje da Južni Slaveni na prostoru od Triglava do Plovdiva, od Drave do Vardara i Jadranskoga mora efikasno mogu kreirati svoju sudbinu samo ukoliko su nacionalno i državno ujedinjeni. Uzor je mogao biti Apeninski poluotok, gdje su *Risorgimento* i Pijemont nacionalno i državno udružili dotad rascjepkane Talijane, pa su ovi zaista pobijedili i istjerali strance iz svoje domovine,

postigavši pri tome i gotovo čisto etničku, talijansku zajednicu. Na taj način zajedno i udruženi Južni Slaveni mogli bi pokušati barem oštrije se oduprijeti i Beču i Budimpešti, utoliko više što je u drugoj polovici XIX. st. konačno nestala opasnost iz Istambula. Na poprištu su se, međutim, pojavili Berlin i Rim, kao središta većih i snažnijih država.

III.

Južnoslavenska ideja osobito je pustila korijen u Hrvata, napose u dijelu visokoga svećenstva Katoličke crkve, možda i stoga jer su Hrvati najviše bili podijeljeni između raznih država, pa dodatno i u njima. No, gotovo istodobno s uobličavanjem južnoslavenske i velikosrpske nacionalne misli, od 60-ih godina javljaju se i nositelji velikohrvatske ideje koji smatraju da Hrvati moraju sami izboriti budućnost. Hrvatima, međutim, smatraju i Slovence, muslimane Bosne i Hercegovine, čak i znatan dio Srba. Istodobno ideju napuštaju i gotovo svi Slovenci, a dio njih oformljuje velikoslovensku nacionalnu integrativnu zamisao. Na drugoj zemljopisnoj strani, štoviše, prvi se državno osamostaljuju Crnogorci, a slijede ih Bugari i Srbi. Tako se do potkraj XIX. st. južnoslavenska integrativna ideja pretvara u jugoslavensku. Nerijetko se više velikonacionalnih ideja širi na istim teritorijima.

U međuvremenu je hungarstvo, tj. mađarstvo ojačalo, germanstvo je sadržajem u obliku njemstva, npr. *Drang nach Ostena* pokazivalo dodatne tendencije zahvata južnoslavenskoga prostora, romanstvo je u obliku talijanstva također bilo ofenzivno. Stoga, bez obzira na to što u svih južnoslavenskih, pa jugoslavenskih etnosa još nije bila sazrela svijest o zasebnosti svakoga južnoslavenskog naroda, dio osviještene opozicijske hrvatske i srpske elite u modernome nacionalnome pojmu, napose u Hrvatskoj – i dalje rascjepkanoj između Beča i Budimpešte, a imajući u vidu i istambulsku Bosnu i Hercegovinu koju su samo za sebe prisvojili Beč i Budimpešta – smatrao je da je ugrožen (čak) i narodni opstanak. Stoga se snage moraju udružiti kako bi se formirale cjeline, i to u okviru stare teze – najprije u (upravnu) jugoslavensku cjelinu unutar Habsburške Monarhije, zatim i onih izvan nje, i to oko Srbije koja djeluje državno i vojno najsnažnijom i nacionalno najhomogenijom među tim rascjepkanim jugoslavenskim snagama.

Osobito je optimistički djelovalo uspješno udruživanje Bugara, Crnogoraca i Srba u I. balkanskome ratu u zajednički savez protiv Osmanlija, u počecima XX. stoljeća. Teški je udarac, međutim, zadao neočekivani sljedeći rat u kome su sve te tri samostalne južnoslavenske države međusobno zaratile te su tako njihove vladajuće strukture u tragičnoj praksi pokazale iluzornost "bratske" sloge Južnih Slavena, pa i uloge Srbije kao jugoslavenskoga Pijemonta; no, to je u praksi zanemarivano, jer se sukob smatrao prolaznim, "bratskim".

IV.

Prvi svjetski rat, međutim, naglo je dao veliki zamah nadama o slobodi Jugoslavena i o jugoslavenskoj državi, pa i o nacionalnoj integraciji. I zaista – ostvarena je prva, najstarija ideja o jugoslavenskoj državi, ona na teritoriju Habsburške Monarhije, i to u trenucima njezina raspadanja. No, već i iz njezina naziva – Država Slovenaca, Hrvata i Srba, koja je sjedište imala u Zagrebu, uočljivo je da nije u prvome planu realizacija jugoslavenske nacionalne integrativne ideje.

Ta je Država SHS nastala u veoma nepovoljnome ratnome i poratnome vremenu. Napose zbog ogromnih gospodarskih i socijalnih teškoća te talijanske okupacije hrvatske i slovenske obale gotovo u istome trenu, preplašene vladajuće strukture te Države vidjele su njezin, a time i svoj vladajući izlaz samo u ujedinjenju te prve jugoslavenske države s Kraljevinom Srbijom koja je iz rata izašla na pobjedničkoj strani te je jedina imala vojnu snagu. U tome pogledu, i jugoslavenska je emigracija podržala osnivanje zajedničke države.

U međuvremenu se dogodilo nešto iznenadujuće, ali u Ljubljani, Zagrebu i Sarajevu bili su samo malo začuđeni, no negativnih odjeka srbijanskoga osvajanja i nasilnoga gašenja Kraljevine Crne Gore pa i prisvajanja Vojvodine koja je trebala biti dio Države SHS gotovo i nije bilo. Tako je Beograd ponudu iz Zagreba o ujedinjenju 1918. god. glatko pretvorio u svoje jednostrano formiranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, shvativši ga kao proširenje Kraljevine Srbije na teritorij poražene Austro-Ugarske, te kao sjedinjenje zapadnih "srpskih" krajeva u Bosni, Hercegovini i Hrvatskoj s maticom Srbijom.

V.

Odmali su se pokazale brojne negativnosti takvoga jednostranog državnog ujedinjenja, najprije na vanjskome, pa na unutrašnjem polju.

Nezainteresiranost vladajućih struktura bivše Kraljevine Srbije, a sada uglavnom vladajuće i u Kraljevstvu SHS, za okupljanje svih nacionalnih prostora, donijelo je zainteresiranome talijanskome okupatoru velik dio hrvatskoga i slovenskog područja, čak i onaj njegov dio koji ranije Rim nije tražio (npr., tadašnju Rijeku). U praksi, u novoj državi sve je uočljivije velikosrpsstvo, tako da se prvi put u povijesti, npr., i briše tisućljetna hrvatska državnost. Vladajuće strukture Srbije svoju su privrednu zaostalost s takvom sirovošću i nasiljem nadoknađivale na račun znatno razvijenijega gospodarstva Slovenije i Hrvatske, da su se čak i vodeći predstavnici Srba u Hrvatskoj oduprli Beogradu. Konačno, cijeli se sustav već potkraj prvoga desetljeća postojanja Kraljevine SHS pretvorio u velikosrpsku/jugounitarističku diktaturu, i u državnome i u nacionalnom pogledu. Štoviše, samim kraljevskim dekretom, dakle odozgo, i država i narodi nazvani su jugoslavenskim imenom.

Takav nasilni sustav i na nacionalnom i na državnom polju nije mogao duže opstati i zbog postavljanja sve složenijih vanjskopolitičkih pitanja; a na njih su bitne odgovore s uspjehom, na grub i silovit način davali Treći Reich i Drugo Rimsko Carstvo. Velika hrvatska i slovenska manjina u Italiji te slovenska u Austriji prepušta se bez zaštite fašističkom nasilju, a i hrvatska u Mađarskoj. Štoviše, i sâm jugoslavenski vladajući vrh s naklonošću se okreće prema nacifašizmu. Jača velikosrpski pokret koji se pretvara u četnički, te od dijela velikohrvatskoga pokreta nastaje ustaški, posve ovisan od nacifašističkim silama. Ipak, nije se 30-ih godina uspjela ostvariti orijentacija jugoslavenskoga vrha na fašistički Rim, što je, uz ostalo, pripomoglo da su iz jugounitarističke sheme prvi u Kraljevini iskočili (samo) Hrvati formiranjem Banovine Hrvatske, poluautonomne upravne tvorevine na području cijele Hrvatske u Kraljevini (dakle bez Istre i dr. krajeva u Italiji), te dijela Bosne i Hercegovine.

VI.

U II. svjetski rat ta druga, kraljevska Jugoslavija ulazila je gotovo u cjelini okružena nacifašističkom Osovinom i njezinim saveznicima. Bila je beznačajan faktor u vojnom, gospodarskom i u svakome drugom pogledu, pa je tako Beograd i ušao u Trojni pakt, no nastojeći sklopiti i sporazum sa SSSR-om. Ali, vjerojatno, napose s odterećivanjem pritiska u Grčkoj, gdje traje rat, Britanci, a pod njihovim utjecajem i jugoslavenske su višenacionalne vladajuće strukture izazvale sukob. Reich je državu u tren razbio, u travnju 1941. godine.

Iako je u najvećem dijelu svijeta, u antifašističkoj koaliciji, i dalje bila priznata samo Kraljevina Jugoslavija, dotadašnje njezine političke snage su marginalizirane, a velikosrpska (četnička) i velikohrvatska (ustaška) opcija naglo su izbile u prvi plan, poticane i od okupatora, a prva i od antifašističkih saveznika, jer je dugo – pogrešno – smatrana vojskom kraljevske vlade u emigraciji. A u nastojanju da odtereti svoju vojnu komponentu koja je kretala u napad na SSSR, nacifašistički okupator je na dijelu Hrvatske, Bosne i Hercegovine osnovao kvislinšku, ustašku Nezavisnu Državu Hrvatsku.

U takvim kapitalnim povijesnim zbivanjima neočekivano za sve pojavio se politički faktor koji je temeljito poremetio planove i osovinskoj i antiosovinskoj koaliciji. Naime, nitko nije primijetio da se od kraja 30-ih godina u Evropi među komunističkim partijama ovisnim o moskovskoj, staljinističkoj Kominterni, jedina na noge osovala KP Jugoslavije, sa samo dvije jedinice – hrvatskom i slovenskom; a ona su postale veoma snažne. Iako je čak i Staljinova Moskva paktirala s Hitlerovim Berlinom, KPJ je u suštini ostala antifašistička (napose zbog okupatorske Italije na dijelu hrvatskoga i slovenskog prostora), pa je u beznadnoj situaciji za jugoslavenske narode osujetila plan svih okupatora i kvislinga o pacificiranju rascjepkanog jugo-

slavenskog prostora, dok je u zapadnih antifašističkih zemalja uzdrmana opcija o nastavku života jugoslavenske monarhije. Naime, KPJ je čvrsto ostala na jugoslavenskoj ideji, ali s republikom, s federacijom (šest jedinica), a trebalo joj je pridružiti i sve do tada otuđene teritorije, hrvatske i slovenske u Italiji i Mađarskoj, odnosno slovenske u Austriji (tada u Velikonjemačkom Reichu). S obzirom na to da je dodan i osobito bitan socijalni dio, i pored nesklonosti Zapada i sumnjičavosti Istoka, uspio je novi, treći jugoslavenski projekt, koji je bio zasnovan na širokoj osnovici antifašističkoga narodnooslobodilačkog rata protiv nacifašističkih okupatora i njihovih kvislinga.

Ponovno je, dakle, obnovljena Jugoslavija, i to u ratu, a ona je opstala i poslije sloma nacifašističkih okupatora 1945. godine. U njoj je snažno poticano "bratstvo i jedinstvo" jugoslavenskih naroda, gotovo na razini južnoslavenskih krilatica biskupa dr. Josipa Jurja Strossmayera i kanonika dr. Franje Račkoga iz XIX. stoljeća, sada čak i s blagom tendencijom obnove ideje o Jugoslavenima kao narodu, što, međutim, ipak nije zaživjelo ni u ratu.

VII.

Ta treća ("komunistička") Jugoslavija razvijala se u samostalnome vanjskopolitičkom pravcu, s uspjehom otklonivši pritisak i totalitarističkoga staljinističkog "komunizma" i zapadnoga "trulo" demokratskog/liberalnog "kapitalizma". No, dio jugoslavenske emigracije, napose ona iz Hrvatske, ustaške i proustaške, snažno djeluje u pravcu njezina razbijanja. Usprkos i toga, treća Jugoslavija smiruje odnose sa svim susjedima, postaje i značajan činilac u afirmaciji tzv. trećega (nesvrstanoga) svijeta na pozornici svjetskoga života. Znatno je i njezin gospodarski uzlet, međutim, prve ekonomske teškoće (na njih nisu imune ni druge, "kapitalističke" zemlje) pokazale su da velikonacionalističke ideje u njoj nisu iščezle, štoviše, da su prisutne i u vladajućoj "komunističkoj" stranci koja se, načelno, držala internacionalističkoga, nadnacionalnog opredjeljenja.

Otvaranje dijela demokratskih vidika pokazalo je da više nema monolitnosti među "komunistima", pa ni u pogledu odnosa prema jugoslavenstvu. Društveni i državno-politički sustav se (osobito poslije smrti Josipa Broza Tita) 80-ih godina pretvorio u "samoupravnu" anarhiju koja je pokazala nezrelost znatnoga dijela vladajućih struktura, a upravo u okviru njih sada su se otkrile snažne velikonacionalističke skupine – albanska, bošnjačko/muslimanska, hrvatska, makedonska, slovenska i srpska (uključivši ovdje i crnogorsku).

Osobito je agresivno postalo velikosrpstvo, sa snažnim uporištem u ostacima jugounitarizma. No, tek rastakanje višenacionalne prve zemlje "komunizma" (SSSR-a) dovelo je do lančanoga raspada društvenih sustava u nizu evropskih zemalja, pa tako i jugoslavenske (i čehoslovačke) državne zajednice. Ali, uzdrmanje temelja

višenacionalnih zajednica nije tada osobitost samo "komunističkoga" evropskog bloka, jer, npr., i u monolitnoj talijanskoj nacionalnoj državi, demokratskoj i liberalnoj, javljaju se zahtjevi za federalizacijom zemlje, a u Španjolskoj Baski čak i s oružjem traže vlastitu nacionalno-državnu zajednicu (uključivši i dio Francuske).

Usporedo sa sve većim gospodarskim teškoćama (ali i dalje istočni dio zemlje iz Slovenije i Hrvatske uzima znatan dio dohotka i prihoda), naglo počinje opadati i do tada postignuti visoki standard.

VIII.

Kao i poslije 1918, i godine 1991. pokazalo se da velikosrpstvo, pa i ono pokriveno jugounitarizmom, nije zainteresirano za udaljenije prostore, pa je Makedonija bezbolno prepuštena svojoj sudbini, a uz manje žrtve i Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina, međutim, u skladu s velikosrpskim agresorskim planovima pretvorene su u višegodišnje oružano razbojište, uz gotovo pasivno promatranje ili uz aktivno poticanje dijelova svjetskih većih i manjih sila, pa tako i Ujedinjenih nacija.

Došlo je i do takve devastacije jugoslavenstva, da su svi oni koji su se do tada izjašnjavali kao Jugoslaveni odjednom nestali, a pokrenuto je i međusobno čak i veoma grubo, čak i krvavo etničko čišćenje, s rasističkim sadržajima – Hrvata, Bošnjaka/Muslimana i Srba u Bosni i Hercegovini, te Srba u Hrvatskoj.

U tome ratu, u prvoj polovici 90-ih godina XX. st. stvorena je, konačno, i četvrta Jugoslavija, i to samo od dviju bivših jugoslavenskih socijalističkih republika (ostale četiri su se osamostalile i međunarodnopravno su priznate), od Srbije (koja je ugasila svoje dvije autonomne pokrajine, kosovsku i vojvodansku) i Crne Gore. Ove dvije, međutim, nisu priznale osamostaljenje ostalih socijalističkih jedinica, pa su pokrenule i dugo vodile agresorski rat u nastojanju da zadrže barem dio teritorija propale treće Jugoslavije. No za taj rat – u Hrvatskoj poznat kao Domovinski rat – nedavno je jedan veoma visoki nekadašnji jugoslavenski, potomji hrvatski oficir, izjavio (kasnije je i potvrdio svoje riječi) da je to zapravo bio "dogovoreni rat" između predstavnika velikosrpske i velikohrvatske elite (!). To je, pak, ne samo potpuno prizemljenje već i razbijanje ne samo jugoslavenstva već i jugounitarizma, kao i isto tako prizemni sadržaji diplomatske borbe za očuvanje "svojih" državnih granica i područja, a na štetu drugih.

Još nije jasno kamo svrstati naknadnu pojavu (s razbuktalim tragičnim posljedicama) velikonacionalizma i u Makedoniji, osobito oštrog na albanskoj strani.

Konačno, uplela se i međunarodna zajednica te oružanom silom slomila velikosrpskoga agresora. Od Bosne, Hercegovine i Kosova stvoreni su – gotovo – svojevršni protektorati.

IX.

Samo zanimljivosti radi, navodimo da ovaj put susjedi, u državnome smislu nisu posegnuli za teritorijem jugoslavenskih zemalja, već su, štoviše, podržali osamostaljenje ranijih jugoslavenskih socijalističkih republika.

Zbog očitih ratnih i drugih zločina počinjeni u tome ratu, međunarodna zajednica osnovala je sud u Haagu, pa su već donijete i presude za nekoje viđenije sudionike. Trenutno se vodi proces čak i protiv vođe četvrte Jugoslavije, a u okviru nje i Srbije, odnosno velikosrpskoga koncepta stvaranja Velike Srbije na razvalina Jugoslavije.

Zanimljivosti radi spominjemo i to da su dvojica od četiri glavna voditelja četiriju Jugoslavija prema smiraju svoga života i djela krenuli na ne baš uobičajeni način. Naime, Aleksandar I. Karadorđević, regent Kraljevine Srbije i kao (drugi) kralj bio na čelu druge Jugoslavije, ubijen je 1934. god. u Francuskoj. A Slobodan Milošević, koji je bio na čelu četvrte Jugoslavije, upravo se nalazi u zatvoru u Den Haagu te se pred tamošnjim međunarodnim sudom vodi proces protiv njega pod optužbom da je ratni zločinac. To je prvi slučaj da se u Evropi vodi međunarodni sudski proces protiv predsjednika jednoga države kao ratnoga zločinca.

X.

U zaključku možemo rezimirati: idealne, mirne ili nasilne ideologije o realizaciji nacionalno-integracijskoga okupljanja utemeljenoga na ilirizmu, slovinstvu, slavenstvu, panslavenstvu, austroslavizmu, južnoslavenstvu, jugoslavenstvu, jugounitarizmu itd. – nisu uspjele postati osnovica stabilne nacionalno-integracijske misli, pa tako ni procesa; stoga, sadržaji i nositelji tih ideologija nisu uspjeli stvoriti niti su uspjeli pomoći stvoriti na duži rok jednu, jugoslavensku državu, a jugoslavensku naciju ni na kraće vrijeme. Štoviše, južnoslavenski su narodi stalno odbijali prihvatiti zajedničke institucije, i to ne samo državne, već i znanstvene, pa je tako, npr., Jugoslavenska, a u suštini Južnoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu odmah po osnivanju (od 60-ih godina XIX. stoljeća dalje) zapravo ostala samo najviša hrvatska znanstvena i kulturna institucija, te se u tome duhu konačno tako i preimenovala (u 90-im godinama XX. stoljeća).

Tragičan je kraj nadanja mnogih čak i velikana svih jugoslavenskih naroda, koji su u opasnosti od nasilnih stranaca u XIX. i u počecima XX. st. samo u idealnome duhu vidjeli, stvarali i borili se za oživotvorenje južnoslavenske pa jugoslavenske ideje kao veoma korisne zamisli, jer će, smatrali su, u sudaru velikih naroda i vladajućih silnica spasiti male jugoslavenske narode – u prvome redu – od utapanja u hungarstvo, germanstvo i romanstvo. Neki od njih još su za života vidjeli da od te ideje nema koristi, jer njenu idealnu realizaciju neće dozvoliti oni koji se po rođenju smatraju "velikim" pripadnicima pojedinih naroda, a to neće prihvatiti ni neke strane

sile. To su već za života doživjeli i hrvatski i slovenski i srpski i drugi istaknuti kulturni, politički, gospodarski, prosvjetni, znanstveni i drugi predstavnici, npr., Gaj, Vraz, Strossmayer, Rački, Radić, Supilo, Pribičević, Trumbić, Laginja, Stepinac, Meštrović, Hebrang, Ribar, Vidmar, Krleža i toliki drugi. Ni Tito ni Kardelj nisu otišli čvrsto uvjereni da će ono što su obnovili dugo potrajati – pokazalo se: samo na prvi pogled – na novim, čvrstim temeljima, iako su ih nastojali ponešto renovirati u prvoj polovici 70-ih godina; njihovi vlastiti suradnici i nasljednici gotovo odmah su i takve, nestabilne temelje odmah razorili.

Odavno je, međutim, jasno, osobito s propašću kraljevske "šestojanuarske" diktature u prvoj polovici 30-ih godina XX. vijeka, da je nacionalna integrativna zamisao, ideja o stvaranju jugoslavenske nacije iluzija. Znatno je duže, međutim, potrajala državno-politička jugoslavenska ideja. Čini se da danas i ona odlazi u povijest, odiozna gotovo svima, i to sa Crnom Gorom, koja je još uvijek formalno u državnom, "jugoslavenskom savezu, iako se i s tom državom čak četiri puta obnavljala u XX. stoljeću. No, povijest nikada nije bila "učiteljica života", stoga povjesničari ne mogu znati što su iz nje zaista naučili naraštaji koji će nas naslijediti.

THE ORIGIN AND DOWNFALL OF THE FOUR YUGOSLAVIAS

Petar STRČIĆ

Croatian Academy of Sciences and Arts, HR-10000 Zagreb, Zrinski trg 11

e-mail: pstrcic@hazu.hr

SUMMARY

The South Slav as well as the Yugoslav idea of integration originated during the "age of nations" in the firm belief that the South Slavs could only resist the rule of the superior powers of Vienna, Budapest and Constantinople, and the aspiring powers of Rome, Berlin and Bucharest, by uniting.

The idea, however, was abandoned as early as in the 19th century by independent Montenegro, Serbia and Bulgaria. Nonetheless, the state of SHS (Zagreb) was formed in 1918 out of the crumbling Austro-Hungarian empire; but as it turned out to be infirm, there quickly followed the Kingdom of SHS (Belgrade) together with the Kingdom of Serbia. This Yugoslavia was torn apart in 1941 by the Nazi-Fascist Axis, but was eventually restored during the war as a communist federal republic. The second and third states were to a great extent subjected to the South Slav Ideal and the idea of a Greater Serbia, so that during the aggressive attempt to maintain the third state, it fell apart, resulting in the independence gained by Slovenia, Croatia,

Macedonia and Bosnia and Herzegovina. Also imminent is the ruin of the Great Serbian Yugoslavia (Serbia, Montenegro).

Key words: South Slavs, history of Yugoslavia, Monarchy of Serbs, Croats and Slovenes, Socialist Federal Republic of Yugoslavia, 19th and 20th centuries, disintegration of Yugoslavia, the Balkans

LITERATURA

- Abramov, S. (1997):** Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije. Veternik, LDI.
- Baletić, Z., Vojnić, D. (eds.) (1990):** Socijalizam u reformi. Iskustvo i problemi jugoslavenske privredne reforme. Zagreb, Informator.
- Banac, I. (1988):** Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika. Zagreb, Globus.
- Biber, D. (1966):** Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Bilandžić, D. (1973):** Ideje i praksa društvenog razvoja Jugoslavije 1945-1973. Beograd, Komunist.
- Bilandžić, D. (1985):** Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918-1985. Zagreb, Školska knjiga.
- Bilandžić, D. (1986):** Jugoslavija poslije Tita. Zagreb, Globus.
- Boban, Lj. (1987):** Kontroverze iz povijesti Jugoslavije. Dokumentima i polemikom o temama iz novije povijesti Hrvatske. Zagreb, Školska knjiga – Stvarnost.
- Bogdanov, V. (ed.) (1966):** Jugoslavenski odbor u Londonu. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Bogdanov, V., Čubrilović, V. (eds.) (1967):** Jugoslovenski narodi pred prvi svetski rat. Beograd, Srpska kraljevska akademija nauka i umetnosti.
- Bogdanović, D. (1985):** Knjiga o Kosovu. Beograd, Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Božić, I. et al. (1972):** Istorija Jugoslavije. Beograd, Prosveta.
- Brković, S. (1974):** O postanku i razvoju crnogorske nacije. Titograd, Grafički zavod.
- Broz Tito, J. (1977-85):** Sabrana djela. Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Čizmić, I. (1974):** Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918. Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest.
- Čobeljić, V. (1974):** Privreda Jugoslavije – rast, struktura i funkcionisanje. Beograd, Savremena administracija – Institut za ekonomska istraživanja.
- Ćorović, V. (1933):** Istorija Jugoslavije. Beograd, Narodno delo.

- Čović, B. (ed.) (1991): Izvori velikosrpske agresije. Rasprave, dokumenti, kartografski prikazi. Zagreb, "August Cesarec" – Školska knjiga.
- Čubrilović, V. (1958): Istorija političke misli u Srbiji XIX veka. Beograd, Nolit.
- Čubrilović, V. (ed.) (1969): Naučni skup u povodu 50-godišnjice raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja jugoslavenske države. Zagreb, 27-28. prosinca 1968. godine. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za društvene nauke.
- Čulinović, F. (1955): Nacionalno pitanje u jugoslavenskim zemljama. Zagreb.
- Čulinović, F. (1958): Slom stare Jugoslavije. Zagreb, Školska knjiga.
- Čulinović, F. (1959): Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX veka. Zagreb, Školska knjiga.
- Čulinović, F. (1961): Jugoslavija između dva rata. Zagreb, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.
- Čulinović, F. (1968): Dokumenti o Jugoslaviji: historijat od osnutka zajedničke države do danas. Zagreb, Školska knjiga.
- Čulinović, F. (1970): Okupatorska podjela Jugoslavije. Beograd.
- Dokumenti (1981): Dokumenti za borbata na makedonskiot narod za samostojnost i za nacionalna država. Skopje, Univerzitet "Kiril i Metodij", Fakultet za filozofsko-istorijski nauki.
- Đorđević, D. (1965): *Revolutions nationales des peuples balkaniques 1804-1914*. Beograd.
- Đorđević, M. (1979): Srpska nacija u građanskom društvu. Beograd, Narodna knjiga – Marksistički centar CK SR Srbije.
- Đukić, S. (1994): *Između slave i anateme*. Beograd, Filip Višnjić.
- Ekmečić, M. (1989): *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*. Beograd.
- Glenny, M. (1992): *The fall of Yugoslavia. The Third Balkan war*. London, Penguin books.
- Grubišić, I. (ed.) (1955): *Konfesije i rat*. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa, Split, 2.-4. prosinca 1992. Split, Centar za religijska istraživanja – Hrvatska akademska udruga.
- Hartmann, F. (1991): *Milosević. La diagonale du fou*. Pariz.
- Hartmann, F. (2002): *Milošević. Dijagonala ludaka*. Rijeka – Zagreb, Adamić – Nakladni zavod Globus.
- Horvat, B. (1989): *Kosovsko pitanje*. Zagreb, Globus.
- Hristov, A. (1971): *Sozdanje na makedonskata država*. Skoplje.
- Ičević, Đ. (1989): *Jugoslovenstvo i jugoslavenska nacija*. – Beograd, 1989.
- Ilindenski zbornik (1953): *Ilindenski zbornik (1903.-1953)*. Skoplje.
- Imamović, M. (1976): *Pravni položaj i unutrašnji razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*. Sarajevo, Svjetlost.

- Janković, D., Krizman, B. (1965): Grada o stvaraju jugoslovenske države. Beograd.
- Jelić-Butić, F. (1977): Ustaše i Nezavisna država Hrvatska: 1941-1945. Zagreb, Liber – Školska knjiga.
- Jović, B. (1992): Komadanje Jugoslavije. Beograd, Politika.
- Jović, B. (1995): Posljednji dani SFRJ. Izvodi iz dnevnika. Beograd.
- Jugoslavija (1985): Jugoslavija 1945-1985. Statistički prikaz. Beograd.
- Jukić, S. (1989): Jedinstvo i zajedništvo u jugoslavenskom sistemu vaspitanja i obrazovanja. Novi Sad.
- Kadijević, V. (1993): Moje viđenje raspada. Vojska bez države. Beograd, Politika.
- Kapidžić, H. (1969): Bosna i Hercegovina pod austrougarskom upravom. Sarajevo, Svjetlost.
- Korošić, M. (1988): Jugoslavenska kriza. Zagreb.
- Krestić, V. (1988): Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenske ideje u drugoj polovini XIX veka. – Beograd.
- Kritična analiza (1985): Kritična analiza delovanja političnoga sistema socijalističnoga samoupravljanja. Ljubljana, Delavska enotnost.
- Krizman, B. (1977): Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države. Zagreb, Školska knjiga.
- Krizman, B., Petraović, B. (1981): Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1945. Dokumenti. Beograd – Zagreb. Arhiv Jugoslavije – Globus.
- Kuvačić, I. (1997): Kako se raspao boljševizam. Deset eseja o problemima prijelaznog razdoblja. Zagreb, Naprijed.
- Lukač, D. (1972): Radnički pokret u Jugoslaviji i nacionalno pitanje 1918-1941. Beograd, Institut za savremenu istoriju – NIP Export-press.
- Lukač, D. (1982): Treći rajh i zemlje jugoistočne Evrope, 1933-1936 (knj. 1). Beograd, Vojnoizdavački i novinski centar – Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti.
- Lukač, D. (1982): Treći rajh i zemlje jugoistočne Evrope, 1937-1941 (knj. 2). Beograd, Vojnoizdavački i novinski centar – Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti.
- Marjanović, J. (1976): Draža Mihailović između Britanaca i Nemaca. Beograd.
- Marjanović, J. R. (ed.) (1988): Ustavni razvoj socijalističke Jugoslavije. Beograd, Ekspres.
- Matvejević, P., Dizdarević, Z. (1999): Les Seigneurs de la guerre. Pariz.
- Melik, A. (1948): Jugoslavija: zemljepisni pregled. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Melik, A. (1952): Jugoslavija: Zemljopisni pregled. Zagreb, Školska knjiga.
- Mesić, S. (1994): Kako je srušena Jugoslavija. Zagreb, Mislavpress.
- Mihailović, K., Krestić, V. (1995): Memorandum SANU – odgovor na kritike. Beograd.

- Mihanović, N. (2001):** Za jedinu i vječnu Hrvatsku. (Politički eseji o Tuđmanu). – Zagreb, Naklada Ljevak.
- Mijatović, A. (2000):** Pregled političkog i državnčkog rada dr. Franje Tuđmana 1989.-1999. Zagreb, Zaklada hrvatskog državnog zavoda.
- Milošević, S. (1989):** Godine raspieta. Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Mirković, M. (1958):** Ekonomska struktura Jugoslavije 1918-1941. Beograd.
- Mirković, M. (1958):** Ekonomska historija Jugoslavije. Zagreb, Ekonomski pregled. (ponatisi 1962, 1968).
- Novak, V. (1930):** Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva (1390-1930). Beograd, V. Novak.
- Ohmae, K. (1995):** The End of the National State. The rise of Regional Economics. New York, Free Press.
- Opštenarodna odbrana (1980):** Opštenarodna odbrana u ustavnom sistemu SFRJ. Beograd, 1980.
- Oslobodilačka borba (1977):** Oslobodilačka borba naroda Jugoslavije kao opštenarodni rat i socijalistička revoluciju (Zbornik). Beograd.
- Owen, D. (1998):** Balkanska Odiseja. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada – Hrvatski institut za povijest.
- Paulová, M. (1925):** Jugoslavenski odbor. (Povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata 1914-1918). Zagreb, Prosvjetna nakladna zadruga.
- Pavlović, D. (1988):** Olako obećana brzina. Zagreb, Globus.
- Perović, L. (1984):** Od centralizma do federalizma. KPJ o nacionalnom pitanju. Zagreb, Globus.
- Petranović, B. (1983):** Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji 1941-1945. Beograd, Rad.
- Petranović, B., Zečević, M. (1987):** Jugoslovenski federalizam. Ideje i stvarnost. Tematska zbirka dokumenata. Beograd, Prosveta.
- Petranović, B., Zečević, M. (1988):** Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata. Beograd, Rad.
- Petre, F. (1939):** Poiskus ilirizma pri Slovencih (1835-1849). Ljubljana, Slovenska matica.
- Phyllis, A., Clogg, R. (eds.) (1975):** British Policy towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece. London, Basingstoke – MacMillan.
- Pleterski, J. (1971):** Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918. Ljubljana, Slovenska matica.
- Pleterski, J. (1976):** Prva opredelenje Slovenaca za Jugoslaviju. Beograd.
- Pleterski, J. (1985a):** Istorija Saveza komunista Jugoslavije. Beograd, Komunist – Narodna knjiga – Rat.
- Pleterski, J. (1985b):** Nacije, Jugoslavija, revolucija. Beograd, Komunist.

- Politički život Jugoslavije (1973):** Politički život Jugoslavije 1914-1945. Zbornik radova. Beograd.
- Postanak i razvoj (1979):** Postanak i razvoj srpske nacije. Neki metodološko-teorijski problemi u izučavanju postanka srpske nacije. Beograd.
- Prijatelj, I. (1955/56):** Slovenska kulturempolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Prunk, J. (1988):** Slovenački nacionalni programi: nacionalni programi u slovenačkoj političkoj misli od 1848. do 1945. godine. Beograd, Eksportpres.
- Purivatra, A. (1969):** Nacionalni i politički razvitak Muslimana. Sarajevo, Svjetlost.
- Rašković, J. (1990):** Luda zemlja. Beograd, Akvarijus.
- Redžić, E. (1977):** Austromarksizam i jugoslavensko pitanje. Beograd, Narodna knjiga.
- Ribičić, C., Tomac, Z. (1989):** Federalizam po mjeri budućnosti. Zagreb, Globus.
- Roux, M. (1992):** Les Albanies en Yougoslavie. Pariz.
- Rusinow, D. (1977):** The Yugoslav Experiment 1948-1974. Berkeley – Los Angeles, University of California Press.
- Samardžić, R. et al. (1989):** Kosovo i Metohija u srpskoj istoriji. Beograd, Srpska književna zadruga.
- Samoupravljanje i društveno-ekonomski razvoj (1971):** Samoupravljanje i društveno-ekonomski razvoj Jugoslavije 1950-1970. Beograd.
- Silber, L., Little, A. (1995):** The Death of Yugoslavia. London, Penguin, BBC.
- Sirotković, J. (1985a):** Privredni sistem i ekonomska politika Jugoslavije. Zagreb, Informator.
- Sirotković, J. (1985b):** Teorija razvoja i osnove ekonomike Jugoslavije. Zagreb, Informator.
- Smith, A. (1979):** Nationalism in the Twentieth Century. Oxford, Martin Robertson.
- Stambolić, I. (1994):** Put u bespuće. odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića. Beograd, Radio B-92.
- Stefanović, V. (2000):** Milošević, une epitaphe. Pariz.
- Stefanović, V. (2002):** Milošević, jedan epitaf. – Dop. izd. Beograd, Montena.
- Stojković, Lj., Marić, M. (1953):** Nacionalne manjine u Jugoslaviji. Beograd, Rad.
- Strossmayer, J. J., Rački, F. (1971):** Politički spisi. Rasprave/Članci/Govori/Memorandum. Zagreb, Znanje.
- Stvaranje jugoslavenske države (1983):** Stvaranje jugoslavenske države 1918. Zbornik radova podnetih na naučnom skupu u Hoku od 16. do 19. maja 1979. Beograd.
- Suljević, K. (1981):** Nacionalnost Muslimana između teorije i politike. Rijeka.
- Šarinić, H. (1999):** Svi moji tajni pregovori sa Slobodan Miloševićem. Zagreb.
- Šidak, J. et al. (1988/89):** Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret. Zagreb, Školska knjiga – Stvarnost.

- Šišić, F. (1920): Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1920. Zagreb, Matica hrvatska.
- Šišić, F. (1937): Jugoslovenska misao. Istorija ideje jugoslovenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja. Beograd, Balkanski institut.
- Šnuderl, M. (1965): Politični sistem Jugoslavije. Ljubljana, Uradni list SRS.
- Terzić, V. (ed.) (1957/58): Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945. Beograd, Vojni istorijski institut JNA.
- Terzić, V. (1982): Slom kraljevine Jugoslavije 1941. Beograd – Ljubljana – Titograd, Narodna knjiga – Partizanska knjiga – Pobjeda.
- Tomasevich, J. (1979): Četnici u drugom svjetskom ratu 1941-1945. Zagreb, Liber.
- Tuđman, F. (1961a): Rojstvo socialistične Jugoslavije. Ljubljana, Borec.
- Tuđman, F. (1961b): Stvaranje socijalističke Jugoslavije. Zagreb, Naprijed.
- Tuđman, F. (1999): Hrvatska riječ svijetu. Razgovori sa stranim predstavnicima. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest.
- Ude, L. (1972): Slovenci in jugoslovenska skupnost. Maribor, Obzorja.
- Yugoslavia in the World Economy on the Threshold of the Century. Strategy. – Beograd, 1988.
- V kongres KPJ (1949): V kongres KPJ. Beograd.
- Vivante, A. (1912): Irredentismo adriatico. Contributo alla discussione sui rapporti austro-italiani. Firenze, Libreria della voce. (Pontasi: Firenze – 1954; Trst – 1945, 1984; Genova – 1997; Geneve – 1917; Zagreb – 2002)
- Vujović, D. (1962): Ujedinjenje Crne Gore i Srbije. Titograd.
- Vujović, D. (1981): Crnogorski federalisti 1919-1929. Titograd, Crnogorska akademija nauka in umjetnosti.
- Wüschel, J. (1969): Jugoslawien und das Dritte Reich. Eine documentarische Geschichte der deutsch-jugoslawischen Beziehungen von 1933-1945. Stuttgart, Seewald.
- Zamboni, G. (1970): Mussolinis Expansionpolitik aus dem Balkan. Hamburg.
- Zwitter, F., Šidak, J., Bogdanov, V. (1962): Nacionalni problemi v habsburški monarhiji. Ljubljana, Slovenska matica.
- Žuljić, S. (1997): Srpski etnos i velikosrpstvo. Zagreb, AGM.

ZGODOVINSKI PLURALIZEM MOTIVOV ZA OSAMOSVOJITEV SLOVENIJE

Janko PLETERSKI

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 3

e-mail: janko.pleterski@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Samostojna država Republika Slovenija ni bila kreacija "ab nihilo". Vsi, ki so na plebiscitu glasovali zanjo, so dejansko izhajali od dosežkov prve samoodločbe Slovencev v letu 1918 in obrambe oz. ponovne uveljavitve samoodločbe v letih 1941-1945. Realno tako dosežena in obstoječa SR Slovenija je bila zgodovinska podlaga vsem glasovalcem, ne glede na to, ali so jo občutili kot del lastne zgodovine ali pa so jo hoteli iz nje izključiti. Enotno so zdaj, z udeležbo na plebiscitu, vsi stavili na demokracijo (pravno državo, človekove pravice). Vendar je pri tem le redkokomu šlo za "golo" demokracijo, zgolj za novo ustavnost. Večidel so jo različni družbeno-politični subjekti povezovali s svojimi lastnimi (političnimi) željami in s svojimi predstavami o bodočnosti, te pa so bile različne. V referatu ne gre za zgodovino federacije in njenega konca in za ugotavljanje pluralnosti odnosov političnih subjektov do te zgodovine. Gre za poskus ugotovitve, kakšna so bila različna pričakovanja 1990 in kaj v zgodovini jih lahko pojasni.

Ključne besede: osamosvojitve Slovenije, zgodovina Slovenije, 1990, pluralizem

PLURALISMO STORICO - MOTIVI PER L'INDIPENDENZA DELLA SLOVENIA

SINTESI

Lo Stato indipendente, la Repubblica di Slovenia, non è stata una creazione "ab nihilo". Tutti coloro che hanno votato al plebiscito per l'indipendenza, sono di fatto partiti dai risultati della prima decisione che gli sloveni hanno preso autonomamente nel 1918 e dalla difesa, ossia dall'attuazione dell'autodeterminazione negli anni 1941 - 1945. La RSS è stata quindi la base storica per i votanti, non importa il fatto che la sentissero come parte della propria storia o la volessero escludere. Insieme, partecipando al plebiscito hanno puntato alla democrazia (stato di diritto, diritti dell'uomo). Tuttavia pochi la comprendevano come "nuda" democrazia, come nuova

legittimità costituzionale. La maggior parte, i diversi soggetti politico-sociali l'hanno collegata con i propri desideri (politici) e con le proprie proiezioni per il futuro, queste però erano differenti. Nella relazione non si tratta della storia della federazione, della sua fine e della costatazione dei rapporti di pluralità dei soggetti politici verso questa storia. Si tratta invece di tentare di constatare quali erano le diverse aspettative nel 1990 e come esse possono essere spiegate alla luce della storia.

Parole chiave: indipendenza della Slovenia, storia della Slovenia, 1990, pluralismo

"Slovenijo pa naj pustijo nam: naša je!"
(Rimski katolik, 1889)

Samostojna država Republika Slovenija ni bila kreacija a nihilo. Vsi, ki so na plebiscitu glasovali zanjo, so dejansko izhajali od dosežkov prve samoodločbe Slovencev v letu 1918 in od obrambe oziroma ponovne uveljavitve samoodločbe v letih 1941-1945. Realno tako dosežena in obstoječa SR Slovenija je bila zgodovinska podlaga vsem glasovalcem, ne glede na to, ali so jo občutili kot del lastne zgodovine ali pa so jo hoteli iz nje izključiti. Enotno pa so zdaj, z udeležbo na plebiscitu, vsi stavili na demokracijo (pravno državo, človekove pravice). Vendar enotnost ni bila več takšna, kakršna je bila še 1848 pri snovalcih programa Zedinjene Slovenije, ko še ni bilo tiste misli idejno razločenih političnih subjektov, kakor je potem zavladala izpred konca 19. stoletja naprej, namreč misli, da mora ta Slovenija biti "naša", politična posest najmočnejšega med njimi. Na plebiscitu za demokratično Slovenijo 1990 so bile stranke enotne. Vendar je pri tem le redko komu šlo za "golo" demokracijo, zgolj za novo ustavnost. Večidel so jo različni družbenopolitični subjekti (ali manj formalno opredeljene interesne skupine) povezovali s svojimi posebnimi (političnimi) željami in s svojimi predstavami o prihodnosti, te pa so bile različne. Dokaz o pluralizmu motivov za sicer impozantno enotnost pozitivnega glasovanja na plebiscitu se je po njem nemudoma prikazal prav v poudarjeni različnosti, ko je šlo za priznavanje ali nepriznavanje zgodovinske Slovenije.

Negativni glasovi na plebiscitu že zaradi svoje maloštevilnosti niso mogli imeti vloge dokaza za obstoj nekega konsistentnega, celo alternativnega koncepta Slovenije. Bili so to le odkrški tistih širših političnih subjektov ali interesnih krogov, ki so v svojih trdnih glavninah glasovali pozitivno. Kar je te odkrške družilo, bi mogli še najprej razumeti kot nezaupanje do političnih sil, ki so sicer pripeljale do plebiscita, a so že na tej kratki poti izkazale toliko medsebojnega nasprotovanja, celo izključevanja, da se je dvom glede njihove zmožnosti za vodenje države vsiljeval na vsakem koraku.

V referatu ne gre za zgodovino federacije in njenega konca in tudi ne za ugotavljanje pluralnosti odnosov političnih subjektov do te zgodovine. Gre za poskus ugotovitve, kakšna so bila različna pričakovanja 1990. in kaj v zgodovini jih lahko pojasni. Pravzaprav še skromneje: gre za naznačitev teme, ki se raziskovanju šele ponuja.

Brez posebnega raziskovanja je mogoče domnevati nekatera, glede na "golo" demokracijo presežna pričakovanja ob pozitivnem glasovanju na plebiscitu. Prav posrečeno jih je opazil snovalec našega posveta, ko je sprejel mojo ponujeno temo: "Zagotovo je pri vsaki od 'interesnih skupin', ki predstavljajo 'enotno voljo slovenskega naroda', mogoče najti ustrezno obrazložitev [glasovanja]. Npr.: Cerkev (rekatolizacija, pravoslavje itd.); v Demosu intelektualci s političnimi ambicijami (afirmacija); predstavniki bivše komunistične partije (nevarnost 'trdega sestopa' z oblasti); preprosti ljudje (prepričanje, da bo Slovenija v letu ali dveh najmanj 'Švica'); povojna emigracija (prevrednotenje medvojnne in povojne zgodovine) itd."¹ Seveda krog interesentov s tem ni izčrpan. Tu bi se dalo dodati vse izrazite socialne ali poklicne skupine, ki pa so spet same idejnopolitično diferencirane in bi podoba morala biti že skoraj enaka anketi. Niti ni izčrpan seznam pričakovanj, med katerimi so gotovo na izpostavljenem mestu tista v zvezi z Evropsko skupnostjo in Natom in sploh s prihodnjimi mednarodnimi odnosi, ki jih bo razvijala Slovenija. Najbrž bi tukaj lahko celo rekli, da se je glasovanje za samostojnost Slovenije ujemalo ne le z odločanjem za sistem demokracije, marveč tudi za odprtost države v svetu.

Nedvomno mora prvim zaznavam slediti pravo raziskovanje. Saj ga je veliko že bilo in so problemi v bistvu razluščeni. Toda prav spriča že vidnih rezultatov se nazorno kaže tista razlika, od katere izhajamo, namreč razlika med kategorično opredelitvijo za demokracijo ob plebiscitu in med pričakovanji, kakšni bodo njeni sadovi. Znanost o zgodovinskih problemih seveda ne razpravlja z demokratičnim glasovanjem, temveč edinole z dokazi, argumenti. Lahko pa politična demokracija razvija javno zavest, vpliva na njeno dojemljivost za argumente, spreminja ali blaži reagiranje javnosti na dejstva, ki jih znanost odkriva in ki so večidel različno pomembna za zgodovinsko podobo posameznih družbenih subjektov, ki si jo ta zavest riše. Izjave tipa "Sem za objektivno razčiščevanje naše preteklosti, vendar čas za to še ni dozorel" (Rode, 2001, 11) izražajo, poleg vsega drugega, razočaranje nad javnim mnenjem, kakršno se je razvilo v desetletju demokracije v samostojni Sloveniji. Z drugo besedo, pričakovanja ob glasovanju na plebiscitu so "golo" demokracijo daleč presežala in so tako presežna še danes.

Dejavniki političnega katolicizma so na plebiscitu nedvomno strnjeno glasovali za osamosvojitve Slovenije. Odločenost za izstop iz jugoslovanskega državnega okvira pa je imela v preteklosti protislovne korenine. Že pot od izjave Antona Ko-

¹ Dr. Egon Pelikan v pismu 21. 1. 2001.

ročca 1. oktobra 1918, da hočejo Slovenci s Hrvati in Srbi skupaj živeti in umreti, do sporočila Frana Kulovca in Mihe Kreka 5. aprila 1941 Hitlerjevi Nemčiji, da Slovenci zdaj skupaj s Srbi umreti nočejo, je bila ne le dolga, marveč celo za čudne čase čudna. Še komaj leto pred tem je takratna SLS sklenila svojo zahtevo po slovenski avtonomiji, Banovino Slovenijo, zapreti v predal, in to zaradi bojazni, da z njo v Beogradu "niti za senco, niti za slutnjo ne [bi] zapravi[la] priljubljenosti slovenske zemlje", zdaj ko ta meji na vojskujočo se Nemčijo in Italijo in je Beograd njena zaščita. (Slovenec, 8. 5. 1940, 103) To zaščito jugoslovanskega okvira je slovenska katolicistična stranka takrat sprejemala v svoji vlogi sestavnega dela vladajoče državne stranke JRZ. Sprejemala jo je kljub temu, da je ta okvir pomenil hromečo intervencijo "Balkana" v razvoj stanovskega sistema, obetajočega se katolicizmu v potencialno "srednjeevropski" Sloveniji.² Niti po lom Kraljevine Jugoslavije v aprilski vojni 1941. ni SLS odvrnil od tega, da svojih ciljev v poznejšem razvoju vojne ne bi spet povezala z njenim okvirom, od katerega je vrh tega pričakovala rešitev iz poloma svojega kolaborativnega vojskovanja. Jugoslovanskega okvira se po 1945 tudi v emigraciji ni odrekla, do najnovejšega časa ne, tako rekoč vse do sklepne krize jugoslovanske socialistične federacije ne. Le frakcija stranke ("stražarska", spočeta od Lamberta Ehrlicha) je od svojega nastanka po encikliki Quadragesimo anno naprej zasledovala "smer v slovensko državo".³ Glavnina SLS in frakcija sta se do 1989. v tej "smeri" poenotili, pri čemer ju je združilo pričakovanje, da bo prav osamosvojitve prinesla v Sloveniji konec neuvrščene titovskega socializma, ki je v razmerah bipolarnosti sveta postal na Zahodu že skoraj udomačen. Podobno tudi katolicisti (po novem, krščanski demokrati) na domačih tleh. In podobno seveda tudi vsi preživeeli tradicionalni liberalni in socialni demokrati, ki jim je bilo dovolj oblasti brez njih.

Ne da bi to posebej poudarili, je bil koncept od vseh pričakovane demokracije liberalnega značaja. Drugačnega namreč nihče ni imel več na voljo. Vprašanje stanovskega gospodarskega in temu primerne političnega sistema kot nadomestila za odpravljenega socialističnega je bilo namreč za evropski politični katolicizem medtem že zdavnaj rešeno. Že v letu 1945 je moral ta tabor odgovoriti na vprašanje, ali bo zdaj, ko je v Nemčiji (in Italiji) uničen korporativizem fašističnega tipa, spet nastopil s svojimi nekoč razglašanimi koncepcijami, ali bo še zdržal z njimi v vlogi alternative vračajočemu se liberalizmu. Del slovenske katolicistične politične emigracije bi očitno tedaj v tem še kar vztrajal. Še sredi 1946. se je oklepal stanovskega koncepta "urejene svobode", vsekakor še v smislu papeške enciklike iz leta 1931.

2 Prim. tezo mojega prispevka "Politika naroda v krizi družbe, države in idej" v Pleterski (1997, 43-57).

3 Program Slovenske ljudske stranke, New York, 23. april 1954. (Godeša, 2001) - Rokopis referata za simpozij o L. Ehrlichu septembra 2001 v Rimu mi je dal na vpogled avtor, za kar se mu lepo zahvaljujem.

(Stanovska ureditev Slovenije, 1946)⁴ Toda stvar je bila tedaj na evropskem zahodu že zdavnaj odločena drugače.

Predvsem je papež Pij XII. konec 1944. demokracijo sprejel ne le kot politično realnost, marveč tudi kot izhodišče postfašističnih programov političnega katolicizma.⁵ Prava preizkušnja pa je za KC nastopila – kot rečeno – neposredno po koncu druge svetovne vojne, in to v zahodnih conah okupirane Nemčije. Mogoča je bila le liberalna varianta izhoda. Vse elemente organske družbe, ki so jih tam nekoč hoteli uveljaviti katoliki, je namreč nacistični režim medtem do kraja kompromitiral (državnost, avtoriteto, nadosebnostni red). Države na Zahodu v letu 1945 ni bilo mogoče utemeljiti drugače, kot da postane služabnica osvobojene gospodarske in pridobitniške družbe, pravo nasprotje tistega, k čemur so katoliki nekoč težili. To je bila demokratična samovlada liberalne družbe.⁶

Kaj je Katoliški cerkvi v Sloveniji pomenilo 45 let vladavine komunistov za premislek in za revizijo njenih lastnih elementov organske družbe, programiranih nekdanj v mnogem tudi po nemških vzorih, je še komaj načeto zgodovinsko vprašanje.⁷ Vendar že stoji dejstvo, da se je v letu 1990 tudi slovenska "krščanska demokracija", podobno kot po zmagi Združenih narodov nad nacizmom nemiška, izrekla za (liberalno) demokracijo kot temelj slovenske države. Pri tem ne kaže pozabljati, da je bil sam pojem te države, kolikor so nanj mislili pred vojno, npr. Lambert Ehrlich, povezan s stanovskim konceptom. Samostojnost države je bila pred vojno pri njem pojmovana kot instrument tega koncepta.

Ideja Intermarija, širše vzhodno-srednjeevropske, večidel katoliške državne zveze, s katero so po koncu druge svetovne vojne nastopali nekateri katolicistični slovenski politični emigranti, ni bila Ehrlichova. Njegova pa je bila ideja o "višarski Sloveniji" kot obveznem, samostojnem členu Intermarija ali kakšne drugačne primerne mednarodne državne združbe.⁸ Ne ideja Intermarija niti ideja ožje, Ehrlichove, slovenske državne enote pa inicialno nista bili povezani s programom demokracije. Poleg tega so v tem taboru partizansko in nato socialistično Jugoslavijo

4 Tu je ugotovljeno, da sta znota tako liberalizem kot kolektivizem, da je "naš ideal – urejena svoboda". To je svoboda v stanovsko urejeni družbi na podlagi naukov Katoliške cerkve.

5 Cerkev je bilo prepričano zblizanje z demokracijo mogoče opraviti šele po daljnosežni dezidologizaciji in popredmetenju samega pojma demokracije. To se je zgodilo na Zahodu povsod tam, kjer razvoja ni več blokiral kak preživeli laicizem. Zdaj šele je bilo Cerkvi omogočeno "realno in trezno razumevanje demokracije". Tako meni nemški katoliški zgodovinar Hans Maier (1988).

6 Tako meni nemški katoliški zgodovinar Ernst-Wolfgang Böckenförde v knjigi *Der deutsche Katholizismus im Jahre 1933* (Böckenförde, 1988). – Na Böckenfördeja opozarjajo poznavalci med drugim zato, ker je poskusil teoretično razložiti pojav šibke demokratične vztrajnosti ne le pri nemški katoliški stranki, ampak takšne lastnosti katoliškega gibanja v preteklosti nasploh.

7 Omeniti bi bilo prispevke Tineta Hribarja, Ivana Štuhec, Vinka Vodopivec in Rudija Koncilije pod naslovom "Tu lastnina Krek in Kardelj" (1992).

8 Andre Visson (1945) trdi, da Pij XII. zdaj uresničuje sanje Pija XI. o Intermariju. (Aarons, Loftus, 1991, 181).

oziroma Slovenijo pojmovali dosti globlje kot zgolj nepremagljivo oviro za oblast političnega katolicizma, nasilno in osovraženo. V njej so zaznavali predvsem najstrašnejšo teknico Cerkvi na odrešenjskem polju, saj se je komunizem uveljavljal med ljudmi tudi kot eshatološka možnost, vsakomur otipljiva. Zato se v obnovljeni katolicistični politiki samostojnost in zdaj obenem tudi demokratičnost Slovenije razumeta kot tisti dejavnik, ki najbolj odpira možnost, da se revitalizacija gospodarskega sistema, četudi liberalnega, izkoristi za kar najbolj totalno izničenje vsega ustvarjenega v času socializma. Takšna pragmatično sprejeta sistemska podlaga je obenem dojeta kot nova zgodovinska pripravljenost za uresničevanje lastne politike, ki je bilo z napadom držav Osi 6. aprila 1941 ustavljeno od zunaj. V okviru te restavrativne koncepcije je bila stara nasprotnost liberalizmu – prvemu sovražniku v moderni dobi, "očetu socializma" – odložena na "zrelejši" čas.⁹ Morda na tistega, ko tukaj med sosednjimi državami katoliških narodov meja "ne bo več", ko bomo Slovenci skupaj z njimi vsi pod isto vesoljno streho.¹⁰

Misel katoliškega intelektualca Boža Voduška v letu 1926, da morajo Slovenci šele postati "političen narod"¹¹ in si postaviti za ideal "lastno državno obliko", je izvirala iz občutljivosti za realnost problemov obstoja slovenskega naroda, se oblikovala brez nadrejenih političnih ciljev in kot takšna v naslednjih letih živela v krogih demokratične katoliške levice, tudi krščanskih socialistov. V času tuje agresije se je uveljavljala s katoliškimi aktivisti in tudi voditelji v Osvobodilni fronti. Popolne državne neodvisnosti ti krogi niso forsirali brezpogojno ne pred 1941. ne po tem letu, dopuščali so federativne rešitve, a vselej kritično do duha federacije. Zgodovina malo govori o tem, da je avnojski sklep o pridružitvi Slovenije Jugoslaviji vznemiril njihove vrste v Osvobodilni fronti. V znamenje nasprotovanja so ji nekateri prenehali dajati prispevke. Avnojski sklep je v krogu teh ljudi menda zbudil več vznemirjenja kakor "dolomitska izjava". Saj o slednji še ni bilo očitno, kakšne posledice prinaša, medtem ko je bila izkušnja z Jugoslavijo že stvarna. Ni pa znano, da bi tisti čas kdo vsaj v osebнем krogu opredelil kako alternativno rešitev za Slovenijo.¹² Dediči te

9 Če ob 57. številki Nove revije iz katoliških krogov ni bilo ustreznega odziva (tako Jože Snoj (1995, 27-31)), tega najbrž ne gre pripisovati njihovemu oportunitizmu, marveč zavesti, da bo še potreben boj tudi proti liberalizmu (tako Justin Stanovnik (1995, 33-38)).

10 Marjan Schiffrer, poslanec krščanskih demokratov, je v državnem zboru naredil velik vtis, ko se je veselil, da je "sprememba ustave in potrditev evropskega pridružitvenega sporazuma edinstven trenutek ... Slovenci bomo spet združeni v istih mejah!" (Dnevnik, 19. 7. 1997). Ni bilo besede, da homo "v istih mejah" združeni s celotnimi narodi Italijanov, Nemcev oziroma Avstrijcev, Madžarov, z vso njihovo tradicijo in mogočno strukturo, z narodi, ki še vedno živijo in delujejo brez prave refleksije svojega odnosa do Slovencev.

11 Današnji avtorji – Tine Hrihar posebno poudarjeno – namesto tega v naši zgodovini že zdavtnaj uveljavljenega pojma raje uvajajo izraz "nacija"; pravzaprav ga uvajajo "mimo" njega, saj se obstoja starega izraza niti ne zavedajo, in predstavljajo vprašanje o razliki med narodom in političnim narodom kot svoje odkritje.

12 Po ustni pripovedi dr. Emilijana Čevca avtorju referata 4. oktobra 2001.

(Voduškove) misli so se med vsemi, ki so na plebiscitu glasovali za samostojno in demokratično Slovenijo, odločali morda najbolj svobodno za ideal sam, brez računov na kakršnekoli višje politične interese, glasovali zgolj v korist človeka v Sloveniji in naroda samega.

Vrh katoliške cerkve na Slovenskem je dovolj glasno govoril, kako si v osamosvojeni Sloveniji obeta najširših možnosti za "novo evangelizacijo" ljudstva. Že poudarek na novosti tega sicer v vsaki cerkvi trajno temeljnega delovanja je nakažoval, da imajo odgovorni bolj kot ljudstvo v mislih politični narod in pretekle zablode te moderne stvaritve in da njihovo izhodišče ne bo kak kritičen odmik od sicer očitno nezmagovitega delovanja svojih predhodnikov v letih največje krize naroda pod sovražno zasedbo, ampak prizadevanje za restavracijo nekdanjih pozicij. Tudi na območju takšnih namer (ne le ob vprašanju družbenega sistema) je sicer že obstajala izkušnja nemških katolikov v obnovljeni (Zahodni) Nemčiji. Niso mogle biti neznane svarilne besede katoliškega teologa, filozofa in sociologa, znamenitega publicista Walterja Dirksa iz leta 1950 nemškim sovernikom: "Obnoviti svet, ki se je bil sam razdejal, pomeni prav gotovo obnavljati svet, v katerem spet tiči kal zla" (Dirks, 1950).¹³ Šele zdaj pa se ve, kaj je že 9. marca 1947 o koristi restavrativnosti za Slovenijo menil sam škof Gregorij Rožman, ko se je oziral domov iz tujine: "Tudi če se bo mogoče vrniti, nikdar več ne bo tako, kakor je bilo. Kolo zgodovine se vrtil naprej, nihče ga ne more ustaviti, še manj nazaj zavrteti."¹⁴ Ne nameravam govoriti o tem, kako se je v letih po osamosvojitvi vprašanje restavrativnosti v cerkvenem konceptu za Slovenijo razvijalo naprej.¹⁵

Neresno bi bilo danes dvomiti o aktualnih, državotvorno dobrih namenih dedičev slovenskega liberalizma iz časov kraljevine Karadjordjevičev, kaj šele odkrivati pomen in smer nosilcev liberalne demokracije v današnji Sloveniji. Tudi oni imajo glede same Slovenije svojo izvirno tradicijo. Saj vemo, da je celo nekdanj tako prepričani centralist Gregor Žerjav v kritičnem letu 1908 kot rešitev predlagal ustanovitev federalnega "slovenskega kraljestva", samostojnega med drugimi na jugu habsburškega cesarstva (Žerjav, 1908a; 1908b). Spomenica tržaškega časnikarja Andreja Muniha in liberalnega duhovnika Leopolda Lenarda, izročena leta 1914 ruski diplomaciji, pa je bilo sploh prvo slovensko dejanje v mednarodnih odnosih, ki je predvidelo docela neodvisno Slovenijo, četudi le kot stopnjo na poti k ustanovitvi federativne Jugoslavije, federativne po vzoru Nemčije.¹⁶ Da ne navajam primerov naprej. Tu ne kaže jemati mere pri tistem razočaranju, ki so ga zasebno izražali emigranti iz kroga nekdanj poraženih jugoslovansko usmerjenih "plavogardistov", ko

13 Dirksova stališča so oprta – po besedah Hartnuta v. Henriga – "na trdno zgrajen temelj versko vezanega razsvetljenskega mišljenja".

14 Pove dr. Avguštin Malle, zgodovinar iz Celovca.

15 Lahko le za primer opozorim na študijo Petra Kovačiča Peršina (2000a; 2000b; 2000c).

16 O tem podatki v moji knjigi Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo (Pleterski, 1971, 33-34, 276).

so morali videti, kako se je njim tako zaželeno sesutje komunističnega sistema povezovalo s sesutjem njim tako nepogrešljive Jugoslavije. Seveda pa so bila ob nedvornem glasovanju za samostojno in demokratično Slovenijo pričakovanja vsakršnih slovenskih liberalcev povezana tudi s širšimi družbenimi in političnimi nameni. Še posebno izrazito, saj je obnova kapitalizma tako rekoč istovetna z njihovim idejnim bistvom. Reči pa je treba, da pri tem nikakor ni šlo, z res redkimi izjemami, za hlepenje nekih v prejšnjem sistemu že zdavnaj razlaščenih kapitalistov, ki bi si zdaj želeli ne le denacionalizacije, temveč tudi vrnitve starih časov.

Podobno novodobni socialdemokrati. Z Jožetom Pučnikom so si pridobili sloves najbolj izpostavljenih dejavnikov politične opozicije v prejšnjem režimu, z Janezom Janšo pa to še dodatno na vojaškem polju. V ožjem smislu je zato neodvisnost Slovenije zanje posebno pomenila varnost pred še vedno perečo represijo. V širšem smislu pa so Slovenijo in demokracijo doživljali kot pogoj za obračun z ZKS in njenimi dediči ter hkrati kot stopnico k lastni oblasti. Ta prav s specifično socialnodemokratskega stališča tako samoumevni antikomunizem pa so širili čez rob svojega demokratičnega temelja, v območje protipartizanstva, nekateri celo zagovora kolaboracije. Socialdemokratska strankarska tradicija je glede na samostojnost Slovenije najmanj izrazita, četudi se lahko tudi ona sklicuje na Ivana Cankarja. Segati po dokaze v čas kraljevine Jugoslavije ali v navzočnost nekaterih v Slovenski zavezi? Oboje je vezano na unitarizem. A mogoče je tudi, in verjetno vendarle pretežno, misliti tudi na socialista Franca Svetka, ki ga je zgodovina odkrila kot menda edinega "prepričanega antikomunista", izpostavljenega v OF (Godeša, 1991, 78). Glede na demokracijo je bila socialdemokratska tradicija načeloma seveda jasna in morda prav kot takšna ni vnaprej izključevala zavezništev v boju za oblast, ki pa so precej daleč od zgodovinske tradicije, povezane z imenom stranke.

Če na koncu poskusim povzeti še razloge slovenskih "reformnih" komunistov za osamosvojitve Slovenije, naj začnem s pragmatičnimi. Tu je želja, ne izgubiti stika z narodom, ki so slovenski komunisti zanj še v letu 1942 sklenili prevzeti odgovornost¹⁷ in ki mu je izbruh nedemokratične usmeritve v danem jugoslovanskem okviru ogrozil tisto polnopravnost, ki je bila nekoč izhodišče za njihovo uspešno pobudo.¹⁸ Opredelitev za demokratično osamosvojitve Slovenije je bila zadnja

17 Mnenje, da je KPS v osvobodilnem boju dotlej že prevzela položaj "vodilne avantgarde" naroda, in iz tega izpeljano svojo misel, da je na ta način prevzela odgovornost tudi do naroda, da zato niti sama s svojimi lastnimi napakami ne sme škodovati interesom narodovega boja, ki stojijo v prvi vrsti, in so torej tudi pred "partijskimi", je izrazil Edvard Kardelj julija 1942 v pogosto citiranem članku "Odločen boj sektaštvu", objavljenem tedaj v "Delu", organu CK KPS, št. 4 (Ponatis, 1947, 168). Momenta samega in njegovega pomena za zgodovino naroda navajalec članka praviloma ne opazijo. -- Prim. moj spis Stopinje Kardejevega pisanja o narodih in narodnem vprašanju (Pleterski, 1982).

18 "Jugoslavija ima pomen za Slovence samo toliko in dotlej, dokler bodo v njej in z njo zavarovani slovenski narodni interesi. Kdor bi hotel iskati njen pomen kjerkoli drugod, bo zašel na stranpota." (Sperans, 1939, 251) -- Prvi stavek tega navedka je 1992 navedel tudi dr. Franc Rode, tedaj še tajnik

možnost, ne za oblast, ampak za neantagonistični sestop z oblasti, ki je izgubila svoj smisel in ki je z bremenom odgovornosti za vse zgrade in nezgrade pa še za kaj hujšega v Socialistični republiki Sloveniji postala njenim trenutnim nosilcem nevarna. In konceptualni razlogi? Le docela sporadično se je še oglašal motiv, da bo razvoj socializma lažji zunaj kakor pa znotraj sprevržene, gazimestanske federacije. Odločila je večinska presoja, da socializmu tudi zamisel samoupravljanja, ki dejansko ni bila presegla ravni režiranega uprizarjanja, nekakšnega "igrokaza", ni mogla vrniti tiste demokratične utemeljenosti, brez katere noben družbeni napredek ni (več) mogoč. Zadnje odmeve "evrokomunizma" je prehitelo sesutje "realnega socializma" na vzhodu in brez ostanka se je prebilo spoznanje, da je socializmu brez demokracije preostal le še "Trg nebeškega miru". Puščica, ki naj bi bila zadelala zvezdo na nebu, je padla na tla.¹⁹ Toda prav demokracija, ki je preživela že dvesto let, je še, kakor že vedno, dopuščala up – na socialno demokracijo. In seveda je tudi kritičnost do apriornega "jugoslovanstva" – kot dozdevnega postulata socializma – obstajala in zorela že dolga desetletja. Od jugoslovanskega "zajedništva" kot novega gesla velikodržavnega centralizma, iznajdenega v času obračunavanja s partijskim "liberalizmom", se je v začetku 70. let odmaknil del ZKJ z novimi argumenti, presegajočimi ideološke. Misel, da mora "skupno življenje narodov in narodnosti v Jugoslaviji" imeti razlog obstajanja tudi "v istih smotrih družbenega in humanega napredka", poleg izrecno socialističnih, je prenikala široko in visoko.²⁰ Dejstvo je, da so prav razlike v pojmovanju takšnih najširše označenih "smotrov" pripeljale 22. januarja 1990, na nedokončanem XIV. kongresu ZKJ, do izstopa ZK Slovenije, kar je bil začetek fizičnega razhoda SFRJ.

Na demokratično pravico do samoodločbe so potemtakem na plebiscitu prisegali vsi, ki so glasovali za samostojnost, pri čemer se je zdelo samoumevno, največkrat pa se je tudi reklo, da je to v isti mah votum za liberalno demokracijo zahodne Evrope. In v tem smislu je bila takrat potrjena zunanja politika Slovenije, ki ima včlanitev v Evropsko skupnost in v Severnoatlantsko pogodbeno organizacijo za svojo osnovo. Pa vendar so bili motivi za sprejemanje tudi tega konteksta plebiscita različni. O tem šele danes nekoliko pričajo neka razhajanja. Razlika nastaja med tistimi državljani, ki

Papeškega sveta za dialog z neverujočimi, s pripombo: "... vsaj v tem se lahko z njim povsem strinjamo" (Rode, 1992, 23).

19 Slovenska ljudska pravljica "Pet bratov" ve povedati: "Tretji je bil sirelec, da je zadel zvezdo na nebu." V tem motivu sem zaznal možno prispodobno za dejanje komunistov v slovenski zgodovini, pa sem svojo knjigo "Senca Ajdovskega gradca: O slovenskih izbirah v razklani Evropi", opremil z risbo znamenite sponke iz 7.–8. stoletja, ki upodablja Kentavra lokostrelca, odkrito na blejskem Brdu. – Prvotno sem mislil na sliko Franceta Kralja "Revolucija", vendar mi je avtorjev dedič uporabo slike odklonil. Danes se mi zdi, da je bil Kentaver lokostrelca kar prava rešitev.

20 Takšne besede je v sklepe predsedstva ZKJ z dne 11. julija 1972 o "zajedništvu" vrnil – očitno ob podpori Krsteja Crvenkovskega in Latinke Perović, dveh notornih "liberalcev" – spet Edvard Kardelj. Dokumenti s te seje predsedstva ZKJ so v arhivu CK ZKS.

jemljejo ustavno določeno demokratično odločanje v Republiki Sloveniji kot polnovredno izpeljavo svojih pravic, in med onimi, ki vztrajajoč pri dualizmu zakonitosti in legitimnosti še postavljajo pogoj dodatnih jamstev za demokratičnost sistema, ker ta ni v zadostni meri izpolnil njihovih posebnih pričakovanj. Pogrešano dodatno jamstvo iščejo celo na območju nadnarodnih struktur. Ne zanesejo se samo na razsodnost državljanov Slovenije, niso pripravljeni sprejemati njihovih odločitev v vsakem danem primeru. Če niso po njihovi meri, mora biti mogoč apel na oblast nad njimi. Med računom, recimo, na nadoblast kanonskega prava nad državnim, ali pa med zadoščenjem, da bo kakemu zelo napačnemu političnemu votumu državljanov nujno sledil natovski popravek, ni načelne kakovostne razlike. Eno kot drugo sodi v cono (že minulega, tako upajmo) sonraka. Toda dejstvo samo, da se o takšnih jamstvih ne molči, dodatno priča o obstoju zgodovinskega pluralizma motivov za osamosvojitve Slovenije.

HISTORICAL PLURALISM OF MOTIVES FOR THE INDEPENDENCE OF SLOVENIA

Janko PLETERSKI

Slovene Academy of Sciences and Arts, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 3

e-mail: janko.pleterski@zrc-sazu.si

SUMMARY

The independent state of Slovenia was not created out of a vacuum. Everybody who voted for it in the national plebiscite actually based their decisions on the achievements of the first self-determination in 1918 and its re-establishment from 1941 to 1945. Realistically, the so-gained and existing socialist republic of Slovenia served as the historical basis for all voters, regardless of whether they felt it as a constituent part of their own history or wished to be excluded from it. They united, taking part in the plebiscite, and bet on democracy (legal state, human rights). However, a very few wanted just "plain" democracy, a new constitutional order. Most socio-political subjects linked it to their own (political) wishes and their visions of the future, which were varied. The evidence of a plurality of motives for otherwise imposing this unity of positive voting in the plebiscite became evident immediately after voting and manifested itself in exaggerated diversity regarding recognition or non-recognition of the historical Slovenia as the basis which enabled the realistic occurrence of different ambitions, wishes, expectations or illusions. The negative votes in the plebiscite, owing to their scarcity, could not be considered evidence of the existence of a consistent or even alternative concept of Slovenia. They were, rather, exceptions stemming from wider political subjects or groups with the same

interests, who in the main voted positively. What these exceptions had in common could be understood as mistrust in the political powers which eventually brought about the plebiscite, yet displayed such contradictions and even exclusionary thinking, that the doubt in their abilities to lead the country emerged at every step. This paper does not deal with the history of the federation and its end, nor the determination of plurality of political subjects towards it. It is an attempt to establish what the different expectations were and what, historically, can clarify them.

Key words: Independence of Slovenia, history of Slovenia, 1990, pluralism

LITERATURA

- Aarons, M., Loftus, J. (1991):** Ratlines. How the Vatican's Nazi Networks Betrayed Western Intelligence to the Soviets. London, Heinemann.
- Böckenförde, E.-W. (1988):** Der deutsche Katholizismus im Jahre 1933. Kirche und demokratisches Ethos. Freiburg – Basel – Wien, Herder.
- Dirks, W. (1950):** Der restaurative Charakter der Epoche, 5. Frankfurter Hefte, 9, september 1950. (Ponatis v 4. knjigi zbranih del Walterja Dirksa. Zürich 1987, 326-348)
- Dnevnik:** neodvisni časopis. Ljubljana.
- Godeša, B. (1991):** Priprave na revolucijo ali NOB? V: Gestrin, F., Grafenauer, B., Pleterski, J. (eds.): Slovenski upor 1941. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 69-85.
- Godeša, B. (2001):** Ehrlich in zasnova slovenske države. Rokopis referata za simpozij o L. Ehrlichu septembra 2001 v Rimu.
- Hribar, T., Štuhec, I., Vodopivec, V., Koncilija, R. (1992):** Tu lastninita Krek in Kardelj. Delo, XXXIII, 2, 4. 1. 1992. Ljubljana, 27.
- Kovačič Peršin, P. (2000a):** Restavracijski model rekatolizacije na Slovenskem, 1. Politika, prikrita z vero. Delo, XLII, 279, 25. 11. 2000. Ljubljana, 12-14.
- Kovačič Peršin, P. (2000b):** Restavracijski model rekatolizacije na Slovenskem, 2. Oživljanje mrtvih sovražnikov. Delo, XLII, 280, 2. 12. 2000. Ljubljana, 14-15.
- Kovačič Peršin, P. (2000c):** Restavracijski model rekatolizacije na Slovenskem, 3. Prečiščenje ali zdrs v sekto. Delo, XLII, 281, 9. 12. 2000. Ljubljana, 12-13.
- Maier, H. (1998):** Revolution und Kirche. Zur Frühgeschichte der Christlichen Demokratie. Freiburg, Herder.
- Pleterski, J. (1971):** Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918. Ljubljana, Slovenska matica.
- Pleterski, J. (1982):** Stopinje Kardeljevega pisanja o narodih in narodnem vprašanju. Anthropos: časopis za sodelovanje humanističnih in naravoslovnih ved, za psihologijo in filozofijo, 1-2. Ljubljana, 11-18.

- Pleterski, J. (1993):** Senca Ajdovskega gradca: O slovenskih izbirah v razklani Evropi. Ljubljana, samozaložba.
- Pleterski, J. (1997):** Politika naroda v krizi družbe, države in idej. V: Vodopivec, P., Mahnič, J. (eds.): Slovenska trideseta leta. Ljubljana, Slovenska matica, 43-57.
- Ponatis (1947):** Ponatis ilegalnih izdaj Dela iz 1941-1942. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Rode, F., Kovač, E. (1992):** Slovenska nacionalna zavest. Ljubljana, Družina.
- Rode, F. (2001):** Dr. Franc Rode v intervjuju za Die Presse, 5. 9. 2001. Delo, Sobotna priloga, 8. 9. 2001. Ljubljana, 11.
- Slovenec:** Politični list za slovenski narod. Ljubljana, Ljudska tiskarna.
- Snoj, J. (1994):** 29. študijski dnevi Draga 94, Slovenci in prihodnost. Trst.
- Sperans (1939):** [Kardelj, E.] Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ljubljana, Naša založba.
- Stanovnik, J. (1994):** 29. študijski dnevi Draga 94, Slovenci in prihodnost. Trst.
- Stanovska ureditev Slovenije (1946):** Stanovska ureditev Slovenije, tretja predelana izdaja. Lienz, Slovenska delavska zveza.
- Visson, A. (1945):** Federation of Catholic Slavs seen as Vatican's post-war goal. New York Herald Tribune, 11. 2. 1945. New York.
- Žerjav, G. (1908a):** Jugoslovansko kraljestvo v okviru habsburške monarhije. Naš list, 49, 12. 12. 1908. Kamnik.
- Žerjav, G. (1908b):** Jugoslovansko kraljestvo v okviru habsburške monarhije. Naš list, 50, 19. 12. 1908. Kamnik.

KATOLIŠKA CERKEV V SLOVENIJI IN LETO 1991

Egon PELIKAN

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18
e-mail: egon.pelikan@zrs-kp.si

IZVLEČEK

V svojem prispevku avtor podaja kratko kronologijo odnosa Vatikanu in Katoliške cerkve na Slovenskem do osamosvojitvenega dogajanja v Sloveniji leta 1991. Podaja kronološko shemo tistih elementov, s katerimi sta Vatikan in Katoliška cerkev v Sloveniji pripomogla k osamosvojitvi Republike Slovenije. Vsaj to v ničemer ne more biti sporno. Pri tem pozornost posveča vlogi Vatikanu in vlogi Cerkve na Slovenskem v času osamosvajanja Republike Slovenije.

Glede na politične razmere avtor ugotavlja, da je evropska politična scena zaradi nepoznavanja razmer slovenski osamosvojitvi v principu nasprotna. V resnici sta v prid osamosvojitve solirali le Nemčija in Avstrija, soliral pa je tudi Vatikan s svojo zakulisno diplomacijo...

Ključne besede: mednarodna politika, osamosvojitve Slovenije, katoliška cerkev, Slovenija, Vatikan, 1990-1991

LA CHIESA CATTOLICA E L'ANNO 1991

SINTESI

L'autore nel suo contributo presenta una breve cronologia del rapporto che hanno avuto il Vaticano e la Chiesa cattolica in Slovenia riguardo agli avvenimenti dell'indipendenza nell'anno 1991. Vengono presentati gli schemi cronologici di quegli elementi con i quali il Vaticano e la Chiesa cattolica in Slovenia hanno contribuito all'indipendenza della Repubblica. Questo fatto non può essere altresì contestato. L'intervento mette in rilievo il ruolo che il Vaticano e la Chiesa hanno assunto in Slovenia nel periodo dell'indipendenza della Repubblica.

Per quanto riguarda le condizioni politiche, l'autore constata che la scena politica europea, a causa della scarsa conoscenza delle circostanze, era principalmente contraria all'indipendenza della Slovenia. In realtà, gli unici a favore del-

L'indipendenza erano la Germania e l'Austria, nonché il Vaticano con la sua diplomazia di retroscena.

Parole chiave: politica internazionale, indipendenza della Slovenia, Chiesa Cattolica, Slovenia, Vaticano, 1990-1991

Uvod

Težko je iz dokaj neposredne bližine dogodkov zgodovinarju objektivno komentirati dogajanje. V svojem prispevku zato podajam kratko **kronologijo** odnosa Vatikan na eni strani in Katoliške cerkve na Slovenskem na drugi do osamosvojitvenega dogajanja v Sloveniji leta 1991.

Vsebinsko navajam tiste elemente, s katerimi sta Vatikan in Katoliška cerkev v Sloveniji prispevala k osamosvojitvi Republike Slovenije. To zadnje ne more biti sporno.

Seveda naj ob tem spomnim tudi, da je Cerkev s tem v marsičem nadoknadila zamudo. Mislim na to, da je Cerkev na Slovenskem v procesu demokratizacije stala bolj ali manj ob strani (četudi so se v ta proces vključevali nekateri vidnejši posamični katoliški intelektualci), nikakor pa je v tem kontekstu ne moremo videti na primer v položaju, kakršnega je imela na Poljskem, kjer je bila eden od bistvenih elementov opozicije režimu in (poleg Solidarnosti) vodilna sila v procesu demokratizacije.

I. Cerkev v Sloveniji v času osamosvojitve

Delovanje Katoliške cerkve v Sloveniji se v luči presoje družbenega konteksta slovenske osamosvojitve pokaže kot zelo pomembno. V tem smislu bi ravnanje Cerkve na Slovenskem lahko poimenovali kar "strategija". Pisanje katoliškega tiska, izjave škofovske konference, izjave Komisije pravičnost in mir pri slovenski Škofovski konferenci in delovanje slovenskih katoličanov leta 1990 sploh sem (seveda v kontekstu, ki nas zanima) strnil v nekaj sklopov:

- Sprava
- Opogumljanje Slovencev v odločitvi za osamosvojitve
- Stališča in delovanje Cerkve ob referendumu o samostojnosti Republike Slovenije
- Pozivi in izjave komisije Pravičnost in mir
- Pozivi in izjave Slovenske škofovske konference

Sprava

Sprava je v kontekstu osamosvajanja Republike Slovenije pomenila element, ki je preprečeval idejnopolične delitve v občutljivem času osamosvajanja. Tu se ne morem spuščati v natančnejšo kronologijo slovenske sprave, ki jo kot proces lahko spremljamo od nastopov Edvarda Kocbeka sredi 70. let do nastopov Spomenke Hribar sredi 80. let.

Posebej naj omenim izjavo o narodni spravi Slovenske škofovske konference na redni seji 13. marca 1990, v kateri Cerkev izjavlja, da *"priznava svoj delež krivde, a hkrati pričakuje, da bodo tudi vsi drugi odkrito in pošteno priznali svojo krivdo"*.¹

Vrh je v zunanji manifestaciji dosegla s spravno slovesnostjo 8. julija 1990 v Kočevskem rogu, že prej pa se je Slovenska škofovska konferenca zavzela za spravo kot *"spoštljivo priznanje dostojnega spomina vseh mrtvih, ne glede na to, kako in zaradi kakšnega prepričanja so izgubili življenje"* (Balkovec et al., 1996, 441), pa tudi zato, da bi se v imenu sprave odrekli vsakršnemu obračunavanju. (Družina, 15. 7. 1990, 1)

Sprava je pomenila, da so se v občutljivem času osamosvajanja in vojne za samostojno Slovenijo zgodovinske ideološke in politične delitve za nekaj časa umaknile v ozadje (kar se je med Slovenci v vsej njihovi politični zgodovini sicer le izredno redko zgodilo). Nedvomno je imel pri tem osebne zasluge tedanji nadškof in metropolit dr. Alojzij Šuštar. Zelo pomembna je bila klima, ki jo je Katoliška cerkev pod njegovim vodstvom ustvarjala v kritičnih trenutkih s spravnimi slovesnostmi, na katerih so sodelovale vse politične opcije. Lahko bi rekli, da je "sprava" v tistem trenutku dejansko služila širšemu nacionalnemu interesu in je bila v tem smislu pomemben element pri konstituiranju nekakšne "skupne volje naroda" -- ali povedano z besedami nadškofa Šuštarja: *"Po Rogu se je nekaj spremenilo in sprostilo v slovenskem narodu"*.² (Na kakšne poti in zakaj je pozneje začel projekt "sprave", tu in v zvezi s tematiko, ki jo obravnavam, ni pomembno vprašanje.)

Opogumljanje katoliških Slovencev v odločitvi za osamosvojitev

Pri tem lahko ob pregledovanju na strani katoliškega tiska najdemo vrsto pozivov katoličanom, predvsem v obliki poudarjanja pravice naroda do samoodločbe. Tovrstno nagovarjanje Slovencev v katoliškem tisku posega dostikrat tudi po zelo nenavadnih načinih. Kot denimo v katoliškem tedniku Družina, kjer je 14. aprila 1990 fotografiran ameriški "Slovenec" -- Andrej Kokač, sin slovenskih staršev, ki je v operaciji Puščavski vihar pilotiral F-16 (Družina, 14. 4. 1990, 3), ali v katoliškem tedniku Novi list, kjer v posebnem futurističnem -- znanstvenofantastičnem sestavku,

1 Izjava Slovenske škofovske konference o narodni spravi (Družina, 25. 3. 1990, 3).

2 Intervju z nadškofom Alojzijem Šuštarjem ob njegovi sedemdesetletnici (Družina, 11. 11. 1990, 5).

ki je izšel septembra 1990, nastopajo Slovenci s svojo vojsko, svojo letalonosilko France Prešeren, bojno korveto Janez Bleiweis, bojnimi helikopterji Bohinj in Martuljek itn. (Novi list, 13. 9. 1990, 3), nastopajo pa tudi slovenski admiral Mihelčič, viceadmiral Brvinc in drugi. Take zgodbe so v tistem času sicer zvene le kot popolna znanstvena fantastika – mikala pa je ... Čez nekaj mesecev je postala resničnost.

Plebiscit

Ob plebiscitu (23. decembra 1990) je Cerkev na Slovenskem pozivala na pozitivno glasovanje. Dne 11. decembra 1990 je Slovenska škofovska konferenca na svoji redni seji namenila posebno pozornost odločitvi skupščine Republike Slovenije za plebiscit (21. novembra 1990).³ Škofje so sprejeli izjavo z naslovom *Zrelo, modro in pogumno*. V njej je zapisano, da škofovska konferenca *"podpira odločitev skupščine za plebiscit, ki je popolnoma v skladu z moralnim načelom o pravici do samoodločbe in z načeli demokracije. Odločitev za samostojno Slovenijo, ki jo bomo s svojo udeležbo na plebiscitu in z glasovanjem potrdili, je izredno pomembno dejanje za prihodnost slovenskega naroda itd."* (Družina, 23. 12. 1990, 1). Sicer so škofje izjavili še, da *"Cerkev glede na svoje duhovno poslanstvo ni pristojna za politično rešitev"*, kar da je *"naloga predsedstva, skupščine in političnih strank"* (Družina, 23. 12. 1990, 1).

Ob pozivu na glasovanje za samostojnost Slovenije pa je škofovska konferenca tudi pozvala, naj duhovniki in verniki 23. decembra, na dan plebiscita, *"molijo za domovino in za vse odgovorne v javnem življenju"*. ((Družina, 16. 12. 1990, 1)

Podobno je komisija Pravičnost in mir pri tej konferenci pred plebiscitom (9. decembra) pozivala katoličane, naj glasujejo za samostojnost, in obsodila tiste medije v Sloveniji, ki *sejejo omahljivost in dvom ...* (Družina, 9. 12. 1990, 1)

Nadškof Alojzij Šuštar je tik pred plebiscitom nastopil na prvem programu nacionalne televizije in v svojem nastopu pozval, naj gredo vsi na plebiscit in naj pokažejo vitalnost slovenskega naroda, saj se bo *"izpolnilo stoletno pričakovanje slovenskega naroda"*. (Družina, 9. 12. 1990, 1)

Posebno vabilo na plebiscit z izrecnim pozivom za glasovanje za samostojno Slovenijo je nadškof v božični poslanici naslovil tudi na bralce katoliškega tednika Družina. (Družina, 23. 12. 1990, 1) Prav tako je bil zgodaj zjutraj eden od prvih na volišču v volilni enoti Stara Ljubljana, kjer je glasoval.

3 21. novembra 1990 je skupščina sprejela zakon o plebiscitu. Plebiscit je bil 23. decembra. Rezultati pa so bili razglašeni 26. decembra. Udeležilo se ga je 93,2 % volivcev in 88,2 % vseh volivcev v Sloveniji je glasovalo za samostojnost.

Izjave in pozivi komisije Pravičnost in mir pri Škofovski konferenci

Izjav komisije Pravičnost in mir pri slovenski škofovski konferenci je dolga vrsta. Naj navedem le najpomembnejše: dne 28. novembra 1990 v izjavi za javnost komisija Pravičnost in mir pri slovenski škofovski konferenci podpira odločitve o referendumu o samostojnosti Republike Slovenije. (Novi list, 6. 12. 1990, 3)

Nato v izjavi 9. decembra 1990 odvrča od omahljivosti ali malodušja ob plebiscitu.

Z izjavo dne 24. maja 1991 komisija obsodi mariborsko intervencijo JLA, s to z dne 28. junija 1991 pa je obsodila agresijo na Republiko Slovenijo.

Pozivi Slovenske škofovske konference⁴

Tukaj naj omenim le izjavo slovenske škofovske konference 25. junija 1991 (Družina, 7. 7. 1991):

"Slovenska škofovska konferenca pozdravlja razglasitev Republike Slovenije za samostojno, neodvisno in suvereno državo. S tem so izpolnjena tisočletna prizadevanja slovenskega naroda. Katoliška cerkev v Sloveniji se pridružuje splošnemu veselju. Z nami ga delijo tudi Slovenci po svetu. Veselje Cerkve je še toliko večje, ker je s svojim verskim in moralnim, prosvetnim in kulturnim delovanjem podpirala ta prizadevanja slovenskega naroda.

Voljo po življenju v svobodi in dostojanstvu so državljani Slovenije prepričljivo izrazili na plebiscitu decembra 1990. S tem so uresničili pravico do samoodločbe, ki jo narodom priznavajo božje in človeške postave. Zato je razglasitev samostojnosti Republike Slovenije tudi moralno upravičena." (Družina, 7. 7. 1991)

Prav tako je izdala izjavo ob napadu na Republiko Slovenijo ter apel domači in mednarodni javnosti 30. junija 1991. V njej je pozivala k takojšnjemu priznanju državnosti Republike Slovenije kot edinemu sredstvu za obrambo demokracije, človekovih pravic in življenj civilnega prebivalstva ob napadu, ki naj bi ga zvezne oblasti pripravile že nekaj mesecev pred tem.

Ustanovitev Slovenskega svetovnega kongresa

Ustanovitev Svetovnega slovenskega kongresa **8. decembra 1990** in prvo zasedanje kongresa **28. junija 1991** v Ljubljani (v Cankarjevem domu je potekalo med napadi letal JLA) je prav tako pomenilo element mobilizacije Slovencev v zamejstvu in po svetu. Pri ustanavljanju Kongresa in ob nadaljnjih akcijah, s katerimi si

4 Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije je slovenski parlament sprejel 25. junija 1991. Slovesna razglasitev samostojnosti je bila naslednji dan, 26. junija 1991, na Trgu revolucije.

je kongres prizadeval za pridobitev samostojnosti in mednarodnega priznanja Republike Slovenije, so igrali pomembno vlogo tudi katoliški Slovenci.

II. Vloga Vatikana

Glede na stanje virov je težko pisati neposredno zgodovino po tako kratkem času, ko so še vsi arhivi zaprti in se zgodovinar lahko zanaša predvsem na časopisne vire.

Ravnanje Vatikana oziroma papeža Janeza Pavla II. kot glavnega akterja in avtoritete v odnosu do osamosvajanja Slovenije lahko razčlenjujemo na več ravneh. Razlikovati je treba tudi stališča Vatikana do osamosvojitve pred začetkom vojaške akcije JLA in po njej. Prelomnica je bil prav vojaški napad JLA, tako da kronološko in vsebinsko lahko stališča in tudi javne izjave Vatikana delimo na dve obdobji:

Prvo obdobje, ko v Jugoslaviji še ne spregovori orožje in ko Vatikan ni nastopal, vsaj v prvem obdobju ne – odkrito v smeri zagovarjanja samostojnosti Republike Slovenije in Republike Hrvaške.

Pred razglasitvijo samostojnosti so stališča Vatikana nekako na dveh tirihi. Na eni strani je obravnaval želje in prošnje zelo senzibilno, na drugi pa se je vatikanska diplomacija gibala znotraj klasičnih kanonov in skrbeła za dobre odnose z Jugoslavijo.⁵

Zelo previdno sta se vatikanska diplomacija in papež Janez Pavel II. izogibala jasnih izjav in se nagibala k besedilom (glej *Osservatore Romano*), ki so izražala željo po preureditvi Jugoslavije, vključevala pozive k miru, pravici do enakopravnosti narodov v Jugoslaviji itd. Lahko rečemo, da se je Vatikan v tem času gibal v okviru želja in idej Evropske skupnosti o ohranitvi Jugoslavije, ob vse ostrejših pozivih k dogovarjanju, miru, pogajanjem itd. Do napada JLA na Republiko Slovenijo iz Vatikana prihajajo dokaj splošni pozivi, četudi v njih skoraj praviloma ne manjka niti nedefinirano omenjanje "*pravice posameznika in pravice narodov*", s čimer je Vatikan med vrsticami opozarjal na pravico do samoodločbe, četudi o njej ni posebej govoril.

Ob pozivih v zvezi z Jugoslavijo je Janez Pavel II. večkrat omenjal Helsinško listino in Pariško listino ter njeno aplikacijo na jugoslovanske razmere (npr. 29. januarja 1991).

Prvi javni poziv Janeza Pavla II. lahko opazimo v zvezi s pozdravom hrvaškim romarjem na avdienci 30. januarja 1991. V nagovoru je papež omenjal nujnost

5 Večkrat je Vatikan celo zavrnil želje ljubljanskega nadškofa Šuštarja, ki si je prizadeval za samostojno slovensko škofovsko konferenco. V okviru Jugoslovanske škofovske konference so se med drugim vse preveč obravnavala hrvaška vprašanja. Leta 1983 je bila kot sestavni del Jugoslovanske škofovske konference ustanovljena Slovenska pokrajinska škofovska konferenca. Šele leta 1993 jo je Vatikan potrdil kot Slovensko škofovsko konferenco. (Še 22. novembra 1990 ob papeževem obisku v Slovenicumu je papež zavrnil Šuštarjevo zahtevo (poročilo o tem pa je bilo cenzurirano tako v *Osservatore Romano* kakor v poročilu na Radiu Vatikan).

molitve za mir, človekove pravice in za pravice narodov. (OR, 31. 1. 1991) V prvih mesecih 1991 je iz vatikanskega tiska še vedno razbrati možnost, da Jugoslavija obstane. Iz pozivov Vatikana je razbrati v glavnem apele na pogovore med narodi in proti nasilju. Sočasno je papež pozival k pomiritvi in iskanju sožitja med narodi Jugoslavije (npr. avdienca delegacije iz Jugoslavije, ob slovesnosti v spomin sv. Cirilu in Metodu, ki jo je vodil podpredsednik vlade Republike Makedonije 23. maja 1991). (OR, 24. 5. 1991)

Drugo obdobje je obdobje po začetku spopadov v Sloveniji in na Hrvaškem, ki so za vatikansko diplomacijo pomenili zeleno luč za akcijo v sinerji priznanja (še posebno po zavzetju Vukovarja na Hrvaškem). V tem kontekstu je bila dosežena sinergija med dejavnostmi Vatikana in povezavami slovenskih krščanskih demokratov s sorodnimi strankami v Evropi (predvsem v Nemčiji in Avstriji), kar je bilo ob siceršnji osamitvi slovenske zunanje politike nenadomestljivo. Republikli Sloveniji je taka drža dajala sloves postkomunistične države, ki se "zdaj vrača v Evropo".

Janez Pavel II. je takoj ob začetku spopadov v Sloveniji (že 28. junija) poslal predsedniku zvezne vlade Anteju Markoviču telegram, v katerem pravi: *"Povzdignem svoj glas proti uporabi nasilja in v poziv sprtim stranem, naj se začnejo pogajanja."* (OR, 29. 6. 1991) Telegrama z istim besedilom sta dobila tudi Milan Kučan in Franjo Tuđman.

Istega dne, torej dva dneva po napadu na Republiko Slovenijo, je Janez Pavel II. javno pozval k molitvi za *"naše brate v Jugoslaviji, posebno v Sloveniji in na Hrvaškem, ki so danes na težki preizkušnji"*. (OR, 29. 6. 1991)

Ti telegrami in izjave so bili nedvomno rezultat intervencij nadškofa Alojzija Šuštarja.

Prav tako je papež 29. junija, tretji dan vojne, sporočal, da v *"težkih trenutkih stoji ob strani svojemu dragemu slovenskemu in hrvaškemu ljudstvu, ki danes objokujeta svoje mrtve, ranjene in živita v strahu in trpljenju"*. (OR, 30. 6. 1991)

Po premirju in sklenitvi trimesečnega moratorija (ki je bil dosežen na pogajanjih na Brionih 7. julija 1991 in potrjen v slovenskem parlamentu 10. julija 1991) si je Vatikan začel prizadevati za priznanje republik. V tem času se je vatikanska diplomacija vse bolj približevala nemški interpretaciji razmer v Jugoslaviji (in jo deloma tudi navdihovala) ter se zavzemala za pravico narodov do samoodločbe, na drugi strani pa nasprotovala francoski usmeritvi, ki se je na podlagi Pariške listine zavzemala za nedotakljivost evropskih meja.

Že 29. julija 1991 je državni sekretar v Vatikanu mons. Tauran pozival veleposlanike Evropske skupnosti, naj se njihovi predstavniki v Združenih narodih zavzemajo za napotitev modrih čelad na ozemlje Jugoslavije (v OZN so poleg dveh blokov okoli Velike Britanije in Francije na eni strani na drugi bila najbolj problematična opozicija oziroma stališča tedanje Sovjetske zveze in Kitajske).

V luči francosko-nemških nasprotij v Evropski skupnosti glede vprašanja pri-

znanja republik je treba brati izjavo ob papeževem obisku na Madžarskem 17. avgusta 1991, v kateri pravi:

"Če so meje nedotakljive, ali ni treba hkrati oziroma še prej poudariti, da so nedotakljivi tudi narodi (inviolabili)? Saj ne morejo narodi veljati manj kakor državna meja." (OR, 1. 9. 1991)

Podoben poziv je papež na mednarodno skupnost naslovil 8. septembra 1991 ob dnevu molitve za mir na Hrvaškem, v katerem je posredno opozarjal na pravico narodov do suverenosti in neodvisnosti. (OR, 17. 9. 1991)

Državni sekretar Angelo Sodano je v tem smislu veleposlanikom držav članic Konference za varnost in sodelovanje v Evropi pri Svetem sedežu 26. novembra 1991 izročil memorandum, v katerem jih je pozival (naslanjajoč se na obče mednarodno pravo in na jugoslovansko ustavo iz leta 1974), naj pod določenimi pogoji (spoštovanje Helsinške in Pariške listine, spoštovanje človekovih pravic itd.) razmišljajo o priznanju neodvisnosti Slovenije in Hrvaške ter drugih jugoslovanskih republik, ki bi to zahtevale. O tem je v intervjuju za nemški dnevnik Die Welt 2. oktobra 1991 državni sekretar Sodano izjavil:

"Sveti sedež si prizadeva, da se čim prej vzpostavi mednarodni konsenz za priznanje obeh republik." (Die Welt, 2. 10. 1991) Osservatore Romano je 6. oktobra 1991 zelo jasno zapisal:

"V Jugoslaviji ne gre za medetnični spopad in še manj za spopade v imenu religij, gre za vojno ene od republik proti drugim republikam, z edinin ciljem razširiti veliko Srbijo na vso Jugoslavijo." (OR, 6. 10. 1991)

To je bilo obdobje tajne diplomacije, pa tudi javnih pozivov, ko se Vatikan zavzema za priznanje samostojnih držav Slovenije in Hrvaške.

V tem duhu so očitno potekali tudi pogovori z Georgem Bushem st. ob obisku v Vatikanu 8. novembra 1991. Ob poskusih rešitve Jugoslavije je v izjavi za javnost 20. decembra 1991 zapisano:

"Federacije suverenim narodom ni mogoče preprosto nasilno vsiliti, ni je mogoče obdržati s silo." (OR, 21. 12. 1991)

Temu obdobju je sledilo tudi priznanje samostojnosti in suverenosti Republike Slovenije. Priznale so jo sicer najprej Hrvaška, Gruzija in baltske države, a odločilno je bilo priznanje držav Evropske skupnosti 15. januarja 1992. Vatikan je Slovenijo priznal dva dni pred njimi, 13. januarja 1992.

Dne 9. februarja 1992 je Osservatore Romano prinesel vest o dogovoru, da bo Vatikan s Slovenijo vzpostavil diplomatske odnose na ravni apostolske nunciature.

Sklep

Seveda je Vatikan v podpiranju osamosvojitve Slovenije in posledičnem razpadu Jugoslavije lahko prepoznal priložnost za rešitev vrste problemov in uveljavitev

lastnih interesov, saj se je v enem zamahu znebil tako komunistične ureditve v Sloveniji (idejnih nosilcev osamosvojitvenih prizadevanj vsaj izvorno ne moremo iskati med komunisti) ter tudi Jugoslavije kot države s pravoslavno večino. Na drugi strani je seveda z gotovostjo lahko računal na krizo v ekumenskem dialogu s pravoslavno cerkvijo.

Pomembni sta dve osnovni usmeritvi: stališča uradne Cerkve in stališča političnega katolicizma v Evropi, s čimer mislim na vlogo krščanskih demokratov v Nemčiji in Avstriji ter posledično nemškega kanclerja Helmuta Kohla. Po mnenju opazovalcev Nemčija vse od leta 1945 s svojimi stališči v Evropi še ni bila tako osamljena kakor v prizadevanju za priznanje samostojnosti Republike Slovenije, vložek v igri pa tako majhen. Težko bi si predstavljali tako podporo nemške politike osamosvojitvenim težnjam Slovenije na primer danes, ko so evropske razmere v povsem drugačni konstelaciji političnih sil. Ključen v Evropski skupnosti je bil pritisk Nemčije, ki je priznanje Slovenije pravzaprav izsilila že decembra 1991.

Ob kratkem pregledu zgoraj naštetih elementov, ki se mi zdijo najpomembnejši za obravnavanje vloge Vatikana, Cerkve in političnega katolicizma na Slovenskem v kontekstu osamosvajanja Republike Slovenije, naj spomnim še na paradoksalno dejstvo.

Evropo je razpad Jugoslavije povsem presenetil. To dejstvo, ki ga politiki v nekdanji Jugoslaviji (in to po pravici) navajajo kot očitek Evropi ob nešteti zamujenih priložnostih na Balkanu, zamudah, ki so jih s svojimi življenji plačali tisoči nedolžnih, pa je v kontekstu razmerij tedanjih evropskih političnih stališč za Slovenijo (kot rečeno paradoksalno) pomenilo prednost.

Najprej Sloveniji ni nihče verjel, da misli resno, potem ko je izbruhnila vojna, pa je bilo to sprva – povedano z besedami predsednika Republike Slovenije – *"predvsem nekaj, kar se je pred njihovimi vrati kadilo, niso pa vedeli, ali je eksplozivno"*. (Delo-SP, 21. 7. 2001)

Zaradi "presenečenja" je bilo treba namreč ukrepati, kar se je nazadnje tudi zgodilo, in to še preden so se v pisanem orkestru po pravilu "pragmatičnih" interesov posameznih evropskih držav (ki so prav tako po pravilu imele izredne težave, ko je bilo treba najti skupni imenovalec za konkretne ukrepe) utegnili oglasiti "solisti", ki bi osamosvajanje lahko omejevali s specifičnimi partikularnimi zahtevami do Slovenije ali ga celo povsem zavrli. Ne smemo namreč pozabiti, da je bila edina država na svetu, ki nas je bila po plebiscitu 23. decembra 1990 pripravljena priznati, Južnoafriška republika, še maja 1991 pa je italijanski zunanji minister Gianni De Michelis menil, da Slovenija kot samostojna država ne bo priznana še vsaj petdeset let, če bo enostransko razglasila samostojnost). (Repe, 2001, 182)

V resnici sta v prid osamosvojitve solirali Nemčija in Avstrija, hkrati pa tudi Vatikan s svojo zakulisno diplomacijo.

Brez tega priznanja vloge Cerkve v času slovenskih osamosvojitvenih naporov,

ne glede na njene morebitne stranske račune – tako Cerkev kakor slovenskega političnega katolicizma – bi bili pri ocenjevanju vloge Vatikana in Katoliške cerkve v procesu osamosvajanja Slovenije leta 1991 neobjektivni.

Seveda se poleg zgoraj navedenega vzporedno pojavlja v katoliškem političnem angažiranju (in tisku) že tudi dolga vrsta zahtev oziroma, lahko rečemo, že skoraj vse zahteve in želje, ki so postale predmet političnih diskusij in ostale kot take na slovenskem medijskem prizorišču vse do danes. Kažejo se vsa pričakovanja, ki so danes aktualna – cerkveno premoženje, vprašanja interpretacije dogodkov med drugo svetovno vojno, vprašanje statusa Cerkve v Sloveniji, vprašanje verouka v šoli, verskih medijev, financiranja Cerkve itd. Očitno je rešitev teh vprašanj pričakovala v okviru osamosvojitve in nove slovenske vlade s krščanskim demokratom na čelu.

Vendar nas to v kontekstu doprinosa Katoliške cerkve k osamosvojitvi Slovenije v tem trenutku ne zanima – seveda je Cerkev imela svoje račune – toda danes gre predvsem za to, da navedemo dejstva. Njihova natančnejša ozadja bodo najbrž predmet katerega od prihodnjih simpozijev, ko bo dostopnega več gradiva.

THE CATHOLIC CHURCH AND THE YEAR 1991

Egon PELIKAN

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18

e-mail: egon.pelikan@zrs-kp.si

SUMMARY

From the close proximity of events, a historian certainly finds it difficult to comment on them without bias. In my contribution I can therefore present merely a short chronology of the relationship between the Vatican and the Slovene Catholic Church up to the events in 1991 that led to Slovenia gaining its political independence. I shall present the chronological scheme of those elements through which the Vatican and our Catholic Church contributed to Slovenia's independence, something that is not disputable.

1. THE ROLE OF THE VATICAN

Here two separate periods are distinguished:

*First, when arms were not taken up as yet in Yugoslavia and when the Vatican did not act – at least in the first part of this period – explicitly in favour of the former Yugoslav republics separating. Vatican diplomacy and Pope John Paul II were very careful to avoid any clear statements and were at the same time inclined to publish texts (see *Osservatore Vaticano*) that expressed a wish to reform Yugoslavia and at the same time called for peace, etc. We may say that in this particular time the*

Vatican acted within the framework of the European Union's wish to preserve Yugoslavia, its calls for negotiations to be carried out, etc ...

Second, the period after the initial conflicts in Slovenia and Croatia, when the Vatican abandoned its "neutral" orientation and opted for activities in favour of both republics being officially recognised as politically independent states. In this context, synergy occurred between the activities of the Vatican, the Slovene Christian Democrats (Lojze Peterle) and cognate parties in Europe (mainly in Germany and Austria), a circumstance which in the light of now isolated Slovene foreign policy was indeed indispensable, and in addition lent the image of a post-communist country 'returning to the bosom of Europe' to the Republic of Slovenia.

This period was followed by the world recognising the Republic of Slovenia as an independent and sovereign state.

In the disintegration of Yugoslavia and attainment of Slovene independence, the Church was of course able to perceive a chance to solve some of its own problems and to affirm some of its own interests, for with a single stroke it could get rid of not only the communist regime in Slovenia (the fact is that the leading people struggling for independence can not be, at least originally, looked for amongst the communists), but also of Yugoslavia as a state with an Orthodox majority and a vast Catholic minority.

On the other hand, the Vatican could of course count on, with almost complete certainty, a crisis in the ecumenical dialogue with the Orthodox Church ...

II. THE CHURCH IN SLOVENIA

The functioning of the Slovene Catholic Church is, in the light of the social context of Slovene independence, highly significant. The conduct of the Church in Slovenia, via statements through the press, the Episcopal Conference, the Commission for Justice and Peace (functioning within the framework of the Episcopal Conference) and the efforts of the Slovene Catholics in 1990 in general (of course in the context we are interested in), could certainly be condensed into the following points:

Reconciliation (prevention of political separation in the sensitive time of Slovenia struggling for its independence)

Encouraging the Catholic Slovenes to opt for independence (in the form of different appeals to the Catholics, particularly by emphasising the right to self-determination by the nations)

Plebiscite (active appeals to vote in favour of Slovene independence)

International connections and actions (the latter by the Slovene church dignitaries and Slovene Christian Democrats)

Statements and appeals by the Conference for Justice and Peace

Appeals by the Slovene Episcopal Conference

The role of Alojzij Šuštar, the Slovene Archbishop, with his personal connections in the world

The fact is that the disintegration of Yugoslavia took Europe by surprise. This fact, which the politicians in the former Yugoslavia have correctly presented as a reproach to Europe as one of the numerous lost chances in the Balkans – the delay that was paid for by the lives of numerous innocent people in this part of the world – was an advantage for Slovenia in the context of the relations of the European political standpoints at that time.

At first nobody believed that Slovenia was serious in its intentions; but when war broke out this was – in the words of Milan Kučan, the President of Slovenia: ... "mainly something that was smouldering in front of their door, but they did not know whether this was explosive".

Due to this "surprise", measures had to be taken, which in the end indeed happened, and this even before certain "soloists" could utter a word in the motley orchestra according to the rule of "pragmatic" interests of various European states (which as a rule also had certain difficulties when a common denominator had to be found for some concrete measures) – the soloists that could totally hinder the process of Slovenia's attainment of independence ... (It is not a pure accident that the only country in the world prepared to recognise us after the plebiscite was the Republic of South Africa ...)

The truth is that it was Germany and Austria who played the leading (solo) roles in recognising the Republic of Slovenia as an independent state, as well as the Vatican with its behind-the-scenes diplomacy ...

Key words: International politics, independence of Slovenia, Catholic church, Slovenia, Vatican, 1990-1991

LITERATURA

- Balkovec, B. et al. (1996):** Slovenska kronika XX. stoletja. Ljubljana, Nova revija.
Delo-SP - Delo, Sobotna priloga. Ljubljana.
Die Welt. Hamburg.
Družina: Slovenski katoliški tednik. Ljubljana, Slovenske rimskokatoliške škofije.
Novi list. Trst.
OS - Osservatore Romano. Città del Vaticano.
Repe, B. (2001): Slovenija od medvojnje federalne enote preko povojne jugoslovanske republike do samostojne države. V: Od sanj do resničnosti. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije.

TRŽAŠKI POGLED

Milan PAHOR

Narodna in študijska knjižnica Trst, IT-34133 Trst, Ulica S. Francesco 20
e-mail: bibstov@spin.it; nsk.odsek@virgilio.it

IZVLEČEK

Osamosvojitve Slovenije v letu 1991 je nedvomno zgodovinska in temeljna prelomnica. Nastanek Republike Slovenije pomeni kronanje naporov slovenskega naroda za ustanovitev lastne države. Razmere so seveda dozorevale že v letih pred 1991. Prava zgodovinska podlaga za osamosvojitve je v letih 1941-1945, v času narodnoosvobodilnega boja, še prej pa narodni program iz t.i. pomladnega leta 1848, v katerem so sodelovali oziroma so bili zaobjeti tudi primorski in tržaški Slovenci.

Velik del Primorske je danes del samostojne Slovenije, manjši del je ostal izven nje: v Italiji. Leta 1991 so tržaški Slovenci, od zunaj, sledili osamosvojitvenim dogodkom. Želja po doslednem državniškem nastopu in politiki do slovenskih narodnih manjšin izven meja Slovenije ali matične domovine je še vedno prisotna in čaka na popolno uresničitev. Z vstopom v Evropsko unijo bo Slovenija zaokrožila svojo osamosvojitve v evropskem svetu in se postavila enakopravno ob bok drugim državam, naslednja faza bo torej skupna pot v Evropi.

Ključne besede: osamosvojitve Slovenije, Slovenija, Italija, Trst, narodne manjšine, tržaški Slovenci

I PUNTI DI VISTA TRIESTINI

SINTESI

L'indipendenza della Slovenia nell'anno 1991 costituisce senza dubbio una svolta storica fondamentale. La nascita della Repubblica di Slovenia rappresenta il coronamento degli sforzi del popolo sloveno per la costituzione del proprio Stato. Veramente le condizioni sono già maturate prima del 1991. La base vera, storica dell'indipendenza sta negli anni 1941-1945, ossia nel periodo della lotta popolare di liberazione, che a sua volta trova i suoi presupposti storici nel programma nazionale della rivoluzione del 1848, alla quale hanno collaborato, nonché sono stati inclusi, anche gli sloveni del Litorale e di Trieste.

La maggior parte della Primorska è oggi parte della Slovenia indipendente, ma una parte minore è rimasta fuori: in Italia. Nell'anno 1991 gli sloveni di Trieste hanno seguito da fuori gli avvenimenti dell'indipendenza. Il desiderio per un conseguente interesse dello Stato e della politica verso le minoranze slovene fuori dai confini della Slovenia, ossia fuori dalla propria patria, è ancora presente e aspetta un'adeguata attuazione. Con l'entrata nell'UE, la Slovenia iscriverà la propria indipendenza nell'Europa e si metterà di pari diritto al fianco degli altri Stati. La fase seguente sarà il cammino comune in Europa.

Parole chiave: indipendenza della Slovenia, Slovenia, Italia, Trieste, minoranze nazionali, Sloveni di Trieste

Osamosvojitve Slovenije v letu 1991 je nedvomno zgodovinska in temeljna prelomnica. Nastanek samostojne Republike Slovenije pomeni kronanje naporov slovenskega naroda, da pride do lastne države. Pogoji so seveda dozorevali že pred letom 1991.

Lahko jih postavimo v desetletje po smrti jugoslovanskega predsednika Josipa Broza v letu 1980, ko je počasi, a vztrajno propadala federativna Jugoslavija. Vse skupaj pa je pospešil padec berlinskega zidu leta 1989. Lahko pa posežemo nazaj v preteklost.

Če govorimo o letu 1991, govorimo obenem o zgodovini, a tudi o kroniki.

Kratek zgodovinski pogled

Narodna zavest kot poglavitna značilnost nove dobe se je močno razvila šele v 19. stoletju. Pravi značaj gibanja s političnimi cilji narodne osamosvojitve in uveljavitve je dobila v času meščanske revolucije leta 1848. Začela se je tako imenovana pomlad narodov. Kot nosilci te pomladi so na Slovenskem nastopali svobodomiselnih duhovniki ter liberalni krogi slovenske inteligence. Izdelali so znameniti program Zedinjene Slovenije, v katerem so zahtevali zedinjenje vseh slovenskih ozemelj v eno samo samostojno enoto z lastno upravo in lastnim parlamentom. Revolucionarni program torej. In prav ista želja oziroma "vera v svetlo prihodnost" se izraža v Prešernovi Zdravljici. Ni naključje, da je nastala v omenjenem obdobju. Ni naključje, da je postala slovenska državna himna. Prebujena zavest je povzročila nastanek narodnih društev z imenom Slovenija na Dunaju in v Gradcu ter z nazivom Slovensko društvo v Ljubljani in Gorici. Tržaški Slovenci so bili prav tako v sozvočju z drugimi slovenskimi centri, vendar v Trstu nastane Slavjanski zbor oziroma Slavjansko društvo. Torej tržaška specifika, ki se ponovi tudi leta 1861, ko se ustanovi Slavjanska narodna čitalnica. Tržaški Slovenci so poleg tega, da so Slovenci, tudi

Slavjani, Slovenci v Trstu potegnejo za sabo še preostale Slovane: Čehe, Srbe, Hrvate, Črnogorce in druge. Začenja se razvijati nekaka tržaška posebnost, ki se je nato kazala vsa desetletja vse do leta 1991. Slovenci v Trstu so bili nedvomno zavedni Slovenci. Obenem so se čutili tudi Slovane, pozneje še Jugoslovane. En pojem ni izključeval drugega, temveč ga je dopolnjeval. Slovenski narodni zavednosti se dodaja slovanska vzajemnost in nato se širi še jugoslovanska ideja. Ne more se dvomiti o slovenskem narodnem preporodu v Trstu, katerega vrh pomeni gradnja Narodnega doma v letu 1904. Ob slovenskem preporodu moramo govoriti še o slovanskem preporodu v Trstu. To je treba upoštevati kot tržaško posebnost, ki pogojuje nekatere poglede. In še eno značilnost lahko zasledimo pri tem. Tržaški Slovenci so bili navzoči v vseh narodnih procesih. Lahko jih zamejimo z nekaterimi letnicami, da bo bolj jasno: 1848, 1917, 1918, 1941.

Povsod so navzoči ali opaženi primorski ali tržaški Slovenci.

Z vstopom Italije leta 1915 se del ožjega vodstva političnega (narodnjaškega) društva Edinost iz Trsta preseli, da lahko igra doma in zunaj. Trst v letih pred prvo svetovno vojno in po njej da vrsto politikov in mislecev različnih idejnih pogledov, ki pa zaznamujejo tržaško in slovensko prizorišče:

Henrik Tuma, Josip Wilfan, Ivan Regent, Vladimir Martelanc in drugi. Slovensko primorsko protifašistično gibanje (borbaši, tigrovc, narodni revolucionarji, krščanski socialci) se zavzema in bojuje za priključitev k Jugoslaviji. Tržaški komunist Pino Tomažič razmišlja o slovenski sovjetski republiki. Temeljna gesta Osvobodilne fronte slovenskega naroda, v katero se je slovensko primorsko protifašistično gibanje logično zlilo v oborožen boj, zapisana 15. junija 1941, v drugi točki trdijo: "Osvoboditev in združitev razkosanega slovenskega naroda, všteti koroške in primorske Slovence."

Trst oziroma tržaško vprašanje je nato stalno prisotno v obdobju 1945–1946, v naporih za nove meje. Današnja razmejitev je bila določena v letu 1947 oziroma 1954. Velik del Primorske je danes del samostojne Slovenije, manjši del je ostal zunaj nje, v Italiji. Ta zgodovinska dejstva in dogajanja so se nam bolj vgrebla v dušo in zavest, kot si mislimo oziroma kot si sami priznamo. Nedvomno so nas ti dogodki pogojili.

Od takrat naprej smo šli Slovenci v Italiji svojo pot, različno od one v matični Sloveniji. Mi smo bili celo v Evropi. Tržaški Slovenci oziroma Slovenci v Italiji pa se ne bi mogli, vsaj delno uspešno, upreti vsestranskemu pritisku in tako imenovani tih asimilaciji, če ne bi bilo pomoči matične Slovenije v sklopu federativne Jugoslavije. Nas je zaznamoval londonski memorandum iz leta 1954, ki govori še o jugoslovanski manjšini v Italiji ter dvajset let pozneje osimski sporazum iz leta 1975. Tudi pomoč iz Slovenije oziroma Jugoslavije nas je razdvajala, saj so jo nekateri v celoti sprejemali, drugi pa odklanjali. Pozitivno smo sprejeli izziv iz leta 1985, ko je Plenum kulturnih delavcev OF objavil idejo o skupnem slovenskem kulturnem

prostoru. Mislim, da smo jo takrat dobro sprejeli, podpiramo jo tudi danes. Spremljali smo počasno propadanje Jugoslavije, ki ga je še pospešil padec berlinskega zidu v letu 1989.

Sledili smo 57. številki Nove revije, ogrevali smo se za pomladni veter v letu 1988. Hkrati pa smo se podtalno zavedali, da nismo več navzoči v splošni slovenski zavesti. Oddaljevali smo se, namesto da bi se približevali.

Leto 1991

Poleg tega občutka, da nismo v zavesti osrednjega matičnega dela slovenskega naroda, torej da smo nekako na robu; je treba dodati dejstvo, da smo bili Slovenci v Trstu in v Italiji ob procesu osamosvajanja Slovenije med seboj še ideološko razdeljeni in povrh še sprti. Vsa leta zadnjega desetletja 20. stoletja so bila prepolna dogodkov, premikov, manifestacij, shodov, obletnic, polomov in dvigov, večjih ali manjših kriz, pritiskov in izsiljevanj, porazov in dosežkov, kot se seveda spodobi za pravo prelomno obdobje.

Če zelo poenostavimo celotno desetletje iz tržaškega zornega kota, lahko rečemo, da se je desetletje začelo z osamosvojitvijo Republike Slovenije ter končalo z odobritvijo zakona za globalno zaščito Slovencev v deželi Furlaniji – Juljski krajini oziroma Italiji.

Če dogodke porazdelimo v kronološki red, lahko zapišemo, da se je prelomno obdobje začelo v aprilu 1990 z volilno zmago koalicije Demosa v Sloveniji. Za predsednika republike je bil izvoljen Milan Kučan, ki nato poseeblja celotno naslednje desetletje.

23. decembra 1990 je v Sloveniji potekal plebiscit, ki je potrdil samostojnost in suverenost države Slovenije, ta pa je bila nato razglašena šest mesecev pozneje, 25. junija 1991. Z naslednjim dnem se je začela desetdnevna vojna za neodvisnost, ki je potrdila in utrdila veljavnost narodne volje do samostojnosti. Če razporejам dogodke po kronološkem kriteriju na našo tržaško stran, pa govorim o 13. juliju 1990, ko smo se zbrali na manifestaciji pred Narodnim domom v Trstu ob 70. letnici požiga ter v septembru istega leta v Bazovici ob 60-letnici ustrelitve štirih junakov. Naslednja manifestacija je bila 11. maja 1991 ob 50-letnici ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Leto 1991 je tudi na naši strani prineslo pozitivno novost, saj je bil 5. septembra 1991 na deželni ravni potrjen zakon za obmejna območja, ki je prvič prinašal večja denarna sredstva v korist slovenskih profesionalnih kulturnih ustanov.

Tako je bilo zagotovljeno vsaj golo preživetje slovenskih kulturnih ustanov za dobo desetih let.

Če gledam na dogodke ob osamosvojitvi Slovenije iz svojega osebnega zornega kota, potem se 25. junija 1991 spominjam kot gledanja televizijskega prenosa iz Ljubljane.

Mejni prehod Krvavi Potok (z italijanske strani)

(Foto: Arhiv Primorskih novice)

Krvavi potok border crossing (from the Italian side)

(Photo: Primorske novice archives)

Sočasno sem se pripravljaj na odhod na Svetovni slovenski kongres prav tako v Ljubljani 26. junija 1991, kjer bi moral imeti referat. Iz vsega tega ni bilo nič, saj je izbruhnila vojna.

Iz tistih prvih dni se spominjam nenehnih telefonskih pogovorov s sorodniki in prijatelji v Sloveniji. Stalno je tekla sprotna informacija o dogodkih v Sloveniji, ki smo jo nato posredovali v širši italijanski prostor.

Takoj po koncu spopadov in vojne – sledili smo dogodkom na mejnih prehodih Škofije, Fernetiči in Rožna dolina – sem bil v juliju večkrat v Ljubljani in Sloveniji; bil sem na seji glavnega uredniškega odbora Enciklopedije Slovenije. znova sem se dogovarjal z mentorji za 11. mladinski raziskovalni tabor med Slovenci v Italiji, saj smo ga že odpovedali, nato pa uspešno izvedli zadnje dni avgusta na Laškem na območju občin Tržič in Ronke; tabor tabornikov Rodu Modrega vala smo prenesli iz Gozda Martuljka v Rezijo ter ga izpeljali v juliju 1991.

Če se preselim iz osebne tržaškega kota v širši prostor po letu 1991, bi lahko dodal naslednje ugotovitve.

Ne bi se ustavljal pri aferah SAFTI, Tržaška kreditna banka, Kmečka banka v

Gorici, pri pisanju po osrednjih slovenskih medijih o nas ali pa o medijski vojni v Delu proti nam. Kar je samo ošibilo slovensko narodno skupnost v Trstu in Italiji v zadnji instanci, ne glede na vse drugo, ali je bilo prav ali ne.

Od nove slovenske države smo si pričakovali pozitivnih novosti in naklonjene pomoči. Pričakovanja večkrat tréjjo ob kruto realnost.

Po desetih letih od razglasitve samostojne in neodvisne Republike Slovenije lahko nekaj rečemo. Slovenska država mora imeti državniški pristop do svojih manjšin ob mejah republike. Do zdaj je bila leta 1996 sprejeta resolucija Državnega zbora RS o manjšinah. Še vedno poudarjamo, da bi morala resolucija postati tudi zakon.

Vsekakor že omenjena resolucija ni bila uresničena v celoti.

Besedilo današnje slovenske ustave je v bistvu skoraj manj obvezujoče, kot je bilo besedilo ustave bivše SRS. Slovenska manjšina v Italiji ne sme biti le proračunska postavka, torej v svojem bistvu le finančno breme. To mora biti investicija ne le v manjšino, temveč investicija v slovenski narod.

Pozitivna in perspektivna naložba, in ne breme ali cokla. Zato je še vedno aktualna vizija o skupnem slovenskem kulturnem prostoru. Temu bi morali dodati vizijo o skupnem slovenskem raziskovalnem, znanstvenem, gospodarskem in športnem prostoru.

Slovenstvo pri nas je treba sprejemati tako, kot je, saj ni idealnega slovenstva, glavno, da je doživeto in prepričano.

Iz Ljubljane so dostikrat prihajali očitki, da ne znamo biti enotni, da se pričkam, da ne sodelujemo.

Obe krovni organizaciji Slovencev – Slovenska kulturno-gospodarska zveza in Svet slovenskih organizacij – sta se po letu 1997 podali na pot sodelovanja, da bi s skupnimi močmi več dosegli.

Sodelovanje je obrodilo pozitivne rezultate, vendar se odnos Slovenije do nas zaradi tega dejstva ni bistveno spremenil. Od nekdanj smo bili navajeni, da imamo eno frontno linijo, in sicer italijansko.

Poraja se vprašanje, ali morda nimamo zdaj kar dveh front: italijanski smo dodali še slovensko.

Po desetih letih od osamosvojitve Slovenije se Slovenci v Trstu čutimo, da smo nekako obstali na stranskem tiru.

Dobili smo zaščitni zakon, ki pa ga italijanska država in podredno dežela FJK ne izvajata. Tako da smo paradoksalno v zelo težkem položaju, v kakršnem že dolgo nismo bili.

Od vsepovsod le pritiski in izsiljevanja.

Na drugi strani pa nam matična Slovenija ne da pravih odgovorov.

Čutimo se odrinjene v stran, večkrat nepotrebne in odvečne.

Dejstva, da nismo navzoči v zavesti matičnega dela naroda, moramo vsekakor

premostiti. Ne moremo mirno prenašati stanja nenehne ali postopne evropeizacije, globalizacije, amerikanizacije.

Ohraniti in utrditi moramo lastno specifiko, to pomeni, da moramo ohraniti, vsi skupaj, slovensko specifiko.

Nadalje mora problem slovenske manjšine zunaj meja Republike Slovenije postati slovenski nacionalni interes. Investicija v manjšino je sočasno investicija v celotno narodno tkivo. Vse to mora biti zavestno in obenem načrtno.

Tako bodo dogodki izpred desetih let ne le zgodovinska prelomnica Republike Slovenije, temveč celotnega slovenskega naroda ne glede na državne meje. Enotno zgodovinsko gledanje in čutenje bo omogočilo tudi bolj enotno gledanje v prihodnost, ki je prihodnost slovenskega naroda v skupni Evropi. Naslednja faza bo skupna pot v Evropi, in vsi skupaj bomo ena sama manjšina na evropski ravni.

Majhna, a sposobna in ponosna narodna skupnost.

To je želja in obenem popotnica (iz majhnega tržškega zornega kota) ob deseti obletnici osamosvojitve Slovenije.

TRIESTE'S VIEW

Milan PAHOR

National and Study Library Trieste, IT-34133 Trst, Via S. Francesco 20

e-mail: bibslov@spin.it; nsk.odsek@virgilio.it

SUMMARY

Slovenia's independence, gained in 1991, is certainly the greatest turning point in the history of the Slovene people. The origin of the Republic of Slovenia is in fact the crown of all efforts by the Slovene people to acquire their own state.

The conditions for this huge step were of course maturing already during the years prior to 1991. The first historical foundation for the country's attainment of independence was made from 1941 to 1945, at the time of the National Liberation War. Without this period and without this experience there would have been no independence in 1991.

By this criterion, the events in the autumn of 1918 should also be recognized; however, the national programme originated as early as 1848. The Primorska and Trieste Slovenes were also included in the 1848 programmes and the Liberation Front programmes, as well as in the efforts to draw new boundaries between 1945 and 1946. The present demarcation was determined in 1954 and in 1974.

The greatest part of the Primorska region is today included in the independent

Slovene state, while the remainder is in Italy. Historical conditions left certain consequences, which can still be seen today.

In 1991, the Trieste Slovenes followed, from outside, the events leading to Slovenia's attainment of independence, which was experienced emotionally, instinctively and favourably, although perhaps with slight second thoughts. Subsequently, expectations were born which, however, have not been fully realised in the ensuing decade. In most cases reality disappoints expectations.

The wish for a consistent statesmanly appearance and politics towards Slovene national minorities outside Slovenia or the mother country is still vital, yet waiting to be fully realised.

By joining the European Union, Slovenia will establish its independence in Europe and take an equal standing among other countries of the continent. Slovenes living in Italy have always been in the European Union, yet without the ability to take advantage of this circumstance as Slovenes. The next phase will be a joint appearance in Europe.

Key words: Independence of Slovenia, Slovenia, Italy, Trieste, national minorities, Trieste Slovenes

VRNITEV VOJAKOV

Prispevek k osvetlitvi nastanka in dela Odbora staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov iz JLA: 16. 5. 1991 – 30. 9. 1991

Boris M. GOMBAČ

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18

e-mail: boris.m.gombac@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Dne 16. maja 1991 se je v Ljubljani na konstitutivni seji zbrala skupina staršev, katerih otroci so bili, v skladu z veljavno zakonodajo, septembra 1990 napoteni na služenje vojaškega roka v JLA. Odbor je bil nevladno, nadstrankarsko, civilnodružbeno gibanje staršev ter drugih državljanek in državljanov, ki so si prizadevali za to, da bi se fantje, ki so brez svoje krivde postali talci neobvladljivih jugoslovanskih razhajanj, vrnil živi in zdravi domov. Odbor je v svojem nekajmesečnem intenzivnem delovanju postal stičišče med osamosvojitvenimi težnjami slovenske politike in legalnimi institucijami Jugoslavije, sodeloval je tudi z mednarodnimi institucijami civilne družbe in se večkrat zelo uspešno obrnil na slovensko javnost. Nedvomno je delovanje Odbora spodbudilo slovenske nabornike, da so zapuščali JLA.

Ključne besede: JLA, slovenski vojaki, civilna družba, Jugoslavija, Slovenija, 1991

II. RIENTRO DEI SOLDATI

La formazione e l'operato del Comitato dei genitori per la protezione ed il rientro dei soldati sloveni dall'APJ: 16. 5. 1991 – 30. 9. 1991

SINTESI

Il giorno 16 maggio 1991 si è presentato all'Assemblea Costitutiva a Ljubljana un gruppo di genitori, i cui figli, conforme alla legislazione allora vigente, erano stati chiamati nel settembre 1990, a prestare il servizio militare nell'APJ. Il Comitato era un movimento civico-sociale, extra governativo e apolitico, costituito da genitori e da altri cittadini che si sforzavano perchè i ragazzi, divenuti ostaggi, senza alcuna colpa, per le divergenze jugoslave non padroneggiate, ritornassero a casa sani e salvi. Il Comitato, operando intensivamente più di un mese, è diventato punto di contatto tra le tendenze indipendentiste della politica slovena e le istituzioni legali

jugostave. Ha collaborato pure con le istituzioni civili internazionali e si è più volte rivolto al pubblico sloveno con successo. Senza dubbio, l'attività del Comitato ha incoraggiato le reclute slovene a lasciare l'APJ.

Parole chiave: Armata Popolare Jugoslava, soldati sloveni, società civile, Jugoslavia, Slovenia, 1991

Uvod

Razprava je nastala z uporabo zasebnega gradiva *Odbora staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov* (Fond GOS), z uporabo virov Ministrstva za obrambo Republike Slovenije (MORS, Zbirka Odbor staršev), z uporabo časopisnih virov in dokaj obširne memorialistike. Pri rekonstrukciji dogodkov je bil v veliko pomoč dnevnik predsednika *Odbora staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov* Janeza Stergarja, ki je pozneje tudi veliko prispeval k hrambi in dopolnjevanju gradiva. To je nastajalo sproti v dramatičnih okoliščinah prizadevanj civilne družbe za varno vrnitev več kot 6000 slovenskih vojakov iz JLA v Slovenijo. Okoliščine, v katerih je potekala osvoboditev Slovenije, tej zelo številni interesni skupini državljanov Republike Slovenije niso bile naklonjene. "Talcev slovenske osamosvojitve" namreč ne takrat ne pozneje nista obravnavali ne politika ne zgodovina, in prav zato tega pomembnega dogodka slovenske osamosvojitve ne srečamo ne v Enciklopediji Slovenije ne v seznamih slovenskih državnih lavreatov. Zato je bil sklep organizatorjev koprskega simpozija, da ob desetletnici odhoda zadnjega vojaka JLA iz Slovenije v splošno diskusijo vključijo tudi ta del slovenske osamosvojitvene zgodbe, razumeti kot obvezo o razjasnitvi te zamolčane strani slovenske preteklosti. Pričujoči prispevek je samo to, in sicer: prispevek k osvetlitvi nastanka in dela Odbora staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov iz JLA.

Po gimnaziji v vojsko

Ko je septembra 1990 v JLA za eno leto odšla generacija približno šest tisoč slovenskih nabornikov, ji ne novoizvoljeni slovenski izvršni svet, ne nova slovenska skupščina, ne novi sekretar za ljudsko obrambo (LO) niso zajamčili ne srečne ne pravočasne vrnitve. Niti vladni Demos, ki se je oklepal konfederalne ideje, niti stranke opozicije, ki so iznašle formulo asimetrične federacije, se še niso otresli ideje o skupni državi Jugoslaviji. Misel o osamosvojitvi je rasla sproti z vse večjim zaostrovanjem v takratni državi. Bitka za nove odnose v novi državi se je vodila predvsem na polju legalizma, saj so zahodne demokracije legalističnim postopkom pripisovale velik pomen. O tem je govorila tudi resolucija KVSE o Kosovu, ki je obsodila nedemo-

kratičnost jugoslovanske države (11. julija 1990). V ta namen je skupščina Socialistične republike Slovenije že eno leto prej (26. septembra 1989) sprejela amandmaje k slovenski ustavi, kar naj bi zavrlo revizioniste jugoslovanske ustave (1974), ki so na osnovi Memoranduma SANU (1986) želeli centralizirano in velikosrbsko Jugoslavijo.

Potem ko se je v Sovjetski zvezi začela perestrojka, potem ko so v Berlinu porušili zid in ko so vse analize, ki jih je zbiral CK ZKS, govorile o smrti krizi realnega socializma, so slovenski komunisti na XIV. kongresu ZKJ v Beogradu (januarja 1990) sklenili, da *nihtil obstat* njihovemu separatnemu mnenju o razmerah v skupni državi. Kmalu po prepovedi četniškega jogurtnega mitinga v Ljubljani (1. decembra 1989) je skupščina SRS sprejela zakon o političnem združevanju in volitvah, kar je 8. aprila 1990 pripeljalo do prvih večstrankarskih volitev in do zmage koalicije Demos v Sloveniji. Oblikovanje novega izvršnega sveta z Lojzetom Peterletom na čelu je sovpadlo z zaplenbo orožja TO, kar je bilo jasno znamenje, da si JLA jemlje pravico edinega poroka za enotnost Jugoslavije. Prav v prvo polovico leta 1990 sta sodila tudi dva ukrepa, ki sta posegala na področje splošne ljudske obrambe, in sicer moratorij na pošiljanje slovenskih vojakov na Kosovo (marec 1990) in predlog novega sekretarja za ljudsko obrambo Janeza Janše skupščini RS, da se postopno povečuje število slovenskih nabornikov, ki bi služili samo v Sloveniji, tako da bi po enem letu vsi služili doma. (Janša, 1992, 67)

V Beogradu se s temi ukrepi tedaj niso posebej ukvarjali, saj so vedeli, da slovenska stališča nimajo realnih osnov. Da bi to popravil, je republiški sekretar za LO julija 1990 vsem trem zborom slovenske skupščine predlagal sprejetje stališč, ki bi omogočala enostransko postopno uveljavitev predloga za služenje vojaškega roka v Sloveniji. Janšev predlog je predvideval, da bi Slovenija začela s 15-odstotnim zadrževanjem nabornikov in ga pripeljala do 100 odstotkov v enem letu. Temu primerno naj bi se zadrževala tudi sredstva, ki jih je v ta namen prispevala za vojsko. V Beogradu je zavrelo, saj vojska po teh določilih ne bi dobila popolnjenega razreda in sredstev. Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo (ZSLO) je opozoril zvezni izvišni svet (ZIS); ta je v Ljubljano poslal predsednika Anteja Markovića, ki naj bi Slovence prepričal, naj ne vztrajajo, saj bo vojska posegla po skrajnih ukrepih, da bi si zagotovila moštvo in denar. Potem ko sta v Beograd na pogovore z Veljkom Kadjevićem odpotovala Lojze Peterle in dr. Janez Dmovšek, so se stvari le nekoliko uredile. V Sloveniji je lahko ostalo 15 odstotkov nabornega kadra, večina preostalih pa naj bi služila v V. armadnem območju. (Dnevnik, 23. 6. 2001)¹

Vojaškega udara ni bilo, čeprav je JLA hotela do nabornih evidenc s silo. Ker se je vojaški vrh oklepala legalizma, je maja 1990 v skladu z zakonom raje zaplenil orožje teritorialne obrambe, kar je še dodatno zaostroilo že tako napeto ozračje. Najprej je počilo na Kosovu (11. julija 1990), potem z barikadami v Kninski krajini

1 Intervju z Lojzetom Peterletom.

(poleti 1990) in na koncu v Sloveniji, kjer so za 23. december 1990 napovedali plebiscit o odhodu iz skupne države. Kljub tako zaostrenim razmeram je septembrska generacija nabornikov odšla v JLA brez jamstev. (Janša, 1992, 68)

Slovenska oblast je dokaj številno skupino svojih državljanov poslala v negotovo prihodnost in vanjo prisilila tudi njihove starše, znance ter ožje in širše sorodstvo, ki so ostali pravzaprav brez možnosti, da bi lahko kakorkoli vplivali na njihovo usodo. Nekaj dni po odhodu septembrske generacije (28. septembra 1990) je slovenska skupščina obravnavala ustavna dopolnila k 96. in 97. členu slovenske ustave, ki sta obravnavala vojaško tematiko. Starši tistih, ki so odšli, so se čutili izigrane, saj so razumeli, da so od takrat naprej njihovi otroci postali talci politične konfrontacije med Ljubljano in Beogradom. Tudi tisti, ki se v politiko niso vpletali, so ob koncu leta razumeli, da veljata v Jugoslaviji dve resnici. Ena je bila rezervirana za zgodovinski srbski narod, ki je podpiral separatistične težnje Srbov v Bosni in Hercegovini, na Kosovu in Hrvaškem, druga resnica pa je veljala za vse preostale narode. JLA, ki je na eni strani podpirala rušenje avnojske Jugoslavije v Kninski krajini, na Kosovu in v Vojvodini, je na drugi zasedbo štaba slovenske TO na Puharjevi v Ljubljani (5. oktobra 1990) spregovorila v jeziku integralne centralistične države. Sklicevanje na legalnost je bila parola, za katero se je JLA vse bolj vpletala v povsem politične zadeve. Občutek, da bo na koncu sledil vojaški udar, je bil vsak dan izrazitejši in v takih okoliščinah je tudi prihodnost rekrutov septembrske generacije postajala vse bolj vprašljiva. Ker so plebiscitne prognoze nakazovale, da bodo junija 1991 Slovenci res šli svojo pot, so starši vpoklicanih vojakov z mešanimi občutki vstopali v novo leto. (Rupel, 1992, 90)

Leto 1991 se je začelo v znamenju šokantnih dogodkov na Hrvaškem, kjer je služila večina slovenskih nabornikov. Najprej so ceste v Kninski krajini zasedli mupovci, nato ljudje s kučmami in puškami in na koncu se je vojska z rekruti postavila med sprte strani. Da bi preprečila splošni spopad, je vojska želela razorožiti republiške paravojaške enote in izvesti mobilizacijo. Z monetarnim vdorom so si centralisti najprej zagotovili finančno konstrukcijo za svoje načrte, nato pa začeli na nevralgičnih točkah uresničevati svoj velikosrbski sen. Spomladi 1991 so ustanovili Kninsko krajino, ki ni več priznala ustavne ureditve in republike Hrvaške, nato pa so sprožili nemire v Borovem selu in Pakracu. V akcijah in provokacijah, v katerih so se srečevali enote hrvaškega Mup in "uporniki", so se vse pogosteje vključevale redne enote JLA, v katerih so služili tudi mnogi slovenski naborniki. Tem ni pravzaprav nič pomagal ustavni sklep slovenske Skupščine, da z 8. marcem 1991 ne bo več pošiljala rekrutov iz Slovenije. Znašli so se na prvi bojni črti, skoraj enako kot njihovi vrstniki na Kosovu leto prej. (Janša, 1992, 71) Ko je ostrostrelec zbora narodne garde na začetku maja 1991 v Splitu ustrelil stražarja pred VKPO Saša Gešovskega, ki je umrl na rokah slovenskega pripadnika vojaške policije, je postalo tudi v Sloveniji jasno, da bo JLA pri discipliniranju države uporabila tudi mlado vojsko.

Ustanovitev odbora staršev

Velik koncert slovenske estrade v organizaciji Radia Kranj v dvorani na Planini z motom *6000 slovenskih vojakov naj se vrne domov ...* ter poziv 57 podpisnikov iz Žalca in Velenja F. Bučarju (predsedniku skupščine republike Slovenije), J. Janski (sekretarju RSLO republike Slovenije), M. Kučanu (predsedniku predsedstva republike Slovenije) in J. Dmrovšku (slovenskemu članu predsedstva Jugoslavije) za "takojšen odpoklic in varno vrnitev naših sinov" sta spodbudila Društvo za enake možnosti žensk in moških Iniciativa, da v Ljubljani dne 16. maja 1991 zberejo starše, ki imajo otroke v JLA. (GOS 1)

Marija Cigale je pred približno dvesto navzočimi v imenu sklicatelja "v sejni dvorani na Kidričevi 5 v Ljubljani, ki je bila premajhna za vse starše vojakov iz Slovenije, ki služijo vojaški rok v Vojni krajini na Hrvaškem", dala pobudo za ustanovitev *Odbora za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov*. Starši, "ki s svojimi nočnimi morami niso hoteli ostati sami, so v na trenutke emocionalnem in zelo vročem ozračju izpostavili nečloveške napore in nevarne situacije, ki so jim slovenski vojaki izpostavljeni 24 ur na dan". Zahteve staršev so bile sicer nepolitične, zaradi znanega položaja v državi pa njihovega političnega pomena niso mogli povsem zanikati, zato so od slovenskih oblasti zahtevali, "naj ne provocirajo JLA, ki na te provokacije odgovarja s pritiski na slovenske vojake". Starši so pozvali slovensko oblast, "naj preneha dajati prazne obljube, da bodo slovenski vojaki doma 12. junija, ker za to ni nobenih realnih zakonskih osnov. še manj pa to dopuščajo politične razmere v državi". Zbor staršev je menil, da je "lahko edini sogovornik JLA, ki pa ji morajo postaviti take zahteve, ki bodo za JLA sprejemljive". Zato je odbor na nekatere naslove JLA poslal prošnjo, naj se slovenski vojaki vrnejo na služenje vojaškega roka v Slovenijo, kjer bi tudi do konca odslužili vojaščino. Starši, ki so profesorja Janeza Stergarja imenovali za poslovodečega v novoustanovljenem Odboru staršev, so izjavili, da bodo uradovali v prostorih študentske organizacije na Kersnikovi 4, kjer naj bi vsak dan ob 18. uri prirejali javne seje, kamor so vabili vse prizadete starše in druge državljane. Odbor je tudi sklenil, da se bo obrnil na RSLO in predstavnike JLA ter da bo zaradi nevzdržnega položaja otrok v ponedeljek, 20. maja 1991, v Cankarjevem domu sklical javno zborovanje, na katero bo povabil republiško in zvezno oblast, saj je bilo ogroženo varovanje človekovih pravic (Delo, 18. 5. 1991, 3).²

Okrog profesorja J. Stergarja se je že na začetku vzpostavila iniciativna skupina, ki je tudi pozneje vzdrževala tempo in odgovornost vodenja Odbora za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov. Ta iniciativna skupina se je združila po tem, ko je slovenska javnost (še zlasti prizadete družine in starši vojakov) začela vse bolj zaskrbljeno spraševati o usodi rekrutov, ki so iz RS odšli na služenje vojaškega roka v JLA. Mladi

2 Starši se bodo o vrnitvi vojakov ...

vojaki so bili v nemogočih razmerah zlorabljeni za "ločevanje sprtih strani" na kriznih območjih nekdanje Jugoslavije, med njimi so bile že prve žrtve, JLA pa jim je začela še nezakonito podaljševati neprostovoljno služenje. Najožjo skupino, kateri so se v različnih časovnih obdobjih pridruževali ali iz nje izstopali tudi drugi aktivisti odbora, so sestavljali Janez Stergar, Fani Debevc, Bojana Mirnik, Boris Gombač, Nada Mesarič, Natalija Gorščak, Edvard Raubar, Tone Kuntner in mnogi drugi. (GOS 2)

Že naslednji dan (17. maja 1991) so člani odbora na Kersnikovi 4 od Amnesty International dobili delovno sobo, vzpostavili telefon in pri sindikatu SVIZ odprli žiro račun za morebitne prostovoljne prispevke. Sestavili so besedilo prvega razglosa, ki so ga po telefaksu iz Narodnega muzeja poslali v slovenski in jugoslovanski tisk. Istega dne so se Stergar, Gombač, Debevc in Ravbar dogovorili, da gredo k predsedniku predsedstva Slovenije Milanu Kučanu, in prosili za podporo mirovniško gibanje (Marko Hren). Amnesty International (Zoja Skušek) in društvo OZN. Poiskali so še povezavo s prof. L. Bavconom (človekove pravice), starši vojakov iz Maribora (Breda Peer) in se dogovorili, da bodo po izvolitvi S. Mesića za predsednika predsedstva SFRJ obiskali tudi njega. Pogovori s sekretarjem RSLO J. Janšo in njegovim pomočnikom Jankom Stuškom so se začeli 17. maja 1991 ob 8.30. Po informaciji J. Stergarja, kaj si člani odbora mislijo, je J. Janša odgovoril,

- da je zaradi slovenskih rekrutov imel že sedem sestankov z Beogradom,
- da je bila skupščina RS za 10. junij 1991, ko naj bi napočila samostojnost Slovenije, v dilemi, ali naj nabornike odpokliče ali prosi JLA za odpust (tudi decembrskih nabornikov),
- da se dogovarja z vojaškim vrhom o sporazumni razdružitvi, ko bi dan potem JLA odpustila vse slovenske vojake,
- da je dal pobudo za srečanje predstavnikov slovenske in zvezne skupščine ter za srečanje RSLO in ZSLO in da odgovor pričakuje sredi tedna,
- da se bomo v krizi zatekli k odpoklicu, pri katerem bi pomembno vlogo odigral tudi Odbor staršev,
- da se strinja z nenapadanjem JLA,
- da bo skušal vzpostaviti stik s predstavniki 3. uprave ZSLO,
- da veljavni republiški zakon o splošni ljudski obrambi predvideva 12-mesečno služenje vojaškega roka,
- da bo opozoril Franja Tuđmana zaradi Splita,
- da je pripravljen staršem vedno pomagati,
- da se v Cankarjev dom povabijo generalpolkovnik Veljko Kadrijević (Kneza Miloša 35, 11102 Beograd), generalpodpolkovnik Konrad Kolšek. (V. armadno območje, V. P. 5027-41002 Zagreb) in generalpolkovnik Blagoje Adžić (Generalštab JLA, Kneza Miloša 33, 11002 Beograd).
- da se bo udeležil tribune v Cankarjevem domu,
- da bo naša zveza Janko Stušek. (GOS 2/1)

Ob 11. uri so se člani odbora po sestanku z J. Janšo v skupščini RS sešli s podpredsednikom Vitodragom Puklom, ki je članom odbora priznal,

- da so v najvišjem državnem vodstvu o problematiki slovenskih vojakov razpravljali pred dvema, tremi dnevi,
- da jih je skrbelo predvsem, da zaradi poostrenih razmer fantje ne bi zgubili živcev,
- da JLA ne sme uporabljati nabornikov za policijsko delovanje na ulici,
- da je treba na teh moralnih vprašanjih dvigniti javno mnenje,
- da je treba to vprašanje internacionalizirati, se izogibati arogance, ker nimamo realne moči, da bi ta problem sami rešili,
- da bi bilo treba doseči diferenciacijo v vrhovih JLA,
- da je prepričan, da sta Janša in Bavčar od začetka zastopala interese fantov, zato obljublja, da bo nekdo iz skupščine navzoč na zboru v Cankarjevem domu. (GOS 2/2)

Ob 15.30 se je delegacija odbora odpravila še na sestanek v predsedstvo RS, kjer jih je sprejel slovenski vrh, in sicer Milan Kučan (predsednik predsedstva RS), Lojze Peterle (predsednik IS RS), France Bučar (predsednik skupščine RS, in Janez Janša (republiški sekretar za ljudsko obrambo). Uvodničar iz odbora je slovenskemu političnemu vrhu izjavil, da se pri reševanju tega kočljivega vprašanja zavzemajo za spravo, ne za zaostrovanje. Ozračje se je takoj nabilo s čustvi.

M. Kučan je izjavil, da je zaradi javnosti želel usklajen sestanek vseh odločujočih v Sloveniji in da so te razmere posledica beograjskega odklanjanja slovenske politike. Po njegovem mnenju bi bilo treba opredeliti dolgoročni skupni imenovalec dveh različnih interesnih skupin, in sicer politike in staršev. Protiarmadno razpoloženje ne bi imelo smisla, saj je tudi JLA potegnjena v igro, ki ni njena. Kučan je predlagal, naj odbor iz Cankarjevega doma pošlje poziv novemu predsedniku predsedstva SFRJ, Mesiću, ki naj podpre "premirje" in odpravi "vojno stanje". Isto je tega dne storilo slovensko predsedstvo.

Člani odbora so predsedniku odgovorili, da upajo na pravno podporo RSLO, da so ob Cankarjevem domu tudi za več hkratnih kulturnih manifestacij po Jugoslaviji, da nasprotujejo uporabi slovenskih nabornikov za ustvarjanje tamponskih območij med sprtimi nacionalisti in menijo, da bi vojska morala spustiti tiste, ki jim je vojaški rok potekel 1. maja 1991. Na koncu je predsednik IS L. Peterle navzoče seznanil še z izjavo generala Konrada Kolška in admirala Stanislava Broveta, da bodo slovenske vojake izpustili po formalni odcepitvi, kar seveda Slovenci sprejemajo, vendar s pripombo, da je treba do takrat zagotavljati pravice in dostojanstvo vojakov. Na večernem drugem rednem sestanku odbora na Kersnikovi so člani delegacije seznanili preostale člane Odbora o pogovorih pri najvišjih predstavnikih slovenske oblasti. Seznanili so se tudi s stališči mirovnikov, ki jih je predstavil M. Hren. Odbor se je seznanil tudi, da se bodo mirovniki sestali v Sarajevu 25. maja in da bodo mirovniške

skupine igrala v Križankah 30. maja. (GOS 2/3)

Dne 18. maja 1991 dopoldne je delegacija odbora obiskala metropolita dr. Alojzija Šuštarja in mu zaupala obupno počutje slovenskih staršev, katerih otroke so poslali v volčje žrelo. Metropolit je predstavnikom odbora obljubil, da bo ta problem omenil prihodnjega dne v pridigi v stolnici, na srečanju mladih za življenje v Dravljah (25. maja), na Rakovniku konec tedna, na Komisiji za pravičnost in mir in na Trsatu, kjer se bo srečal s predstavniki hrvaške duhovščine. Ob Kuharičevi izjavi je metropolit omenil, da je pred referendumom na Hrvaškem papež dvakrat spregovoril o Jugoslaviji in da je možno, da bo to storil še enkrat. (GOS 2/4)

Zvečer ob tradicionalni 18. uri so člani odbora na tretjem vsakodnevem sestanku na Kersnikovi 4 po ustaljenem dnevnem redu pregledali dnevne dejavnosti in ugotovili, da se JLA že zateka k svarilom o zunanjem sovražniku. Odbor je veliko pozornosti namenil najavljeni prireditvi v Cankarjevem domu, ki jo je sklical za ponedeljek, 20. maja, ob 16. uri. Organizatorji so od uprave Cankarjevega doma dobili dovoljenje, da v dvorani brezplačno priredijo svoje zborovanje. Organizatorji so se najbolj bali provokacij četnikov in splošnega razpoloženja Slovencev do JLA. Tako v tisku kot drugje so pozivali k dostojanstvu prireditve, saj "gre za naše otroke". Odbor se je seznanil z medijskimi dejavnostmi v podporo zborovanju v Cankarjevem domu. Na RGL, Radiu Maribor Radiu Kranj so člani odbora nastopili v zelo poslušanjem času, o delu odbora pa so poročali še Radio Študent, Studio D iz Novega mesta, Radio Nova Gorica, Val 202 in Radio Slovenija. V pisnih medijih so o zborovanju poročali Slovenske novice (J. Gačša), Vjesnik in Večernji list. Pomoč vojakom in njihovim staršem sta ponudila tudi psihoterapevt Bogdan Žorž, ki je pripravil nekaj strokovnih protistresnih nasvetov, in univerzitetni profesor Janek Musek. Svojo pomoč so obljubili tudi Primož Simoniti (Slovenska matica), Tone Pavček (Peace Committee pri mednarodnem PEN) in Tone Kuntner. (GOS 2/5)

Četrty redni sestanek odbora je potekal v nedeljo, 19. maja 1991. Člani odbora so se seznanili z odgovorom armadnega vrha, ki je odbor za sredo, 22. maja, ob 11. uri vabil v Zagreb na poveljstvo V. armadnega območja. Odbor je sestavil osnovo za pogovore, na katere naj bi šli dve mami in en oče (Bojana Mirnik, Fani Debevec, Boris Gombač).

V ponedeljek, 20. maja 1991, so se vse dejavnosti odbora usmerile v priprave za popoldansko prireditev v Cankarjevem domu. General K. Kolšek je s telefaksom potrdil, da se bo 22. maja srečal s predstavniki odbora v Zagrebu in da se bo prireditve v Ljubljani udeležil generalmajor Ciril Zabret. Ves dan so potekale tudi oddaje v elektronskih medijih, kjer so člani odbora odsvetovali dezertiranje ali beg iz JLA. Vse je razočaral obupni uvodnik "Detomor" Milana Medena v Dnevniku na temo vojaščine. Iz kabineta RSLO so potrdili, da služi v JLA še 6500 Slovencev, ki

jih ne spustijo, čeprav se jim je vojaški rok že iztekel. (Dnevnik, 20. 5. 1991)³

Istega dne je na tiskovni konferenci sekretar za LO J. Janša predstavil uresničevanje projekta "obramba in varnost" v zvezi z osamosvojitvijo Slovenije. Poudaril je, da so opravljene vse priprave za zavarovanje osamosvojitvenih korakov Slovenije s stvarno močjo. Po njegovih besedah se Slovenija ni nikdar želela razdružiti na konflikten način. Če bi to nameravala, potem bi zavarovala svoje interese tudi s sodelovanjem s Hrvaško. Po njegovih besedah naj bi razdruževanje z JLA potekalo do 31. decembra 1993. Da bi bil ta ponedeljek še bolj dramatičen, je poskrbel Stipe Mesić, ki je domačim in tujim novinarjem izjavil, da je postal polnopravni predsednik predsedstva SFRJ in da ne bo trpel drugih koordinatorjev dela predsedstva, ki so ilegalni. Kljub njegovim nameram pa ga skupščina SFRJ ni potrdila za predsednika predsedstva. (Dnevnik, 21. 5. 1991)

Zbor v Cankarjevem domu

Pod geslom, izpisanim na velikem transparentu, *Vrnite nam naše sinove in brate*, se je ob 16. uri v Linhartovi dvorani Cankarjevega doma začelo veliko protestno zborovanje staršev, sorodnikov in prijateljev, ki so podprli zahtevo odbora po čimprejšnji varni vrnitvi slovenskih vojakov. Krajši kulturni vložek T. Kuntnerja je uvedel govore in pojasnitve povabljenih. "Ko gre za spopad moči, nimajo nobene besede niti pravo niti človekove pravice," je uvodoma dejal profesor Bavcon iz Odbora za varstvo človekovih pravic. Tako kot številni drugi predstavniki najrazličnejših organizacij, zvez in društev je podprl poziv staršev vsej jugoslovanski javnosti za mir in za življenje. Generalmajor Ciril Žabret, pomočnik poveljnika V. armadnega območja JLA, je izjavil, da so v vojski prav tako zaskrbljeni zaradi zaostrovanja razmer in da je življenje vojakov skupna skrb vseh. Javno je izjavil, da se bo s prihodnjim dnem začel odpust vojakov iz njegovega območja, ki se jim je iztekel vojaški rok. J. Janša je povedal, da je sam občutil, kolikšno moč ima spontano organiziranje ljudi, še zlasti če je povezano z varstvom človekovih pravic. Izjavil je tudi, da so vse dejavnosti skupščine RS o predčasnem odpustu le kolateralne dejavnosti, ki skupščini SFRJ in ZIS nalagajo, naj rešita ta problem. JLA tu ni toliko kriva, je izjavil Janša, ki je glavni problem videl v politični praznini državnih federalnih inštitucij. "Odpoklic vojakov ni efektiven, dokler se med Slovenijo in federacijo te zadeve ne razčistijo," je izjavil Janša, ki je naložil JLA odgovornost za vojaški vsakdanjik, ki ne sme biti vojni, ampak mirnodobni. Vojake morajo izobraževati za obrambo domovine, in ne za policijske akcije.

Za njim sta spregovorila še Janko Stušek, pomočnik sekretarja RSLO za naborne zadeve, in Vilko Jelen, delegat zvezne skupščine, ki sta izjavila, da je Odbor staršev

3 Detomor.

pravi kraj za reševanje teh zadev. Vprašanja prizadetih staršev so bila nedvomno bolj neposredna. Vprašali so:

- zakaj drži JLA fante v tankih po 20 dni brez umivanja in spanja,
- zakaj JLA ne igra vloge pomirjevalca,
- koliko je samomorov med vojaki,
- kaj če se vojak ne vrne z dopusta,
- ali naj vojaki samovoljno zapustijo JLA, če pride do izrednih razmer.

Na vprašanja sta v glavnem odgovarjala general Zabret in minister Janša. Ta je izjavil, naj se vojaki do zadnjega držijo pravil in naj iz vojske ne bežijo ter da so, dokler ni izrednega stanja in dokler ne bo skupščina RS uredila drugače, dolžni spoštovati veljavni red. Generalmajor C. Zabret je na zastavljena vprašanja odgovoril v pomirjevalnem tonu. Izjavil je, da z vojaki ravnajo korektno, da se skušajo izogibati uporabi redne vojske v policijske namene, da je uporaba vojakov v tampingovskih akcijah včasih nujna, ker JLA nima profesionalne vojske. Če prihaja do akcij, skušajo starešine zaščititi vojake, katerim zagotavljajo psihofizično podporo. V takih razmerah, je nadaljeval Zabret, se včasih zgodi, da ni ne izhodov za izpitne roke ne nobenih drugih izhodov. Ta izjava je v Linhartovi dvorani dvignila temperaturo, saj so navzoči starši generalove izjave razumeli kot večno izmikanje. Predsednik Odbora J. Stergar je nato zboru v Cankarjevem domu predložil resolucijo, v kateri so starši otrok, ki služijo vojaški rok, in drugi državljani RS, zbrani na shodu 20. maja 1991 v Ljubljani, predsedstvo SFRJ, skupščino SFRJ, ZIS, ZSLO in slovensko republiško vodstvo pozvali, da:

1. se zaostreno politično stanje v Jugoslaviji umiri;
2. se stopnja povečane pripravljenosti v JLA zmanjša;
3. se naši otroci ne uporabljajo za operativne naloge pomiritve uličnih ali drugih demonstracij, saj so za to bolj prikladne selekcionirane enote policije in JLA;
4. starešine zavarujejo otroke, ki služijo vojaški rok;
5. se ne podaljšuje z zakoni določen čas služenja vojaškega roka;
6. se dopušča stik med službujočimi otroci in njihovimi starši, prost izhod v civilnih oblekah, vsi redni, izredni študijski in nagradni dopusti. Enotam, ki so bile uporabljene na kriznih območjih, naj se dovoli počitek in rehabilitacija ter primerna prehrana in medicinska pomoč;
7. prebivalstvo Jugoslavije, predvsem pa državljani kriznih žarišč, ne zaostruje odnosov z JLA, saj so v teh enotah otroci vseh narodov in narodnosti Jugoslavije;
8. se starši, sorodniki in prijatelji naših otrok v Sloveniji in Jugoslaviji, ki vsakodnevno trepetajo za njihovo usodo, pridružijo našim pozivom za mir ter naj se organizirajo v njihovo obrambo, saj starši nočemo, da bi bila življenja in prihodnost naših sinov predmet političnih obračunavanj. (GOS 1/1)

Starši so z zbora v Cankarjevem domu odšli nič manj zaskrbljeni, kot so prišli, saj jim ne Janševe (vse bomo uredili) ne Zabretove izjave (nič ni hudega) niso vplivale posebnega zaupanja. Slovenska televizija je sicer poročala o zboru v Cankarjevem domu, hkrati pa o zaostrovanju na Hrvaškem, kjer je služila vojaški rok večina Slovencev. (Deło, 21. 5. 1991, 1;⁴ Dnevnik, 21. 5. 1991, 1;⁵ Tribuna, 27. 5. 1991⁶)

Kot je kazalo, se je bilo res treba odpraviti v Zagreb, saj je bila tam rešitev vseh naših kratkoročnih težav. Na petem rednem sestanku odbora 21. maja zvečer so se člani dogovorili s predstavniki Evangeličanske cerkve, da jim predstavijo svoje težave, analizirali so dogodke v Cankarjevem domu in povzeli mnenje medijev. Opozorili so, da je Janša v pogovoru za TV-dnevnik, ki ga je povzel tudi Yutef, opozoril, da zbor staršev v Cankarjevem domu trdno stoji za slovensko osamosvojitvijo, čeprav na zboru o tem niso govorili. RSLO so povprašali za pisno tolmačenje, katera zakonodaja in dolžina vojaškega roka veljata za obveznike, ki so že nastopili služenje vojaškega roka, ker se v zvezi s tem pojavljajo nejasnosti. Člani odbora so se s pomočjo J. Muska povezali s psihologi in psihoterapevti v zdravstvenih domovih, na polikliniki v Ljubljani in z ordinacijami na Poljanskem nasipu, da bi pomagali staršem z nasveti. (GOS 2/6)

Intervencija pri poveljstvu V. armadnega območja

Odbor je delegaciji, ki je 22. maja potovala v Zagreb (Mirnik, Debevc, Gombač), dal naslednje usmeritve:

- zahvaliti se predstavnikom V. armadnega območja, da so nas sprejeli v tako kratkem času, in za to, da so v teh dneh odpustili 600 nabornikov, ki so izpolnili rok;
- opravičiti se, ker smo jih v dopisu napačno naslovili;
- zahvaliti se, da so generalmajorju C. Zabretu dovolili, da se je udeležil zbora v Ljubljani. V zelo težkem in napetem ozračju, pred 1500 starši, je svojo nalogo dobro opravil;
- odbor si prizadeva za dobre odnose s poveljstvom V. armadnega območja, saj si od tega obeta sodelovanje, ki bo omogočilo boljše počutje otrok na služenju rednega roka v JLA;
- zahvaliti se armadi, da so se razmere umirile in da so lahko domov odšli fantje, ki so že odslužili. Prav v tej smeri gredo prizadevanja za boljše sodelovanje staršev in JLA;
- prosimo, da vojaški vrh vzpostavi stik s starešinami na terenu, da ne zastruje odnosov z vojaki, v smislu disciplina – da, zlorabe – ne;

4 Vojaški obvezniki se vmejo domov.

5 Čimprej v vsakdanjost.

6 Vrnite nam naše sinove in brate.

- dovolijo naj se redni stiki vojakov z zunanjim svetom (telefonski, pisni in osebni), saj to prispeva tudi k boljši psihični pripravljenosti vojakov. To je treba sporočiti poveljstvom v vojašnicah, in sicer naj spodbujajo stike s starši;
- glede bežanja priporoča odbor boljše stike s starši, ki morajo vseskozi poudarjati, naj nihče ne beži domov. Če do prebega vseeno pride, potem je to treba obravnavati kot kršitev, ne kot dezertstvo, saj država ni v vojni.

Odbor je delegaciji svetoval, naj po zahvalah in prošnjah vojaškemu vrhu postavi še tri zahteve, in sicer:

- 1) Odbor zahteva, naj se na kriznih območjih uporabijo profesionalne sile zveznega sekretariata za notranje zadeve oziroma profesionalni oficirski kader. Redni kader naj se samo usposablja in naj ne bo na prvi bojni črti. V zvezi s tem je treba od vojaškega vrha doseči, da se vojaki, ki so bili v preteklih dneh tako rekoč na fronti, pošljejo v rezervo ali na dopust domov, da se njihove psihofizične moči obnovijo.
- 2) Odbor zahteva, da se po možnosti vsi slovenski naborniki – če bo obveljal rok 12-mesečnega služenja – prekomanipirajo v Slovenijo, kjer bodo končali redno usposabljanje. Mi kot starši in kot davkoplačevalci bomo pritiskali na vlado in parlament, da se izpolnijo vse finančne obveze do JLA, ki jih republika Slovenija ni poravnala. To bo legitimni pritisk civilne družbe na slovensko politiko.
- 3) Odbor zahteva, da se JLA izjasni glede sklepa skupščine republike Slovenije, da se slovenski fantje vrnejo domov do 10. junija 1991. Ker je bila slovenska skupščina demokratično izvoljena in ker smo člani odbora kot državljani republike Slovenije dolžni spoštovati legitimno oblast, sprašujemo, kaj JLA misli glede 7-mesečnega služenja vojaškega roka, ki ga je določila slovenska skupščina. Odbor zahteva poenotenje stališč.

Na koncu naj delegacija odbora vpraša sogovornike V. armadnega območja, kaj se bo iz tega sestanka preneslo navzgor na najvišjo raven, ali nam lahko dajo definitiven odgovor, ali pa mora odbor še do najvišjih vrhov v državi. Tudi JLA mora vedeti, da predstavljamo interesno skupino, ki lahko mobilizira več kot 100.000 državljanov, da v svoji republiki lahko izvajamo dnevne pritiske tako na centralno kot na republiško oblast za tri zadeve, in sicer:

- 1) za pomiritev,
- 2) za dogovorno politiko,
- 3) za plačevanje dolgov federaciji.

Da pa lahko v povezavi z vsemi jugoslovanskimi starši vojnih obveznikov ustvarimo nezanemarljivo interesno skupino, ki bo izvajala pritisk tudi na JLA, in sicer za:

- 1) ublažitev razmer,
- 2) večjo profesionalizacijo in učinkovitost.
- 3) odgovornost ljudstvu pri uporabi sredstev in vodenju te institucije.

Za doseg te ciljev se bo odbor zatekal k vsem zakonsko omogočenim potem,

predvsem pa k intervencijam v zvezni skupščini in zveznem izvršnem svetu. (GOS 1/2)

Dve mami, F. Debevec in B. Mimik, in en oče, Boris M. Gombač, so se 22. maja z vlakom odpravili v Zagreb. Razpoloženje na vlakcu ni bilo spokojno, saj so bili otroci vseh treh na služenju prav pri ljudeh, s katerimi se bodo čez uro ali dve pogajali. Pregledovali so dogovorjeni scenarij zahtev in razpravljali o zahvalah in prošnjah, ki jih bodo naslovili generalom. Ob prihodu na sedež V. armadnega območja se je tisto jutro kar bleščalo od zlatih epolet in nasmehov. Za mizo so se na eno stran usedli Debečeva, Mirkova in Gombač, na drugo stran pa Kolšek, Predanič in Zabret. General K. Kolšek je navzoče seznanil, da govori v imenu vrhovnih poveljnikov JLA, in sicer V. Kadjevića in B. Adžića. "Pri vsem, kar se dogaja," je v uvodu dejal Kolšek, "ne gre za novi val v JLA, saj z njo ni bilo problemov 45 let." Po njegovem "starši ne morejo napriliti krivde za dogodke zadnjih dni JLA, saj je porok miru, ki jo vodijo šofani kadri. Politične razmere v državi zaostrojuje ljudje, ki hočejo uničiti Jugoslavijo." V nadaljevanju je menil, da so "Slovenci dobri vojaki, ki ljubijo svojo domovino. Zato so mnogi za samostojno Slovenijo, mnogi pa tudi niso." Na koncu je dejal, da je "JLA sila, ki združuje državo in spoštuje sklepe predsedstva z dne 9. maja. Če bodo ti sklepi preklicani," je izjavil Kolšek, "bo JLA dan po 26. juniju 1991 odpustila vse slovenske vojake." (GOS 1/3)

Na koncu je na generična vprašanja dal še nekaj generičnih odgovorov:

- general Rašeta je res posredoval na Plitvicah, vendar vojaki JLA niso izstrelili niti naboja;
- hrana vojakov je bila vedno v skladu z vojaškimi standardi JLA;
- JLA upošteva psihofizično stanje vojakov, saj sanitetna psihološka služba redno pregleduje vse problematične primere;
- on sam je s pomočnikom za moralno-pravne zadeve pošiljal dopise, naj v enotah skrbijo za posameznika, ki je za JLA najvišja vrednota;
- predstavniki odbora so danes dragi gostje, vendar morajo vedeti, da Slovenija že tri mesece daje v zvezni proračun le 5% dogovorjenih zneskov, kar ni prav, saj je to politika izvršenih dejstev. Prav zaradi tega ima federacija velike težave z drugimi republikami, ki nočejo biti nekaj manj kot Slovenija. Odbor staršev bi moral po Kolškovem mnenju vplivati na poslance slovenske skupščine, ki naj izničijo že sprejete sklepe o zmanjšanju vplačil za vojsko, kar se dogaja zadnje tri mesece. Poslanci naj sklenejo, da Slovenija spet postane redni plačnik dogovorjenih zneskov za vojsko;
- JLA, ki jo on zastopa za V. armadno območje, se zavzema za konkretno sodelovanje z odborom in za iskanje primernih rešitev. Bistvenega pomena je, da odbor in JLA vzpostavi konkretno obliko sodelovanja. Zato starši ne morejo zahtevati, da gredo na krizna območja profesionalci, saj jih JLA, kot je v Ljubljani že omenil general C. Zabret, nima. Zato uporabljajo redno vojsko, a

jo pošiljajo na teren v oklepnikih, ki so jamstvo za njihovo varnost. V tem smislu bi moral odbor staršev delovati pomirjevalno, saj oficirski kader skrbi za vojake po veljavnih pravilnikih;

- odbor mora zlasti prepričati slovenske vojake, naj ne dezertirajo in naj ne bežijo, saj je to nezakonito;
- redne inšpekcije redno rešujejo spore, ki nastajajo v odnosu vodnik – vojak, in skrbijo za odpravo posameznih primerov zaostrovanja. Iz poveljstva V. armadnega območja bodo naslednjega dne šle depeše na teren, ki bodo podrejenemu oficirskemu kadru naročile, naj bodo fantje v rednih stikih s starši.

To so konkretne oblike sodelovanja, za katerih izvajanje lahko on jamči. Drugo so abstraktne želje odbora staršev, na katere nima neposrednega vpliva. Tako lahko le domneva, da bodo Slovence spustili domov takoj po odločbi o samostojnosti, čeprav 7-mesečni rok, ki ga je izglasovala slovenska skupščina, in datum 10. junij 1991 za JLA nič ne pomenita. Na splošno bi moral odbor vplivati na medije, da bi bili bolj objektivni. Tako je slovenska televizija enostransko poročala o pogovoru s Peterletom prejšnjega dne, ni pa omenila razoroževanja martičevcev. V bistvu Kolšek ni vedel, "kaj namerava državni vrh". Vedel je le, da mora vojska varovati mir, izterjati denar in evidence vojakov ter se držati veljavnih zakonov. Odboru je obljubil, da bo zveznemu sekretariatu za ljudsko obrambo poslal informacijo o tem, kaj so predstavniki odbora rekli in zahtevali, in da JLA ni kriva za razmere v Jugoslaviji. Na splošno lahko reče, da jih boli prezir do JLA, ki ga je občutili na Hrvaškem in v Sloveniji, saj je ta navsezadnje še vedno vojska vseh narodov in narodnosti Jugoslavije. (GOS 1/3) Predstavniki odbora so po uradnem pogovoru v spremstvu generala C. Zabreta obiskali vojašnico in stopili v stik z enoto vojne policije, v kateri je bilo tudi nekaj Slovencev. B. Gombač je navzoče nagovoril v slovenščini in srbohrvaščini in vojake zaprosil, naj ne bežijo iz vojske.

Kljub napornemu dnevu je delegacija zvečer na šestem rednem sestanku odbora poročala o dogajanju v Zagrebu. Informatorji odbora so menili, da sta bila Zabretov obisk v Ljubljani in obisk predstavnikov odbora v Zagrebu za vojake koristna, saj so jim že isti dan spet dovolili k telefonom, obljubili so jim prosti izhod in nekaterim celo opravljanje izpitov na univerzi. Informatorji so tudi poročali, da prihajajo iz V. armadnega območja pomirjajoče novice, in sicer da so se z Reke domov vrnil trije vojaki, da je v vojašnicah za 50% zmanjšana pripravljenost in da imajo v Travniku od 5. aprila civilno obleko za izhod. Odbor je na 6. seji sklenil, da se J. Janši zastavi javno vprašanje, zakaj RSLO ni objavil stališča glede Kolškove izjave, da bo JLA odpustila vojake v rednem roku, da bo ponudil Karitasu in Rdečemu križu informacijo glede slovenskih vojakov v JLA in da bo srečanje s članom predsedstva SFRJ J. Dmovaškom možno takoj, ko bo ta to zmožel. Od informatorjev je prišlo obvestilo, da bi do junija 1991 lahko odpustili 1900 slovenskih vojakov in da je marca iz Slovenije v JLA odšlo 107 prostovoljcev. (GOS 2/7)

*Mejni prehod Repentabor: dviganje slovenske zastave
(Foto: Davorin Križmančič, Arhiv Primorskih novic)
Repentabor border crossing: hoisting the Slovene flag
(Photo: Davorin Križmančič, Primorske novice archives)*

Gospod G. Filo iz Evangeličanske cerkve je 23. maja 1991 obljubil odboru, da bo tudi njegova Cerkev storila vse, da bi pomagala slovenskim vojakom. Vzpostavila bo stik z evangeličani v Vojvodini in poskusila ponuditi pomoč mladim vojakom. J. Stergar se je dopoldne uradno sestal z J. Stuškom iz RSLO in mu posredoval članke Medena, Šoljana in Sporočilo Odbora staršev št. 4, ki je govorilo o zagrebškem srečanju odbora in vojaškega vrha. J. Stušek je J. Stergarju izročil gradivo JLA o pravih službenih vojaških rokah, ta pa je od RSLO zahteval točno interpretacijo, ali velja v tem trenutku za slovenske vojake 12- ali 7-mesečno službeno vojaško roko. J. Stergar je sogovornika opozoril še na dejstvo, da so po informacijah odbora naborniške evidence dokaj nezaščiteni.

Napad JLA na vadbeni center TO Pekre pri Mariboru

Oba sogovornika in tudi druge člane odbora, predvsem tiste, ki so bili prejšnji dan na poveljstvu V. armadnega območja v Zagrebu, je presenetila vest, ki jo je ob 14.30 objavil Val 202, da je zjutraj JLA s tanki obkolila slovenski vojaški učni center v

Pekrah pri Mariboru in izsiljuje njihovo predajo. Tako v Pekrah kot na Igu je namreč v učnih centrih služila nabor prva generacija slovenskih vojakov, ki niso odšli v JLA, ampak so ostali v Sloveniji. Naenkrat so se v Sloveniji vsi izredno zresnili. Odbor se je takoj sestal in ugotovil, da armada kljub obljubam, ki jih je dala v Zagrebu, nadaljuje rušenje demokratičnih načel in želi disciplinirati Slovenijo oziroma želi z izgovorom, da išče vojaške evidence, izničiti amandmaje slovenske skupščine o služenju vojske v Sloveniji. Že tako napetemu ozračju je svoje dodala še vest, ki jo je spet posredoval Val 202, da se kljub obljubam vojske 600 slovenskih vojakov, ki naj bi že končali redni vojaški rok, še ni vrnilo domov. Na seji Odbora staršev je vrelo kot v panju, saj smo razumeli, da so bile besede, izrečene prejšnji dan v Zagrebu, le slepilni manever. Ob 17.20 pa je javnost pretresla vest, da je v Vukovarju nesrečno preminil slovenski nabornik M. U. iz okolice Bleda, ki ga je zmečkal vojaški transporter. Navzoči na seji so ugotavljali, da so se predvidevanja odbora uresničevala drugo za drugim:

- 1) vojska je v Sloveniji pripravljala udar,
- 2) zato ni puščala vojakov domov,
- 3) kar je bil vzrok za nesrečno smrt mladega nabornika.

Ob teh novicah, ki so zadevale bistvo delovanja odbora, je J. Stergar izjavil, da je do nadaljnjega odbor na permanentni seji. Breda Peer iz mariborskega Odbora staršev nam zvečer še ni vedela povedati, kako se razvijajo zadeve v Pekrah, in je menila, da se obe strani verjetno še pogajata. Edina možnost, da bi odbor kaj zvedel iz prve roke, je bil klic generalmajorju C. Zabretu v Zagreb, kar je storila F. Debevec. C. Zabret je, kot da bi hotel razložiti dvojnost, ki je takrat vladala v armadnem vrhu, dal dve izjavi, in sicer:

- 1) da je za mariborske dogodke kriva slovenska TO in
- 2) da je 600 slovenskih fantov že na poti domov. (GOS 2/8)

Odbor je v zvezi z vsemi dogodki tistega dne, predvsem pa ob nesrečni smrti slovenskega nabornika M. U. izdal Sporočilo Odbora staršev št. 5. V njem so člani odbora ob vukovarskem primeru izrazili sožalje staršem in starešinam (!), ob pekrskih dogodkih in ugrabitvi pogajalcev pa napisali, da je krivda obojestranska in da Slovenci ne bodo sprejeli logike "obrambe vojaške časti", ki jo v Pekrah TO izkazuje pred tanki. S to izjavo je odbor, ki je ščitil predvsem interese generacije slovenskih vojakov v JLA, demantiral govornice nekaterih političnih skupin, da je le podaljšek Janševe in Peterletove politike. Člani odbora, ki so jih o zadevi podrobno obvestili starši Matjaževega tovariša, so na Gorenjsko poslali občuteno sožalje, s posebnim pismom pomočniku komandirja 1. oklopne enote, v kateri je bilo ob Matjažu tudi več Slovencev, pa so zaprosili, naj izpustijo fante na dopust. (GOS 1/4)

Na pobudo S. Lokar, ki je 24. maja predlagala, da bi deputacija žensk in Odbora staršev v znamenje pomiritve obiskala bodisi poveljstvo ljubljanskega in mariborskega vrha JLA bodisi štab TO Slovenije, je odbor odgovoril, da so že v stikih s poveljstvom V. armadnega območja. Zaradi zaostrovanja v Mariboru, kjer so kljub temu, da je bilo

pred odklopljenimi vojašnicami (ob mariborski so odklopili tudi vojašnice v Rimskih Toplicah, Laškem in še kje) že dovolj hudo, napovedovali še splošno manifestacijo, so bili zaradi apela mater tistih slovenskih vojakov, ki so bili v Mariboru dvojni ujetniki, v odboru res zaskrbljeni. Skrbele so jih tudi alarmantne vesti, da se vojaki, da bi ušli prisili, zatekajo k avtolezionizmu. V tem smislu je odbor na eni strani angažiral prof. Lokarja, da je stopil v stik s šefom vojne psihiatrije s prijateljsko prošnjo za posredovanje v Mariboru, na drugi pa je v smislu pomiritve strasti v Mariboru izdal Sporočilo odbora št. 6, ki so ga objavili vsi najpomembnejši slovenski mediji in v katerem so pozvali k pomiritvi strasti. (GOS 1/5)

Ob javnih se je odbor zatekal tudi k poljavnim stikom s slovensko oblastjo. Tako je predsednik J. Stergar kot sindikalni zaupnik Sindikata vzgoje in izobraževanja (SVIZ) izkoristil srečanje s šolskim ministrom dr. Petrom Vencljem dne 26. maja 1991 in mu prenesel skrb staršev, da se otroci, ki so odšli v vojsko takoj po opravljenem zadnjem letniku gimnazije, ne bi mogli vpisati na univerzo. Minister je kljub avtonomiji univerze obljubil, da bo pri rektorjih posredoval za slovenske vojake.

Druga zadeva te vrste je bila prošnja sekretarju RSLO, naj v pričakovanju prvih prebegov poskrbi, da bodo vojaki dobili deponirane potne liste, da bi se lahko umaknili v tujino. J. Janša je dal na voljo J. Stuška, ki bi lahko potno listino pripravil v eni uri.

Tretja zadeva je bila uradna udeležba člana odbora na pogrebu umrlega gorenjskega vojaka M. U. S slovensko vlado smo se domenili, da bo predstavljal Slovenijo, saj starši na pogrebu niso želeli ne JLA ne TO.

Četrta akcija tihe diplomatije je bil pritisk na generala Ivana Dolničarja, predsednika Zveze borcev, naj 27. maja na seji predsedstva ZZB prepriča aktivnega mariborskega generala Berceta, da vojska uniri žogo. (GOS 2/9)

Na splošno so se zadnji teden maja 1991 vse zadeve dogajale okrog Maribora. J. Janša je v zvezi z zaskrbljenostjo Odbora staršev in tudi širše skupnosti zaradi zaostrovanja v Mariboru izjavil, da je bil izklop elektrike v štajerskih vojašnicah le epizoda. Člani odbora so od svojih informatorjev zvedeli, da je JLA razglasila, da bodo v Sloveniji do 31. maja potekali manevri, v katerih bodo sodelovali letalstvo in specialci. Zvedeli so tudi, da se z juga proti severu sistematično selijo vojaške enote, ki pred odhodom vadijo s pravnimi naboji v Slunju. Vest, da so v Mariboru s slovenskimi vojaki ravnali strožje kot z drugimi, članov odbora ni presenetila. Presenetila pa jih je novica, da so bili vojaki večinoma v tankih in oklepnikih. Iz Beograda in Skopja je odbor prek M. Cigale dobil nekaj telefaksov podpore. Odbor je tudi ugotovil, da je zadeva s potnimi listi neusklajena in ne deluje ter da je Delo kot opomin oblastem objavilo pismo vojakov.

V akcijo za pomiritev zaostrenih razmer je šla tudi ZZB. I. Dolničar je sklical vse slovenske generale. Ta slovenski vojaški zbor je v imenu 65 še živečih generalov sprejel izjavo, v kateri je zvezni izvršni svet in vlado RS opomnil, naj ne zaostrujeta že tako zaostrenih razmer. Kot opomin so generali slovensko vlado spomnili na več

kot 6000 slovenskih vojakov, ki služijo v JLA, in na veliko število slovenskih oficirjev. Na koncu so vojaški vrh opomnili, da JLA ne more frontalno napasti svojega ljudstva. (GOS 2/10)

Kljub Janševi izjavi, da je bil izklop elektrike v vojašnicah le epizoda, je v noči s 27. na 28. maj skupina pripadnikov TO odpeljala iz tovarne TAM v Mariboru štiri oklepne transporterje. Ta očitna provokacija je razmere še dodatno zaostрила. V ta scenarij so se vklopile novice informatorjev, da na V. armadnem območju ni več ne dopustov, ne telefoniranja, ne oddaje in ne prejemanja pošte, da se povečuje stopnja vojne pripravljenosti ter da so se manevri razširili na Hrvaško in BiH.

Po pogovoru z republiško koordinacijsko skupino, ki je odbor seznanila z ultimati JLA glede odpeljanih oklepnikov BOV (ultimativna vrnitev vozil do 19. ure), so navzoči člani odbora na seji ugotovili, da je bila akcija pripadnikov TO "golo izzivanje". Četudi se je JLA sprenevedala, da ni vojnega stanja, se je vsem zdelo, da se konfrontacija med TO in JLA nadaljuje. Predsednik Odbora J. Stergar je pol ure po izteku roka brezupno iskal predsednika vlade L. Peterleta. Medtem je generalmajor M. Vidmar, načelnik štaba ljubljanskega korpusa, ob 20.05 po televiziji izjavil:

- da je TO ukradla že plačana vozila.
- da v Sloveniji ni specialnih enot in
- da je rešitev spora v rokah slovenske politike.

J. Janša je ob 22. uri po radiu odgovoril, da so bili štirje transporterji z mrežami in lansirnimi napravami za solzivec TAM-u plačani le delno in da sta bili enota, ki je intervenirala v Pekrah, in diverzantski vod, ki je izvedel ugrabitev v mariborski občini, povsem enonacionalna. Da se je položaj približal vrelišču, je pričal tudi nočni telefonski klic predsednika vlade L. Peterleta J. Stergarju. Ta mu je v imenu odbora izrazil vznemirjenost staršev zaradi prekinitve dogovorov ob 13. uri, pozval je k večji politični prožnosti in manj generalske zadržanosti na obeh straneh, čeprav pozna dilemo o napačnem razumevanju popuščanja, je bil Stergar prepričan, da je vprašanje štirih železnih počasti premalo prepričljiv argument tako za slovensko kot za svetovno javnost. O kaosu v vojašnicah in o travmatičnem položaju slovenskih vojakov so odboru poročali vznemirjeni starši iz vse Slovenije. Oni si gotovo niso želeli zaostrovanja. Odbor je z nujnimi klici na predsedstvo in IS skušal uveljaviti politično rešitev, vendar se v tistih dramatičnih trenutkih nihče ni oziral na želje civilne družbe. (GOS 2/10)

Po pogovoru z nekaterimi v TAM-u zaposlenimi starši vojakov je odbor ugotovil, da se položaj tam umirja. Oče tankista v vojašnici F. Rozmana - Staneta pa je poročal, da je pri njih še vedno zelo napeto. Zaradi pritiska staršev in sprejetih odgovornosti do staršev je član odbora B. Gombač obiskal člana predsedstva D. Pluta in mu sporočil stališče odbora, da štirje transporterji niso ekvivalent življenju slovenskih vojakov, ki jih JLA drži v vojašnicah. Zato naj politika opravi svoje delo in naj se ne skriva za odločitvami TO. Plut je odbor prosil za izjavo, ki naj bi predsedstvu pomagala pri argumentiranju privilegiranja politične nad vojaško akcijo.

Takrat je predsednik Odbora J. Stergar izjavil, da "tanki nimajo duše". (GOS 2/11)

Potem ko je modrost prevladala nad vihravostjo in so oklepnike BOV vrnili, se je konec meseca za kratek čas vse pomirilo. Odbor se je spet posvetil operativnim zadevam, ki so slovenskim vojakom pomagale, da so bolje preživeli svoj vojaški vsakdanjik. V ta namen se je pravnik D. Skubic ponudil, da pomaga odboru pri vprašanju evidence kršenja pravil službe, kar je skrbelo nekatere vojake, ki so bili vpleteni v pretepe zaradi zmerjanja Slovencev, čeprav je bilo vse spontano in neorganizirano.

Odbor je tudi ugotovil, da kljub zagotovilom sekretarja RSLO, da bodo starši lahko dvigali potne liste slovenskih vojakov, tega niso mogli storiti. O tem so obvestili J. Stuška, ki je bil zanje zadolžen.

Odbor je vsem jugoslovanskim republiškim in pokrajinskim skupščinam poslal pismo o pomiritvi. Pri redakciji je pomagala M. Cigale, ki je tudi poročala o svojem obisku v Beogradu, kjer ji je podpredsednik Živko Pregl dejal, da je kriza za zdaj mimo, da v Beogradu ob odsotnosti bolnega V. Kadrijevića vlada relativno zatišje in da lahko člani odbora pridejo tja kadarkoli, saj jih bo že kdo sprejel. Huje je s slovensko politiko, saj z Beogradom ne komunicira, ker je zadnji dopis iz Ljubljane prišel 9. maja.

Odbor je poslal pismi tudi V. Kadrijeviću in B. Adžiću ter A. Markoviću in Ž. Preglu, v katerih je predlagal, da se po kninsko-reškem zgledu skuša posplošiti odpuste in z deklaracijo prestaviti, zaradi psiholoških razlogov, drugi del služenja vojaškega roka na kasnejši čas. Vse tri nadaljnje seje odbora so potekale v nekakšni prikriti kritiki politike izvršenih dejstev, kar je privedlo so zaledenitve odnosov z RSLO. (GOS 2/12)

Odbor staršev je tokrat skušal na miren način doseči čim večji iztržek pri beograjskih oblasteh, kar je navedel tudi v Sporočilu odbora št. 8, ki ga je Val 202 v celoti objavil nekaj pred 15. uro. O njem so poročali še vsi slovenski mediji. Na sestanku odbora in RSLO je profesor J. Stergar izročil šefu kabineta Z. Klemenčiču tri dokumente, in sicer Sporočilo odbora št. 8, pismo V. Kadrijeviću in B. Adžiću ter pismo A. Markoviću in Ž. Preglu. Ob tem je opozoril na nerešeno vprašanje potnih listov in na neraziskani vlom v stanovanje člana odbora, profesorja K. (GOS 1/6)

Po pomiritvi spet zaostritve

Vendar tudi JLA ni počivala. Odbor je po informacijah s terena ugotavljal, da je bilo stanje v V. armadnem območju slabo. Izjava vukovarskega generala, da je smrt Slovence le uvod v splošno razoroževanje paravojaških organizacij, je govorila v prid zaostrovanju. Da se bodo žrtve šele začele, so po malem izjavljali skoraj v vseh vojašnicah na Hrvaškem. Ta dokumentirana poročila je odbor zbral in jih s prošnjo za pomoč posredoval sekretarju predsedstva Rdečega križa Slovenije (RKS) Mirku Jeleniču, ki je priznal, da so s tem doseženi standardi za intervencijo RK. Ponudil je

podpore RK po vsej Jugoslaviji, čeprav RK v vojašnicah ni imel pristojnosti. Kot primer podpore je M. Jelenič navedel vprašanje, ki ga je njegova organizacija postavila JLA, in sicer ali so v mariborskih dogodkih res zlorabili znak RK. (GOS 2/13)

Članom odbora občutek politične osamljenosti pri njihovih zahtevah ni bil tuj, zato se jim je večkrat zastavljalo vprašanje, ali naj pred javnostjo razgrnejo nemoč slovenskih staršev, da bi pri izvoljenih organih dosegli kakršenkoli premik v zadevi, ki jim je bila najbližja. V prvih dneh junija se je spet pojavilo vprašanje, ali naj odbor v javnosti znova terja odgovor predsedstva, vlade, Drnovška in skupščine RS. Člani odbora so vedeli, da politika sledi svojim načrtom, vendar so zaradi moralnega dolga slovenskim staršem vztrajali pri zaščiti interesov slovenskih vojakov v JLA. Zato so skušali razbiti izolacijo, v kateri se je znašel odbor, s pismi A. Izetbegoviću, S. Mesiću, K. Kolšku in vsem predsednikom jugoslovanskih republik, ki so se 6. junija zbrali v Sarajevu. Drugi sveženj pozivov so naslovili slovenskim politikom F. Bučarju, J. Drnovšku in predsednikom poslanskih klubov. Odbor je od vseh zahteval, naj se vprašanje vrnitve slovenskih vojakov v JLA reši pametno.

Izolacijo so člani odbora skušali preseči tudi z osebnimi pogovori z najvidnejšimi republiškim in jugoslovanskimi politikmi. Tako so nepovabljeni na razstavi civilne zaščite v Kranju s solzami v očeh pristopili k predsedniku R. Makedonije Kiru Gligorovu (njegov vnuk je bil takrat v JLA) in njegovemu pandanu Cirilu Zlobcu, članu predsedstva R Slovenije. Prosili so ju, naj storita vse, da se na kriznih območjih ne bi uporabljala redna vojska, kar so s 30.000 podpisi podprle tudi makedonske matere. V Kranju so člani odbora prvič po glaciaciji srečali tudi J. Janšo. Očitno se je v zadnjih dneh do SFRJ izvajala bolj previdna politika, saj naj bi po njegovih informacijah v tistih dneh L. Peterle, M. Kučan in J. Drnovšek obiskali Beograd in se tam pogovarjali z A. Markovićem in V. Kadijevićem. Člani odbora so sklenili, da še istega dne pošljejo dopis L. Peterletu, naj odboru poroča o tem sestanku. Člane odbora naj bi ta stališča zelo zanimala, saj bi Markoviću ob njegovem skorajšnjem obisku v Ljubljani postavili nekaj vprašanj. Iz Beograda se je oglasil Miran Mejak, ki je odbor obvestil, da njihovega pisma v zvezni skupščini niso priložili tekočemu gradivu. Svetoval je, da pri zveznih poslancih V. Jelenu in V. Potočniku urgirajo, naj zadeva pride na dnevni red. To bo možno, saj je o tem govoril z Brovetom.

Glavna tajnica ljubljanske univerze M. V. je odboru sporočala, da bodo organi univerze obravnavali možnost za podaljšanje vpisnega roka. Razpis bo samo eden in izjem zaradi računalniško vodenega sistema vpisa ne bo. Univerza nemogočega ne bo obljubljala, čeprav rektor razume stiske mladih slovenskih vojakov v JLA. Prav zaradi tega bo podaljšal vpisni rok do druge polovice julija 1991. Odbor je o vseh teh zadevah s Sporočilom odbora za javnost št. 9 obvestil zainteresirano javnost. Mediji so o vsem tem obširno poročali. (GOS 1/7)

Večer s Stipetom Mesićem

Udari na znane politične osebnosti so postali odlika odbora. Zavedali so se, da na takih srečanjih lahko izvejo kaj iz prve roke in so deležni velikega medijskega odziva. Zato so na javno tribuno D. Medveda s Stipetom Mesićem v Dobrni za petek, 7. junij, zvečer delegirali J. Stergarja, Fani Debevec ter Metko in B. Gombača. Tam naj bi pred javnostjo spraševali nesojenega predsednika predsedstva Jugoslavije S. Mesića o zgodovinski odgovornosti za življenja rekrutov med njegovim predsedovanjem oziroma vrhovnim poveljevanjem JLA. Zvečer se je delegacija odbora v Dobrni na Celjskih večerih res udeležila javne tribune, na kateri je nastopil predsednik predsedstva SFRJ Stipe Mesić, ki ga je spremljal šef kabineta dr. Vrcan. Potem ko mu je predsednik odbora prof. J. Stergar izročil apel s prilogami in se mu je S. Mesić zahvalil z dovtipom, da "ni vedel, da imajo slovenski vojaki tako lepe mame", se je začela prava diskusija. J. Stergar ga je rotil, naj začne poslovati kot predsednik in poveljnik, saj to tudi je. Če tega ne stori, bo pred sabo in pred zgodovino kriv za morebitne nove žrtve. S. Mesić mu je obljubil, da bo ukrepal in da bo razložil preostalim članom predsedstva, da se JLA ne sme uporabljati v policijskih akcijah. "Učiniću sve što ja mogu učiniti, da se armija vrati u kasarne," je na koncu izjavil S. Mesić, ki je poudaril, da se 9. junija izteče rok enomesečnega "policijskega" pooblastila vojski. Ko so člani odbora zvedeli, da jih bo J. Drnovšek sprejel v ponedeljek, 10. junija, in da bo 19. junija v skupščini razprava o Peterletovem pismu ZIS zaradi slovenskih vojakov, so lahko pristopili k pisanju Sporočila odbora št. 10. (Dnevnik, 9. 6. 1991)

Na znameniti, usodni in pričakovani dan 10. junij 1991, ko naj bi se slovenski fantje vrnili domov, če bi veljala slovenska zakonodaja tudi v federalnih merilih, so informatorji poročali, da je v Mariboru še vedno zelo napeto in da so oficirji še vedno v vojašnicah. Iz Bosne so starši vojakov povedali, da so tja prodrli martičevci, kar je obsodil admiral Brovet. Odbor se je mrzlično pripravljal na prihod jugoslovanske vladne trojice v skupščino RS. Pred slovenske poslance so prihajali A. Marković, S. Brovet in Ž. Pregl. Po podatkih odbora je bilo vprašljivih še 1500 vojakov junijske in 2400 vojakov septembrske generacije. Dogovorjeno je bilo, da bo delegacijo odbora, če se bi bilo mogoče uskladiti, na pogovor z Markovićem spremljal delegat skupščine SFRJ V. Jelen. (GOS 2/14)

Kljub koristnosti pobude, da bi se predsednik ZIS srečal s člani odbora, to slovenskim oblastem ni bilo jasno. Predsednik skupščine F. Bučar je bil že nekaj časa za člane odbora nedosegljiv in treba si je bilo zagotoviti udeležbo v skupščini tudi drugače. Predsednik komisije za SLO je obljubil, da bo spravil "kake tri v dvorano", v skrajni sili pa bi nas tja spremil skupščinski receptor, ki smo ga poznali. Že spet so se člani odbora počutili kot nebodigatreba slovenske politike. Kljub svoji konstruktivni vlogi smo nekomu prekrizžali račune, kar ni bilo v prid akciji, ki smo jo vodili. Iz teh nočnih mor nas je na neki način rešil Janšev namestnik J. Stušek, ki je sicer

prišel poročat o obisku delegacije mednarodnega Rdečega križa, videti pa je bilo, kot da bi prišel zaradi povsem drugih zadev.

Odbor je kljub gluhoti tako na slovenski kot na zvezni strani sklenil, da se bodo njegovi člani pogovorov z Markovičem udeležili, pa naj stane, kar hoče. Ko je zvečer srečanje v telefonskem pogovoru s Stergarjem potrdil podpredsednik ZIS Ž. Pregl, ki je zahteval, da pogovor med starši in Markovičem poteka pred obiskom predsednika ZIS v skupščini, je članom odbora postalo jasno, da se jim je posrečil velik met in da se bodo lahko pogovarjali z A. Markovičem, ki je bil "zaradi povsem normalnega stanja v Jugoslaviji" najvišja inštanca v državi. O tem, kje se bosta delegaciji srečali, je odločal slovenski protokol, ki nam je namenil dvorano v vladni palači. (GOS 2/15)

Srečanje z A. Markovičem

Na dan srečanja z A. Markovičem, S. Brovetom in Ž. Preglom se je J. Stegar v skupščini srečal z V. Jelenom (delegatom v skupščini SFRJ), Ivanom Kuharjem (predsednikom komisije za SLO slovenske skupščine) in sekretarjem Jožetom Petkom. Predstavil je dotedanje delo odbora, njegove cilje in reference ter dogovorjeni scenarij za pogovor z Markovičem. Kuhar je Stergarja opozoril na sprejemanje novih vojaških zakonov v Beogradu, ki naj bi izničili pomen amandmajev k slovenski ustavi in slovenskega zakona o SLO, ki je predvideval služenje vojaškega roka v Sloveniji. Te nove beograjske odredbe naj bi Slovenijo prisilile v plačevanje njenega deleža za vojsko. JLA naj bi omogočile prisvajanje evidence in ukinitle slovenske učne centre na Igu in v Pekrah. O tem naj bi se 21. junija 1991, nekaj dni pred osamosvojitvijo, predstavniki RSLO pogovarjali z generali v Sloveniji in dorekli, kako naprej. Skupščinska komisija za SLO (v njej je bil tudi Aksentijevič) je podpirala prizadevanja Odbora staršev za varno vrnitev domov, vendar velja glede prebežnikov iz JLA pravilo, da vojaška policija lahko sledi ubežniku in njegovi opremi tudi v njegovo stanovanje. Prav zaradi tega je treba biti na to zelo pozoren in pri otrocih, ki še služijo v JLA, ne vzbujati praznih upov. Glede pogovora članov odbora z Markovičem je J. Stegar sprejel predlog Kuharja in Jelena, da se oba udeležita teh pogovorov.

Dne 12. junija ob 13.30 so se v bliskavicah mnogih fotografskih aparatov na eno stran mize v dvorani IS SR usedli Marković, Pregl in Brovet, na drugi pa predstavniki odbora Stergar, Gombač, Debevec, Mesarič, Melinc in Kogovšek. Ob Jelenu in Kuharju je bilo v dvorani tudi veliko predstavnikov medijev, ki so skrbno sledili dogodkom. Predsednik odbora Stergar je svoj poseg strukturiral v desetih točkah, in sicer:

- 1) najprej se je gostom zahvalil za njihovo pripravljenost za pogovor, kar bi lahko bil obet za dobre in pomirjajoče novice za vprašanja, ki že dolgo bremenijo tako starše kot JLA, kateri smo zaupali svoje otroke;
- 2) poimensko je pozdravil goste iz Beograda;
- 3) predstavil je člane odbora;

- 4) poudaril je avtonomnost odbora pred vsako politiko, kar dokazujejo vsi njegovi javni dokumenti;
- 5) poudaril je, da ima odbor zaradi podpore nekaj deset tisoč slovenskih državljanov moralno moč in obvezo, da se lahko pogovarja z obema stranema povsem avtonomno. Pri tem ga podpirajo bistveni segmenti slovenske družbe od kulturnikov, znanstvenikov do vseh verskih skupnosti v Sloveniji;
- 6) odbor ima v Sloveniji več krajevnih pododborov (Maribor, Novo mesto, Nova Gorica, Postojna), povezan pa je tudi z odbori staršev po vsej Jugoslaviji;
- 7) Odbor za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov je informativna, pomirjajoča, terapevtska skupina pritiska;
- 8) odbor od predsednika ZIS pričakuje odgovor o vprašanih glede normalnega, mirnodobnega služenja vojnega roka v JLA. Univerzalna pravica do življenja in zdravja ni namreč noben privilegij, in če v državi ni vojnega stanja, potem se tudi vojske ne more tlačiti med sprte strani;
- 9) slovenski starši se zaradi spremenjene zakonodaje v Sloveniji sprašujejo, kdaj se bodo njihovi sinovi vrnili iz JLA: 16., 20. ali 26. junija. Odbor ni trojanski konj slovenske politike, noče biti pa niti zavorna cokla slovenske osamosvojitve. Odbor lahko le apelira, prosi, spodbuja in posreduje med različnima stranema, več od njega ni mogoče pričakovati;
- 10) odbor zahteva spoštovanje osnovnih načel odgovornosti na strani ZIS in JLA, ki naj ne bodo načelna, ampak povsem praktična, kot sledi:
  - zaradi funkcije in imena naj navzoči člani ZIS zagotovijo, kadar bo dogovorjeno – varno vrnitev vsem. Odbor namreč svetuje vojakom, da se z dopustov vračajo v vojašnice;
  - slovenski vojaki naj se junija brez zadrževanja varno vrnejo domov;
  - ob prebegih, ki so posledica večmesečne nekorektnne uporabe redne vojske v policijske namene, naj JLA upošteva labilno psihofizično stanje vojakov, ki so videli Pakrac, Borovo selo, Plitvice, Knin, Split, Maribor in Ptuj;
  - kot starši in državljani ZIS-u sporočamo, da ne moremo biti mirni, ko je vojska že "izstrelila naboj" oziroma je že povzročila žrtve, ko ni pacificirala Krajine, ko zlorablja znak RK in aretira civiliste.

Na koncu je J. Stergar omenil, da je z besedami težko opisati muke, ki jih doživljajo starši, vendar jim morajo najvišji predstavniki države dati nekaj zagotovil, da ne postanejo panični in ne začnejo ukrepati vsevprek.

Predsednik Zveznega izvršnega sveta A. Marković je kljub nasmehu odgovoril hitro in trezno:

- A. ZIS se od prvega dne zavzema za isto stvar kot Odbor staršev.
- B. Čeprav je pričakoval krizo, je bilo zavarovanje emancipacijskih teženj Slovencev z vojaško silo tisto, kar je sodu izbilo dno.
- C. Nihče nima pravice razbijati državo.

- D. Dogodki so prehiteli ustanovitev zveznih odredov milice, kar bo ZIS kmalu nadoknadil.
- E. Slovenija je s prisilnim rekrutiranjem kršila zvezne zakone že od 25. septembra 1990. Od takrat tudi ni sredstev za JLA.
- F. Proti trmoglavljenju slovenske vlade se mora dvigniti glas prizadetih. Za nastale razmere je kriva tudi slovenska vlada.
- G. Na medsebojnem zaupanju bo zgradil Jugoslavijo brez meja, ki jo bo varovala JLA.
- H. V pogovor z odborom je privolil le iz človekoljubnih razlogov. V svoji funkciji na konkretne odgovore ne more odgovoriti. Za te naj se obrnemo na Kadjevića in Adžića.

Po krajšem pogovoru s slovenskima članoma delegacije se je A. Marković odpravil v slovensko skupščino, kjer ga je z uvodnim govorom sprejel predsednik IS L. Peterle. Ta je v zvezi z vojaškimi vprašanji poudaril, da slovenski zakon predvideva prevzem tretjine objektov JLA do 31. avgusta 1991 in da je zmanjšanje vojaškega kontingenta za eno tretjino letno do leta 1993 dogovorjeno. Prav tako je dogovorjeno ciljno financiranje JLA. Za varovanje meje bi Slovenija plačala stroške, plače, pokojnine itd. Odpoklic nabornikov po osamosvojitvi bi bil zanj nujen, s tem da bi preostalo vojaščino odslužili v Sloveniji. Peterle je svoj poseg sklenil z besedami, da se mora Slovenija držati lastnih zakonov in ustavnih amandmajev, če hoče ohraniti verodostojnost pred lastnimi državljani.

A. Marković je v dokaj napetem ozračju odgovoril, da je idejo o srečanju s slovensko skupščino dobil po obisku evropskih odposlancev. S Kučanom, Peterletom in Drnovškom se je ZIS pogovarjal že šest mesecev, zdaj pa je napočil čas, da se iz oči v oči sreča s slovensko zakonodajno oblastjo. Ker ta ni neposredno obremenjena z izvršno oblastjo, ji Marković kot predsednik vlade predlaga, da slovenski poslanci pred popolnim razpadom sistema sprejmejo njegovo pobudo o popolnoma novi Jugoslaviji, ki bo slonela na suverenosti državljanov in na čistih računih. Slovenci, je nadaljeval Marković, kljub prigovarjanju novih političnih veljakov, na en dan (26. junija) ne morejo preprosto pozabiti na 70 let skupne zgodovine. O tem so prepričani tudi na Zahodu, saj projektu nove Jugoslavije namenjajo veliko sredstev. Slovenska politična elita je po volitvah 1990. delovala stihijsko ter ni upoštevala ZIS in drugih zveznih organov. Tam se je v resnici bila prava bitka za demokracijo in prav on je večkrat nosil glavo naprodaj pred generali. Pred usodnim 26. junijem 1991 je to prišel povedat v slovensko skupščino, da pozneje ne bi bilo nesporazumov, kdo je za kaj kriv, saj smo vsi pred zidom lastne odgovornosti in noben scenarij ni vreden ne žrtve ne krvi, je dejal A. Marković. Kljub jasnim znamenjem EGS, Bushevega pisma in obljub Pariškega kluba je slovenska oblast stopila na pot brez vrnitve. Vsaka medalja ima dve plati in prav zanima ga, kako bo slovenska skupščina rešila vojaško vprašanje. To je od septembra 1990 reševal on, ki je zadrževal prisilno rekrutacijo. Dokler jih je

on v Beogradu branil pred načrti discipliniranja, je še šlo, kako bo pa zdaj, pa mu ni jasno. (GOS 2/16)

Zaostrovanje v pričakovanju 26. maja 1991

Dan po Markovičevem obisku so člani Odbora staršev obravnavali odmeve v medijih in ugotovili, da so o obisku poročali dokaj korektno. Veliko je bilo tudi slikovnega materiala in ob celotnem obisku je bil segment srečanja Marković-odbor zelo opazen. Vzrokov za odlaganje srečanja med odborom in predsednikom ZIS člani niso razumeli, čeprav so imeli občutek, da to srečanje ni bilo zaželeno, ker bi odbor lahko podlegel Markovičevim obljubam in s tem zmotil slovensko osamosvojitve.

Med temi premlevanji je J. Stušek iz RSLO sporočil, da je v Kumanovem v nesreči umrl še en slovenski vojak. Iz pogovorov z Markovičem se je dalo razbrati, da ZIS zagotavlja vrnitev rekrutov ob razdružitvi. To bodo morali potrditi zvezni organi (tudi s slovenskimi delegati), če bodo delovali in če bo slovenska oblast ob odpoklicu zagotovila pravno varstvo in fizično varno vrnitev. Stušek je še povedal, da je RSLO dobil informacijo, da tudi Hrvati razmišljajo, da konec junija ne bi več pošiljali rekrutov. Glede prebežnikov nam je povedal, da ima tudi vojaška policija dolžnost, pokazati vojaški sodni nalog za pregled stanovanja. Obstaja informacija, da je vojska pred dnevi mobilizirala vso vojaško policijo in s tem dala vedeti, da se pripravlja na 26. junij. Zanimalo ga je, ali vemo, katere skupine fantov bi se bile po tem datumu pripravljene organizirano vrniti domov, in da pripravljajo organizacijo prevozov s spremstvom. Ker je "vrhovno poveljstvo", torej predsedstvo SFRJ, zdaj v polni sestavi, vendar z dominantnim številom srbskih članov, je pričakovati, da bo vojska kaj ukrenila. Najprej bi lahko poskusili z odvzemom evidenc, pozneje s preklicem vseh dopustov, nazadnje pa s prepovedjo vračanja zaradi izrednih razmer. Z odlaganjem se položaj le poslabšuje, je sklenil Stušek. (GOS 2/17)

Odbor je pod težo teh novic 14. junija skušal prek Ameriškega centra v Ljubljani priti v stik z ameriškim veleposlanikom v Jugoslaviji Warrenom Zimmermanom, ki je prav tisti dan srečeval slovenske politike v slovenski metropoli. To članom odbora zaradi natrpanega veleposlanikovega urnika ni uspelo. Svetovali so jim, naj svoje prošnje posredujejo direktorju ameriškega centra Eugenu Santoru.

Obisk pri dr. J. Drnovšku

Isti dan so člani odbora ugotovili, da je odpadli obisk pri Zimmermanu nadomestilo vabilo pri članu predsedstva SFRJ dr. J. Drnovšku. V nekoliko neugledno sobo 120 drugega nadstropja vladne palače so se namenili: J. Stergar, B. Gombač, T. Kuntner, F. Debevec in N. Mesarič. Že na začetku se je dr. J. Drnovšek opravičil za odlaganje sestanka. Profesor J. Stergar mu je predstavil člane delegacije in cilje od-

bora po Markovičevem obisku, ki je pri vseh zbudil dokajšnjo nelagodnost. Drnovšek je priznal koristnost odbora in dejal, da so bili tudi njegovi pogledi vseskozi podobni. V Jugoslaviji sta se vseskozi bodli dve smeri, in sicer trda in mehka, in slednja je, čeprav je bil sam njen privrženec, začela v zadnjem času hitro izgubljati. Kljub vsemu pa generali niso za stihijski razpad skupne države, ampak za legalno pokritje ločitve od Jugoslavije. Ker sta bila po njegovem Kadijević in Brovet trezna moža, naj ne bi prišla po rekrute v Slovenijo, ampak sta le zahtevala časten in socialen sporazum. Kot član predsedstva SFRJ je videl veliko sporočil svetovne javnosti, ki so nasprotovala enostranskemu odhodu Slovenije. Tudi zaradi tega je imel Drnovšek nekoliko drugačna stališča kot Ljubljana. Kljub temu z njo sodeluje prav na področju vojaških zadev, kjer si s slovensko politiko prizadevajo, da bi vsi slovenski državljani služili v Sloveniji. V bistvu so Srbi, čeprav ni bilo možnosti za oživitve predsedstva, čakali na slovenski in hrvaški odhod. Po njegovem mnenju bi vojska, če bi želela konflikt, tega že zdavnaj sprožila. Slovenske plebiscitne odločitve ni nikdar postavljaj pod vprašaj, zato meni, da je treba že enkrat stopiti čez črto ločnico. Ob odhodu so se člani odbora dogovorili s šefom njegovega kabineta J. Širšetom, da mu pošljejo zapisnik sestanka in vse gradivo. (GOS 1/8)

Člane odbora je ob operativnem delu, ki jih je dnevno zaposlovalo, vseskozi begala misel, kaj bo z vojaki 26. junija, ko bo Slovenija razglasila samostojnost. Odgovor so želeli slišati iz najbolj pristojnih ust, in sicer od predsednika slovenske skupščine, ki je za ta dan pripravljaj zakonodajo. Na svoji redni 19. seji je odbor odobril in odposlal dopis dr. F. Bučarju, v katerem so navedli te dvome. Predsednika skupščine so tudi prosili, naj jih zaradi bližnjih dogodkov čim prej sprejme. (GOS 2/18)

Dr. France Bučar se izmika odboru staršev

Kljub vsem pozivom je iz skupščinskih logov še vedno vela zlohota tišina. Da bi mobiliziraj javnost, so člani odbora za sredo, 19. junij, v dvorano Slovenske matice povabili območne Odbore staršev, javnost, medije in vse, ki jim je bilo vprašanje vračanja slovenskih vojakov pri srcu. Predlagani dnevni red je bil naslednji:

- poročilo o delu, odmevnost v medijih, stiki s starši (J. Stergar),
- poročilo območnih odborov,
- finančno poročilo (B. Mirnik),
- poročilo o trenutnem položaju (J. Stušek),
- razprava o konkretnih ukrepih za varovanje in vrnitev,
- razprava o širjenju stikov v Jugoslaviji.

Videti je bilo, kot da bi se teden dni pred osamosvojitvijo nad Slovenijo začenjaj zgrinjati temni oblaki. Na zunanjepolitičnem prizorišču je vse presenetila izjava ameriškega državnega sekretarja Jamesa Bakerja o celovitosti Jugoslavije (odbor je

za interpretacijo zaprosil E. Santora iz Ameriškega centra), na notranjepolitičnem pa so se pojavljala razhajanja med Demosom in opozicijo, kjer vsi niso bili prepričani (novico so nam posredovali iz RSLO), kako se bodo opredelili 26. junija 1991.

Ob teh političnih zagatah pa se je nadaljevala bitka za legalizem. Tako so delegati Stranke demokratične prenove (SDP) v slovenski skupščini postavili interpelacijo glede rekrutov in sprejemnih izpitov. To vprašanje so obravnavali tudi v Beogradu. Kot je odboru sporočil poslanec V. Jelen, so v komisiji za splošno ljudsko obrambo zvezne skupščine govorili o vprašanih rekrutov. Tam bo tudi general Radovanović, načelnik pravne službe, in prav njemu bo skušal Jelen vročiti pismo, ki ga je Odbor staršev naslovil na generala Kadrijevića in Adžića. Dopis je načenjal vprašanja rednih in študijskih dopustov, ki so jih brez vidnih razlogov odpravili. Dokaze o prepovedi izpitnih izhodov je odbor zbral v vojašnicah na Bohinjski Beli, v Kninu in Splitu. Ker je v Ljubljano v četrtek, 20. junija, prihajal general Ljubomir Domazetović iz 3. uprave JLA, je odbor delegata skupščine SFRJ V. Jelena prosil za informacije v zvezi z rekrutiranjem. (GOS 2/19)

Zhorovanje v Slovenski matici

V dvorani Slovenske matice se je 19. junija ob 16.30 sešla koordinacija slovenskih Odborov staršev. Sedež te častitljive narodne institucije so organizatorji zbrali, da bi poudarili velik pomen, ki ga je imelo vprašanje 6000 slovenskih vojakov za slovenski narod. Od vabljenih se je seje udeležil tudi J. Stušek. Poročilo J. Stergarja je trajalo 40 minut in je obsegalo historiat 20-dnevnega dela Odbora staršev. Debevčeva je referirala o klicih staršev iz vse Slovenije in vojakov iz vse Jugoslavije. Po njenem mnenju ni šlo le za obseg dela, ampak za razsežnost dogodka, v katerega je bilo vpletenih več kot 100.000 prebivalcev Slovenije. Pri komuniciranju s starši si moral biti terapevt, strokovnjak za zveze, futurolog, politik, predvsem pa oče ali mati, saj so klici staršev, ki so opisovali tegobe svojih fantov, zahtevali predvsem veliko solidarnosti. Od območnih odborov so Postojnčani povedali, da odlično sodelujejo z lokalnim sekretariatom za ljudsko obrambo in z občino. Medijsko so jih pokrivala Primorske novice, ki so na njihovo pobudo tudi kritizirale prenapete izjave o 10. ali o 26. juniju. N. L. iz goriškega odbora je omenila, da so se večkrat sestali in da se bodo konstituirali naslednji teden. Gospod Blatnik iz Novega mesta je poročal, da ima stike z ducatom staršev. J. Stergar je prebral poročilo gospe Peerove iz Maribora, ki je odsotnost mariborskega odbora opravičila, saj so sodelovali na okrogli mizi o teh vprašanjih. Navzoči člani odborov so izrekli kritiko na početje dr. F. Bučarja, ki se ni odzval večkratnim pozivom Odbora staršev. Izrazili so dvom o pregovorni pripravljenosti slovenske oblasti.

Zbor je nagovoril tudi Janšev pomočnik za zadeve nabora J. Stušek. Kot edina zveza odbora s slovensko oblastjo je sporočil, da prihaja naslednji dan v Ljubljano

šef 3. uprave ZSLO (naborništvo) general L. Domazetović, ki bo govoril o vračanju vojakov. Po Stuškovem mnenju je Slovenija JLA z omejevanjem odhoda nabornikov kaznovala, saj je bil odstotek nabornikov osnova za odstotek sredstev, ki jih je vsaka republika nakazovala na njen račun. Zato se je JLA na to temo vedno vračala in kazalo je, da bodo o tem razpravljali tudi prihodnji dan z Domazetovićem. Stušek je pozval, da fante ob prihajajočih datumih opremimo s potrpežljivostjo. Kot kaže, bo odhod Slovenije videti bolj kot enostranska odcepitev, in ne kot sporazumna ločitev. Zaradi tega se položaj bolj zapleta, kot razpieta. Fantom, ki služijo vojsko, naj slovenska oblast zabiča, da odidejo šele z odpustnico oziroma vpisom v vojaško knjižico. Vsekakor so le deset dni pred osamosvojitvijo vse inštitucije delovale povsem konstitutivno. Tako je Peterle pisal Markoviču, naj pri vojakihih urgira, da se bodo študenti lahko udeleževali izpitov, tudi Stušek se bo pri Domazetoviću zavzemal za prost izhod vojakov, Janša pa je pri Kadrijeviču zahteval vrnitev domov. (GOS 2/20)

23. seja odbora dne 20. junija 1991 je spet poskrbela za nekaj presenečenj. Odbor je ugotavljal, da se je delo staršev znašlo v slepi ulici. Tako je general Domazetović odšel iz Ljubljane, ne da bi se srečal s predstavniki odbora, in predsednik slovenske skupščine F. Bučar še vedno ni odgovoril na prošnje. Varljiva tišina obeh vpletenih strani ni napovedovala nič dobrega. Očitno je bilo, da se v dnevih pred deklaracijo o samostojnosti vodijo skrivni pogovori, ki niso smeli v javnost. Nekako brez pomena so se zdeli telefonski klici iz vseh vojašnic v Jugoslaviji, ki so govorili o povečani bojni pripravljenosti. Nič ni koristil niti klic iz Mostarja, kjer so vsi vedeli, da bo JLA odpeljala deset kraguljev iz Slovenije. V bistvu je bil odbor kljub zboru v Slovenski matici in zelo ostrih izjavah na Radiu Kranj do 25. junija povsem odrezan od dogajanja. Celo naš zvesti spremljevalec J. Stušek je spraševal, ali ga še želimo srečati. (GOS 1/9)

Odpoklic ali sporazumni odpust slovenskih vojakov iz JLA

Dne 25. junija 1991 je član odbora B. Kogovšek izrazil zaskrbljenost zaradi napovedi, da bo slovenska skupščina na popoldanskem zasedanju odpoklicala slovenske vojake, ki so služili v JLA. Predsednik odbora profesor J. Stergar je dopoldne pripravljaval izjavo in skušal vzpostaviti stik s predsedniškimi kabinetmi, kar mu pa ni uspelo. Nekako opoldne se je oglasil M. Jugovič iz Bučarjevega kabineta, ki je sporočil, da v ustavno gradivo ne bodo več tlačili obveznikov, v izvedbenih dokumentih pa je vrnitev vojakov prioriteta obdelana. To naj bi pričalo, da skupščino nesporno resno skrbi za nabornike. (GOS 2/21)

Na sestanku odbora 25. junija 1991 ob 16. uri smo na neki način izvedeli, da niti Kučan ob 14.30 še ni vedel točno, kako se bo skupščina odločila glede vprašanja slovenskih vojakov v JLA in ali bo glasovala za *odpoklic* ali za *sporazumni odpust*. Predsednik predsedstva M. Kučan je prek Gombača svetoval, naj se obrnemo na predsednika skupščine, vendar je bil ta nedosegljiv. Nedosegljiv je bil tudi naš uradni

sogovornik J. Stušek iz RSLO, ki je bil na terenu. Počasi so člani odbora razumeli, da nas dr. F. Bučar ni hotel sprejeti, ker mu je problem slovenskih vojakov v JLA jemal zalet za osamosvojitvene napore. Predsednik odbora J. Stergar je zato zredigiral Sporočilo odbora za javnost št. 13 in ga ob 18. uri lastnoročno odnesel v parlament poslanskim klubom. Iz Narodnega muzeja so telefaksi šli po ustaljenem redu na vse redakcije, izjavo pa smo oddali tudi v tiskovnem središču v Cankarjevem domu, ki so ga odprli prav tiste dni. Televizija je sporočilo odbora objavila v tretjem dnevniku, isto so objavili tudi na zagrebški televiziji. Od tiskanih medijev sta ga objavila Dnevnik in Slovenec. V Delu je 26. junija 1991 izšel komentar B. Ježa, ki je pisal o vladnem zamolčevanju nedoseženih dogovorov z JLA in o pričakovanih zaostritvah. Postajalo nam je jasno, zakaj so tvorci slovenske samostojnosti zadnjih deset dni odbor popolnoma ignorirali. Slovenski vojaki v JLA so ostajali talci, nad katerimi Slovenija ni imela nobene možnosti vpliva, čeprav jim je zakon, izglasovan 25. 6. 1991, narekoval brezpogojno vrnitev oziroma "odpoklic". (GOS 1/10)

Starši so se spet znašli v začaranem krogu lastne nemoči. Čeprav je opozicija opozarjala na pre nagljenost marsikatere odločitve in na skok v temo, si Demos ni dal dopovedati, da je osamosvojitve načrt, ki mora uspeti v celoti, torej tudi z vračanjem okrog 6000 slovenskih državljanov, ki jih je vlada poslala v JLA. Reševanje tega problema, ki so ga v vladi zapostavljali, je ostajalo spet le domena staršev, ki so že mesec dni združevali kot subjekt, ki razume, da je bilo združevanje in povezanost rešilna bilka njihovih tegob. Odbor za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov je bil tista čudežna beseda, ki smo jo vsi razumeli kot semantični prevod skupnega reševanja usode posameznikov. Odbor staršev je kot psevdosocialna skupina v nekaj mesecih svojega delovanja storil ogromno ne le v smislu civilnega humanizma, ampak je področju realne politike uspel vsiliti marsikaj, česar si strukturirana oblast na obeh straneh ni niti predstavljala. Med kladvom (nova država) in nakovalom (JLA) smo v sebi premagovali družbeni in človeški instinkt. Na oltarju nastajanja države nismo želeli žrtvovati svojih sinov oziroma smo popravljali napako vlade, ki je del narodove prihodnosti (6000 mladih) pustila v rokah "sovražnika". Beseda, ki smo jo zastavili z ustanovitvijo odbora, je bila obvezujoča, saj smo vsi vedeli, da kot posamezniki nimamo nikakršne možnosti za uspeh. Ne glede na državo in ne glede na politiko smo sklenili, da posplošimo naše travme, saj je bila tako številna skupina mladih dragocen zaklad za vso skupnost. Z rastjo politične zavesti o neizpodbitni potrebi po naši državnosti je rasla tudi zavest, da teh 6000 življenj ne moremo kar tako zapraviti. Z velikim družbenim angažiranjem je odbor rahljal družbo in dvigal ceno svojih zahtev. Čeprav so odboru včasih prisluhnili eni, včasih drugi in so rdeči tekač enkrat polagali vojaki, drugič pa osamosvojitelji, je odbor trdno sledil samo enemu nagibu, in sicer brezpogojni vrnitvi slovenskih vojakov iz JLA.

Na dan slovenske osamosvojitve se je Odbor za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov znašel v položaju *Omnia contra omnes*. Ta položaj je odbor na neki način

odtujeval od domačega okolja. Čeprav bi morala biti država naš naravni zaveznik, nam je bila neka oblika nekompatibilnosti z njo tako rekoč usojena, čeprav nismo bili le nosilci lastnih parcialnih interesov in starševskega egoizma. Odbor se je vseskozi zavedal, da je bila avtentičnost dogajanja povsem na drugi strani in da je bila naša skupina le stranski produkt vsega, kar se je v tistih mesecih osamosvajanja Slovenije dogajalo. Kljub stalni travmi, da je naša skupina ločena od splošnega toka, smo se vseskozi zavedali, da smo v toku in da se je naš razvoj iz nedoločene iskanja pomoči usmeril v natančno opredeljeno akcijo. Tudi če smo bili zopni sogovorniki, nam pristranskosti ni mogel nihče očitati. Tudi mi smo bili za osamosvojitve Slovenije, le z enim pogojem, in sicer da osamosvojitve dočakamo skupaj z vsemi slovenskimi vojaki iz JLA. Izkušnje z oblastmi so nam govorile, da moramo za ta cilj biti aktivni, neprijazni, včasih tudi nasilni, drugače problema ne bomo rešili.

Razglasitev samostojnosti

26. seja odbora je potekala 26. junija 1991 ob 16. uri. Na dan razglasitve slovenske samostojnosti je odboru namestnik sekretarja za LO J. Stušek povedal, da so občinski sekretariati za LO dobili natančna navodila za napotitev decembrske generacije nabornikov v več zbirnih centrov TO (ne Pekre ne Ig), da so s Hrvati (čeprav niso trdni) začeli pogovore o povratnikih, da velja Domazetovičeva obljuba, da bo sprejel starše vojakov, da je zvezna kontrola letenja najavila vojno delovanje v zraku in praktično zaprla slovenski zračni prostor, da je kolona JLA razbila barikade proti meji z Italijo in da so vojakom rekli, češ da so nas napadli Italijani, da svet za LO nenehno zaseda, da ne ve, ali se trenutno kdo pogaja z vojsko, da je bila seja skupščine prejšnjega dne bistvena, saj so s prejetjem Ustavne listine o samostojnosti omogočili operacionalizacijo plebiscita o samostojnosti. Slovenija je pristojnim organom ukazala, naj zasedejo meje, postavijo table in prevzamejo carino. Pri izvrševanju teh nalog so se marsikje pojavile napetosti med JLA in republiškimi organi (Lazaret, Krvavi Potok, Škofije, Ljubelj), čeprav se niso izrodile v spopade. J. Stušek je še povedal, da so v številu moštva sile JLA in TO v Sloveniji izenačene, a je JLA tehnično močnejša, čeprav podcenjuje opremljenost in sposobnost TO. Zaradi mobilizacije v Jugoslaviji ni evidence, kje so natančno slovenski fantje, vendar jih lahko odbor naslednji teden pozove, naj se javijo, in jih nato evidentira. Vse večja povezanost Markovića in JLA je lahko zelo nevarna, je poročal Stušek, ki je še dejal, da je ameriški državni sekretar J. Baker vprašal, kje je Slovenija in ali se slovenščina res tako razlikuje od srbohrvaščine ter da Domazetovič trdi, da bi šli vsi Slovenci v JLA, če jim slovensko vodstvo tega ne bi prepovedalo.

Po tem alarmantnem sporočilu so člani odbora razumeli, da je bil projekt vrnitve slovenskih vojakov povsem podrejen načrtu za osamosvojitve. Sklenili so, da morajo od slovenskega IS zahtevati, naj se ustanovi medresorska vladna komisija za vrnitev

vojakov, razširjena s predstavniki staršev, humanistov in borcev za človekove pravice (Bavcon). To je J. Stergar ob 18.30 tudi sporočil Peterletovi tajnici. (GOS 2/22)

V takih razmerah smo posamezni člani odbora 26. junija 1991 (vladne službe na slovesnost niso povabile nikogar iz Odbora staršev) dočakali slovesnost, ki je potekala na prostoru med slovensko skupščino, Ljubljansko banko, Maximarketom in preživelim spomenikom revolucije. S solzami v očeh sva z ženo pred stavbo Narodnega muzeja opazovala slovesno razglasitev osamosvojitve. Kot tisoči drugih slovenskih staršev sva se zavedala, da to ni sociobiološko vprašanje in da to niso tribalni kompleksi družinskega poglavarja, ki pogreša prvorojenca, ampak politično utemeljen bes nad tistimi, ki zadeve niso načrtovali tako, da bi tako velika skupina (6000 slovenskih vojakov v JLA) mladih Slovencev praznovala na Trgu revolucije z vsemi preostalimi. *O ti, Borut, ki si za talca poslal sina Gorozda in nečaka Hotimirja!* Najina odtujenost ob tako slavnostnem trenutku je bila popolna in v smislu Webrove abstrakcije, saj naj bi naši otroci ne postali žrtve interesov drugih, ampak bi lahko bili objekt domače pozornosti. Razpoloženje je bilo v Sloveniji takrat tako, da bi vsi – tako otroci kot starši – raje videli, če bi lahko branili Slovenijo, kot da bi umirali za Jugoslavijo. Če kdaj, smo se takrat ob osamosvojitvi res zavedali, da je odbor najpristnejši izraz civilne družbe, ki državi oponira in jo opozarja na njene nedorečenosti, egoizme in nezasluzeno slavo.

Odbor staršev je ob osamosvojitvi izdal izjavo, v kateri je javnost opozarjal, da ga odcepitev Slovenije od Jugoslavije na neki način skrbi. Osamosvojitve je nedvomno veliko dejanje, vendar med člani odbora in pri starših vojakov v JLA ni prešernega veselja in proslavljanja, predvsem pa nima država pravice ukazati, da naj pridejo vsi vojaki domov, če za to niso izpolnjeni pogoji. "Kje so izvedbeni akti in kje dogovori, gospodje," se je spraševal odbor, ki ni želel, da bi tokrat slovenski vojaki res ostali talci. Po nekaterih informacijah so to postajali vsak dan bolj, saj so jih po agresiji na Slovenijo spraševali, kako so glasovali na plebiscitu in ali so njihovi starši angažirani v Odboru za njihovo vrnitev. (GOS 1/11)

Dan po razglasitvi samostojnosti (27. 6. 1991) se je Odbor staršev sestel v znamenju agresije JLA na Slovenijo. Da se zadeve zaostrejejo prav na resorju, na katerega je odbor vseskozi opozarjal, so govorili vse pogostejši klici obupanih staršev, katerih otroci so službovali v Sloveniji. Naenkrat so ti "privilegiranci" postali tarča vojnih operacij in temu primerno so se oglašali tudi njihovi starši. Naenkrat smo bili z državo res na dveh barikadah in pozive po strpnosti je odbor pošiljal na vse možne naslove. Zaradi vojnega stanja so zaprli stavbo na Kersnikovi 4, zato so se člani odbora sestajali po domovih ali v inštitucijah, kjer so bili zaposleni in ki so bile ves čas odboru v veliko oporo (Narodni muzej, Inštitut za narodnostna vprašanja, Institut Jožef Stefan). Ob novici, da TO zadržuje veliko ujetnikov, se je odboru porodila zamisel, da bi jih lahko zamenjali za naše vojake v JLA, kar smo tudi predlagali izvršni oblasti. (GOS 2/23)

Zaradi vojne v Sloveniji se je Odbor staršev sestel šele 1. julija. Takrat so na eni od znamenitih tiskovnih konferenc v Cankarjevem domu nastopili J. Kacin, M. Kučan in D. Rupel. V zvezi z našim vprašanjem so sporočili, da je v JLA še približno 3000 slovenskih vojakov, ki so v glavnem stacionirani zunaj Slovenije, in da je danes v Slovenijo prišel prvi večji val prebežnih vojakov z juga. Na odbor so klicali iz BBC, da bi intervjuvali slovensko družino, ki ima otroke v JLA. Ta segment slovenske osamosvojitve je začel prebijati normalni interes za to vprašanje. Stanje v odboru je bilo naelektreno. Sicer je vojna divjala le v Sloveniji, vendar je bilo tudi tu veliko slovenskih vojakov. Nekateri člani odbora so prestopili k organizaciji RK, drugi so dobili otroke domov, tretji pa so zaradi dramatičnih razmer ostali doma. Kljub alarmom, cestnim blokadam in napetemu ozračju je jedro odbora kompaktno delovalo naprej in skrb za svoje otroke razširilo na splošno človekoljubno akcijo zaščite vseh otrok, ki so bili brez svoje želje vključeni v boje za Slovenijo. Tako so nas iz RK vprašali, ali bi odbor prevzel korespondenco med ujetniki v Sloveniji in njihovimi starši v Jugoslaviji. V tej novi vlogi se je odbor začel pogovarjati z več naslovi in postajal referenčna točka širših interesov. (GOS 2/24)

Srbski starši v Ljubljani

Na pobudo človekoljubnih organizacij se je odbor dan zatem v uredništvu Nove revije sestel z ad hoc sestavljenim odborom za sprejem jugoslovanskih staršev (S. Hribar, S. Lokar), ki jih je skrbelo za življenje njihovih otrok v Sloveniji. Tam nas je dosegla informacija, da so ženske v skrbi za svoje otroke zasedle beograjski parlament in da nameravajo tam vztrajati, dokler ne dobijo fantov domov. Istega dne so člani odbora obiskali tiskovno konferenco S. Mesića, V. Tupurkovskega, M. Kučana in J. Drnovška v Ljubljani ter vprašali, kaj so se dogovorili o vrnitvi slovenskih vojakov v skladu s 15. členom Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine Slovenije. M. Kučan je odgovoril, da se o tem "z gospodoma, ki sta prišla v Ljubljano, še niso pogovarjali in da bodo to storili jutri". Na vztrajanje novinarja Vala 202 je predsednik predsedstva SFRJ S. Mesić odgovoril, da so vojaki pač vojaki, za katere povesod velja enak režim. Res je naslednji dan poklical Bojan Ušeničnik, vojaški referent predsednika slovenskega predsedstva, in povedal, da se ne S. Mesić ne V. Tupurkovski glede vračanja slovenskih vojakov nista izrecno izjasnila, a sta med vrsticami povedala, da bi bilo za vse najbolje, če bi se slovenski naborniki čim prej vrnili, pa čeprav bi bil to lahko konec JLA. B. Ušeničnik je v zvezi z najavljenim prihodom srbskih staršev v Ljubljano še izjavil, da je to vprašanje v Jugoslaviji zelo občuteno in da bo našo željo po pomoči prenesel pristojnim. Nekaj ur pozneje sta Janko Štajnbaher iz kabineta predsednika predsedstva in Mirko Fabčić iz Kacinove ekipe sporočila, da so beograjski starši zapustili skupščino SFRJ in da bo pomoč odbora pri njihovem obisku v Ljubljani dobrodošla. Istega večera je v pisarni poslanke S. Hribar v državnem zboru

potekala koordinacija za sprejem srbskih staršev. Na sestanku je odbor dobil informacijo, da je hrvaški MUP na Reki ujel devet slovenskih prebežnikov iz JLA. Poklicali smo sekretarja RSNZ Igorja Bavčarja in ga prosili, naj s hrvaškim kolegom De Goricijo uredita, da se bodo vsi čim prej vrnili v Slovenijo. (GOS 2/25)

Kljub večernim uram je bilo stanje na dan 3. julija še vedno zelo kaotično in novicam ni bilo videti konca. Ker so interes za srečanje s srbskimi starši izrazili vsi poslanski klubi, sta v smislu, da se vsega ne da instrumentalizirati, na televiziji spregovorila S. Hribar in B. Gombač. Ta nastop je Odbor staršev po nekajdnevni vsiljeni medijski karanteni vrnil v igro. Vojna poročila z vseh front so nadomestila tudi povsem vsakodnevna sporočila. Vračanje slovenskih vojakov iz JLA je na račun srbskih staršev spet postalo aktualno in za delo odbora se je spet začela zanimati tudi širša javnost. Na odbor je prihajalo dvojje vrst peticij. Na eni strani so slovenski starši spraševali, ali naj njihovi otroci prebegnejo iz JLA, na drugi pa je vse več jugoslovanskih staršev zahtevalo podatke o svojih otrocih, ki so služili redni vojaški rok v Sloveniji. Kljub ogromni količini odgovornega dela (stiki z JLA in občinskimi štabi za LO) so člani odbora razumeli, da morajo na nekatera vprašanja odgovoriti za to pristojni organi. Zato so o vojaki JLA v Sloveniji začeli odgovarjati pri Rdečem križu, o še vedno nelegalnem zapuščanju JLA pa naj bi svoja priporočila dajali izvoljeni politični organi R Slovenije.

Vendar za sočutje ni bilo ne časa ne možnosti, saj so se člani odbora v zvezi z napovedanim prihodom enajstih avtobusov srbskih staršev zavezali, da svojim sotrpinom priskrbijo spodobno prenočišče in hrano. Za pomoč so poprosili Karitas, Rdeči križ, dijaške domove itd., čeprav se je pozneje izkazalo, da je JLA srbske starše stisnila v obroč, ki ni dovoljeval stikov s slovenskimi starši. Večer pred njihovim prihodom so člani odbora ugotovili, da tako kompleksnemu dogodku sami ne bodo kos. Zato so pri organizaciji programa za srbske starše v dvorani Tivoli zaprosili za pomoč človekoljubne organizacije in nekatere parlamentarce. Sestanek pri Hribarjevi v skupščini se je zavlekel dolgo v noč, saj je ad hoc skupina prevzela koordinacijo med civilno družbo in institucijami. Tam smo izvedeli, da bo jugoslovanske starše sprejela slovenska politična trojka Peterle, Kmecl in Pukl, da avtobusov pred 3. uro zjutraj ne bo v Slovenijo, da imata TO in milica z vsem tem veliko dela, da bi bilo dobro izpustiti vojne ujetnike, predvsem rekrute, z jamstvom JLA, da bodo vamo prispeli domov, da so zvezne miličnike izpustili in vrnili itd. (GOS 2/26)

Dne 4. julija 1991 so se jugoslovanski starši zgrnili pred dvorano Tivoli. Vsak avtobus je vodil oficir JLA, oborožen z osebnim orožjem. Odbor jih je pričakal z dobrodošlico in govori, vendar je bilo zanimanja z njihove strani bolj malo. V glavnem so starše skrbeli panoji z objavljenimi seznammi mrtvih, ranjenih in ujetih vojakov JLA v bitki za Slovenijo. Marsikdo si je te panoje ogledal s solzami v očeh. Te so bile tudi v naših očeh.

Naslednji dan je bil čas za analize in za klice staršev slovenskih vojakov, ki so

bili še v vojašnicah po vsej Jugoslaviji. Ti klici niso obetali ničesar dobrega. Povsod so poročali o trpinčenju, provokacijah in o tem, da prihajajo v srbske vojašnice prostovoljci z izrazito četniško ikonografijo. Vsi so se bali, da si bo vojska celila rane s slovenskimi fanti. Zato so predlagali inšpekcijo mednarodnega RK. Po sprejemu jugoslovanskih staršev je v Delu izšel članek V. Vasleta, ki je nesramno apostrofiral odbor in licemerstvo sprejemanja staršev sovražne vojske. Odbor je obsodil Vasletovo mrhovinarstvo in ugotavljal, da je treba skrb slovenskih ali srbskih staršev razumeti na enak način. Na eni od tiskovnih konferenc 6. julija v Cankarjevem domu so člani odbora Vasleta povprašali, kaj je imel v mislih, ko jih je obtožil egoističnega gledanja na epohalne zadeve. Odgovoril je, da je mislil, da je to bil odbor Drage Ahačič in da bo to že pojasnil. Po psihološki interpretaciji pa da ima prav, saj staršev tako in tako nič ne zanima razen lastnega sina. (GOS 2/27)

V Cankarjevem domu nam je član predsedstva C. Zlobec sporočil, da na enostransko izpustitev ujetnikov ni bilo nobenega odziva JLA in slovenskih rekrutov nihče ne spušča nikamor. J. Kacin je o tem vedel povedati, da je general Negovanović Markoviću rekel, da nima v zvezi z vojaškimi zadevami kaj govoriti. Pripominja, da si mnogi ujetniki ne upajo domov in da je naša stran storila več, kot zahteva mednarodno pravo, saj je to, kar se dogaja v Sloveniji, le prekinitev, ne premirje.

Zamenjava vojnih ujetnikov in slovenskih vojakov

Na osnovi informacij, pregleda tiska in pogovorov s politiki so člani odbora 6. julija sklenili, da se vprašanje vrnitve slovenskih vojakov iz JLA ne obravnava s potrebno resnostjo in da ga slovenska vlada ne pogojuje z izpustom vojnih ujetnikov. Kljub ostrini zahteve so si člani odbora prizadevali za zamenjavo ujetnikov s slovenskimi rekruti v JLA, niso pa vedeli, ali je IS to pametno sprožil ali ne. Informacija, da je A. Izetbegović rekel bosanskim staršem, naj gredo v Slovenijo po otroke, kaže, da se je argument staršev razširil v vsej Jugoslaviji. Po informaciji sekretarja predsedstva Rdečega križa Slovenije M. Jeleniča, da mora Slovenija do 10. ure 6. julija preseliti vse vojne ujetnike na Gospodarsko razstavišče, je odbor razumel, da mu polzi iz rok zelo pomemben adut. Da bi tudi Odbor staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov dosegel svoje cilje in jih sporočil na Brione, kjer so se istega dne tripartitno sestali Slovenci, Jugoslovani in evropska trojka, je še za isti večer ob 20.30 sklical javno zborovanje pred slovensko skupščino, kjer so spregovorili Tone Kuntner, ljubljanski župan Jože Strgar in podpredsednik IS Leo Šešerko. Potek shoda so ob rednem delu spremljali štirje delavci PM center in štirje delavci kriminalistične službe, ki pri tem niso ugotovili posebnosti. (MORS 1)

Zvečer so televizijske postaje zborovanje pred skupščino, ki se ga je po podatkih policije udeležilo več kot tristo ljudi, dobro predstavile, vendar je vtis zbledel ob TV-govoru Veljka Kadrijevića, ki je zagrozil s tretjo svetovno vojno. Vse se je nenadoma

spet zaostrilo, kar Odboru staršev in njihovim otrokom v JLA ni bilo v korist. Dr. L. Šešerko je člane odbora povabil v vladno palačo, kjer so se z njimi pogovarjali član predsedstva dr. M. Kmecl, sekretar za LO J. Janša in gostitelj dr. L. Šešerko. Člani odbora so zahtevali, naj bodo življenja vojakov na prvem mestu v pogajanjih z Jugoslovani in na pogajanjih z evropsko trojko. Kmecl je poročal, da sta bila člana predsedstva SFRJ B. Bogičević in V. Tupurkovski obveščena o tej temeljni slovenski zahtevi in da bo slovenska delegacija naslednjega dne (7. 7.) na Brionih to vprašanje omenila kot temeljno slovensko zahtevo. Kljub Kadijevičevemu ultimatu, da mora Slovenija do 7. julija izročiti vse ujetnike, je Kmecl omenil, da nameravajo s tem še malo taktizirati. O številu ujetih starešin je namreč slovensko predsedstvo pisno obvestilo predsedstvo SFRJ. Za njim je sekretar za LO J. Janša zagotovil, da je vrnitev slovenskih vojakov iz JLA eno od vprašanj, kateremu so vseskozi namenjali veliko pozornost. Temu so člani odbora ugovarjali in Janšo opozorili, da je bilo vprašanju kvečjemu namenjene premalo pozornosti. Vrh indolence pa se jim je zdel poziv vlade, naj pridejo vsi vojaki domov, kar je bilo v danih razmerah zelo tvegano. Kot dokaz so Janši izročili poročilo o trpinčenju slovenskih vojakov, ki je po začetku bojev za Slovenijo izbruhnilo v mnogih krajih. To poročilo, ki ga je odbor sestavil na osnovi telefonskih pogovorov z naborniki, je romalo na najpomembnejše naslove v Sloveniji (predsedstvo, IS, RSLO, skupščina in RK). Zaradi teh argumentov je J. Janša predlagal, naj se vprašanje vrnitve slovenskih vojakov popularizira na Kacinovi tribuni v Cankarjevem domu. (GOS 2/28)

Odbor je človekoljubna, ne obveščevalna organizacija

Za člane odbora se je nedelja, 7. julija 1991, začela s pogledom v nebo, od koder naj bi Kadijevič začel napad na Slovenijo. Ker tega ni bilo, so sklepali, da je slovenski vrh popustil v zadevi zamenjave slovenskih vojakov z vojnimi ujetniki. Ker se je naša zgodba že od začetka razvijala v znamenju nenasilja, je odbor veliko pričakoval od nedeljskega zborovanja pred slovensko skupščino. Tam je ob članih odbora Janezu Stergarju in Fani Debevec spregovoril član slovenskega predsedstva dr. Matjaž Kmecl. Vsi trije govorniki so na pogajalce na Brionih naslovili poziv, naj se zgodba slovenskih vojakov v JLA dogovorno konča, saj zanje nihče več ne odgovarja. Kljub aktiviranju prijateljev, znancev in sorodnikov je bilo zaradi Kadijevičevih groženj pred skupščino ljudi bolj za pokušino. Pomanjkanju množic pa so suplirale številne domače in tuje TV-ekipe, ki so zahtevam odbora dale veliko resonanco. Po dogovoru so nekateri člani odbora (Stergar, Debevec, Gombač) ob 11. uri nastopili še na izredno dobro obiskani tiskovni konferenci v Cankarjevem domu. Kljub nekaterim provokativnim vprašanjem makedonskega televizijskega novinarja (ali so slovenski starši branili jugoslovanske nabornike, ali bi mame dovolile odpuščenim sinovom vstop v TO in kateri sinovi branijo Slovenijo) so člani odbora

predstavili svoje argumente za čimprejšnjo umiritev strasti in nemoteno vrnitev slovenskih vojakov. Pri tem govorniki na tribuni niso pozabili omeniti solidarnosti z jugoslovanskimi starši, ki so prišli v Ljubljano, in načelnega odpora do reševanja sporov s silo. Popoldne je televizijska mreža CNN zahteve odbora ponesla v svet s pogovorom, ki ga je neposredno opravila z družino, ki je imela sina v JLA. Da so ga res spremljali po vsem svetu, so nam sporočili sorodniki iz Vancouvra z vzklikom "*You are a famous family now.*" (GOS 2/29)

Na redni seji odbora 7. julija zvečer nas je S. Lokar neuradno obvestila, da na Brionih o slovenskih vojaki niso omenili niti besedice. To novico je z velikim obžalovanjem potrdil tudi dr. Kmecl, ki je odbor uradno obvestil, da je bilo na pritisk trojke od 210 ujetih izpuščenih kar 88 starešin JLA in da evropska trojica ni dovolila aktualiziranja vprašanja vrnitve slovenskih vojakov iz JLA. Te novice so med starše vnesle velik nemir. Ne le, da so z izpustitvijo starešin izgubili možnost zamenjave, ampak je v ponosni, uspešno obranjeni Sloveniji vsak, ki je še imel kakršnokoli zvezo z JLA, postajal že državni sovražnik. Obstajala je namreč možnost, da bi, potem ko je Republika Slovenija sprejela osamosvojitvene akte (25. 6. 1991), nekdo ugotovil, da so slovenski fantje s tem, ko niso na ta datum zapustili JLA, službovali v sovražnikovi vojski. Marsikdo je starše tolažil, da je slovenski zakonodajalec na to pomislil in je v 15. členu Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine, ki govori o prenehanju dolžnosti služenja vojaškega roka v JLA slovenskim državljanom, zapisal, da bodo njihovo odpustitev urejali pristojni organi Republike Slovenije sporazumno z organi SFRJ. To je bilo po eni strani res, vendar v tako izpostavljenih časih marsikomu ni bilo jasno, kaj se na institucionalni ravni res dogaja in kaj ne. Dejstvo je bilo, da slovenski naborniki svojih enot niso mogli zapuščati nemoteno, saj so marsikje postavili mrtve straže, marsikje so bila okrog vojašnic razprostrta minska polja in marsikje so se v vojašnice zgrnili srbski rezervisti s poudarjeno četniško ikonografijo, ki so Slovence terorizirali. Zato je Odbor staršev slovensko vrhuško opozoril, da bi bil poziv za stihijsko zapuščanje JLA tvegan in da bi bilo prej treba doseči dogovor z jugoslovanskim predsedstvom. (MORS 2)

Lep primer, da cilj opravičuje sredstva in da politika deluje le po svoji logiki, je bila diskriminatorska uporaba Poročila odbora o maltretiranjih slovenskih vojakov v JLA, ki ga je ta sestavil na osnovi pogovorov slovenskih vojakov s starši. Dan prej je odbor poročilo dostavil slovenskim oblastem kot dokaz, da je treba nekaj storiti, vendar je zahteval diskretnost, saj se je iz primerov dalo natančno ugotoviti, od kod je informacija prišla. Na večerni tiskovni konferenci iz Cankarjevega doma pa je I. Bavčar drugega za drugim prebral vse primere maltretiranja in s tem na eni strani spravil člane odbora v obup, na drugi pa prizadete vojake v nevarnost. To je bilo za vse nadvse netaktno vedenje, predvsem do tistih, ki so v enomesečnem stiku s prizadetimi starši pridobili njihovo zaupanje. Zaradi verodostojnosti odbora sta J. Stergar in F. Debevec odšla v tiskovno središče v Cankarjev dom, kjer sta J. Janši

izrekla najostrejši protest, da so tako malomarno uporabili poročilo in da odbor iz humanitarne pretvarjajo v obveščevalno institucijo. Slovenski sekretar za LO je odgovoril, da je bila objava premišljena, saj naj bi prav objava podatkov zaščitila slovenske vojake. (GOS 2/30)

Brioni

Osmi julij se je začel z nič kaj spodbudnimi novicami z Brionov, kjer je evropska trojka posredovala med slovenskim vrhom in federalnimi oblastmi. Pogotji, ki jih je določila brionska deklaracija, so bili za Slovenijo dokaj trdi, vendar je bilo to največ, kar so Slovenci lahko dosegli. Kljub obljubljenemu odhodu JLA iz Slovenije so člani odbora imeli občutek, da so jih pustili na cedilu, saj o slovenskih vojaki v JLA ni bilo govora. Federalci z A. Markovičem na čelu tudi niso bili zadovoljni in predsednik ZIS je do konca poskušal izsiljevati evropskega pogajalca van den Broeka, ki ga je na koncu na hitro utišal. Na Brionih se je o umiku vojske dr. J. Drnovšek kot član federalnega predsedstva pogovarjal s srbskima kolegoma Kostićem in Jovićem, saj so v predsedstvu SFRJ za takšen sklep potrebovali vsaj še štiri glasove. (Delo, 4. 1. 1992)

Svoj prispevek k reševanju vojaškega vprašanja je dalo tudi slovensko predsedstvo, od koder je B. Ušeničnik sporočil, da nas dr. M. Kmecl prosi za redakcijo pisma predsedstvu SFRJ v zvezi z vrnitvijo slovenskih vojakov. Povedal je tudi, da slovenski vojaki na Brionih niso bili predmet pogovorov, saj niso sodili v kategorijo ujetnikov. Člana predsedstva SFRJ S. Mesić in V. Tupurkovski sta H. van den Broeku zagotovila, da vojaki in starešine, ki nočejo streljati na svoj narod, ne bodo kaznovani. Člani odbora so v zvezi z moralnostjo streljanja na lastni narod evidentirali stališča organizacij civilne družbe iz vse Jugoslavije, in sicer: SOS ženske Beograd, Savez žena Makedonije (Nada Gerasimovska), Savez žena Hrvaške (Agata Račan), Savez žena Bosne (Zora Korda) in Žene Kosova (Nakiba Kelmendi). (GOS 2/31)

Ob skupščinski obravnavi brionske deklaracije so člani odbora prosili za sprejem pri vodjih poslanskih klubov, saj je zadeva z vojaki postajala nevzdržna. JLA po vojni za Slovenijo ni več zaupala nikomur in v vojašnice ni spustila več ne mednarodnega Rdečega križa ne staršev vojakov. Krožile so tudi govorice, da naj bi na Hrvaškem JLA okrog vojaških objektov postavljala obrambna minska polja in da so prebežnike obravnavali strogo po zakonu. Zato je odbor menil, da je treba z amandmaji k 6. in 15. členu brionske deklaracije zaščititi slovenske vojake v JLA. Ker se vladne stranke na to niso odzvale, se je za posrednika ponudil član SDP Miran Potrč. Svojo pomoč je obljubil tudi član predsedstva Dušan Plut, ki je člane odbora povabil na republiško koordinacijo ob 19. uri na predsedstvu. Na seji odbora so člani obravnavali dopis mednarodnega Rdečega križa, ki se je opravičil zaradi neuspeha pri JLA, podatke o številu in značaju pritožb vojakov, pripravili so sporočilo javnosti in pismo generalom ter se pogovarjali s časopisom Delo, ki naj bi začel objavljati

feljton s pismi vojakov. Dušan Plut je zvečer sporočil, da bodo vse stranke v bloku glasovale za brionsko deklaracijo in da bodo pripombe odbora in vračanje slovenskih vojakov obravnavali pozneje. (MORS 3)

Dne 10. julija 1991 je skupščina obravnavala brionsko deklaracijo. V razpravi je poslanec Vitomir Gros opozoril, da je Slovenija izpustila ujete vojake brez protivednosti in da so slovenski vojaki še vedno talci JLA. Poslanica Sonja Lokar je spregovorila o Odboru staršev, o organizaciji žensk v Jugoslaviji in o vsejugoslovanski solidarnosti. Poslanec Marjan Podobnik je govoril o pravnem varstvu, ki ga potrebujejo slovenski vojaki, Milan Aksentijević pa je omenil, da je v Sloveniji še 49 ujetih oficirjev. Slovenska skupščina je ob 14.37 sprejela brionsko deklaracijo. Zanj je glasovalo 189 delegatov, proti jih je bilo 11, 7 pa se jih je vzdržalo. Skupščina je po brionski deklaraciji sprejela še dodaten sklep, v katerem je predlagala umik armade iz Slovenije. Predlog je bil videti bolj kot lepotni dodatek, vendar so ga vstavili namenoma, saj je član predsedstva SFRJ dr. Drnovšek za nadaljevanje brionskih pogovorov potreboval formalno podlago. (Delo, 12. 6. 2001, 14)⁷

Odbor staršev se je tako kot vsak dan sestel tudi 10. julija. Obveščeni so bili, da so ženske v Jugoslaviji zbrale 12.000 podpisov proti vojni, da celjski odbor pogreša še 95 fantov, da se je koprski odbor pritožil proti grobem ravnanju s slovenskimi vojaki in da ustanovljajo Odbor staršev na Ptuju. Člane odbora je presenetil klic generala Cirila Zabreta, ki je iz Zagreba sporočil, naj odbor opozori pristojne na zadržane oficirje, na položaj njihovih družin in na razširitev protivojnega razporedenja v vsej Jugoslaviji. Predsednik odbora J. Stergar je o vsem govoril s predsednikom vlade Lojzutom Peterletom. Odbor je še sklenil, da bo poslal pritožbo o trpinčenju slovenskih vojakov generaloma Kadrijeviću in Adžiću. Seznanil se je s protestnimi zborovanji pred Prešernovim spomenikom, ki so ga organizirale ženske za mir, proti kriminalizaciji prebežnikov (streljanje, lov, mine). Fantje, ki so bili v JLA, so poročali, da na stražo hodijo le še srbski vojaki in da Slovence vseskozi opazujejo. Po dostopnih podatkih se je v Ljubljano vrnilo 279 vojakov, v JLA naj bi jih bilo še 261, o 291 pa starši niso imeli podatkov. Potem ko je Dnevnik 11. julija objavil vest, da prebegle vojake iščejo civilisti in vojaška policija, je odbor prosil J. Stuška in J. Sodrznika, naj se pozanimata o statusu prebežnikov v času moratorija in tem, kdo jih bo varoval. O teh dramatičnih vprašanjih je na tiskovni konferenci v Cankarjevem domu govoril J. Kacin, ki je izjavil,

- da če bi prebegle vojake res iskali, jim bo RS zagotovila pravno in tudi dejansko varstvo,
- da po slovenski zakonodaji civilistov ne more preganjati vojno sodišče,

7 Pet mesecev ...

- da bo prebeglim oficirjem – tudi Neslovincem RS ponudila vso možno pomoč,
- da slovenske vojake na Hrvaškem ne mobilizirajo v gardo in
- da bodo v kratkem sporočili število Slovencev, ki so se predčasno vrnili iz JLA. (GOS 2/32)

Vsak se rešuje, kakor ve in zna

Da je slovensko predsedstvo vprašanje vračanja slovenskih vojakov jemalo kot eminentni politični problem, je dokazovala vse pogostejša komunikacija s člani odbora. Dr. Dušan Plut je odboru poslal naslednje sporočilo:

- da ga je sekretar RSNZ I. Bavčar obvestil, da ni bilo še nobenega primera intervencije vojaške policije,
- da sta z dr. Kmeclom poslala poziv predsedstvu SFRJ za odpust slovenskih vojakov, kar je podprl tudi J. Drnovšek, ki je za splošni odpust predlagal 1. avgust 1991,
- da so se parlamentarni klubi sklicevali na poziv odbora ob sprejemanju brionske deklaracije,
- da bosta z dr. Kmeclom vztrajala pri ustanovitvi medresorske komisije za vrnitev slovenskih vojakov.

Na redni seji odbora so člani obravnavali skrb zbujujoče vesti o slovenskih vojaki iz vse Jugoslavije. Razmere so se spet zaostriale in treba je bilo nujno ukrepati. Novice iz Zlatibora, Belega Manastirja, Čakovca, Petrinje, Peći, Titove Mitrovice so govorile o vse hujšem četniškem maltretiranju Slovencev. Sporočila, da so se nekateri zatekali k mamilom, da so mislili na samomor in da bodo skušali bežati tudi čez minska polja, so člane odbora spodbudile, da so zastavili vse svoje moči za rešitev tega vprašanja. Zato je odbor za ponedeljek, 15. julij, v Slovenski matici sklical sestanek z dr. Plutom, dr. Kmeclom, J. Stuškom, J. Janšo in predstavnikom RKS. Odbor je nato organiziral okroglo mizo in nastop v TV žarišču. O tematiki slovenskih vojakov v JLA je 11. julija poročal TV-dnevnik, kjer je JLA zanikala, da bi Slovence posebej obravnavali, da nihče ne zadržuje slovenskih oficirjev, ki bi radi izstopili, in da se bodo naborniki vrnili, ko bodo odslužili redni rok, ta pa je znan. Novačenje prostovoljcev pa naj si Slovenci pripišejo sami, saj nadomeščajo prazni prostor, ki so ga povzročili Slovenci z nepošiljanjem novih rekrutov. Odbor staršev je območnim odborom poslal poziv, naj se starši odzovejo anketi o staležu vojakov, jugoslovanskim odborom pa poziv za mir. (GOS 1/12)

Dne 12. julija 1991 je odbor dobil sporočilo, da so enega prebeglega slovenskega vojaka aretirali na Celovski cesti v Ljubljani, vendar informacije na RSNZ niso potrdili. Iz Maribora so poročali o zborovanju za vrnitev vojakov, kjer se je zbralo precej ljudi. Izdano je bilo sporočilo javnosti, v katerem so sporočali, da je bil izvoljen

paritetni Odbor staršev, v katerega so imenovali tri laike (psihiatrinjo dr. Doganovo, županja M. Tovornik in Bredo Peer) in tri starše. Univerza je dala na voljo prostore informacijskega središča, za kontaktno osebo pa je bil imenovan Sašo Dravinec.

Na tiskovni konferenci v Cankarjevem domu je istega dne J. Kacin izjavil, da potekajo preiskave o prebeglih slovenskih vojakih in da šele za naslednji dan pričakuje od J. Janše prvo zbirno poročilo o slovenskih vojakih. Obregnil se je tudi ob paniko staršev, ki vidijo strahove tam, kjer jih ni. Nadškof dr. A. Šuštar je odboru sporočil, da bo zvečer ob 18. uri interveniral pri srbskem patriarhu Pavletu za miren odhod slovenskih vojakov domov. J. Stušek iz RSLO je sporočil, da so na IS sprejeli stališča glede varstva prebežnikov. Slovenska oblast res ne ve, koliko jih je, a bodo to ugotovili do ponedeljka po VP. Dr. M. Kmecl je sporočil, da bosta člana predsedstva Tupurkovski in Bogičević tistega dne predlagala odpust slovenskih vojakov. Iz kabineta J. Janše so sporočili, da imajo seznam maltretiran po VP, da ga bodo prevedli in prek RKS poslali v tujino. RKS se je odzval tudi zaradi zaprtih v Šentvidu. To vojašnico bodo lahko obiskali v ponedeljek in na obisk vabijo tudi člani odbora. Odbor je bil seznanjen z udeležbo delegacije odbora in slovenskih ženskih gibanj (Gombač, Lokar) na informativnem sestanku v Gorici (Italija) prejšnjega dne, kjer so Društvu za enake možnosti in ženskim gibanjem predstavili problematiko slovenskih fantov v JLA. (MORS 4)

Dne 13. julija 1991 so člani odbora pregledali in dopolnili koncept metropolitovega pisma srbskemu patriarhu Pavletu. Pismo je bilo še isti dan oddano, o čemer so poročali radii in Delo z dne 15. julija 1991.

14. julija je odbor dobil informacijo, da so hrvaški starši za ta dan ob 21. uri sklicali manifestacije, ki naj bi potekale po vsej Hrvaški. Od tam so sporočili, da so zbrali na stotisoče podpisov proti vojni. Po prištinskem korzu je na tisoče mater s svečkami manifestiralo za mir. Iz drugih krajev Jugoslavije ni bilo novic o podobnih prireditvah. Starši so odbor seznanili s prebegom slovenskega vojaka iz Trsata, od koder je mati dobesedno iztrgala sina iz rok vojakov. Fant je povedal, da ima JLA tam brez vzroka zaprtih še pet Slovencev.

Politika je spet zaspala

Dne 15. julija 1991 je v prostorih Slovenske matice potekal koordinacijski sestanek Odborov staršev. Predsednik Odbora staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov profesor J. Stergar je navzoče seznanil z nekaterimi dejstvi, in sicer:

- a) prvi sestanek koordinacije Odborov staršev je bil prirejen 19. junija, ko je bilo v JLA približno še 4500 slovenskih vojakov, na poskusnem usposabljanju v slovenski vojski pa okoli 300 fantov;
- b) osnovni ton tega posveta je bojazen, kaj se bo zgodilo, če ne bo dosežen sporazum z zveznimi organi glede konca obrambnega usposabljanja;

- c) 25. junija 1991 je slovenska skupščina sprejela 15. člen ustavnega zakona;
- d) po 26. juniju so se zgodili barbarski in fragični dogodki, ki so nam sicer obvarovali samostojnost, odnesli pa so na desetine nedolžnih življenj. Zanje je profesor Stergar oklicjal minuto molka;
- e) dejstvo je, da Slovenija zamuja z evidencami, zamuja z ustanovitvijo medresorske komisije za vrnitev slovenskih vojakov, da nimamo nobenih zagotovil ne od predsedstva SFRJ, ne od JLA, ne od EGS;
- f) zato zahtevamo pojasnilo ministrstva za obrambo, predvsem glede ubežnikov in mednarodnih jamstev.

Na nekatera vprašanja je odgovoril predstavnik RSLO J. Stušek. Povedal je, da:

- a) po evidencah RSLO je na dan 19. 6. 1991 v JLA res bilo 4500 slovenskih vojakov, da je bilo od takrat 1750 pobegov, in da je torej teoretično v JLA še 1750 slovenskih fantov, kar pa verjetno ne drži, saj vsi pobegi zadnjih dni niso evidentirani, zato RSLO ocenjuje, da je v JLA še 800 slovenskih vojakov;
- b) to je bilo v primerjavi z drugimi republikami velik uspeh, saj drugi še niso načeli JLA z rekruti. Slovenija se je spretno izmaknila pošiljanju marčevske generacije, kar predsedstvu SFRJ dolgo ni šlo v račun, videti pa je, da so se s tem sprijaznili in od Slovenije ne zahtevajo več ne rekrutov ne denarja;
- c) konkretno ne pozna nobenega primera aretiranege prebežnika v Sloveniji, zadeve s prekратko odsluženim rokom v JLA pa bi lahko nadoknadili s 15-dnevnim usposabljanjem prebežnikov v slovenskih učnih centrih;
- d) če nekateri izjavljajo, da naj bi bil splošni rok odpusta 20. julij, mora to demantirati, saj za to ni zakonske osnove ne brionskega dogovora;
- e) čeprav je poveljnik 3. uprave JLA general Domazetović poslal v Slovenijo nove predpise za rekrutiranje, je jasno, da se jih v Sloveniji nihče ne bo držal. Oficirji JLA dnevno prestopajo v TO, zlasti je to značilno za zdravniški kader iz Mladike;
- f) RSLO bo za decembrsko generacijo (približno 500 vojakov) pripravil skrajšanje roka za en mesec.

Člani celjskega Odbora staršev so J. Stuška vprašali:

- a) kje je danes slovenska država, ki je fante pozivala k prestopu,
- b) ali obstaja bojazen podaljšanja vojaškega roka, in kakšna so jamstva, da jih bodo po 12 mesecih res izpustili, saj se iz dobro obveščanih krogov širijo vesti, da bodo dobili profesionalno plačo in povišanja ter postali plačani vojaki – legionarji,
- c) kako RS onemogoča akcije vojaške policije v Sloveniji, saj je v Pestojni VP težko ranila vojaka,
- d) ali bo RS po odsluženju vojaškega roka vojake pustila pri miru, saj z dvajsetletniki ne delaš zgodovine,
- e) zakaj Slovenija ne spodbudi prihoda mednarodnih nadzornikov,

f) da se je treba bati predvsem Srbov; čeprav so ekspedicijo slovenskih avtobusov v Beli Manastir tam dobro sprejeli, so starši vedeli, da so tam par dni prej pokopali slovenskega vojaka iz Rožne Doline pri Novi Gorici.

Na nekatera vprašanja je skušal odgovoriti tudi član predsedstva dr. M. Kmecl. Povedal je, da:

- a) od predsedstva SFRJ ni bilo še nobenega odgovora, saj sta na "sveto obljubo" B. Bogičević in V. Tupurkovski pozabila. Rezultat je kvečjemu nasproten, saj so iz JLA poslali zahtevo po rekrutih;
- b) gre v naslednjih dneh dr. J. Drnovšek na sejo predsedstva SFRJ v Beograd, kjer se bo skušal dogovoriti o umiku JLA iz Slovenije in vrnitvi slovenskih vojakov. Slovensko vodstvo je od Kučana do vseh ministrov zahtevalo takojšnje vrnitev;
- c) so konec prejšnjega tedna v predsedstvu govorili o ustanovitvi resorne koordinacije pri IS;
- d) se na mednarodni RK vse bolj obračajo jugoslovanske matere;
- e) je predsedstvo tudi tistega dopoldneva obravnavalo vprašanje slovenskih vojakov in nekooperativnosti Hrvatov;
- f) vojska uporablja govornice o vojaški policiji v propagandne namene pred prihodom opazovalcev.

V razpravo je posegla še Sonja Lokar iz ženskega gibanja, ki je opozorila, da se mirovno gibanje krepi v vsej Jugoslaviji, da je A. Izetbegović predlagal mirovno srečanje v Sarajevu, da bodo mednarodni opazovalci šli v vojašnice in preverjali odpuste in dopuste. Na splošno so se zadeve za slovenske vojake v JLA zaostrovale, saj so mnogi hoteli spoštovati poziv slovenskih oblasti in čim prej zapustiti vojašnice. To je bilo za marsikoga travmatično vprašanje, ki so ga reševali z rokamblesknimi pobegi in dramatičnim lovom, ki ga je za ubežniki uprizarjala vojaška policija. O maltretiranju in zapiranju po vsej Jugoslaviji so poročali vsi naši viri. To nestrpnost je obsodil tudi vodja tretje uprave JLA Domazetović, ki je beg odsvetoval in priporočal mirno čakanje na politični kompromis. Vendar je bilo po tako težkem obračunu JLA s Slovenci marsikomu težko verjeti v verodostojnost te vojske.

Odbor je sprejel nekatere sklepe, in sicer da se ob obisku delegacije EGS v Ljubljani pripravi manifestacija staršev in poskrbi za sprejem, da se upošteva vabilo Katedre za pisma staršev in vojakov, da vsi odbori lahko uporabijo mariborski bilten in da v TV žarišču tisti večer nastopi Gombač. (GOS 2/33)

Šestnajstega julija so se novice o prebeglih in ujetih slovenskih vojaki kar kopičile. Iz Subotice, Vukovarja, Hloka in z Reke so prihajale obupane zgodbe posameznikov in skupin, ki bi rade šli domov. Razširila se je tudi vest, da Hrvatom v omarice podtikajo šahovnice in jih potem maltretirajo.

Na seji odbora 17. julija so člani sprejeli nekaj pobud, in sicer da pozovejo odsek za LO Domžale, naj pošlje seznam prebeglih vojakov, da članek o vojaki objavi

revija Ameriška domovina, da o vseh zadevah obvestimo zamejstvo, da se pri odvetniku Grilcu iz Celovca pozanimamo o statusu in praksi azilantov v Avstriji, če bi kateri od prebežnikov tja odšel zaradi groženj vojaške policije. Medtem ko so člani odbora prebirali Kučanovo pismo predsednikom predsedstva vseh jugoslovanskih republik iz prejšnjega dne, nas je presenetila vest, da je RS LO vsem vojašnicam v Sloveniji odvzela elektriko. (GOS 2/34)

Vnovično zaostrovanje

In spet smo bili na začetku, saj je Odbor staršev vedno menil, da gre zaostrovanje vedno na račun tistih, ki so še v JLA. Zato smo najprej protestirali pri RSLO, nato pa telefonirali v nekatere izbrane vojašnice v Sloveniji in mirili tamkajšnje oficirje. Na predsedstvu ni odbor našel nikogar več, oglasil pa se nam je J. Stušek, ki je izjavil, da bo izjavo odbora o kontraproduktivnosti takih akcij posredoval na širši seji prihodnji dan. Odboru je solidarnostno izjavo poslala Florence Unetich, predsednica Progressivnih Slovenk Amerike iz Clevelanda.

*Krvavi Potok, 26. junija 1991, pozno popoldne: pripadniki voda PEM so takoj po prihodu zavzeli položaje na mejnem prehodu
(Foto: Danijel Novakovič/FPA, arhiv Primorskih novic)*

*Krvavi Potok, 26th June 1991, late afternoon: immediately after arrival, infantry police forces took their positions at the border crossing
(Photo: Danijel Novakovič/FPA, Primorske novice archives)*

Odbor staršev se je zbral tudi 18. julija, ko naj bi se sestalo predsedstvo SFRJ in ko bi moral dr. J. Drnovšek predlagati umik armade iz Slovenije. V pričakovanju teh novic je odbor iz Celovca izvedel, da je tam že šest slovenskih prebežnikov. Medtem ko so jih slovenske organizacije (NSKS – ZSO) za tri mesece in brez vizuma zaupale slovenskim družinam, so jih oblasti napotile v zbirni center v Spittal. Vsaj dva sta dobila politični azil, Avstrija jim je plačala hotel in jih nato spustila k znanecem. Novica, da je na Visu še 17 Slovencev, je člane odbora spodbudila, da so od RTV dosegli oddajo ključev njihovih tamkajšnjih počitniških zmožljivosti za starše, ki naj bi šli k vojakom na obisk.

Na ta dan se je ob 14. uri v Beogradu začela seja predsedstva SFRJ, na kateri je dr. Drnovšek nastopil s predlogom, da JLA umakne svoje sile iz Slovenije. Za njim je general V. Kadijević, na veliko presenečenje nesrbskih članov predsedstva, sprejel Drnovškov predlog z obrazložitvijo, da ima armada le dve izbiri: ali zaradi lastnega nevzdržnega položaja Slovenijo znova napade ali pa se iz nje umakne. Ker prve možnosti vojska ne bo izrabila, ji ostaja samo druga, to je udejanjenje sklepa predsedstva SFRJ in umik iz Slovenije. Ob sklepu, da se v roku treh mesecev armada umakne, je bil sprejet še ta, da se v treh mesecih vrnejo domov tudi vsi slovenski vojaki, ki služijo vojaški rok drugje po Jugoslaviji. O sklepih predsedstva je dr. Drnovšek takoj obvestil M. Kučana, ki skoraj ni mogel verjeti, da je to res. Sklep predsedstva SFRJ se je glasil:

Poveljstva, enote in ustanove JLA ne bodo več stacionirane na ozemlju Slovenije, in sicer do dokončnega dogovora o prihodnosti Jugoslavije.

- enote 31. korpusa se umaknejo v Srbijo, enote 14. korpusa se umaknejo v BiH,
- v tem času se pripadniki JLA slovenske narodnosti odločijo, ali ostanejo v JLA ali jo zapustijo,
- tega sklepa organi Slovenije ne morejo pogojevati s kakršnimi koli premoženjskimi zahtevami,
- organi R Slovenije zagotovijo, da se enote JLA umaknejo brez kakršnihkoli težav,
- do premestitve enot JLA se vsem pripadnikom JLA omogoči, da na ozemlju R Slovenije normalno opravljajo svoje delo oziroma da se z vsem svojim premoženjem na stroške JLA preselijo v druge republike;
- ta sklep ne prejudicira prihodnje ureditve odnosov v Jugoslaviji niti ne ogroža njene ozemeljske celovitosti.

Nekateri analitiki so menili, da je bila ta pot načrtana že prej, saj je B. Jović klical dr. Drnovška na Brione in mu zajamčil štiri glasove v predsedstvu. Ob dodatnem slovenskem glasu je sklep o umiku JLA iz Slovenije postal pravno veljaven. Vsi so razumeli, da pomeni umik armade iz Slovenije njeno samostojnost in da se bo JLA zdaj spravila na Hrvaško. Šestnajst dni kasneje se je dan pred začetkom konference v

Haagu v Beogradu še zadnjič sestalo predsedstvo SFRJ in dr. J. Drnovšek je prenehal biti član tega organa. Čeprav je bil njegov status nejasen, saj mu republiška skupščina ni namenila nobenega statusa, je dr. Drnovšek v Beogradu dvignil delovno knjižico. (Delo, 12. 6. 2001)

Vojaki se vračajo

Medtem so člani odbora dobili podatek, da je v zadnjem času odšlo 831 vojakov, od katerih jih je 357 odslužilo, 284 pa ne. To so sporočili starši do 18. julija, čeprav podatki niso bili povsem posodobljeni. Odbor je sprejel informacijo, da bo v soboto mirovno srečanje v Sarajevu in da bodo tja avtobusi odpeljali tudi iz Slovenije. Novice o prebeglih in ujetih slovenskih vojaki so spet zaposlile člane odbora. O tem se je sestavljal zapisnik, s katerim je odbor imel pregled skoraj po vseh vojašnicah v Jugoslaviji. Tako je njegov sodelavec psiholog B. Žorž, ki je odboru že svetoval terapevtske skupine za prizadete vojake, sporočil, da so na beograjskem letališču aretirali dva slovenska vojaka (enega Novogoričana). Starši so imeli sicer znance v Beogradu, ki so ga obiskali, vendar so šli tudi oni takoj na pot. Mati iz Litije je sporočila, da je sin v Zagrebu zaprt že od 1. julija zaradi potencialnega dezerterstva. Mati epileptičarka pravi, da tega ne bo preživela. Mati iz Škofje Loke je sporočila, da se je prejšnjega dne domov vrnil sin iz Zadra, vendar so ga zaradi hipertenzije morali hospitalizirati v Polju. Zaradi teh skrbi zbujaajočih novic, ki jih navajam le kot primer zaostitve še na dan 19. julij 1991, je odbor zaprosil za pomoč RKS, ki je takoj privolil v sodelovanje pri varnem vračanju slovenskih vojakov. Oglasil se je tudi dr. D. Plut, ki je obljubil, da bo pripravil sporočilo za starše in da mu bo pri redakciji pomagal dr. J. Drnovšek, ki je prejšnjega dne izjavil, da je Kadrijević rekel, da je rok za odpust tri mesece, če kdo hoče, lahko JLA zapusti že naslednji dan (19. 7. 1991). Dr. Plut je izjavil, da bodimo trezni, saj bo vse trajalo še nekaj dni ali celo tednov. Dopoldne je sledil pravi naval pozivov staršev, ki so med časopisnimi novicami in klici otrok že izgubili živce. Iz RSLO so odboru posredovali seznam slovenskih vojakov, ki so še v JLA. M. Bogataj, član RSLO, se je o pogojih odpusta in vrnitve pogovarjal z Rašeto. (MORS 5)

Dne 20. julija je J. Stušek sporočil odboru, da teleksa o odpustu iz Beograda še ni in da je pojem stalna sestava enakovreden mirnodobni sestavi JLA, kar vključuje tudi rekrute. Zaradi tega ni dvoma, koga sta pri odpustu mislila Jović in Drnovšek, ko sta po seji predsedstva SFRJ izjavila, da grede lahko člani stalne sestave JLA, ki so izpolnili rok, naslednji dan domov. Ker je prihajalo do sprenevedanj, je Stušek predlagal pritisk na vojašnice in politike. Agonija staršev se je morala končati, zato je predsednik Odbora staršev J. Stergar takoj poklical na slovensko predsedstvo in prosil za realizacijo obljubljenega odpuščanja in za obvestilo javnosti, kaj je bilo res rečenega v Beogradu. Obvestilo je šlo tudi na ZSLO, kjer je odbor zahteval odgovor

o tem, kdaj se bodo slovenski vojaki vrnili domov. Iz kabineta dr. Drnovška se ni oglasil nihče. (GOS 2/35)

Po novici, da je mirovniška manifestacija pred Prešernovim spomenikom prejšnji dan uspela, je odbor sprejel sporočilo J. Siršeta z Brnika, da z dr. J. Drnovškom in M. Kučanom letijo na Ohrid. Predsednik odbora je šefu Drnovškovega kabineta svetoval, naj obema slovenskima politikoma položi na srce prošnjo obupanih staršev, da naj na Ohridu zahtevata takojšnje udejanjenje rednega odpusta slovenskih vojakov. Negotovost, ki jo je bilo čutiti v Jugoslaviji, je rojevala mnoge nove skupine civilne družbe, ki so zahtevale mir. Tako je dr. Kožuhova poročala o veliki manifestaciji v Sarajevu v organizaciji 28 mirovniških skupin.

Kljub prizadevanjem civilne družbe so novice iz vojaškega sveta še vedno zbujele skrb. Tako je mati vojaka gospa K. 23. julija sporočila, da ždi sin v krstah že 15 dni v samici, kjer dan in noč gori žarnica, in da šestim slovenskim vojakom tamkajšnji oficirji kažejo objavo sklepa predsedstva z razlago, da rekruti niso stalni sestav vojske in da bodo zato odslužili vseh 12 mesecev. Vsem vojakom brez izjeme dajejo velike bele tablete, kar vojake navaja k misli, da jih bodo mobilizirali in poslali na fronto. Čeprav je J. Drnovšek isti dan na tiskovni konferenci izjavil, da mu je general V. Kadrijevič osebno zagotovil, da bodo slovenske vojake spustili od 25. 7. do 15. 8. 1991, je J. Stušek odboru svetoval, naj od slovenskih oblasti in mednarodne javnosti zahteva takojšnjo realizacijo sklepov predsedstva SFRJ. (GOS 2/36)

Negotovost, v kateri so se znašli starši otrok, ki so še bili v JLA, so 24. julija omilile novice, da se slovenski vojaki iz Tuzle v torek vračajo domov, da so iz Šentvida na prošnjo staršev izpustili slovenskega vojaka in da so z upoštevanjem 20-dnevnega dopusta prej spustili domov tudi Slovence iz Sarajeva. Prav tako so z Vrhnike sporočili, da bodo 26. julija začeli odpuščati slovenske rekrute in jih po razporedu prihodov izpustili do 15. avgusta. Iz Petrinje je odbor dobil novico, da so oficirji Slovence svetovali, naj ne tvegajo smrti na ograji, saj jih bodo po prejemu depeše takoj odpustili.

Nevidna hrvaško-srbska fronta

Optimizem je 25. julija nekoliko splahnel ob novici, da bo ustavno sodišče SFRJ obravnavalo ustavnost sklepa o odhodu JLA iz Slovenije in odpustu Slovencev. Sive lase so staršem povzročale tudi novice z nevidne hrvaško-srbske fronte, kjer so istega dne ubili devet hrvaških gardistov in prekinili železniško progo Beograd-Zagreb. V Sremski Mitrovici, od koder naj bi šle te enote, je bilo v vojašnici še večje število Slovencev, katerim so grozili vpoklicani četniki, ki so ropali, pijančevali ter res lovili prebegle vojake. Hudo je bilo tudi v Osijeku, kjer je ostrostrelec ranil vojaka, ki je bežal čez ograjo, še huje pa je bilo s Slovenci na terenu, saj so jim prikrivali, da bodo avgusta odšli domov. Ob teh skrb zbujujočih novicah so 26. julija člani odbora s

posodobljenim uradnim seznamom vojakov, ki so bili še v JLA (seznam je izdelal A. Štular po VP), obiskali kabinet dr. Drnovška, nato slovensko predsedstvo in na koncu še vlado. Zahtevali so, naj slovenski politiki dosežejo takojšnji odpust vojakov, saj je zaradi potencialnih vojnih operacij na Hrvaškem obstajala možnost njihove uporabe v boju. (GOS 2/37)

Tudi v dneh, ko je večina Slovencev že opustila vsakdanjo misel na državne zadeve, se je Odbor staršev ob "visoki" politiki še vedno ukvarjal tudi s povsem operativnimi zadevami, povezanimi z vračanjem slovenskih vojakov. Tako so člani odbora s Slovenijaturistom pripravljali variante vrnitve iz vroče Jugoslavije, komunicirali so z dežurnim oficirjem v kninski vojašnici in zahtevali, da se izvede ukaz, ki je z depešo prišel tisti dan (dežurni ni bil navdušen nad obveščevalno informiranostjo odbora). Nato je odbor poklical še dežurnega v vojašnico Šentvid in zahteval, da spoštujejo določila depeše, ki je prišla tisti dan. Presenečeni oficir je izjavil, da bodo slovenski vojaki odšli v petih do desetih dneh. Enake novice so prihajale iz Vinkovcev, Prizrena, Čakovca (tam so starši 28. julija izpred nosu JLA odpeljali štiri vojake), Osijek, Belega Manastirja, Zadra in Splita. Za vse te odpuščene vojake je bilo treba pripraviti prevoz, kar je odbor skušal organizirati ob pomoči Slovenijaturista. Iz vse več vojašnic so slovenski vojaki sporočali, da jih bodo do 15. avgusta gotovo izpustili in da se je tudi vedenje oficirjev spreminjalo.

Ob dobrih so na odbor prihajale tudi neprijetne novice. Tako so iz Knina in Vrhnike sporočili, da jim oficirji grozijo, da jih bodo poslali v Bosno in da jih od tam ne bo rešila nobena mama. Med vsemi temi novicami in nečloveškimi naporji za vračanje slovenskih vojakov domov so Odbor staršev angažirali še s stisko v dijaškem domu v Škofji Loki, kjer so se 190 prebeglim albanskim vojakom, ki se niso hoteli vrniti na Kosovo, vsak dan pridruževali novi, ki so prihajali z Doba. Škofjeloška socialna služba je zaprosila odbor, naj zaradi bogatih izkušenj tem ljudem pomaga, saj so jim iz državne uprave sporočili, da slovensko državljanstvo za te prebežnike ne pride v poštev. Odbor je tem vojakom svetoval različne rešitve, med njimi politični azil v Avstriji.

Dne 30. julija 1991 je zaradi čedalje številnejšega vračanja vojakov odbor javno pozval starše in njihove otroke, da o vsaki vrnitvi obvestijo pristojne službe ali Odbor staršev. Zaradi bližajočega se dokončnega datuma vrnitve vseh slovenskih nabornikov so prizadeti starši in člani odbora postajali vse bolj živčni. Novice in polresnice so zapolnjevale beležke vseh, ki so si prizadevali, da bi se Slovenci čim prej vrnili v Slovenijo. Odbor so zasipale novice o odhodih, preklicih in izživljanju posameznih oficirjev od Novega Pazarja do Celja. (GOS 1/13)

Ker so člani odbora spet čutili, da politika vprašanje vrnitve odriva na stranski tir, so 1. avgusta pripravili javno zborovanje pred Prešernovim spomenikom, nastopili so v Žarišču, izdali Sporočilo javnosti št. 15 in organizirali nekaj tujih novinarjev, da so od vojakov dobili pravo informacijo, kaj se dogaja v Jugoslaviji. Staršem je odbor sporočal, da sledi približno sto zadevam, ki jih skuša reševati neposredno z vojaš-

nicami, z RSLO in Slovenijaturistom. Odbor je spet navezal stik z dr. Dušanom Plutom, članom predsedstva RS, in apeliral nanj, naj predsedstvo ne pozabi, da je treba izvesti sklepe beograjskega predsedstva o vrnitvi slovenskih vojakov do 15. avgusta. Razmere v Jugoslaviji so se spet zaostrovale, kar bi lahko škodilo nemotenemu vračanju slovenskih vojakov. V pogovoru z Marjanom Kramarjem iz kabineta dr. J. Drnovška je J. Stergar izjavil, da je treba na večerni seji predsedstva SFRJ, kamor je bil dr. Drnovšek namenjen, vztrajati pri takojšnji izpustitvi vseh slovenskih vojakov. Podlaga za to je bil posodobljen seznam pobeglih in izpuščenih vojakov na dan 1. 8. 1991 ter posledično število vseh, ki so bili še v JLA. Za te je bila vsaka skrb premajhna, saj so se začele razmere na Hrvaškem zaostrovali, kar dokazujeta nočna "uzbuna" v Zadru in pisanje časopisa Politika o kninskih zadevah. Da je postal Odbor staršev pomemben člen med civilno družbo in institucijami, je potrdil tudi Marjan Kramar, ki se je predsedniku Stergarju zahvalil z besedami: "Hvala, imamo spet kaj za popotnico." (GOS 2/38)

Na redni seji odbora v soboto, 3. avgusta, so člani obravnavali skrb zbujujoče vesti iz vse Jugoslavije. Iz prejetih informacij je bilo na eni strani videti, kot da bi se JLA na kriznih žariščih izživljala nad slovenskimi vojaki in jim podaljševala vojaški rok, na drugi pa je tiste, ki jim je dovolila odhod, spustila le do ognjene črte s hrvaško gardo. J. Stušek je 5. avgusta sporočil, da odpuščanja iz JLA potekajo osebno, in ne množično, zato je pri tistih, ki ostajajo, čutili večjo živčnost. Stušek je člane odbora zaprosil, naj vplivajo na starše, da bodo pomirili otroke, naj mirno počakajo na odpust. V sodelovanju z RSLO in Odborom staršev so v nekatera krizna žarišča (Knin) odpotovali slovenski avtobusi, ki so odpejali odpuščene slovenske vojake. Velike skupine Slovencev so se zbirale tudi na zagrebškem letališču, v Belem Manastirju pa so odšli na vlak v organizaciji Slovenijaturista. Množično vračanje slovenskih vojakov je medtem postajalo dejstvo, ki so ga potrjevale informacije odbora iz večine jugoslovanskih vojašnic. Vračanje je spodbudilo novinarja Radia Slovenija Bojana Veselinoviča, da je 6. avgusta na temo vračanja vojakov govoril o srečanju zmagovitega pripadnika TO in odpuščenega Slovenca iz JLA. Zavzel se je za slednjega, saj so bile njegove izkušnje izredno dramatične še mesec dni po osamosvojitvi Slovenije. Njihov odhod iz vojske ni bil nečastno dejanje, ampak splet okoliščin osamosvojitve, ki se je izvajala v različnih fazah. Po Veselinovičevem mnenju bi morala Slovenija na te sinove gledati vsaj enakovredno, če ne že bolj pozitivno, saj so mnoge vojake do zadnjega preganjali in terorizirali v vojašnicah, prepolnih krvi željnih četnikov, ki so hoteli na kraju samem oprati izgubljeno čast jugoslovanske vojske v Sloveniji. Mnogi med temi fanti so pri begu svoje življenje postavili na kocko samo zato, da bi se odzvali klicu domovine in podprli slovensko osamosvojitvev. Vsi ti, je omenil Veselinovič, so enakovredni sinovi domovine, ki jih ta ne sme odmakniti v drugi plan. Odziv pristojnih je bil takojšen, saj sta isti dan v žarišču nastopila general Slapar in J. Janša, ki sta veliko obljubila. (GOS 1/14)

Vračanje se končuje, ostajajo posamezniki

Do 13. avgusta se je po podatkih, ki jih je odbor dobil od STA, v Slovenijo vrnilo 1064 vojakov. Aleksander Štular je v Delu objavil, da se do 16. ure na usodni dan, 15. 8. 1991, ni vrnilo še 523 vojakov. Dopuščal je možnost, da so mnogi od teh na počitnicah s starši, vendar bi bilo treba, po njegovem mnenju, vrnitev vseeno formalizirati pri pristojnih občinskih organih. Na to je že ves avgust opozarjal Odbor staršev, ki je prve dni septembra na osnovi seznamov, ki mu jih je posredoval A. Štular iz MLO, ugotavljal, da je v JLA neprostovoljno le še pet vojakov iz Slovenije. (Delo)

Odbor se je v zadnjih dneh svojega delovanja opredelil do vabila Konference nepoklicnih vojakov na Nizozemskem, ki jo je organiziral predsednik tega združenja Frenk van Krevel. V soglasju z J. Janšo iz MLO je odbor sklenil, da bosta Slovenijo zastopala en slovenski vojak, ki je prišel iz JLA, in en slovenski vojak iz TO. To pravno dejanje ni bilo lahko iztržiti in tudi odločni J. Janša se je pri tej odločitvi oprl na sklep svojega kolegija 29. avgusta. Predsednik nevladne organizacije Konferenca nepoklicnih vojakov (15 članic) je Odboru staršev kot nevladni organizaciji predlagal, naj oba delegata iz Slovenije prineseta gradivo o osamosvajanju Slovenije. Oba sta morala obvladati angleški jezik, uporabljati slovensko uniformo, poznati pravila službe, imeti s seboj nekaj propagandnega gradiva in predloge za resolucijo. Stroške sta krila MLO in Odbor staršev. V ta dokument so Slovenci skušali vnesti nekaj tez, kot sledi:

- Jugoslavija je bila agresor in ni priznala odcepljenih republik Slovenije in Hrvaške,
- zaradi tega je še danes veliko žrtev, kar je treba obsoditi,
- podpreti je treba vlogo slovenske civilne družbe, ki je iz JLA privedla skoraj 6000 vojakov, tako da je danes tam le še pet neprostovoljnih vojakov (otoki),
- obsoditi vojaški udar na demokratično izvoljene institucije v Sloveniji in na Hrvaškem,
- relativizirati slepoto Evrope, ki ne razume, da je Jugoslavija totalitarni režim. (GOS 2/39)

Konec zgodbe

Konec septembra 1991 je v JLA ostal le še en sam Slovenec, ki se je odločil za redno služenje v JLA. Delo odbora staršev je bilo opravljeno. Po petih mesecih trdega dela so si njegovi člani končno oddahnili.

Odbor je do vrnitve zadnjega slovenskega rekruta iz JLA na praktično vsakodnevni sejah in prostovoljno vzpostavljenih dežurstvih na sedežu odbora z izjavami za javnost, javnimi tribunami, zborovanji, telefonskimi in pisnimi urgencami ter z obiski in pogovori – torej z vsemi oblikami delovanja civilne družbe oziroma njenega

zelo zainteresiranega dela, moralno močne skupine pritiska – vzdrževal nenehno pozornost slovenske javnosti in politike glede vračanja vojakov, dosegel podporo mednarodne javnosti in dela solidarno razpoložene jugoslovanske, od vojaških organov uspel izposlovati posamezne individualne in skupinske ugodnosti (odpusti prve in druge skupine še v maju in juniju 1991, dostavljanje pošte, izhodi itd.). V vojni je sodeloval pri repatriaciji ujetnikov in prebežnikov; tako vojakom kot njihovim družinam je zagotavljal moralno oporo, vlival upanje na dober konec, sodeloval pri reševanju vrste drobnih, a življenjsko pomembnih podrobnosti pri postopnem srečnem vračanju vojakov, kar je bilo eno od poglavij slovenskega osamosvajanja. Težko je povedati, koliko naporov, veselja, žalosti in razočaranj se v teh stotih dneh doživeli člani odbora. Kljub vsemu pa je bil izplen njihovega dela odličen, saj so se iz JLA vrnili vsi slovenski vojaki.

THE RETURN OF SOLDIERS

The Origins and Work of the Parents Committee for the Protection and Return of Slovene Soldiers from the Yugoslav Army: 16. 5. 1991 – 30. 9. 1991

Boris M. GOMBAČ

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18

e-mail: boris.m.gombac@zrs-kp.si

SUMMARY

On May 16, 1991, a group of parents whose children had been sent to do their military service in the Yugoslav Army in September, 1990, in accordance with the legislation in force at that time, gathered in Ljubljana at the constituent meeting. The Committee was a non-governmental, civil society movement by the parents and other citizens who strove for the safe return of the young men who had become hostages of the uncontrollable Yugoslav discord. At the time when the state was threatened by various armed conflicts (Kosovo, Knin), disarmament of the republican and party paramilitary formations (January, 1991), requisition of arms and a coup in the Slovene Territorial Defence (May, October, 1990), the Slovene conscripts - serving in places throughout Yugoslavia - could have become the first casualties of the events of that time.

During its intensive functioning lasting for a few months, the Committee became a bridge between the independence aspirations of Slovene politics and the legal institutions of Yugoslavia. Due to the high value of the main prize (some 6,000 Slovene boys), the work of the Committee found itself between hammer and anvil of the two opposing tendencies. On the one hand the Committee maintained contacts with the Slovene authorities (Presidency, Government, Parliament, Ministry of De-

fence, Red Cross, etc.), while on the other hand it paid regard to the legal Yugoslav institutions (Parliament, Presidency, Federal Ministry of Defence, the 5th Army District, Yugoslav Executive Council, etc.).

The Committee suggested to the Slovene authorities that they think, in their aspirations for independence, of the life of the Slovene soldiers who were, incidentally, hostages of the Yugoslav Army. Although it appreciated the "complexity of the constitutional and legal issues dealt with in those days and hours by Slovene MP's" (constitutional and legal changes) it appealed to them not to neglect in any way the issue of the return of the Slovene soldiers. On June 25, 1991, the Committee appealed to the Slovene politicians to urgently supplement the decree on the immediate return of the Slovene soldiers from the Yugoslav Army with a regulation that would prevent a panic-stricken fleeing of the Slovene conscripts from the Army. In this manner the Slovene leadership was to get in touch with the federal authorities and get their assent to discharge the Slovene soldiers from the Yugoslav Army. The Committee believed that the Slovene leadership should make the achieved results public and thus enable a peaceful unravelling of the accreting issues.

Contact with the Yugoslav authorities, however, was a rather complex issue. The appeals to Ante Marković and a meeting with him (June 12, 1991), the talks with Konrad Kolšek, the Commander in Chief of the 5th Army District (May 22, 1991), and correspondence with Veljko Kadrijević and Blagoje Adžić (May 18, June 3, 1991), ended in emphasising legislation that the Yugoslav Army was liable to respect. The Committee above all demanded that the Slovene conscripts should "complete their military service in normal conditions and that they should not be burdened with the tasks they could not cope with without threatening their physical and mental health or even their lives". Whereas the Committee tried to ensure, on the one hand, that all conscripts should be treated the same; on the other hand it demanded peacetime training, normal diet, regular return from field exercises and at least minimal sanitary conditions.

The Committee was also in touch with various international civil society organisations. The endeavours by the Slovene Committee were given support by the Commission for Equal Possibilities from Gorizia (Italy), the Italian Liberal-Democratic Party, the Women's Section of the Italian Christian Democracy, the Italian Democratic Party of the Left, the Italian Syndicalist Organisation CGIL, and the Italian Women's Association of Free Professions. During their joint meeting in Gorizia on July 11, 1991, they issued the resolution appealing to the Yugoslav authorities to let the Slovene soldiers return to their homes.

A number of times the Committee also appealed, very successfully, to the Slovene public. On May 20, 1991, 400 people gathered at a public tribune at Cankar House in Ljubljana. One of the participants was Ciril Zabret, Deputy of the Commander in Chief of the 5th Army District, who gave a guarantee to the gathered people that in

the territory covered by him and Kolšek, the Yugoslav Army would respect the law and all legal acts. The Committee convened a public meeting on July 7, 1991, in front of the Slovene Parliament (it was attended by a few hundred parents), at which it demanded the unconditional and immediate return of the Slovene soldiers. It also issued 14 notices published by the Slovene newspapers. The Committee led a daily monitoring with the parents who had information on the conditions in which the Slovene soldiers lived in various parts of Yugoslavia. Thus a wide network of solidarity was established including the parents to whom moral and concrete support was given as well as with the soldiers who were aided with appeals or demands for legal treatment by the relevant military authorities. The Committee also established contact throughout Slovenia through the collection of signatures whose bearers demanded that the Slovene politicians consider its claims. It also opened a solidarity account which covered current expenses as well as helped in most delicate matters. The Committee's functioning was covered by the entire Slovene press, and its members appeared on TV as well as at press conferences organised by the Ministry of Information.

The Committee's functioning no doubt stimulated the Slovene conscripts to leave the Yugoslav Army: after June 26, a great number of Slovene soldiers left their posts and made their way home. Due to the complex conditions, however, this was often a dangerous venture and so the Committee's members appealed to Dr. Janez Drnovšek, Slovene member of the Yugoslav Presidency, to do everything in his power to solve the issue by agreement with Veljko Kadijević, Secretary of the Federal Ministry of Defence. And Dr. Janez Drnovšek indeed did so.

Key words: Yugoslav People's Army, Slovene soldiers, civil society, Yugoslavia, Slovenia, 1991

LITERATURA IN VIRI

Dnevnik: neodvisni časopis. Ljubljana.

Delo. Ljubljana.

GOS 1 - Gradivo Odbora staršev 1, Zbirka dokumentov.

GOS 1/1 - GOS 1, Resolucija odbora na javnem shodu v Kulturnem domu Ivana Cankarja, 20. 5. 1991.

GOS 1/2 - GOS 1, Zapisnik pripravljalnega sestanka odbora 22. 5. 1991.

GOS 1/3 - GOS 1, Zapisnik sestanka v Zagrebu, 22. 5. 1991.

GOS 1/4 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 5, 23. 5. 1991.

GOS 1/5 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 6, 24. 5. 1991.

GOS 1/6 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 8, 2. 6. 1991.

- GOS 1/7 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 9, 5. 6. 1991.
 GOS 1/8 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 11, 14. 6. 1991.
 GOS 1/9 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 12, 20. 6. 1991.
 GOS 1/10 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 13, 25. 6. 1991.
 GOS 1/11 - GOS 1, Izjava Odbora staršev ob razglasitvi RS, 26. 6. 1991.
 GOS 1/12 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 14, 11. 7. 1991.
 GOS 1/13 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 15., 30. 7. 1991.
 GOS 1/14 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 16, 3. 8. 1991.
 GOS 2 - Gradivo Odbora staršev 2, Zbirka dokumentov.
 GOS 2/1 - GOS 2, Zapisnik sestanka s sekretarjem za LO J. Janšo dne 17. 5. 1991.
 GOS 2/2 - GOS 2, Zapisnik sestanka s podpredsednikom skupščine RS, 17. 5. 1991.
 GOS 2/3 - GOS 2, Zapisnik sestanka na predsedstvu RS, 17. 5. 1991.
 GOS 2/4 - GOS 2, Zapisnik sestanka z metropolitom dr. A. Šuštarjem, 18. 5. 1991.
 GOS 2/5 - GOS 2, Zapisnik 3. redne seje odbora, 18. 5. 1991.
 GOS 2/6 - GOS 2, Zapisnik 5. seje odbora, 21. 5. 1991.
 GOS 2/7 - GOS 2, Zapisnik 6. seje odbora, 22. 5. 1991.
 GOS 2/8 - GOS 2, Zapisnik 7. seje odbora, 23. 5. 1991.
 GOS 2/9 - GOS 2, Zapisnik 8. seje odbora, 26. 5. 1991.
 GOS 2/10 - GOS 2, Zapisnik 9. seje odbora, 28. 5. 1991.
 GOS 2/11 -
 GOS 2/11 - GOS 2, Zapisnik 10. seje odbora, 29. 5. 1991.
 GOS 2/12 - GOS 2, Zapisnik 11. seje odbora, 30. 5. 1991.
 GOS 2/13 - GOS 2, Zapisnik 12. seje odbora, 3. 6. 1991.
 GOS 2/14 - GOS 2, Zapisnik 16. seje odbora, 10. 6. 1991.
 GOS 2/15 - GOS 2, Zapisnik 17. seje odbora, 11. 6. 1991.
 GOS 2/16 - GOS 2, Zapisnik 18. seje odbora, 12. 6. 1991.
 GOS 2/17 - GOS 2, Zapisnik 19. seje odbora, 13. 6. 1991.
 GOS 2/18 - GOS 2, Zapisnik 20. seje odbora, 17. 6. 1991.
 GOS 2/19 - GOS 2, Zapisnik 21. seje odbora, 18. 6. 1991.
 GOS 2/20 - GOS 2, Zapisnik 22. seje odbora, 19. 6. 1991.
 GOS 2/21 - GOS 2, Zapisnik 25. seje odbora, 25. 6. 1991.
 GOS 2/22 - GOS 2, Zapisnik 26. seje odbora, 26. 6. 1991.
 GOS 2/23 - GOS 2, Zapisnik 27. seje odbora, 27. 6. 1991.
 GOS 2/24 - GOS 2, Zapisnik 28. seje odbora, 1. 7. 1991.
 GOS 2/25 - GOS 2, Zapisnik 29. seje odbora, 2. 7. 1991.
 GOS 2/26 - GOS 2, Zapisnik 30. seje odbora, 3. 7. 1991.
 GOS 2/27 - GOS 2, Zapisnik 31. seje odbora 5. 7. 1991.
 GOS 2/28 - GOS 2, Zapisnik 32. seje odbora, 6. 7. 1991.
 GOS 2/29 - GOS 2, Zapisnik 33. seje odbora, 7. 7. 1991.
 GOS 2/30 - GOS 2, Zapisnik 34. seje odbora, 8. 7. 1991.

- GOS 2/31 - GOS 2, Zapisnik 35. seje odbora, 9. 7. 1991.
GOS 2/32 - GOS 2, Zapisnik 36. seje odbora, 10. 7. 1991.
GOS 2/33 - GOS 2, Zapisnik 40. seje odbora, 15. 7. 1991.
GOS 2/34 - GOS 2, Zapisnik 42. seje odbora, 17. 7. 1991.
GOS 2/35 - GOS 2, Zapisnik 45. seje odbora, 20. 7. 1991.
GOS 2/36 - GOS 2, Zapisnik 48. seje odbora, 23. 7. 1991.
GOS 2/37 - GOS 2, Zapisnik 51. seje odbora, 26. 7. 1991.
GOS 2/38 - GOS 2, Zapisnik 58. seje odbora, 2. 8. 1991.
GOS 2/39 - GOS 2, Zapisnik 65. seje odbora, 2. 9. 1991.
- Janša, J. (1992):** Premiki: nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- MORS 1** - Zbirka Odbora staršev, Protestni shod.
MORS 2 - Zbirka odbora staršev, Informacija o pogajanjih.
MORS 3 - Zbirka Odbora staršev, Maltretiranja vojakov.
MORS 4 - Zbirka Odbora staršev, Primeri maltretiranja.
MORS 5 - Zbirka Odbora staršev, Številke za povezovanje.
- Rupel, D. (1992):** Skrivnost države: spomini na domače in zunanje zadeve 1989-1992. Ljubljana, Delo – Slovenske novice.
- Tribuna.**

"DAN PREJ" – OD KOD IN ZAKAJ
Pledoaje za reinterpretacijo

Slobodan VALENTINČIČ

Primorske novice, SI-6000 Koper, Ulica OF 12

e-mail: svalenticic@prim-nov.si

IZVLEČEK

V minulih letih se je v večjem delu Primorske ustalil pojem "Dan prej". Izraz se je porodil v uredništvu Primorskih novic, kjer smo v drugi polovici leta 1993 začeli pripravljati gradivo za knjigo, ki je izšla ob tretji obletnici osamosvojitve Slovenije v juniju 1994. Med zbiranjem gradiva za knjigo se je izkristaliziralo tudi neovrgljivo dejstvo, da se vojna za Slovenijo ni začela v četrtek, 27. junija 1991, s prodorom tankov iz vrhniške vojašnice proti Ljubljani in letališču Brnik, ampak dan prej, torej 26. junija dopoldne, ko so iz ilirskobistriške in pivške vojašnice oddrveli prvi tanki proti zahodni meji.

Čeprav smo že v sami knjigi "Dan prej" dobili tudi odgovore takratnega najvišjega državnega vrha, zakaj je uradna Ljubljana vztrajala na začetku vojne 27. junija, pa Primorce še dandanašnji upravičeno moti in občasno tudi razburja nenehno ponavljanje neresnice o začetku osamosvojitvene vojne, ki jo še vedno vzdržujejo tako v nacionalnem političnem vrhu kot v ljubljanskih medijih.

Ključne besede: vojna za Slovenijo, Slovenija, Ilirska Bistrica, JLA, Teritorialna obramba, vojaške akcije, 1991

"IL GIORNO PRIMA" – DA DOVE E PERCHÉ?

Ragioni per una reinterpretazione

SINTESI

Negli anni passati, nella maggior parte della Primorska si è affermato il concetto di "Il giorno prima". L'espressione è nata nella redazione delle "Primorske novice", dove abbiamo, nella seconda metà dell'anno 1993, cominciato a preparare il materiale per il libro, che è stato poi pubblicato in occasione del 3° anniversario dell'indipendenza della Slovenia, nel mese di giugno del 1994. Mentre veniva raccolto il materiale per il libro, si è cristallizzata anche l'opinione incontrastabile che la guerra per la Slovenia non sia cominciata giovedì, 27 giugno 1991, con

L'avanzare dei carri armati dalla caserma di Vrhnika verso Ljubljana e verso l'aeroporto di Brnik, ma il giorno prima, cioè il mattino del 26 giugno, quando dalle caserme di Ilirska Bistrica e di Vrhnika sono partiti i primi carri armati verso il confine occidentale. Anche se già nel libro sopraccitato abbiamo potuto leggere le risposte del vertice statale d'allora, perché la Ljubljana ufficiale ha insistito che la guerra fosse iniziata il 27 giugno, a noi della Primorska ancor oggi dà fastidio e ogni tanto pure ci innervosisce l'affermazione persistente e imprecisa sull'inizio della Guerra d'indipendenza, la quale viene ancor oggi suffragata dal vertice politico nazionale come pure dai media ljubianesi.

Parole chiave: guerra per la Slovenia, Slovenia, Ilirska Bistrica, Armata Popolare Jugoslava, Difesa Territoriale, operazioni militari, 1991

Izraz "dan prej" se je porodil v uredništvu Primorskih novic, kjer so v drugi polovici leta 1993 začeli pripravljati gradivo za knjigo Dan prej, ki so jo izdali ob tretji obletnici osamosvojitve Slovenije v juniju 1994. K temu založniškemu koraku je takrat vodilo dejstvo, da je bila med Primorci vrsta neposrednih in posrednih udeležencev osamosvojitvene vojne, ki so bili upravičeno prizadeti zaradi ljubljano-centrističnih opredelitev in ocen o preveliki mlačnosti in neodločnosti vse Primorske in Primorcev med samo vojno. V omenjeni knjigi so avtorji dokumentirano dokazali, da take trditve niso bile utemeljene. A tokrat pustimo to ob strani, saj se želimo osredotočiti na neki drug, še pomembnejši vidik omenjene knjige.

Med zbiranjem gradiva zanjo se je namreč avtorjem izkristaliziralo neovrgljivo dejstvo, da se vojna za Slovenijo ni začela v četrtek, 27. junija 1991, ob 1.15, ko je protiletalska oklepna baterija JLA iz Karlovca prestopila državno mejo pri Metliki, in ob 2.40 s prodorom tankov 1. oklepnega bataljona iz vrhniške vojašnice proti Ljubljani in letališču Brnik, ampak dan prej, torej 26. junija dopoldne, ko so iz pivške in ilirskobistriške vojašnice oddrveli prvi tanki proti zahodni slovenski meji.

Naslov knjige Dan prej torej pomeni, da se je vojna na Primorskem po našem trdnem prepričanju začela že dan prej kot drugod po Sloveniji. Morda bi teoretiki vojaških znanosti lahko razpravljali, ali je takrat na Primorskem res šlo že za vojno ali "le" za okupacijo ali pa celo samo za "premike" enot JLA, vendar nihče ne more zanikati dejstva, da je bila Primorska, medtem ko je Slovenija 26. junija 1991 praznovala osamosvojitve, že okupirana!

Tega, žal, Ljubljana še vedno nič kaj rada in nič kaj na glas ne prizna Primorcem. Ali zgolj noče ali pa res ne more in zakaj ne, pa so seveda tista relevantna vprašanja, na katera moramo iskati odgovore. Iz globalnega zornega kota Slovenije – iz Ljub-

ljane, seveda – se zdijo taka vprašanja obrobna, a za Primorsko in njeno identiteto v okviru Slovenije so odgovori še kako pomembni.

Ne, Primorski nikakor ne gre za kakršenkoli primat v smislu, kje so se najprej začeli spopadi! Povsem upravičeno jo namreč moti, občasno pa celo razburja nenehno ponavljanje neresnice o začetku osamosvojitvene vojne, ki jo še vedno vzdržujejo tako v državnem političnem vrhu in v prevladujočih ljubljanskih medijih. In te zgodbe se potem vse preveč rade iztečejo celo v sklepanja, da se Primorci sploh niso pravi čas postavili na pravo stran. Kdor pa pozna zgodovino Primorske in svobodoljubnih Primorcev, ki so se zaradi zgodovinskih okoliščin morali prvi v Evropi postaviti po robu divjanju fašizma že od zgodnjih dvajsetih let minulega stoletja, te občutke zlahka razume. Primorci so bili na pravi strani takrat in na pravi strani so bili tudi leta 1991!

Tudi v tem notoričnem neupoštevanju dejstev je očiten vzrok, da so Primorci (veterani osamosvojitvene vojne, kulturniki in navsezadnje tudi zgodovinarji) po izidu knjige Dan prej celo vrsto prireditev v čast osamosvojitve Slovenije poimenovali "Dan prej".

Že leta 1994 so avtorji omenjene knjige od ljudi, ki so bili leta 1991 v državnem vrhu, dobili odgovore na vprašanje, zakaj je uradna Ljubljana vztrajala pri začetku vojne 27. junija.

Preden gremo k dejstvu, pojdimo najprej k zgodbam!

V času osamosvojitve leta 1991 je bil Ivan Vodopivec predsednik skupščine občine Sežana in poslanec v zboru občin takratne republiške skupščine. Avtorjem knjige Dan prej je o prvem dnevu vojne za Slovenijo, 26. juniju, med drugim povedal tole:

"Ko sem klical Kučana, se je odpravil na osrednjo proslavo in je rekel, naj pokličem Bavčarja. Potem sem klical Bavčarja, on pa je rekel, naj pokličem Rašeto, da smo mi tako in tako imeli dobre odnose. Res sem poklical Rašeto in sem mu rekel, kaj zdaj uganjajo ti tanki, da vozijo cikcak. Vprašal sem ga, kdo bo plačal to škodo. On je odgovoril, da bo plačal tisti, ki jih je poslal. Pa sem ga vprašal, kdo jih je poslal, in je rekel, da zvezni izvršni svet. Nato mi je rekel, naj pokličem Čada, ker menda nekaj dela po svoje. Takrat nisem razumel, da je šel en dan prej. Poklical sem še Čada, ki je ponorel, da bo vse uničil. Takrat sem se zavedel, da gre zares ..."

"Dan prej" je bil Primorcem dejansko vsiljen, in to zgolj zaradi silne "marljivosti" generala Marjana Čada pri uresničevanju prejetega ukaza. Čad je bil takrat poveljnik reškega korpusa in pod njegovim poveljstvom so bile tudi enote JLA v Ilirski Bistrici. O začetku vojne za Slovenijo je leto dni pozneje takrat že upokojeni general Čad takole pripovedoval novinarju Radia Koper-Capodistria Leonu Horvatiču:

"Vojna v Sloveniji se je začela 26., in ne 27. junija. Trditve, da sem ravnal po svoji volji, in natolcevanje, da sem se celo uštel pri datumu in odšel prenačljeno na pot, so, blago rečeno, smešne. V ukazu poveljstva armade, ki ga je podpisal general

Stipčević – prejel pa sem ga 25. junija zvečer – je bilo namreč določeno, do kdaj moram priti na slovensko-italijansko mejo, in ne, kdaj naj se odpravimo na pot. Ocenil sem, da bi nalogo izpeljal brez večjih težav, če bi štartal ob dnevni svetlobi. Enote iz Ilirske Bistrice, ki sem jih zadolžil za to operacijo, so odšle iz matične vojašnice v sredo, 26. junija, natanko ob 13.15."

Njegovih besed ne navajamo zato, ker bi poznavanju poteka dogodkov dodale nove faktografske podatke, ki bi se razlikovali od znanih dejstev, pač pa zato, ker je zanimivo predvsem njegovo tolmačenje lastne odločitve o pohodu na Primorsko dan prej.

Čadovo pripoved je potrdil tudi njegov tedanji nadrejeni, poveljnik 5. vojaškega območja generalpolkovnik Konrad Kolšek. Čad ga je namreč o svoji nameri, da bo vojsko poslal iz vojašnice dan prej, pred tem seznanil. Vendar pa Kolšek takrat ni vedel, da bodo in da so v sredo, 26. junija, odšli proti italijanski meji tudi tanki iz pivške kasarne. Zakaj? Zato, ker ta vojašnica ni bila pod poveljstvom reškega, temveč ljubljanskega korpusa, ki mu je poveljeval general Popov (ta je tri mesece pozneje vodil vojake JA ob umiku iz koprškega pristanišča).

In zakaj se vojna za Slovenijo ni mogla uradno začeti v sredo, 26. junija 1991? Utemeljitev je skrita v tako imenovanih višjih ciljih. Janez Janša, prvi obrambni minister Republike Slovenije, je (25. junija 1992) leto dni po začetku osamosvojitvene vojne v pogovoru za Radio Koper-Capodistria med drugim povedal:

"Na Primorskem je bila situacija 26. zelo resna. Ob 12. uri 26. junija je to situacijo obravnaval tudi Svet za obrambo Republike Slovenije pod predsedstvom Kučana. Bili so zraven tudi vsi – predsednik vlade, skupščine, vsi iz teh obrambnih resorjev – in bili smo pred veliko dilemo, kaj storiti. Milica in Teritorialna obramba sta imeli ukaze, da pač nenasilno ovirata te premike z barikadami, z ustavljanjem prometa in tako dalje. S tem oviranjem je bil otežen manever enot Jugoslovanske armade. Vendar so imele te enote ukaz, ne glede na materialno škodo in žrtve priti na cilj. Dilema, ali že takrat dati ukaz za uporabo orožja, je bila še toliko večja, ker se je Slovenija takrat pripravljala za razglasitev samostojnosti, ker se je pričakovalo nekaj visokih gostov, ki potem niso prišli. Mislim, da je bila odločitev predsedstva, da ni še takrat ukazalo uporabiti orožja, pravilna, kajti svetu bi težje dokazali, da je prišlo do brutalne agresije JA. Potem pa, ko so novinarji sami lahko videli tanke, ki so šli mimo Ljubljane, ko so mendrali avtomobile in tako naprej, je šla v svet ta slika in je bil ukaz predsedstva o uporabi orožja na neki način bolj prepričljiv za svetovno javnost."

Tako razlago pragmatično-taktičnega razloga je seveda lahko razumeti, v takratnih okoliščinah je bila celo povsem sprejemljiva. Še bolj neposredno je takratno ravnanje slovenske države razložil Jelko Kacin, ki je bil v času osamosvajanja slovenski minister za informiranje. V nagovoru ob proslavi dneva Slovenske vojske na Ajševici je 27. maja 1994 med drugim povedal: *"Spominim se, da smo med pri-*

pravami na proslavo razglasitve samostojnosti že vedeli, da se na Primorskem premikajo, vendar nisem smel povedati novinarjem, da so tanki res krenili. Govoril sem o prometnih težavah, o zastojih na cestah, o vzdrževalnih delih. To smo naredili zato, da smo pridobili nekaj dragocenih ur, da smo opravili slovesno razglasitev samostojne države pred slovenskim parlamentom."

In dan pozneje (28. maja 1994) je Jelko Kacin v Božičih še dopolnil zgornjo utemeljitev: *"Če bi že pred proslavo izdali ukaz za uporabo orožja, potem bi tujina morebitno streljanje ocenila kot začetek državljanske vojne. Dogodki po razglasitvi samostojnosti pa so že sodili v kategorijo meddržavnih spopadov."*

Odtlej so si bile vse utemeljitve nenehna zamolčevanja "dneva prej" podobne kot jajce jajcu. Zato lahko preskočimo kar v leto 2001. Nacionalna televizija je junija ob deseti obletnici osamosvojitve in vojne za Slovenijo že brez kakršnegakoli utemeljevanja govorila, da se je vojna začela v četrtek, 27. junija, zgodaj zjutraj. Enako je zapisano v praznični številki Informativne vojaškostrokovne revije ministrstva za obrambo Slovenska vojska, ki je izšla maja 2001, in tudi na spletni strani urada vlade za informiranje na naslovu <http://www.uvi.si/10let/pot/vojna/>. In prav taka je vsebina razstave Vojna za Slovenijo 1991, ki je v letu 2001 krožila po slovenskih krajih. Pri zadnjih treh primerih gre že za skorajda "uradno", torej "državno" zgodovino, saj je vse tri predstavitve pripravil Center za vojaško-zgodovinsko dejavnost Slovenske vojske.

Tako smo prišli do še enega dokaza znanega, a žalostnega paradoksa, da dolgo časa ponavljana neresnica postane resnica. Vendar po toliko letih ne bi več smeli privoliti v interpretacije, ki so bile ob svojem nastanku in še nekaj let potem še povsem upravičene, saj so temeljile na varovanju domovine in njenega ugleda – zlasti v očeh tujine. In nikakor ni mogoče sprejeti neprijaznega dejstva, da je Primorska (spet) morala biti žrtev na oltarju domovine.

Zato zdaj pojdimo od zgodb – k dejstvom!

V torek, 25. junija 1991, je skupščina Republike Slovenije na skupni seji vseh treh zborov sprejela in razglasila tri pomembne dokumente:

Deklaracijo ob neodvisnosti,

Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije,

Ustavni zakon za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije.

S temi akti je takratni slovenski parlament razglasil novo, neodvisno in samostojno evropsko državo – Republiko Slovenijo!

In kaj je v teh listinah tako pomembnega za našo analizo? Poglejmo!

V II. točki Deklaracije ob neodvisnosti dobesedno piše: *"Republika Slovenija se je razglasila za samostojno in neodvisno državo ..."*

V V. točki Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ki je temeljni osamosvojitveni akt, piše: *"Ta ustavni akt začne veljati z razglasitvijo na skupni seji vseh treh zborov Skupščine Republike Slovenije."*

In v 23. členu Ustavnega zakona za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije piše: *"Ta zakon začne veljati z razglasitvijo."*

Vsi trije akti so bili torej razglašeni 25. junija 1991, ne pa 26. junija istega leta! In ti dokumenti so bili objavljeni v Uradnem listu z dne 25. junija, naslednje jutro, torej 26. junija, pa so bili objavljeni tudi v dnevnem tisku.

V sredo, 26. junija zvečer, ko je bil znaten del Primorske že okupiran, je bila velika proslava ob razglasitvi samostojnosti Slovenije, ki pa se je – razglasitev namreč – dejansko zgodila že 25. junija v skupščinskih klopeh. V citiranih aktih ni namreč nikjer zapisano, da bodo veljali od 26. junija oziroma od slovesne proslave pred očmi celotne svetovne javnosti naprej!

Kot vemo, je na omenjeni proslavi v sredo, 26. junija 1991 zvečer, govoril takratni predsednik predsedstva RS Milan Kučan. V svoj govor je kar petkrat vključil zgovorne reference na "včerajšnji dan", torej na 25. junij. Poglejmo citate:

1. *"Z rojstvom dobi človek pravico do sanj. Z delom dobi pravico, da zbližuje življenje in sanje. Mi smo včeraj povezali oboje; zase, za mnoge rodove Slovencev ..."*

2. in 3. *"Od včeraj imamo Slovenci svojo državo. Od včeraj živi večinski del slovenskega naroda v lastni, samostojni in neodvisni državi."*

4. *"Koraka, ki smo ga včeraj stopili, nam ni narekovala težnja po osamitvi niti lažno upanje o podarjenem ..."*

5. *"Z včerajšnjo razglasitvijo suverene Slovenije se zelo daljnosežno zavezujemo tudi sami sebi."* (op.: Besede "včeraj", "včerajšnjo" podčrtal avtor.)

In čemu toliko citatologije? Zato, ker iz navedenih citatov jasno izhaja, da je bila Slovenija samostojna in neodvisna država že od torka, 25. junija 1991! To potrjuje tudi slovenski državni praznik, saj smo za dan državnosti določili 25. junij, dan, ko je slovenski parlament sprejel omenjene temeljne osamosvojitvene dokumente. In zato ni prav nikakršnega razloga za nadaljnje tiščanje glave v pesek pred domačo in svetovno javnostjo. Že od začetka procesa osamosvajanja si je Slovenija prizadevala za uveljavljanje načela legalitete, pri čemer štejejo pravni argumenti, ki izhajajo iz ustavnopravnega položaja Slovenije. In ta je bil 26. junija že ves dan povsem dorečen in dokončen.

Od tod naprej moramo na faktografijo dogajanja na Primorskem gledati v povsem drugi luči, argumenti za primorski "dan prej" pa dobijo čisto drugačno težo.

Vojaške operacije JLA v sredo, 26. junija, proti samostojni in neodvisni Republiki Sloveniji:

– ob 11.30 iz vojašnice v Pivki odpelje 21 tankov;

– ob 13.10 iz vojašnice v Ilirski Bistrici odpelje 6 tankov proti Postojni in Divači, 7 tankov pa proti Podgradu in Kozini.

Končni cilji vseh teh enot so bili cestni prehodi na zahodni meji, ki so jih večinoma dosegli in od slovenskih enot prevzeli do večera. Celo v zloženki ob razstavi *Vojna za Slovenijo 1991*, ki jo je v letu 2001 pripravil Center za vojaško-zgodovinsko dejavnost Slovenske vojske, je zapisano: *"Prve tankovske kolone JLA so slovenske meje zasedle 26. junija na Primorskem ..."*

Niti premiki tankov, oklepnih vozil in vojakov iz Pivke niti fistic iz Ilirske Bistrice niso bili napovedani in niso sodili v običajne manevre, kot bi lahko, na primer, trdili za večdnevna predhodna dogajanja v obmejnih stražnicah in okoli njih. Ni razlik med tema vojnima operacijama proti tega dne že samostojni in neodvisni Republiki Sloveniji ter vdorom lahke protiletalske oklepne baterije Jugoslovanske armade iz Karlovca na slovenska tla pri Metliki 15 minut čez prvo jutranjo uro 27. junija, ko naj bi se – kot že leta trdijo številni politiki, za njimi pa neprimorski novinarji in v zadnjem času že tudi preučevalci zgodovine, ki ustvarjajo državno zgodovino – vojna tudi praktično začela. Tako pivška kot bistriška enota Jugoslovanske armade sta imeli povsem enak cilj in obe so pripadniki slovenskih obrambnih sil ter domačini poskušali ustaviti – sprva brez uporabe orožja, ker takega povelja pač niso imeli.

Odpor Primorcev, pripadnikov milice in Teritorialne obrambe samostojne in neodvisne Republike Slovenije v sredo, 26. junija, je bil neoborožen, imel pa je oviralen značaj, tako da so tanki za, na primer, tridesetkilometrsko razdaljo od Ilirske Bistrice do Kozine potrebovali kar šest ur – sicer bi jo prevozili v eni uri:

- ob 12.44 prva "nebranjena" barikada na vrhu Rebernic pričaka tanke iz Pivke;
- ob 14. uri barikade v Ajdovščini;
- med 13.30 in 14.30 več barikad med Podgradom in Divačo ovira tanke iz Ilirske Bistrice;
- ob 14.30 na lokavskem križišču pred Divačo odjekne prvi strel v vojni za Slovenijo, ki ga mimo glave nekega občana izstrelji živčen oficir JLA;
- ob 16. uri barikade v Vrhpolju pri Vipavi ...

In zdaj se moramo vprašati:

Ali je izraz "dan prej" danes za Primorsko še relevanten, bistven?

In pa:

Ali je izraz "dan prej" danes za Primorsko sploh še potreben?

Odgovor na vprašanje relevantnosti se iz pravkar povedanega ponuja kar sam. Ne, izraz "dan prej" danes nima oziroma ne bi smel imeti nobenega pomena več – seveda, če bi si vendarle priznali, da je bila Slovenija samostojna in neodvisna 25. junija, kar smo dokazali zgoraj.

Odgovor na vprašanje o potrebnosti pojma "dan prej" pa je odvisen od odgovora na prejšnje vprašanje. Ker nanj uradno očitno še nismo odgovorili nikalno, kaže, da je izraz za Primorsko za zdaj še vedno potreben. Žal!

Čeprav je predsednik Republike Slovenije Milan Kučan 26. oktobra 2001 (torej ob koncu mednarodne znanstvene konference "Dan prej" ...) v Kopru na slovesnosti ob deseti obletnici odhoda zadnjega vojaka JA iz Slovenije uvodoma poudaril, da "slovenska državopolitična in vojaška zgodovina premore datume, ki ne smejo biti ne pozabljeni in ne podcenjeni". Tik pred koncem nagovora udeležencem proslave pa je izrekel stavek, ki ne dopušča nobenega dvoma: *"Tu, na Koprskem, se je vojna proti Sloveniji začela dan prej."*

In kljub temu da je podpolkovnik Karlo Nanut februarja 2002 v svojem prispevku "Vojaškozgodovinski vidiki vojne za Slovenijo" v reviji Slovenska vojska zapisal: "Jugoslovanska zvezna vojska je 26. in 27. junija napadla suvereno Slovenijo z enotami iz 5. vojaškega območja."

Ta opozorila so očitno še vedno potrebna in smiselna, ker bi se sicer lahko zgodilo tisto, kar se sicer žal že dogaja, da bo naposled tudi zares prevladalo takšno prepričanje, ki zaradi naštetih dejstev ni utemeljeno, in ker si "dan prej" na Primorskem, to je 26. junij, zasluži v zgodovini Slovenije enako terminološko obravnavo kot dnevi od vključno 27. junija 1991 naprej.

WHY "A DAY BEFORE"?

Slobodan VALENTINČIČ

Primorske novice, SI-6000 Koper, OF 12

e-mail: svalenticic@prim-nov.si

SUMMARY

In the last few years, the notion "A Day Before" has been established in the greater part of the Primorska region. At the beginning, let us define the notion itself as well as its origin.

The expression was brought forth in the second half of 1993 in the editorial office of the Primorske novice newspaper, when we began to prepare material for the book that was to be published in June, 1994, on the third anniversary of Slovene independence. We were led to this publishing venture by the fact that there are a number of people from the Primorska region who participated, directly and indirectly, in the war of independence but were later on understandably hurt by the assertions of the somewhat indifferent, undecided attitude of the entire Primorska region and its

inhabitants during the war itself. In the above mentioned book we succeeded to prove, by documents, that such assertions were unfounded.

While gathering material for the book, an irrefutable fact that emerged was that the war for Slovene independence had not started on Thursday, June 27, 1991, with the tanks storming from the Vrhnika barracks towards Ljubljana and Brnik Airport, rather a day earlier, i.e., on June 26, before noon, when the first Yugoslav Army tanks left the barracks in Ilirska Bistrica and Pivka and proceeded towards the western boundary.

Although we received answers as to why the officials in Ljubljana had insisted on June 27 as the beginning of the war already while preparing the book "A Day Before" from the political leaders of that time, the people of Primorska are still disturbed and occasionally even alarmed by the constant reiteration of the untruth about the actual beginning of the war of independence, which is still maintained both by the national political leadership and Ljubljana's mass media.

In this notorious resistance to the fact, too, lies the reason that the people of Primorska (the war of independence veterans, cultural figures, and now even historians) named a number of manifestations in honour of Slovenia gaining its independence "A Day Before" after the publication of the book.

Key words: War for Slovenia, Slovenia, Ilirska Bistrica, Yugoslav People's Army, Territorial Defence, military campaigns, 1991

VIRI:

- Deklaracija (1991).** Deklaracija ob neodvisnosti. Uradni list RS, 25. junija 1991.
- Križman, S. et al. (1994):** Dan prej. Knjižnica Primorskih novic, 2. Koper, Primorske novice.
- Kučan, M. (1991):** Nocoj so dovoljene sanje, jutri je nov dan. Govor predsednika predsedstva Republike Slovenije 26. junija 1991 na slovesnosti ob razglasitvi samostojnosti Republike Slovenije. Ljubljana.
- Kučan, M. (2001):** Nagovor predsednika Republike Slovenije 26. oktobra 2001 na slovesnosti ob 10. obletnici odhoda zadnjega vojaka Jugoslovanske armade iz Slovenije. Koper.
- Nanut, K. (2002):** Vojaškozgodovinski vidiki vojne za Slovenijo (2. del). Slovenska vojska, 2/02. Ljubljana, Ministrstvo za obrambo RS, 28-29.
- Švajncer, J. J. (2001a):** Razstava Vojna za Slovenijo 1991. Center za vojaškozgodovinsko dejavnost Slovenske vojske. Pretorska palača Koper, oktober-november 2001.

Švajncer, J. J. (2001b): Tako smo zmagali. Slovenska vojska, praznična številka, maj 2001. Ljubljana, Ministrstvo za obrambo RS, 9-15.

Temeljna ustavna listina (1991): Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Uradni list RS, 25. junija 1991.

Ustavni zakon (1991): Ustavni zakon za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Uradni list RS, 25. junija 1991.

